

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Eglė OZOLINČIŪTĖ

PASIRINKIMAS ATIDĖTI
UNIVERSITETINES STUDIJAS ŠIUOLAIKINĖSE
LIETUVOS IR VOKIETIJOS VISUOMENĖSE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, Sociologija (05 S)

Kaunas, 2015

UDK 378(474.5)

Oz-29

Disertacija rengta 2010–2014 metais Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakultete, Sociologijos katedroje.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Vylius Leonavičius (Vytauto Didžiojo universitetas, Socialiniai mokslai, Sociologija – 05 S).

ISBN 978-609-467-152-4

Ačiū jums,
visi
angelai

užu visus
šnabždėjimus
pastūmėjimus
į šen ir
ten,

ačiū kad
atėjau
ligi
čia.

(Jonas Mekas)

TURINYS

PAGRINDINĖS DARBO ŠĄVOKOS IR TRUMPINIAI.....	7
DARBE VARTOJAMI TRUMPINIAI.....	10
ĮVADAS.....	11
1. PASIRINKIMAS ATIDĖTI STUDIJAS	23
1.1. Universitetinių studijų pasirinkimo atidėjimas	26
1.1.1. <i>Atidėtų studijų samprata</i>	<i>26</i>
1.1.2. <i>Pokyčiai aukštajame moksle</i>	<i>30</i>
1.2. Pasirinkimas atidėti studijas visuomenės kaitos požiūriu	33
1.2.1. <i>PAS kaip vartojimo būdas.....</i>	<i>35</i>
1.2.2. <i>PAS kaip savistabda ir prasmingas buvimas</i>	<i>39</i>
1.2.3. <i>Pasirinkimas atidėti studijas kaip visuomenės vertybinių kaitos indikatorius.....</i>	<i>42</i>
1.2.4. <i>Pasirinkimas atidėti studijas kaip savitas racionalus pasirinkimas</i>	<i>46</i>
1.3. Pasirinkimas atidėti studijas kaip anomija	50
1.3.1. <i>Pasirinkimas atidėti studijas kaip nekonformistinė elgsena</i>	<i>50</i>
1.3.2. <i>Pasirinkimas atidėti studijas kaip studentiškosios tapatybės neišpildymas.....</i>	<i>53</i>
1.4. Atdėtos universitetinės studijos – saugios visuomenės ir / ar saugių socialinių grupių atstovų pasirinkimas	56
2. PASIRINKIMO ATIDĖTI STUDIJAS TYRIMO METODOLOGINIS PAGRINDIMAS	67
2.1. Pasirinkta kokybinio tyrimo strategija	67
2.2. Lietuvos ir Vokietijos edukacinės sistemos	69
2.3. Tyrimo metodai	74
3. PASIRINKIMO ATIDĖTI STUDIJAS RAIŠKOS LIETUVOJE IR VOKIETIJOJE....	82
3.1. Nauda ir saviraiška grįsti racionalūs pasirinkimai atidėti universitetines studijas.....	82
3.1.1. <i>Virtuali (ne)pasirinkimo studijuoti universitete įvairovė.....</i>	<i>83</i>
3.1.2. <i>Realias (ne)pasirinkimo alternatyvas grindžianti socializacija.....</i>	<i>84</i>
3.1.3. <i>Pirmenybinių (ne)pasirinkti universitetines studijas ryšys su asmens vertybėmis.....</i>	<i>91</i>
3.1.4. <i>Atidėtų studijų pasirinkimo samprata</i>	<i>96</i>
3.2. Studijų atidėjimas: konformistinis (pritariantis) ar / ir inovacinis pasirinkimas.....	99
3.2.1. <i>Aukštasis mokslas kaip siektinas ir visuotinai pripažintas tikslas</i>	<i>100</i>
3.2.2. <i>PAS institualizacija ir institucinio palaikymo stoka</i>	<i>109</i>
3.3. Realiosios PAS prisiimamos tapatybės.....	115
3.3.1. <i>Apmokamas darbas</i>	<i>116</i>

3.3.2. <i>Savanorystė</i>	121
3.3.3. <i>NEET (nesimoko, nedirba ir nedalyvauja mokymuose)</i>	124
4. DISKUSIJA	128
4.1. Apsisprendimas atidėti studijas kaip savitas racionalus pasirinkimas	128
4.2. Pasirinkimas atidėti studijas kaip konformistinis (pritariantis) ir / ar inovacinis adaptacijos būdas	131
4.3. Tapatybių aibė ir įvairaus formų kapitalo kaupimas atidėtų studijų laikotarpiu.....	133
IŠVADOS	138
REKOMENDACIJOS	140
LITERATŪROS SĄRAŠAS	142
PRIEDAI	151
1 priedas. Informantų sociodemografinės charakteristikos.....	151
2 priedas. Temos, kategorijos ir subkategorijos.....	154
3 priedas. Tyrimo rezultatai	159

Disertacijoje pateikiamų paveikslų sąrašas

1 pav. Disertacijos struktūros žemėlapis

2 pav. Disertacijos teorinės dalies žemėlapis

3 pav. Atidedamų studijų pasirinkimas Europos šalyse

4 pav. Laiko tarpas tarp mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąją mokyklą

5 pav. Tretinio išsilavinimo lygis (2014), Europos siekiamybė 2020 metais ir nacionaliniai tikslai

6 pav. Alternatyvūs keliai į AM

7 pav. Racionalaus pasirinkimo teorijos schema. Racionalaus elgesio aiškinimas

8 pav. R. Merton deviacijos tipologijos schema

9 pav. Visuomenių vertybinė kaita: Lietuvos ir Vokietijos vertybinių krypčių skirtumai.

10 pav. Vertybių kaita atsižvelgiant į BVP

11 pav. Lietuvos edukacinė sistema

12 pav. Vokietijos edukacinė sistema

Disertacijoje pateikiamų lentelių sąrašas

1 lentelė. AM pasirinkimo motyvai, jų tipai ir aukštosios mokyklos modelis

2 lentelė. Stigmos rūšys ir įtampos valdymo ypatumai atidėtų studijų atvejais

3 lentelė. Dviejų tipų strategijos po vidurinio išsilavinimo

4 lentelė. Interviu temos ir jas atitinkantys klausimai

5 lentelė. Pavyzdys. Interviu citatos ir atitinkantys kodai, subkategorijos, kategorijos ir temos

6 lentelė. Tyrimo atrankos principai ir tyrimo etikos aspektų atitikimas

PAGRINDINĖS DARBO SAŲOKOS IR TRUMPINIAI

Atidėtos studijos (AS). Atidėtų studijų (angl. *gap year*) fenomenas dažniausiai suprantamas kaip 3–24 mėnesių laikotarpis, per kurį individas nedalyvauja formaliame švietime ar nelanko mokymo įstaigos. Tai lemia ilgesnį karjeros trajektorijos kontekstą (Heath, 2007; Stehlik, 2010). Anglų kalboje „gap year“ sąvoka apima tiek laiką, skirtą pouniversitetinėms karjeros ar studijų pertraukoms, tiek metus, praleistus prieš studijas universitete (Jones, 2004; White, 2009).¹

Auklė („Au pair“). „Au pair“ – tai programoje dalyvaujantys suaugę asmenys, gyvenantys kitoje šalyje ir besirūpinantys vienos kurios šeimos vaikais. „Au pair“ dirbama iki 45 valandų per savaitę. Kadangi „Au pair“ gyvena su šeima, jie yra lankstesni, prisiderina prie šeimos tvarkaraščio. Visi „Au pair“ dažniausiai turi vaikų priežiūros patirties, kalba šnekamąja anglų kalba, turi vidurinį išsilavinimą, yra nuo 18 iki 26 metų amžiaus.²

Aukštasis mokslas (AM). Specialistams ar mokslininkams rengti aukštesniu nei bendrojo lavinimo lygmeniu skirti visų rūšių studijų kursai (moduliai), kursų (modulių) ciklai, kuriuos kompetentinga valstybinė institucija pripažįsta priklausančiais tos valstybės aukštojo mokslo sistemai.³

Habitus (lot.) – tai individo įsitikinimų rinkinys, lemiantis suvokimą, mąstymą, emocijas, poreikius, vaizduotę ir elgesio motyvus. *Habitus* yra žmogaus socializacijos padarinys, kai socialinės aplinkos įdiegtas vertybes ir elgesio modelius individas ima laikyti kaip „savo“. Tai individualizuotas socialumas, įgytas per patirtį ir tapęs tokia neatskiriama individo dalimi, kad jį galima laikyti antrąja žmogaus prigimtimi (Pierre Bourdieu).

¹ „Gap year“ plačiąja prasme gali reikšti ir atidėtas neuniversitetines studijas, tačiau šiame darbe kalbama apie tuos žmones, kurie atidėjo universitetines studijas. Atidėjusieji aukštąsias kolegines, neuniversitetines studijas gali pasižymėti kitomis vertybinėmis orientacijomis nei tie, kurie studijuoja universitete (yra žinoma, kad koleginių studijų studentai daugumoje atvejų yra kilę iš šeimų, kurių tėvai yra nebaigę AM, o tai galimai veikė jų socioekonominę aplinką ir vertybines orientacijas).

² Šaltinis: Au Pair. Care. Prieiga internete: <http://www.aupaircare.com/host-families/what-is-an-au-pair>

³ Šaltinis: Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai (2008). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.

Į studentą orientuotos studijos (angl. *student centered learning*). „Studentocentriškas“ mokymasis taip pat susijęs su lanksčiuoju mokymusi, eksperimentiniu mokymusi arba į save orientuotu mokymusi. „Studentocentriškas“ mokymasis galėtų būti įvardytas kaip konceptas, atspindintis studento pasirinkimą savišvietos srityje. Tai gali būti aktyvesnis mokymasis (priešingas pasyviajam), tačiau iš esmės jis žymi galios poslinkį mokymosi procese tarp mokytojo ir besimokančiojo.⁴

Kredencializmas kaip socialinis fenomenas žymi pasitikėjimą formaliais švietimo įstaigų, profesinių organizacijų ir kitų asociacijų suteiktais įgaliojimais kaip pagrindine priemone siekiant nustatyti asmenų kvalifikaciją, atlikti įvairias tam tikros specialybės užduotis arba daryti autoritetingus pareiškimus konkrečiose dalykinėse srityse (International Encyclopedia of the Social Sciences, 2008).

Savarankiškas keliavimas (angl. *backpacking*). Keliavimas su kuprinėmis yra nebrangi tarptautinė savarankiško keliavimo forma. Keliaujama viešuoju transportu, apsiostama nebrangiuose jaunimo viešbučiuose. Siekiama ne tik pažinti naujas vietas, bet ir susitikti su vietiniais gyventojais. Paprastai „backpack‘eriai“ asocijuojami su jaunais žmonėmis, kurie nėra įsipareigoję, turi daugiau laiko keliauti. Jie apibūdinami kaip heterogeniška (biudžeto atžvilgiu) grupė, kurią vienija bendras neinstitucinis keliavimo būdas, siejantis jų, kaip savarankiškų keliautojų (angl. *backpacker*), savęs identifikavimą (Adkins ir Grant, 2007).

Minkštieji įgūdžiai (angl. *soft skills*) apibūdinami kaip tikrų tarpasmeninių ir asmeninių savybių rinkinys. Minkštieji įgūdžiai siejami su draugišku, socialiu elgesiu, sklandžiu bendravimu, optimizmu. Tai komunikabilumas, gebėjimas vadovauti komandai, pasitikėjimas savimi, atsakingumas ir kt.⁵ Valstybinė lietuvių kalbos komisija siūlo vartoti „asmeninių savybių“ ar „socialinių įgūdžių“ sąvokas.

Mokymasis visą gyvenimą (angl. *lifelong learning*). Mokymosi visą gyvenimą sąvoka yra esminė siekiant žinių ekonomikos konkurencingumo. Ji taikoma visiems švietimo ir mokymo lygmenims ir yra susijusi su visais gyvenimo etapais bei įvairiomis praktikos formomis. Mokymosi visą gyvenimą tikslas – aprūpinti piliečius asmeninio vystymosi, socialinės

⁴ Šaltiniai: AISHE Readings. Prieiga internete:

http://www.aishe.org/readings/2005-1/oneill-mcmahon-Tues_19th_Oct_SCL.html;

⁵ Šaltinis: Psichologų sąjunga. Prieiga internete:

<http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/OPk%20Naujienlaskis20131.pdf>

integracijos ir dalyvavimo žinių ekonomikoje priemonėmis. Siekti šių tikslų padeda „Comenius“ (mokyklų), „Erasmus“ (aukštojo mokslo), „Leonardo da Vinci“ (profesinio rengimo ir švietimo) ir „Grundtvig“ (suaugusiųjų švietimo) programos, kurias dabar vienija programa „Mokymasis visą gyvenimą“.⁶ Mokymosi visą gyvenimą programa (angl. *Lifelong Learning Programme*) remia mokymosi galimybes nuo vaikystės iki senatvės ir apima visas ugdymosi pakopas. Nauja programa remiasi geriausia „Socrates“, „Leonardo da Vinci“ ir e.mokymosi programų patirtimi bei siūlo daug naujovių.⁷

Nedalyvaujantys švietimo sistemoje, nedirbantys ir nesimokantys (angl. *Not in Education, Employment or Training* – NEET). Akronimas NEET pirmą kartą pavartotas 1999 m. Didžiojoje Britanijoje, „Bridging the Gap“ valdžios pranešime, Taip buvo apibūdinami 16 ir 18 metų jaunuoliai, kurie nėra įdarbinti, nesimoko ir nedalyvauja švietimo programose (Mascherini, 2012).

Savaniškieji socialiniai metai (vok. *Das Freiwillige Soziale Jahr* – FSJ) – tai savanorystė socialinėse srityse, kurioje gali dalyvauti jaunimas iki 27 metų amžiaus, įgijęs privalomąjį pagrindinį išsilavinimą. Vokietijoje teisiškai šie metai yra reglamentuoti Jaunimo savanorių tarnybos įstatymo (vok. *Jugendfreiwilligendienstgesetz* – JFDG). Išskirtini šie FSJ tipai: FSJ socialinėje, FSJ kultūros, FSJ sporto, FSJ politikos, FSJ kultūros paveldo išsaugojimo (trumpas FJD), FSJ aplinkosaugos (trumpas FÖJ) srityse. Socialiniais savanorystės metais asmuo gali dirbti keliose srityse, paprastai dirbama ligoninėse, senelių ir slaugos namuose, ambulatorijose, istorinėse institucijose arba klubuose, sporto klubuose ar sporto asociacijose, lopšeliuose / darželiuose, taip pat dirbama su negalia turinčiais žmonėmis, medicinos ir gelbėjimo tarnybose, parapijose, „Memorialo“ teatre, muziejuose, radijuje ar televizijoje, kultūros asociacijose, archyvuose, jaunimo klubuose, specialiosiose mokyklose, dienos mokyklose, jaunųjų ugniagesių asociacijose ir kitur.⁸

EUROPA. ES Teisės aktų santraukos. Prieiga internete:

http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/index_lt.htm

⁷ Šaltinis: <http://www.emundus.lt/index.php?mnu=9>

⁸ Šaltinis: <http://www.young-germany.de/topic/work/volunteering-in-germany-freiwilliges-soziales-jahr>

DARBE VARTOJAMI TRUMPINIAI

AS – atidėtos studijos;

PAS – pasirinkimas atidėti studijas;

AM – aukštasis mokslas, aukštoji mokykla;

BVP – bendras vidaus produktas;

BFUG (angl. *Bologna Follow Up Group*) – Bolonijos proceso stebėsenos grupė;

CV (lot. *Curriculum Vitae*) – gyvenimo aprašymas;

EAME / EHEA – Europos aukštojo mokslo erdvė;

ES – Europos Sąjunga;

FSJ (vok. *Freiwilliges Soziales Jahr*) – savanoriškieji socialiniai metai;

KTU – Kauno technologijos universitetas;

NEET (angl. *Not in Education, Employment or Training*) – nesimokantys, nedirbantys, nedalyvaujantys švietimo programose;

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas;

VU – Vilniaus universitetas.

ĮVADAS

Išsilavinimas – viena pagrindinių žmogaus teisių, ratifikuotų tarptautinėje Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje.⁹ Aukštasis išsilavinimas įvardijamas kaip vienas pagrindinių veiksnių, suteikiančių geresnes galimybes darbo rinkoje. Lietuvoje, kaip pastebima, užimtumo skirtumai tarp skirtingą išsilavinimą įgijusių gyventojų yra patys ryškiausi, palyginti su kitomis Europos Sąjungos (ES) šalimis. Lietuvoje nedarbo lygis tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą yra du kartus mažesnis, nei tarp jo neturinčiųjų. 2010 m. duomenimis, aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys uždirbo 87 proc. daugiau, nei turintys vidurinį išsilavinimą. Išsilavinimo lygmuo įvardijamas ir kaip vienas esminių rodiklių siekiant išvengti skurdo ar socialinės atskirties rizikos. Skurstančiųjų asmenų su aukštuoju išsilavinimu yra santykinai maži.¹⁰ Regis tam, kad būtų integruotis į darbo rinką, išvengti skurdo ir galimos marginalizacijos visuomenėje, tuoj po viduriniojo išsilavinimo įgijimo vertėtų siekti aukštojo mokslo (AM), kuo sparčiau ir sėkmingiau (Schutz, 1998) integruotis į darbo rinką ir taip patirti visuomenės priėmimą. Tačiau Lietuvos studentijos socialinio portreto bruožai atskleidžia būsimų studentų pasimetimą, kai būsimų studijų pasirinkimas jiems nėra aiškus, į universitetus stojama atsitiktinai (inertiškai), specialybė pasirenkama vadovaujantis emociniais (ne vertybiniais) prioritetais, kurie ilgainiui blėsta. Dauguma studentų paskutiniaisiais mokslo metais atsiduria nežinioje (Matulionis et al., 2010). Neturėdami aiškios ateities vizijos, susijusios su specialybe, kai kurie vidurinės mokyklos absolventai apsisprendžia atidėti studijas ir kurį laiką užsiimti kitomis veiklomis. Pastebima, kad Lietuvoje vis daugiau abiturientų, prieš stodami į universitetą, padaro metų ar kelerių pertrauką. 2013 m. stojančiųjų į AM po 1 ar 2 metų pertraukos pertraukos buvo 18 proc., 2014 m. tokių fiksuojama – 17 proc.¹¹

Atidėtų studijų praktika yra gan paplitusi ne tik Vakarų Europos visuomenėse (Belgijoje, Danijoje, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje), bet ir už Europos ribų (Ekvadore, Izraelyje, JAV, Japonijoje, Korėjoje, Pietų Afrikos Respublikoje (PAR), Singapūre ir kitur). Kai kuriose šalyse (pvz., Izraelyje ir Singapūre) studijos atidedamos dėl tarnybos kariuomenėje, tačiau daugumoje

⁹ Šaltinis: Europos žmogaus teisių konvencija. Prieiga internete:

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf

¹⁰ Šaltinis: Lietuvos studijų būklės apžvalga, 2013. Prieiga internete:

http://www.smm.lt/uploads/documents/Teises_aktai/Lietuvos_studiju_bukles_apzvalga.pdf

¹¹ Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas 2014 m. apžvalga, MOSTA, 2014.

šalių metai atidedami tam, kad būtų pasisemiama savanoriškos, apmokamo darbo ar keliavimo patirčių (pvz., Danijoje, Ekvadore, PAR, Vokietijoje). Šiuolaikiniame socialinių pokyčių kontekste, kai bet koks lokalus veiksmas gali būti traktuojamas kaip globalių procesų dalis, atsiveriančios galimybės mobilumui, vartotojiškumo ir individualizacijos raiškoms, pasirinkimas atidėti studijas (toliau PAS) atveria galimybes tiems, kurie nori patys konstruoti savo gyvenimo trajektoriją, neapsiriboti linijiniu / nuosekliu keliavimu tarp formalių institucijų. Linijinis, ankstyvosios modernybės etape dominuojantis asmens gyvenimo modelis (mokykla – universitetas – darbas), jaunam vidurinėsios mokyklos absolventui tampa nebepatrauklus. Pabaigus mokyklą labiau vilioja keliavimo, savanorystės, darbo ar neformalaus švietimo patirtys, leidžiančios pačiam individui konstruoti savo kelią ir padedančios atsakyti tiek į būsimos profesijos pasirinkimo, tiek į kylančius egzistencinius klausimus.

Ką galėtų reikšti gausėjančios PAS tendencijos? Galbūt dabartinė jaunimo elgsena identifikuoja Lietuvos visuomenės subrendimą pokyčiams, kurie Vakarų visuomenėse jau prasidėjo anksčiau? Kaip / ar adekvačiai kintant individualiam pasirinkimui (bei socialinei aplinkai) prisitaiko institucinė tvarka?

Galbūt PAS identifikuoja tai, kad apie AM mažoma Bolonijos procese¹² deklaruotomis idėjomis, t. y. suprantant universitetinių studijų atidėjimą kaip galimą mokymosi visą gyvenimą strategiją ar kaip į studentą orientuotą mokymosi raišką, kai studijos numatomos formalioje institucijoje po neformalių mokymosi / keliavimo ar ilsėjimosi patirčių? Bolonijos proceso dokumentai (prie kurių gairių siekia prisiderinti ir Lietuvos aukštasis mokslas) kalba apie studijų prieinamumo didinimą, įgalinant studijų lankstumo formas. Tai skatina į studentą orientuoto mokymosi plėtrą, kuri gali būti patraukli studijas atidedantiems studentams. Tokiu atveju masinio ar universalaus AM visuomenėje AM gali būti svarbi abiturą baigusiųjų karjeros trajektorijos plano dalis. Pasirenkama strategija neskubėti arba į universitetą įstojus studijas atidėti užsitikrinant studijų vietą ateinančiais metais praktikuojama kai kuriuose užsienio universitetuose. Tokios lanksčios studijų atidėjimo galimybės universitetų yra siūlomos dar renkantis studijas. Pavyzdžiui, tik įstojusiems į Harvardo universitetą pristatoma galimybė atidėti studijas metus dalyvaujant įvairaus profilio atidėtų studijų (AS) programose (White ir

¹² Bolonijos procesas prasidėjo 1999 m. paskelbus Bolonijos deklaraciją „Europos AM erdvė“ (EHEA), kai ją pasirašė 29 Europos šalių Bolonijoje (Italija) susirinkę švietimo ministrai. Bolonijos deklaracijoje numatyta 2010 m. sukurti bendrą Europos AM erdvę. Šaltinis: <http://www.smm.lt/web/lt/Bolonijos-procesas>

Kristin, 2009). AS kaip savo tradicijas turinti praktika egzistuoja ir Vakarų Europos valstybėse, tarp jų ir Vokietijoje.

PAS galėtų būti suprantamas kaip konkrečios visuomenės socialinės raidos bruožas. Atidėtos studijos (AS) disertacijoje apibūdinamos kaip vėlyvųjų (individualizuotų) visuomenių AM pasirinkimo reiškinys, kurio pasireiškimas analizuojamas ir šiuolaikinėse Lietuvos bei Vokietijos (iš kurios būtų galima semtis „gerosios patirties“) visuomenėse.

Ulrichas Beckas (1992), analizuodamas modernybės rūšis, kalba apie naujojoje (vėlyvojoje modernybėje) kintančius individualizacijos, institucionalizacijos ir standartizacijos procesus: gyvenimo situacijas ir biografines trajektorijas. Individualizacijos procese atsiranda santykinai naujas biografinio gyvenimo plano centras, kuomet biografijos taip pat tampa refleksyviomis. Vėlyvojoje modernybėje tradiciniai ryšiai ir socialinės formos (socialinė klasė, branduolinė šeima) yra traktuojamos kaip antrinės institucijos, kurios žymi individo biografiją ir priverčia individą būti priklausomu nuo madų, socialinės politikos, ekonominių ciklų ir rinkų. Dėl statuso įtakos klasių kultūriniai ir šeimyniniai biografiniai ritmai persidengia su instituciniais biografiniais modeliais (įsitraukimo arba išėjimo iš edukacinės sistemos, darbo, socialinės politikos numatyto pensinio amžiaus) arba yra jų pakeičiami. Visa tai egzistuoja longitudinalinėje biografijos sekcijoje (vaikystė, paauglystė, branda, pensinis amžius ir vėlyvas amžius), taip pat kasdieniame ritme ir laiko ekonomijoje (harmonizuojant šeimos gyvenimą, išsilavinimą, karjerą).

Lietuva, per trumpą laiką perėjusi iš valstybinės socialistinės ekonomikos į demokratinę rinkos visuomenę, dėl vykusių specifinių politinių ir ekonominių procesų XX a. pabaigoje patyrė dviejų labai priešingų diskursų egzistavimą aukštajame moksle. Jį būtų galima sąlygiškai apibrėžti kaip specialistų (būdingo moderniai visuomenei) ir paslaugų teikimo (būdingo vėlyvajai, refleksyviajai modernybei) priešpriešą.¹³ Vokietija, taip pat patyrusi skirtingų diskursų egzistavimą minėtu laikotarpiu, atsidūrė kiek kitokioje situacijoje. Priešingų diskursų egzistavimą patyrė ne visa šalis (kaip buvo Lietuvos atveju), o tik jos dalis. Po Berlyno sienos

¹³ Sovietiniais metais visuomenei buvo primestas diskursas apie *specialistų „socialinį užsakymą“* (Samalavičius, 2010). AM funkcionavo kaip planingos specialistų užsakymo įstaigos. Tokia visuomenė pasižymėjo „specialistų mentalitetu“. Šiandieninė Lietuvos AM pertvarka rodo, kad viešasis sektorius plečiasi, siekiant įvesti tokį finansavimą ir valdymą, kuris būtų artimas vartotojiškos visuomenės modeliui. Konsumerizmo atsiradimo prielaida laikoma mokinio krepšelio idėja ir aukštųjų mokyklų pavertimas viešosiomis įstaigomis (Leonavičius ir Rutkienė, 2010).

griūtis rytinė Vokietijos dalis buvo integruota į vakarinę, o Vakarų Vokietijoje iki tol taikyta aukštojo mokslo sistema su jai būdingu paslaugų teikimo diskursu (būdingu vėlyvajai, refleksyviajai modernybei) buvo įdiegta ir rytinėje šalies dalyje.¹⁴

Remiantis Rolando Ingleharto (2005) socializacijos hipoteze teigiama, kad santykis tarp socioekonominių faktorių ir individų vertybinių prioritetų nėra staigus, svarbi šiuose procesuose ankstyvoji socializacija, kuri daro įtaką suaugusiojo socialinėms ir politinėms vertybėms. Todėl būtų galima daryti prielaidą, kad įtakos pasirinkimui studijuoti arba atidėti studijas turi būtent ankstyvojoje socializacijoje patirtas (ne) saugumas.

Pagal bendrąjį vidaus produktą (BVP) vienam gyventojui, Lietuvos visuomenė nėra viršutinėse Europos Sąjungos (ES 2009/ 2013 EUROSTAT) reitingų pozicijose. Atitinkamai pasaulinė vertybių apklausa rodo (9 pav.), jog Lietuvos visuomenei būdingos gamintojų visuomenės nuostatos, o tai reikštų, kad pagal R. Ingleharto ir jo kolegų teoriją (2005), žmonės nėra pakankamai saugūs, nes nėra visiškai patenkinami jų pagrindiniai (gyvybiškai svarbūs) poreikiai ir dauguma jų patyrė tam tikrą nesaugumo situaciją savo pirminės socializacijos metu.

Tačiau šiuolaikinės Lietuvos institucinė transformacija įpareigoja orientuotis į vartotojų visuomenės logiką, kuri priskiriama jau vėlyvosios modernybės visuomenėms, kur jau minėtame ankstyvosios socializacijos laikotarpyje vyravo nematerialistinių vertybių orientacijos. Apie Lietuvą kaip pomaterialiomis vertybėmis pasižyminčią šalį viešajame (taip pat ir moksliniame) diskurse kalbama mažai.

Tyrimo problema galėtų būti nusakoma probleminiais klausimais: kaip PAS gali apibūdinti modernios visuomenės sistemos pokyčius? kaip gali atidėtų studijų pasirinkimo kaitos tendencijos apibūdinti visuomenės ir atskirų jos grupių vertybinę orientaciją ir elgsenas? kaip (ar) galima būtų apibūdinti PAS (kaip grupę)?

Tyrimo objektas: pasirinkimas atidėti universitetines studijas šiuolaikinėje visuomenėje kaip autentiškos gyvenimo trajektorijos konstravimo būdas tarp jaunų žmonių vėlyvosios modernybės sąlygomis.

Tikslas: identifikuoti socialinius veiksnius, veikiančius atidėtų universitetinių studijų pasirinkimą, ir atskleisti pasirinkimo atidėti studijas sąsajas su skirtingais visuomenės raidos tipais Lietuvoje ir Vokietijoje (makro- ir mikrolygmenyse).

¹⁴ Šaltinis: Eurydice. <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Germany:Overview>

Uždaviniai:

1. pristatyti atidėtų universitetinių studijų sampratą ir kontekstą (pokyčius AM ir visuomenėje);
2. apibūdinti pasirinkusių atidėti studijas socioekonominę aplinką ir vertybines orientacijas (Lietuvoje ir Vokietijoje);
3. atskleisti pasirinkusių atidėti studijas patirtis Lietuvoje ir Vokietijoje;
4. išsiaiškinti, kaip PAS yra palaikomos / nepalaikomos instituciškai Lietuvoje ir Vokietijoje.

Ginamieji teiginiai

- Asmenims, pasirinkusiems atidėti universitetines studijas, būdingos pomaterialios vertybinės orientacijos, kurios rodo, kad jie yra santykinai saugiai besijaučiantys individai (pajutę saugią, pagrindinius poreikius patenkinusią socializaciją, jų šalies socioekonominę aplinką santykinai saugi).

- PAS– racionalus pasirinkimas, susijęs su tam tikrais savo interesų ir požiūrių išgryninimais Lietuvoje ir Vokietijoje. Pasirinkę atidėti studijas atmeta tradicinį „linijinį“ gyvenimo modelį ir mėgina išsiaiškinti savo autentišką gyvenimo trajektoriją, bando savarankiškai kurti ateities planus.

- Iš pasirinkusių atidėti studijas didžiausią įtampą tarp studentiškosios (virtualiosios) ir nestudentiškosios (realiosios arba „gap‘erio“) tapatybės išgyvena tie, kurie turi sukaupę mažiausiai socialinio, ekonominio, kultūrinio kapitalo arba kurie dalyvauja mažą socialinį prestižą turinčiuose laukuose.

Tyrimo metodai

Disertacijoje taikyti šie tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros analizė – atlikta siekiant išgildinti tyrimo problemą;
- antrinių duomenų analizė – statistinės tendencijos paaiškinamos ir iliustruojamos pasinaudojant EUROSTUDENT, EUROSTAT, LAMA BPO, MOSTA, BFUG ir kt. duomenimis;
- empirinis kokybinis tyrimas – atlikti pusiau struktūruoti interviu ir jų turinio analizė (Denzin, 1970). Duomenys buvo renkami Lietuvoje (Vilniuje ir Kaune, 2011–2014 m.) ir Vokietijoje (Maince), per programos „Erasmus“ stažuotę (2013 m. rudenį).

Tyrimo mokslinis naujumas / reikšmingumas

Atidėtų studijų mokslinis iširtumas palyginti menkas. Studijų atidėjimas santykinai naujas ir mažai akademiniam pasaulyje sulaukęs dėmesio fenomenas.¹⁵

Interesas atidėti studijas yra siejamas su asmenybės teorijomis (pvz., Dweck, 1999, iš *Ibid.*). Teigiama, kad akademinis pasirodymas (studijos universitete) yra pažangesnis, jei studentai įgyja savo gebėjimų matymą (galimybę tobulėti ir suvokimą, kad intelektas nėra statiškas dalykas). Vidinis apsisprendimas (kad galima pagerinti savo mokymąsi nepriklausomai nuo likimo ar sėkmės) įgalina individą, jis tampa paklausesniu darbo rinkoje (angl. *employable*). Teigiama, kad sėkmingai suplanuotos ir įvykdytos atidėtų studijų veiklos padidina žmogaus pasitikėjimą savimi, jis atkakliau siekia tikslų. Studijų atidėjimas yra siejamas su įvairiausiomis veiklomis: tai gali būti poilsis nuo mokslų, darbo patirties įgijimas, metų praleidimas veikiant kažką jaudinančio ir ypatingo, naujų kultūrų pažinimas, ištrūkimas iš namų prieš imantis universitetinių studijų, pinigų užsidirbimas, kad studijų metais būtų galima patogiau gyventi, laiko skyrimas tam, kas galėtų padėti apsispręsti dėl vėlesnių studijų, taip pat laiko, finansų ir veiklų planavimo įgūdžių įgijimas (Blackburn, Clark ir Pilgrim, 2005). Su atidėtomis studijomis susijęs ir stereotipizavimas, kai studijų atidėjimas paprastai siejamas tik su savarankiško keliavimo patirtimis (Vandome, 2002).

Trūksta sisteminių sociologinių tyrimų apie atidėtų studijų fenomeną moksliniame diskurse (Jones, 2004; Heath, 2005; 2007). Mažai kalbama ir apie negatyvias studijų atidėjimo patirtis arba „šalutinius“ studijų atidėjimo veiksnius (Jones, 2004). Ypač stinga žinių apie šį fenomeną posovietinės transformacijos procesus patiriančiose ir į vėlyvosios modernybės standartus besiorientuojančiose AM visuomenėse. Atidėtų studijų fenomenas tyrinėjamas ne tik iš edukologijos, antropologijos, psichologijos, socialinės geografijos, viešosios politikos ir kitų mokslų, bet ir iš sociologijos perspektyvų.

Jeffrey Arnettas (2000), kalbėdamas apie naują vystymosi teoriją, įveda besiformuojančios brandos (angl. *emerging adulthood*) sampratą. Ji įvardija situaciją, kuomet jau nebesijaučiama paaugliu, tačiau dar neprisiimama suaugusio žmogaus tapatybė. Šiam periodui priskiriamos ir atidėtų studijų praktikos.

¹⁵ Plg. Tarptautinėje mokslinių straipsnių santraukų duomenų bazėje „Research into Higher Education. Abstracts. Keywords and Authors 1966–2002“ kaip vienas raktinių konceptų išskiriama „gap year“ sąvoka, tačiau publikacijų darbų šioje duomenų bazėje nepateikiama. (Duomenų bazėje sukauptos Didžiosios Britanijos ir JAV mokslinės publikacijos).

Simonas Beamesas (2004) savo darbe kvestionuoja, ar studentai, praleisdami atidėtas studijas įvairiose egzotiškose bendruomenėse, gali būti traktuojami kaip išgyvenantys tam tikras perėjimo į suaugusę apeigų patirtis. Tara Duncan (2004) savo darbe ypatingą dėmesį skiria keliaujančių ir dirbančių keliaujant patirtims tirti. Andrewo Joneso (2004) darbe apžvelgiama literatūra ir tyrimai, susiję su atidėtomis studijomis ir jų galimybėmis. Kai kurie autoriai kalba apie atidėtas studijas akcentuodami ne tik jų gausėjančias tendencijas, bet ir institucines „reakcijas“, skatinant tam tikrų sričių studentus įgyti atidėtų studijų patirtis dar prieš pradėdant studijas. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje visi, kurie baigia geografijos studijas, turėtų įgyti ir vystyti tam tikrus asmeninius bei socialinius įgūdžius. Egzistuoja išankstinė nuomonė, kad AS, priklausomai nuo jų turinio, pagerina tam tikrus intelektualinius įgūdžius, tokius kaip sprendimų priėmimas, atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimas, tarpasmeninių situacijų valdymas ir t. t. (Quality Assurance Agency, 2000 iš Blackburn, Clark ir Pilgrim, 2005).

Sue Heath (2005, 2007) į atidėtų studijų fenomeną žvelgia iš edukacijos sociologijos perspektyvos. Remiantis pozicine konflikto teorija ir didėjančia „patirties kaupimo“ svarba teigiama, kad atidėtų studijų metais praplėsta patirties biografija iškelia svarbius klausimus, siejamus su procesais, kurių dėka jaunų žmonių grupės, palyginti su kitomis, per šį pratęstą edukacinį periodą įgyja privalumų. Alanas Warde'as ir Wendy Bottero (2008) tiria aprašytas atidėtų metų patirtis, atlikdami dokumentinę internetinių dienoraščių (angl. *weblogs*) analizę. Martinas Andrewas (2010) apie studijų atidėjimą kalba iš psichoedukacinės perspektyvos. Teigiama, kad vis daugiau mokyklas pabaigusiu asmenų renkasi ne studijas, o kitus užsiėmimus, įskaitant struktūruotas (pvz., savanorystės turizmas) ir nestruktūruotas (pvz., laisvalaikis) veiklas. M.Nieman (2010) studijų atidėjimą analizuoja iš edukacinių studijų perspektyvos. Autorė rašo, kaip Pietų Afrikos studentai vertina patirtis, susijusias su atidėtomis studijomis (privalumai ir trūkumai), kaip atidėtos studijos paveikė studentų asmeninį tobulėjimą. Į studijų atidėjimą taip pat žvelgiama iš edukacinių studijų perspektyvos. Kalbama apie tai, kad globalizacijos kontekste iš jaunų žmonių tikimasi vis aktyvesnio pilietinio įsitraukimo savo bendruomenėse, taip įgyvendinant globalų sąmoningumą lokaliais veiksmais.

AS laikotarpiui taip pat siūlomos tam tikros paslaugos, kurias galima nusipirkti, atsižvelgiant į finansines galimybes). Esant poreikiui konsultantai suplanuoja atidėtų studijų veiklas, kuriose dalyvaujant būtų galima pasisemti kuo daugiau įvairios patirties, vėliau

praversiančios konkurencinguose universitetuose ir darbo rinkoje¹⁶ (White, 2009; White ir Kristin, 2009; Torner, 2010).

Lietuvoje egzistuoja daug ir įvairių aukštąjį mokslą tiriančių darbų. Dauguma jų aptaria studijų kokybės, aukštojo mokslo valdymo ir finansavimo, aukštojo mokslo socialinės dimensijos klausimus. Tačiau atidėtų studijų sritis beveik netryrinėta, išskyrus tam tikrus statistinius duomenis, kurie fiksuoja gausėjančias studijuojančiųjų į AM po petraukos tendencijas (pvz. MOSTA leidiniai, EUROSTUDENT). Lietuvoje iš darbų, susijusių su atidėtomis studijomis, minėtinas Mildos Pivoriūtės (2012) darbas, kuriame teigiama, kad Lietuvos jaunuoliai taip pat pasižymi besiformuojančios suaugustės periodui būdingomis charakteristikomis, o į suaugustę pereina kitaip, nei perėjo jų tėvų kartos jaunuoliai.

Sociologinė atidėtų studijų analizė gali būti aprašoma kaip individualių ir struktūrinių teorinių požiūrių derinys. Todėl ir šiame darbe AS aiškinamos pasitelkiant teorines perspektyvas, apimančias tiek funkcionalistines (Merton, 1968) racionalaus veikėjo veiksmą aiškinančias teorijas (Elster, 1989; 2000), tiek vėlyvasias modernybės ir postmodernių teorinių analizių perspektyvas (Fromm, 2005; Giddens, 2000; Goffman, 1963; Bourdieu, 2003; Inglehart, 2005; Bauman, 2011; Baudrillard, 2010). Ši disertacija rašyta pasitelkiant žmogiškojo vystymosi teorinį modelį, kuris paaiškina modernioje visuomenėje vykstančius procesus bei su jais susijusių vertybinių orientacijų kaitą.

Disertacijoje atskleidžiamos sąsajos tarp individų vertybinės sistemos (o ypač ją veikusių socializacijos ir visuomenės socioekonominių situacijų) ir jų polinkio atidėti studijas. Parodoma, kokiam adaptacijos tipui kiekvienoje iš visuomenių (tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje) priskirtina PAS elgsena. Taip pat apibūdinama situacija, kurioje atsiduria studijas atidedantis abiturientas, kai jo elgsena neatitinka visuomenės lūkesčių (arba jis neišpildo virtualiosios studento tapatybės).

¹⁶ Žr. www.gapyear.com, „Lonely Planet The Gap Year“, www.gap-year.com, „Gap Year Jobs Abroad“, „Student Gap Year Travel“, „Careers Europe“, „Go Gap Year“.

Praktinis darbo reikšmingumas

Disertacija apie PAS atkreipia dėmesį į egzistuojančius socialinius pokyčius AM kontekste. Didelė tikimybė, kad Lietuvoje asmenų, pasirenkančių atidėti studijas, skaičius ir toliau didės. Lietuvoje egzistuojantis stojimo į universitetus „iš inercijos“ būdas mokslo finansavimo perspektyvoje gali būti vertinamas kaip neigiamas reiškinys, nes dažnu atveju studijų atidėjimas vyksta nutraukiant studijas. Turint omenyje tokią situaciją, galėtų būti keičiama priėmimo į studijas tvarka. Galima pasiremti tomis šalimis, kurios institucionalizavo studijų atidėjimą. Tai sudarytų galimybę labiau kontroliuoti asmenų, pasirinkusių atidėti studijas, srautus.

Bolonijos proceso kontekste svarbu pabrėžti, kad PAS galėtų daryti įtaką vėliau pradėjusių studijuoti geresniems įsidarbinamumo, mobilumo, pozityvesnių savo galimybių ateityje vertinimo rodikliams.

PAS taip pat gali daryti įtaką verslių, už savo gyvenimus atsakingų asmenybių ugdymui. Tai galėtų inspiruoti konstruktyvius ir pozityvius pokyčius ne tik AM sistemoje, bet ir socialiniame, politiniame ir ekonominiame visuomenės gyvenime.

Dažnai įdarbinimo agentūros pageidauja, kad ieškantys darbo turėtų ne tik dalykinių žinių ir įgūdžių, bet ir laiko organizavimo, problemų sprendimo, komunikacinių gebėjimų. Refleksyvus įgytų naudų, atidėjus studijas, įvertinimas gali pagerinti studento CV. Disertacija prisideda ir prie „gerosios praktikos“ iliustravimo, kai AS metu įgyti įgūdžiai (angl. *soft skills*) (Sangetha ir Shanmuga, 2012) galėtų būti drąsiau pristatomi kaip rodytina patirtis.

Disertacija taip pat galėtų skatinti įvairias NVO ir kitus atidėtų studijų praktikomis (ir paslaugomis) užsiimančius sektorius intensyviau teikti informaciją apie atidėtų studijų galimybes.

Darbas galėtų prisidėti prie Lietuvos visuomenės empatijos ir priėmimo pasirenkantiems atidėti studijas skatinimo. Tai mažintų galimas psichosocialinio streso raiškas tiems, kurie atsiranda nežinojimo ir neapibrėžtumo situacijose, o pastarosios būsenos gali turėti skaudžius padarinius, kai įtampa tampa perdėm nepakeliama.

Darbo struktūra

Disertacija sudaryta iš įvado, teorinės, metodologinės, empirinės dalių, diskusijos, išvadų, bibliografijos sąrašo ir priedų (žr. 1 pav.)

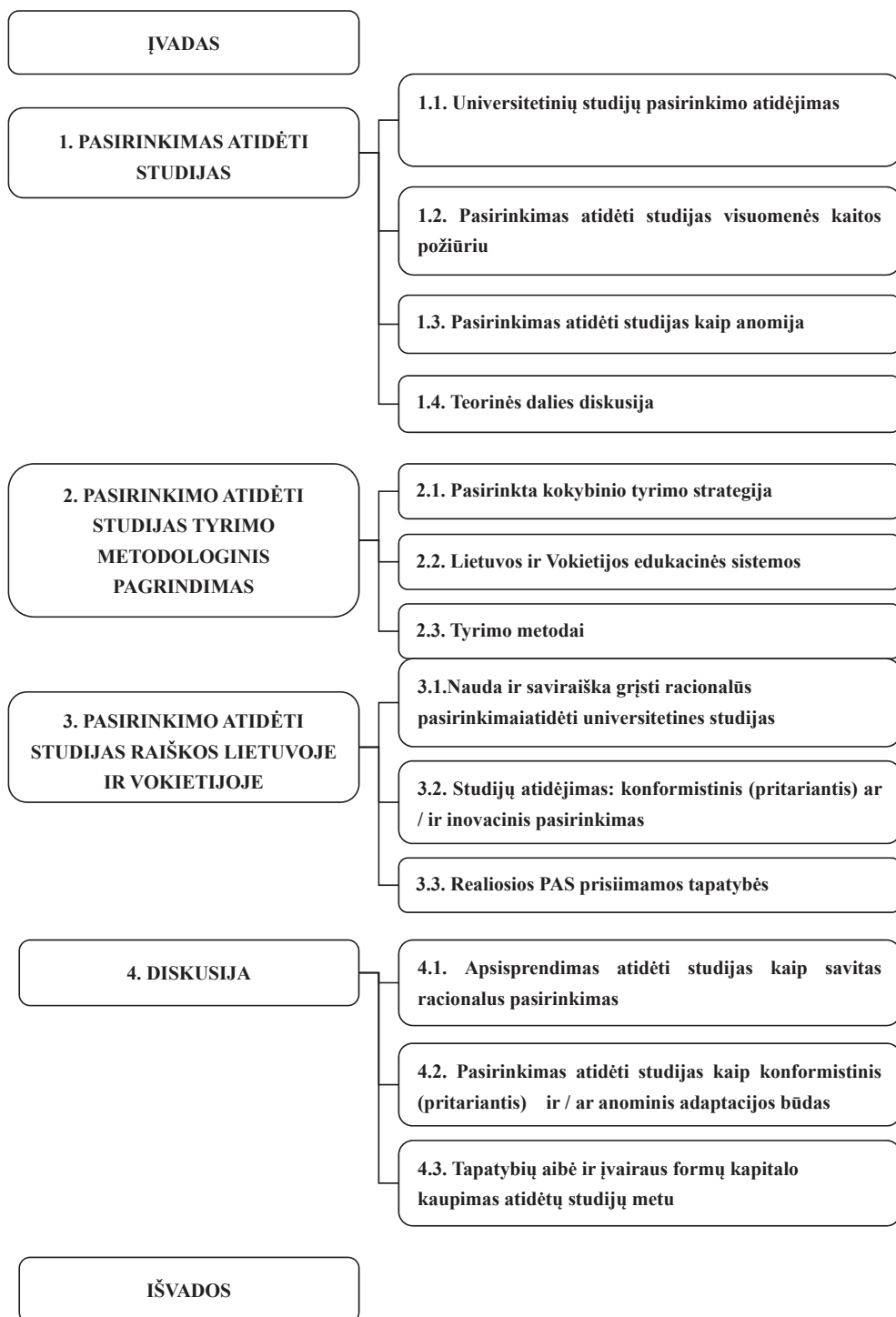
Pirmoji darbo dalis teorinė. Ji sudaryta iš trijų skyrių. Pirmasis skyrius aiškina atidėtų studijų

sampratą ir vietą besikeičiančiame AM kontekste. Antrame pirmos dalies skyriuje kalbama apie pasirinkimą atidėti studijas kaip apie normas atitinkantį reiškinį visuomenėje (vartotojišką elgesį (Bauman, 2011; Bourdieu, 2003; Baudrillard, 2010), individo savistabdą (Fromm, 2005; Giddens, 2000) ir vertybinės kaitos indikatorių (Inglehart, 2005; Elster, 1989, 2000). Trečiame pirmosios dalies skyriuje kalbama apie atidėtas studijas kaip apie visuomenės normų neatitinkantį elgesį (kaip apie t.t. anomijos formą (Merton, 1968) ir įtampą tarp tapatybių sukeltą reiškinį (Goffman, 1963). Apie atidėtas studijas kalbama kaip apie tam tikrą laikotarpį, kuris neišpildo „virtualios“, „studentiškosios“ tapatybės (Goffman, 1963), o atsirandanti įtampa tarp neišpildytos virtualiosios (studento) ir egzistuojančios realiosios (savanorio, bedarbio ar kt.) gali būti įvairiai valdoma. Ketvirtajame pirmosios dalies skyriuje pateikiama teorinės dalies diskusija integruojant antrinius statistinius duomenis apie visuomenės vertybinės kaitos rodiklius, BVP, studijų atidėjimo tendencijas ir galimus alternatyvius kelius patekti į AM. Antroje darbo dalyje pristatoma disertacijos metodologija. Pagrindžiama pasirinkta kokybinio tyrimo strategija, aptariami tyrėjo vaidmens klausimai, trumpai pristatomos skirtingos Lietuvos ir Vokietijos edukacinės sistemos. Pristatomi tyrimo metodai: interviu, duomenų analizė, sisteminimo procedūros, tyrimo duomenų atranka ir sociodemografinės charakteristikos, tyrimo etikos aspektai bei tyrėjos refleksija.

Trečioje darbo dalyje pateikiama gautos empirikos analizė. Interpretuota instrumentiškai naudojantis trimis pagrindinėmis perspektyvomis: Johno Elsterio (1989, 2000) raciolanaus pasirinkimo teorijos modeliu, Roberto Merton (1968) deviacijų teorijos konstrukcija bei Ervino Goffmano (1963) teorija apie skirtingas nuo virtualiosios, realiąsias tapatybes. Diskusijos dalyje rezultatai analizuojami integruojant anksčiau minėtas teorines prieigas, atskleidžiami rezultatų ypatumai ir atsakant į darbe išsikeltus klausimus, minimi darbo ribotumai.

Ketvirtoje disertacijos dalyje pateikiama bendra darbo diskusija, logine seka atitinkanti anksčiau pristatytas perspektyvas.

Disertacinio darbo gale pateikiamos suformuluotos išvados, bibliografija. Darbe pateikta 12 paveikslų, 6 lentelės ir 3 priedai. Literatūros šaltinių sąrašas yra 134 pozicijos.

1 pav. Disertacijos struktūros žemėlapis. Sudarytas disertacijos autorės

Publikacijos darbo tema:

- Ozolinčiūtė Eglė, 2012, „Atidėtų studijų fenomenas Lietuvoje“, Acta Humanitarica Universitatis Saulensis, Mokslo darbai, T. 14, p. 400–414, ISSN 1822-7309 (publikuota);
- Leonavicius, Vylis; Ozolinciute, Egle, 2015, Gap Year Students in Lithuania: The Value Orientations of Children from Wealthy Social Groups' International Studies in Sociology of Education, Volume 25, Issue 1, 2015, p. 38–62 (publikuota).

Temos pristatymai mokslinėse konferencijose:

- Ozolinčiūtė, E. „Vertybių kaitos teorija ir studijų pasirinkimo prioritetai“, Nacionalinė sociologų konferencija „Ar gali sociologija pakeisti Lietuvos visuomenę?“, Lietuva, Vilnius, 2010 m. lapkričio 26 d.;
- Ozolinčiūtė, E. „Stojimas į aukštąjį mokslą Lietuvoje: „Gap Year student“ beiškant“, Nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija „Proveržio beiškant“, Lietuva, Vilnius, 2010 m. lapkričio 25 d.;
- Ozolinčiūtė, E. „Atidėtų studijų fenomenas Lietuvoje“, Tarptautinė tarpdisciplininė konferencija „Laikas, erdvė, žmonės“, Lietuva, Šiaulių universitetas, 2012 m. kovo 22 d.;
- Ozolinčiūtė, E. „Atidėtų studijų fenomenas Lietuvoje“, Lietuvos jaunųjų mokslininkų akademija, Lietuva, Kaunas, 2012 m. balandžio 2 d.

1. PASIRINKIMAS ATIDĖTI STUDIJAS

Teorinė darbo dalis po informacijos apie atidėtų studijų sampratą ir kontekstą konstruojama parodant priešpriešą, egzistuojančią tarp požiūrių į atidėtas studijas kaip į:

- reiškinį visuomenės kaitos procese;
- į tam tikrą anomiją.

PAS kaip „normalus“ reiškinys pristatomas tam tikros teorinės priešpriešos būdu, kai PAS aiškinamas kaip:

- vartojimo forma skubos visuomenėje (Bauman, 2011; Bourdieu, 2003; Boudrillard, 2010);
- pasirinkimas ne skubėti, o sustoti refleksijai ne turėjimui, o buvimui (Fromm, 1976; 2005).

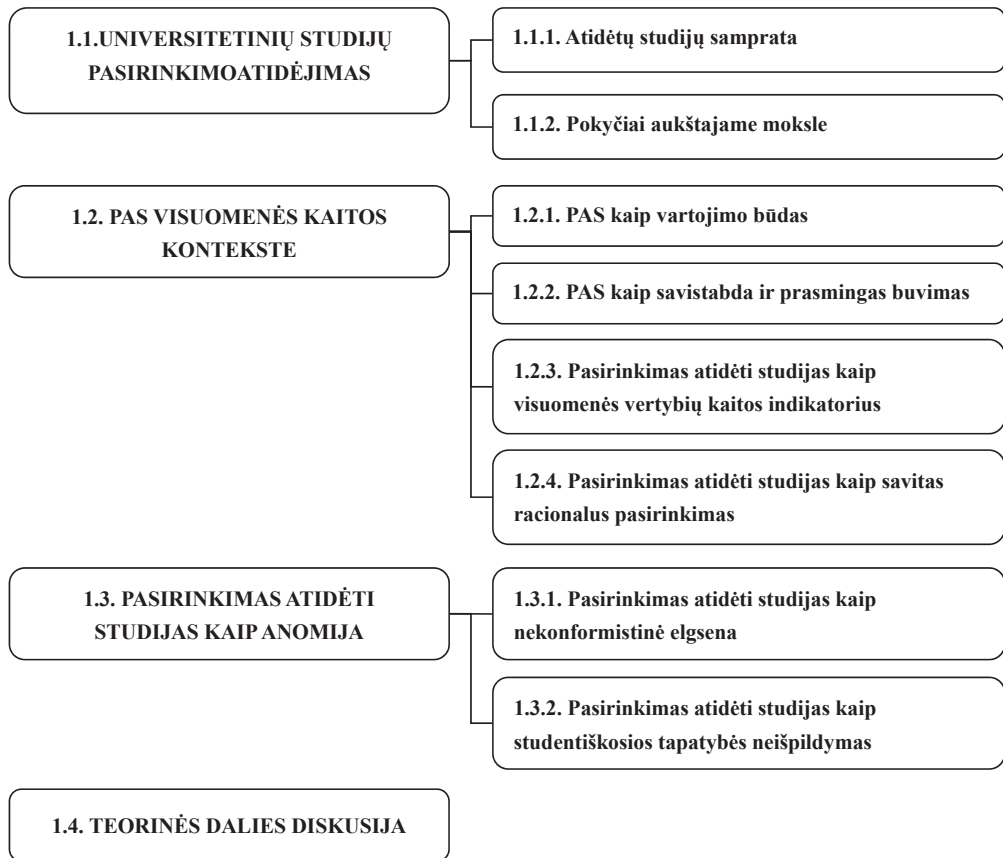
Šias priešpriešas susieja R. Ingleharto (1997; 2000) teorija, pagal kurią PAS gali būti matomas kaip visuomenių vertybinės kaitos indikatorius. Darbe AS kaip reiškinys, atsirandantis vėlyvojoje modernybėje, yra siejamas su tam tikromis pomaterialių vertybių apraiškomis visuomenėse, kurios nariai jaučiasi pakankamai saugūs (jų pagrindiniai fiziniai ir materialiniai poreikiai patenkinti). Žvelgiant per pastarąją R. Ingleharto teorijos prizmę, tos visuomenės, kuriose individai jaučiasi pakankamai saugūs ir aprūpinti materialiai, bus linkę elgtis pagal pomaterialias orientacijas: jiems tampa svarbi gyvenimo kokybė, saviaktualizacija, jiems būdingas refleksyvumas, ekologiškas sąmoningumas, sveika gyvensena.

Tokiomis vertybinėmis orientacijomis galėtų pasižymėti „idealusis“ studijas atidedančiojo tipas vėlyvosios modernybės visuomenėje. Tačiau taip pat ši visuomenė išlieka vartotojiška visuomene (Bauman, 2011; Bourdieu, 2003; Boudrillard, 2010), kurioje PAS gali būti traktuojamas ir kaip vartojimo patirtis, ir kaip savistabdos patirtis (Giddens, 2000; Fromm, 2005). Toks požiūrių papildymas ir sujungimas galimas ir vyksta remiantis R. Ingleharto (2005) teorija makrolygmenyje, o racionalaus pasirinkimo teorija pasirinkimą atidėti studijas analitiškai išskleidžia mikrolygmenyje (Elster, 1989).

AS, būdamas „nenormaliu“ reiškiniu masinio / universalus aukštojo mokslo visuomenėje (Trow, 1973), susiduria su skirtingu visuomenės priėmimu ir instituciniu nepalaikymu (Merton, 1968). Egzistuojantis normatyvus lūkestis, siejamas su jaunu abiturientu kaip potencialiu studentu, studijų atidėjimo atveju yra nepateisinamas. Todėl gali atsirasti tam tikra įtampa arba

socialinis spaudimas tiems, kurie pasirinko ne linijiniu keliu suprojektuotą savo gyvenimo ir karjeros trajektoriją. Kaip atsirandanti įtampa gali būti valdoma, paaiškina E. Goffmano (1963) teorinė prieiga. Disertacija atskleidžia, jog studijų atidėjimas gali būti suorganizuotas, instituciškai palaikomas ir rutinizuotas studijavimo universitete būdas (tokia praktika jau taikoma Vokietijoje). Studijų atidėjimas tuomet suprantamas kaip normalus (Merton, 1968), pailgintas studijavimo universitete kelias, kuris gali būti įvardytas kaip „geroji praktika“ Europos AM kontekste. Vokietijos atvejis parodo, jog tokia studijavimo strategija gali būti tarsi atsakas į Bolonijos proceso siekius, kurie realizuojami mokymosi visą gyvenimą ir į studentą orientuoto mokymosi praktikomis.

Tokiu būdu disertacijoje siekiama atskleisti, kokioje modernybės raidos stadijoje yra Lietuva ir Vokietija, kaip atidėtų studijų situacijos atžvilgiu galima būtų apibūdinti abi visuomenes, kaip vartotojiška visuomenė verčia racionalizuoti savo gyvenimo trajektorijos pasirinkimus siekiant efektyviausio rezultato, kaip kaupiamos skirtingo kapitalo rūšys ir kaip jų pasirinkimas veikia skirtingą edukacinio elgesio strategijų pasirinkimą abiejose šalyse.

2 pav. Disertacijos teorinės dalies žemėlapis. Sudarytas darbo autorės

1.1. Universitetinių studijų pasirinkimo atidėjimas

Kalbant apie pasirinkimą atidėti studijas, visų pirma kyla klausimas, kas tai yra atidėtos studijos (AS)? Svarbu pažymėti, kad nėra aiškaus AS ar „metų pertraukos“ (angl. *gap year*) apibrėžimo. Akademinė literatūra atidėtų studijų tema nėra gausi, joje daugiausia kalbama apie keliavimą, savanorišką darbą ir organizacinę industriją minėtame sektoriuje. Atlikti moksliniai tyrimai susiję su jaunimo identitetu, jaunimo kultūra ir įvairiomis savarankiško keliavimo formomis (Riley, 1988; Desforges, 1998; Doorne, 1993; Spreitzhofer, 1998; Schevyenz, 2001, Kaur ir Hutnyk, 1999 iš Jones, 2004). Taip pat kai kurie autoriai kalba apie tai, kad keliavimas ir kitos patirtys minėtu periodu tampa perėjimo iš vaikystės identitetų į specifinius identitetus momentais (Van Ganeep, 1960; Banerjea, 1999 iš Jones, 2004). Kitas apibrėžimo implikacijas galima rasti literatūroje, susijusioje su komercializacija, „kaip tai padaryti“ (angl. *how to do*) leidiniuose, gidų knygose, tinklalapiuose apie atidėtus metus. Šios priemonės padeda sukurti bendresnį termino apibrėžimą. Pažymėtina, jog dabartiniai akademiniai darbai šia tema nepateikia pakankamai plataus supratimo apie visas jaunų žmonių, darančių pertrauką, grupes, akademinėje literatūroje nėra pateikiamas pakankamas jų veiklų spektras (Lonely Planet, 2003; Griffiths, 2003; Year Out Group, 2004; WWV, 2004 iš Jones, 2004).

1.1.1. Atidėtų studijų samprata

Terminas „gap year“ arba „year out“ yra apibūdinamas kaip problematiškas, nes nėra aiškaus fenomeno apibrėžimo. Šiame darbo skyriuje siekiama atsakyti į klausimus, ką reiškia atidėti studijas? kokia studijų atidėjimo kaip reiškinių istorija? kas šioje disertacijoje yra traktuojami pasirenkančiais atidėti studijas?

AS apibrėžimas. Atidėtų studijų (angl. *gap year, year out*) fenomenas dažniausiai suprantamas kaip 3–24 mėnesių laikotarpis, kai individas nedalyvauja formaliame švietime ar nesimoko mokymo įstaigoje, tai lemia ilgesnį karjeros trajektorijos kontekstualizavimą (Heath, 2007; Stehlik, 2010).

Terminas „year out“ anglų kalboje kai kurių autorių vartotas jau praėjusio šimtmečio 7-ąjį dešimtmetį (Butcher, 1993; Simpson, 2003; Griffiths, 2003 iš Jones, 2004). Terminas „gap year“ yra naujesnis, jis atspindi daugiau pastarųjų 15 m. jaunų žmonių tendencijas atidėti studijas.

AS paplitimo istorija. Atidėtų studijų populiarumas sutampa ir su komercinių ir

labdaringų organizacijų skaičiaus didėjimu. Jos teikia praleidžiamų metų organizavimo paslaugas, padeda jauniems žmonėms jų veiklose (Jones, 2004). Šiuolaikinė atidėtų studijų samprata siejama su XX a. antrosios pusės hipių judėjimu Didžiojoje Britanijoje, kai santykinai pasiturintis ir / arba nusiteikęs priešiška dominuojančios kultūros atžvilgiu jaunimas keliaudavo hipių pamėgtais keliais tarsi „pasiturintys klajokliai“ (Heath, 2005). Nors tokį studijų atidėjimą perėjimo į suaugusio stadiją kontekste iš pradžių praktikavo mažos ir santykinai privilegijuotos grupės, pamažu tai tapo populiarėjančiu reiškiniu. Studijų atidėjimas buvo inkorporuotas į paslaugų industriją, pabrėžiant jauno žmogaus asmeninio augimo ir sukauptos patirties naudas.

Egzistuoja išvystyta paslaugų sfera, kurioje atidėjusiems studijas siūlomos įvairios keliavimo, savanorystės ir kitos galimybės bei patarimai, kaip praleisti metus nestudijuojant.

Anglų kalboje sąvoka „gap year“ galėtų įvardyti tiek metus, praleistus prieš studijas universitete, tiek laiko tarpą, skirtą pouniversitetinėms karjeros ar studijų pertraukoms. „Pertrauką darantys“ jauni žmonės gali būti grupuojami į skirtingas kategorijas, atsižvelgiant į tai, kada daroma pertrauka jų edukacinėje ar darbo linijoje, kokiomis veiklomis jie užsiima, kiek laiko trunka minėta pertrauka tarp darbo ir nedarbo veiklų.¹⁷ Per atidedamų studijų laikotarpį jauni žmonės įsitraukia į kitokias veiklas nei studijos, pavyzdžiui, dirba apmokamą ar savanorišką darbą, keliauja šalies viduje arba užsienyje, tokios kelionės gali būti struktūruotos ar nestruktūruotos.

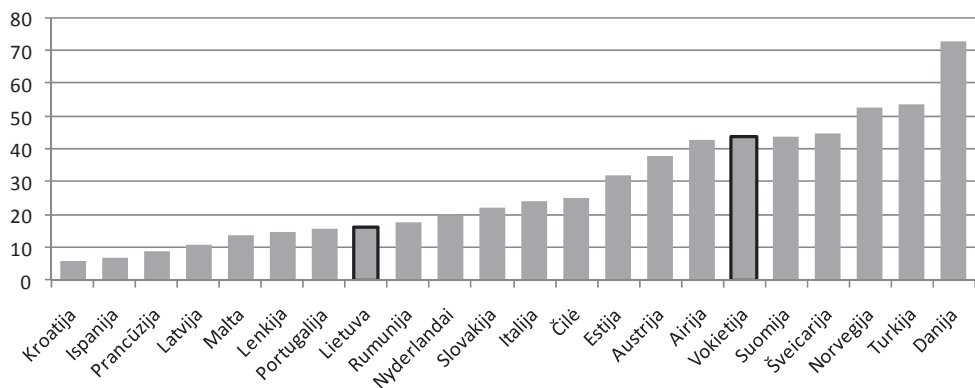
Dėl įvairiausių priežasčių AS nebūtinai atitinka tikslų 12 mėnesių periodą, tačiau kad toks laikotarpis neprarastų savo prasmės¹⁸, jis dažniausiai apibrėžiamas kaip trunkantis nuo 3 mėnesių (ilgiau nei trunka studentų vasaros atostogos) iki 24 mėnesių (t. y. iki dvejų metų trunkančių projektų).

AS gali būti apibūdinamos įvairiais aspektais: kaip pasitraukimas kuriam laikui iš formalaus švietimo įvairiuose mokymosi ar studijų etapuose, kaip pasitraukimas iš pouniversitetinių studijų (darbo ar praktikos); taip pat varijuoja ir atidedančiųjų studijas situacija bei veiklos,

¹⁷ Didžiosios Britanijos atveju yra išskiriamos tam tikros darančiųjų karjeros pertraukas kategorijos, kurios apima tiek studijas atidėjusiuosius, tiek darbo metu padariusius pertraukas.

¹⁸ Studentai, kurie pabaigę vidurinę mokyklą studijuoti pradėjo po 2 ar daugiau metų (pvz., po 5 ar 10 metų pertraukos), šiame darbe neaptariami. Didelė tikimybė, kad ne tik jų sociodemografiniai rodikliai, bet ir motyvacija studijuoti po ilgesnės studijų pertraukos (daugiau nei 1–2 metai) gerokai skirsis. Pastarųjų žmonių ne tik socioekonominė aplinka, bet ir veiklos, kuriomis užsiima nestudijuodami, skirsis nuo santykinai trupesnę laikotarpį iš formalios edukacinės sistemos pasitraukusių žmonių, apie kuriuos kalbama šiame darbe.

pertraukos trukmė ir intensyvumas. Disertacijoje apibrėžta studijų atidėjimo siauresnė samprata. Atidėjusiaisiais studijas laikomi tie asmenys, kurie iš karto, įgiję vidurinį išsilavinimą, darė studijų pertrauką, tačiau savo gyvenimą siejo su aukštoju mokslu. AS paplitimas skirtingose visuomenėse skiriasi. PAS parocentinio pasiskirstymo spektras tarp Europos šalių taip pat yra labai platus. Atidėtos studijos gali būti santykinai nepaplitusios (nuo vos kelių procentų Kroatijoje), arba tokį kelio į AM būdą gali praktikuoti didžioji dauguma stojančiųjų (pvz., per 70 proc. Danijoje; žr. 3 pav.). Išsamiau apie tai – 1.4 skyriuje (teorinės dalies diskusija).

3 pav. Atidedamų studijų pasirinkimas Europos šalyse¹⁹

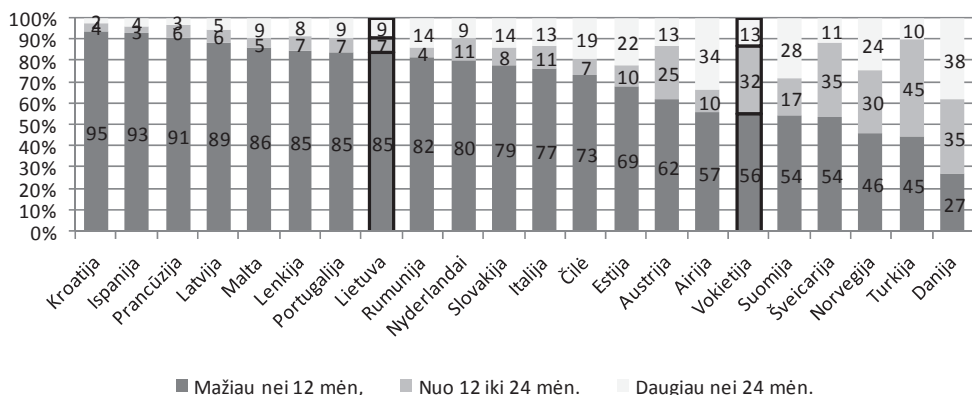
Pastebima, kad dauguma jaunų žmonių daro metų pertrauką, ši situacija labiau atitinka anglų kalboje vartojamą „gap year“, kaip metų pertraukos, sąvoką. Taip pat atkreiptinas dėmesys į atidedančiųjų studijas amžiaus skalę, pvz., Didžiojoje Britanijoje kai kuriose programose atidėtomis studijoms priskiriami jaunuoliai, kurių amžius yra nuo 16 iki 25 metų (Jones, 2004).

Skirtingas amžiaus pasiskirstymas stojant į AM identifikuotas ir žvelgiant į Lietuvos ir Vokietijos statistiką. Didžioji dauguma jaunuolių Lietuvoje į AM stoja, kai jiems būna 19 metų. Vokietijoje stojimo į AM amžiaus kreivė pasiskirsčiusi tolydžiau ir apima laikotarpį, kai stojantiejiems būna nuo 19 iki 22 metų. Šiose šalyse pastebima ir skirtinga atidėjusių studijas integravimosi į AM pasiskirstymo raiška.

Tarp atidėjusiųjų studijas (arba pradėjusiųjų studijuoti vėliau) vyresnių nei 25 m. ir

¹⁹ Šaltinis: EUROSTUDENT IV „Social and Economic Conditions of Student Life in Europe“, 2008–2011 m. Figure 2.4.(36).

jaunesnių nei 29 m. studentų daugiau yra Vokietijoje.

4 pav. Laiko tarpas tarp mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąją mokyklą²⁰²¹ 2008–2011

Šiame darbe „atidėtų studijų“ fenomenas apibrėžiamas siauriau nei anksčiau minėta „gap year“ sąvoka. Lietuvoje egzistuojantys terminai „akademinės atostogos“, „studijų pertrauka“ neatitinka „gap year“ sąvokos, kuri apima dar ir „atidėtas studijas“ – reiškinį, kai tik pabaigus vidurinę mokyklą nusprendžiama kurį laiką nestoti į universitetą. Tokiam apibrėžimui specifinio termino lietuvių kalboje iki šiol nebuvo. Galima būtų svarstyti tokių sąvokų kaip „mokymosi pertrauka“, „mokymąsi pertraukęs asmuo“ arba „atidėtos studijos“ vartojimo galimybes. Paskutiniajam variantui buvo pritarta ir konsultuojantis su Valstybine lietuvių kalbos komisija.²²

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad AS disertacijoje neapima studijų pertraukos (kai imamos akademinės atostogos arba kai daroma pertrauka tarp studijų, darbo ar praktikų pakopų). Šiame darbe PAS apibūdinamas kaip pasirinkimas kurį laiką nestudijuoti įgijus vidurinį išsilavinimą, ketinant studijuoti vėliau.

²⁰ Šalių trumpiniai: AT – Austrija, CH – Šveicarija, CZ – Čekija, DE – Vokietija, DK – Danija, EE – Estija, ES – Ispanija, E/W – Didžioji Britanija / Velsas, FI – Suomija, FR – Prancūzija, HR – Kroatija, IE – Airija, IT – Italija, LT – Lietuva, LV – Latvija, MT – Malta, NL – Nyderlandai, NO – Norvegija, PL – Lenkija, PT – Portugalija, RO – Rumunija, SE – Švedija, SK – Slovakija, SL – Slovėnija, TR – Turkija. Šaltinis: Eurostudent, IV, p. 7.

²¹ Šaltinis: Eurostudent 2.4 lentelė, 2008–2011 m. duomenys, EUROSTUDENT IV.

²² Asmeninė korespondencija su Valstybine lietuvių kalbos komisija vyko elektroniniu paštu.

1.1.2. Pokyčiai aukštajame moksle

Universitetinių studijų atidėjimas yra neatsiejamas nuo AM konteksto ir pokyčių jame. Šioje darbo dalyje siekiama atskleisti, kokiame AM pokyčių kontekste pasirenkama atidėti studijas, kokio tipo AM visuomenėms galima būtų priskirti Lietuvą ir Vokietiją.

Sociologas Martinas Trowas (1973) sukūrė tipologiją, kurią taikė pasaulio visuomenių AM sistemoms. Pasaulio akademines sistemas jis apibūdino kaip:

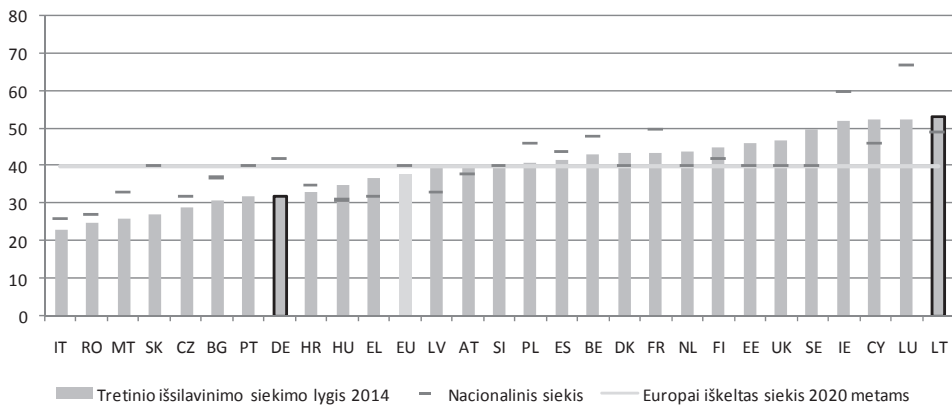
- elito (kai mažiau nei 15 proc. vienos amžiaus kohortos grupės dalyvauja siekiant aukštesnio išsilavinimo nei vidurinis);
- masinio švietimo (kai aukštesnio išsilavinimo nei vidurinis siekia 20–30 proc. vienos amžiaus grupės asmenų, ir
- universalus, t. y. visuotinio prieinamumo švietimo (kai daugiau nei 30 proc. asmenų siekia aukštesnio išsilavinimo nei vidurinis).

Nuo 1960 iki 1980 metų pastebimas ypač didelis studentų skaičiaus augimas, kuris kai kuriose besivystančiose valstybėse tęsiasi ir toliau. Studentų populiacijos sandara, kaip pastebima, pasikeitė su AM masifikacijos procesu. Besivystančiose šalyse AM tampa pasiekiamas ne tik vidurinėsios klasės, bet ir darbininkų klasės jaunuoliams. Daugelyje šalių tiems, kurie yra vyresni ir kuriems gali trūkti standartinio vidurinio išsilavinimo, taip pat sudaromos sąlygos įstoti į AM. Pastebimas ir moteriškosios lyties asmenų, stojančių į universitetus, skaičiaus padidėjimas tiek JAV, tiek daugumoje Europos šalių. Pabaigus vidurines mokyklas vis dažniau siekiama išsilavinimo tam, kad atsirastų daugiau įsidarbinimo galimybių, padidėtų pajamos ir būtų stimuliuojamas socialinis mobilumas (Altbach, 1999).

Lietuvoje, kuri patyrė specifinę modernizaciją sovietmečiu, taip pat buvo diegiamas AM masifikacijos modelis – tuomet sistemai buvo ruošiami lojalūs specialistai, kurie, tik pabaigę AM, buvo paskirstomi į darbovietes. Tokio tipo visuomenei buvo būdinga linijinė ir valstybinės sistemos kontroliuojama žmogaus biografijos trajektorija, kuomet daugiau mažiau gerai pabaigus mokyklą stojama į AM, o įgijus diplomą pradedama dirbti. Tokio tipo visuomenėje egzistavo griežta hierarchinė struktūra. Institucinės struktūros bei sekos, mokymasis ir gyvenimas atskirti, tačiau valstybinės sistemos griežtai kontroliuojami.

Tretinio išsilavinimo plėtra šiandieninėse Lietuvos ir Vokietijos visuomenėse siekia universalus arba visuotinio prieinamumo (Trow, 1973) lygį. EUROSTAT duomenimis,

Vokietijoje tarp 30–34 metų tretinį išsilavinimą įgiję daugiau nei 30 proc., o Lietuvoje – daugiau nei 40 proc. tos pačios kartos atstovų. Todėl tiek Lietuva, tiek Vokietija šiuo metu gali būti priskiriamos universalios / masinio AM šalims. Lietuva šiuo metu gerokai viršija bendrą Europos Sąjungos strategijoje „Europa 2020“ visos ES užsibrėžtą tikslą – 40 proc. 30–34 metų asmenų 2020 m. turėtų būti įgiję aukštąjį išsilavinimą. Vokietija pagal AM paplitimą gerokai atsilieka nuo Lietuvos, kuri Europos kontekste pirmauja kaip labiausiai universaliai prieinama AM sistema.

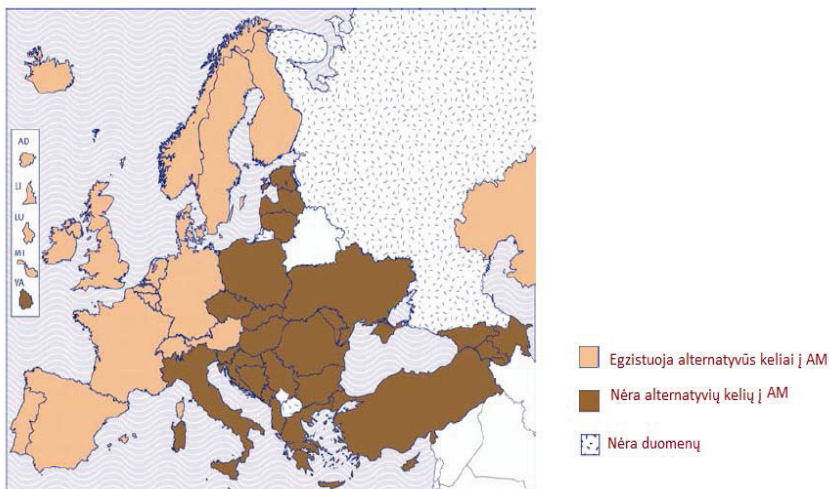

5 pav. Tretinio išsilavinimo lygis (2014), Europos siekiamybė 2020 metais ir nacionaliniai tikslai²³

„Eurostudent“ duomenimis (EUROSTUDENT IV), Bolonijos proceso kontekste pastebima AM kaip paslaugos sklaidos ir prieinamumo didinimo tendencija, užtikrinant netradicinius patekimo į AM (pabaigus vidurinę mokyklą ir išlaikius abiturus egzaminus) kelius. Kai kuriose šalyse, kur egzistuoja stiprūs formalių kvalifikacijų standartai, švietimas taip pat teikiamas pripažįstant neformalų mokymąsi. Tokiais atvejais egzistuoja tam tikras teisinis įstojimo į AM reguliavimas, kuris gali būti ganėtinai atviras (pvz., Suomija, Švedija), t. y. nenurodomos specifinės ne tradicinio mokymosi kategorijos. Kitose šalyse (pvz., Vokietijoje ar Ispanijoje) egzistuoja tam tikri reguliaciniai mechanizmai, aprašantys įvairius galimus neformalaus švietimo aspektus, kuomet vertinamos įgytos žinios ir įgūdžiai. Didžioji Britanija parodoma kaip specifinis atvejis, kuomet nėra įteisintas alternatyvus kelias įstoti į AM, tačiau AM įstaigos priima netradicinius kandidatus, kurie neatitinka standartizuotų stojimo į AM reikalavimų. Tai yra susiję su tam tikra universiteto, kaip autonomiškos institucijos, kuri

²³ Šaltinis: Europos strategija 2020.

atsakinga už savo kvalifikaciją ir už priimtų studentų populiaciją, samprata. Todėl jie gali nusistatyti savo priėmimo kriterijus ir sąlygas. Tačiau nacionaliniu lygmeniu egzistuoja informacinė parama, kuri galėtų inspiruoti alternatyvaus priėmimo į AM įgyvendinimą: AM Kokybės užtikrinimo agentūra yra pateikusi praktikos kodą BFUG (angl. *Bologna Follow Up Group* – Bolonijos proceso stebėsenos grupė), kuris leidžia specifikuoti ir įvertinti įvairius potencialaus netradicinio studento gebėjimus, įskaitant mokymąsi darbo vietoje. AM prieinamumo kontekste Europoje šalys yra suskirstytos į dvi grupes: šalis, kuriose vidurinis tradicinis mokyklos baigimo diplomai yra vienintelis būdas patekti į aukštąją mokyklą, ir tas, kur egzistuoja bent vienas alternatyvus būdas patekti į aukštąsias mokyklas. Antroji paveikslėlyje (6 pav.) išskirta šalių grupė indikuoja tas šalis, kuriose kaip standartinis ir vienintelis patekimo į aukštąją mokyklą kelias yra įgyta vidurinėsios mokyklos baigimo kvalifikacija. Iš 47 AM sistemų, 22 AM yra pasiekiamas bent vienu alternatyviu būdu, o 25 reikalaujama vidurinio mokslo baigimo diplomo. Pažymėtina tai, kad Vakarų Europos šalys yra charakterizuojamos kaip lankstesnės už kitos Europos dalies šalis.

6 pav. Alternatyvūs keliai į AM.²⁴

Šie didesnio lankstumo rodikliai iš dalies atitinka tas šalis, kuriose ne tik lankstesnės stojimo į aukštąsias mokyklas tvarka, bet ir įvairesnės stojimo į aukštąsias mokyklas strategijos.

²⁴ Šaltinis: The Bologna Process in Higher Education in Europe (2009). Key Indicators on the social dimension and mobility (Fig. 4.10)

Būtent tose šalyse, kuriose indikuojamas dažnesnis nestojimo į aukštąsias mokyklas tik pabaigus vidurinę mokyklą arba studijų atidėjimo atvejų skaičius, labiau galima ir nestandartinė AM siekimo tvarka.

2011 m. surinkti duomenys patvirtina, jog daugumoje šalių, kurias santykinai galėtume priskirti minėtoms tvirtosios modernybės / gamintojų visuomenių šalims (Bauman, 2011), pavyzdžiui, Turkijoje, Slovakijoje, Rumunijoje, Latvijoje, Kroatijoje, dauguma būsimų studentų įstoja tradiciniu būdu, t. y. pabaigę vidurinę mokyklą ir gavę mokyklos baigimo sertifikatą. Šiose šalyse netradiciniu būdu į aukštąsias mokyklas patenka vos iki 5 proc. stojančiųjų.

Tokiose šalyse kaip Suomija, Airija, Didžioji Britanija ar Švedija, kur 70–80 proc. studentų į aukštąsias mokyklas stoja tradiciniu vidurinės mokyklos baigimo būdu, likusioji didelė stojančiųjų dalis siekia AM alternatyviais keliais. Šios šalys yra patvirtinusios bent vieną alternatyvų studentų priėmimo į aukštąsias mokyklas būdą, kai pripažįstamos žinios ir įgūdžiai, įgyti neformaliuosiuose mokymosi kontekstuose (Suomija, Švedija, Didžioji Britanija) ar paruošiamuosiuose kursuose netradicinio AM kontekste (Airija ir Didžioji Britanija).

Tokiose šalyse kaip Prancūzija, Vokietija, Danija, Šveicarija, Austrija ar Norvegija, (6 pav.) egzistuoja sistemos politika, apimanti netradicinių studentų priėmimą. Šiose šalyse tokių studentų yra 2–15 proc. tarp visų priimtųjų. Šiame kontekste svarbu paminėti, kad AS galėtų būti interpretuojamos kaip viena iš alternatyvaus mokymosi veiklų, kurios kai kuriose Vakarų Europos šalyse, pvz., Vokietijoje, galėtų būti kaip legitimus būdas „užskaityti“ mokymąsi tų, kurie nebaigė vidurinės mokyklos ir neįgijo abitūros diplomo. Lietuva yra priskiriama toms šalims, kuriose nėra praktikuojami alternatyvūs priėmimo į AM būdai. Kaip pagrindinė priėmimo į aukštąsias mokyklas sąlyga yra įvardijamas brandos atestato arba jam prilyginto dokumento, suteikiančio teisę į AM, turėjimas.²⁵ Atidėtų studijų veiklos palankiausi atveju gali būti „užskaitomos“ kaip tam tikros neformaliu būdu įgyjamos kompetencijos, kurios gali potencialiai sutrumpinti pačių studijų universitete laikotarpį.²⁶

1.2. Pasirinkimas atidėti studijas visuomenės kaitos požiūriu

Studijų atidėjimas galėtų būti priskiriamas praktikoms, kai neskubama įgyti AM diplomo dalyvaujant linijine tvarka formaliajame švietime. Tokia nuostata neskubėti galėtų žymėti

²⁵ Šaltinis: Eurostudent, IV, p.7.

²⁶ Šaltinis: Eurostudent 2.4 lentelė, 2008–2011 m. duomenys, EUROSTUDENT IV.

²⁶ Asmeninė korespondencija su Valstybine lietuvių kalbos komisija vyko elektroniniu paštu.

moderniosios industrinės visuomenės perėjimą į kitą, vėlyvosios modernybės, raidos etapą. Toliau darbe keliami klausimai apie tai, kokioje visuomenėje ir kaip gali būti traktuojamas PAS.

XIX a. Europoje išsivysčiusi nacionalinės valstybės švietimo, o kartu ir AM sistema yra apibūdinama kaip sudėtinė moderniosios industrinės visuomenės sistemos dalis. Modernioji industrinė visuomenė Europoje yra įgavusi aiškius kontūrus. Sociologijos teorijose nuo XIX a. antrosios pusės iki XX a. antrosios pusės išskiriama keletas įvairiai įvardijamų etapų, kaip, pavyzdžiui, ankstyvoji / tvirtoji modernybė (angl. *early modernity / solid modernity*) ir vėlyvoji / takioji (angl. *late modernity / liquid modernity*), refleksyvioji modernybė (angl. *reflexive modernity*), ir kt. (Bauman, 2011; Giddens, 2000). Ankstyvosios modernybės visuomenė apibūdinama kaip viena kitą papildančių pagrindinių institucijų sankloda, grindžiama apmokamu darbu, nacionaline valstybe, branduoline šeima, specifiniu darbo pasidalijimu tarp lyčių, fordistine gamyba, moksliniu racionalumu. Modernioji visuomenė plėtojama funkciškai diferencijuojant ir institucionalizuojant įvairias socialinės sistemos sritis. Jai būdingos fundamentalios kontrolės, aiškumo, saugumo idėjos ir instituciniai siekiai jas įgyvendinti. Tokiai modernybei būdinga sistemos diferenciacija leidžia aiškiai ir vienareikšmiškai apibrėžti AM ir visos švietimo sistemos paskirtį, veiklos ir atsakomybės ribas. Moderniojoje visuomenėje AM sistema funkcionuoja kaip būtinas ir santykinai autonomiškas sistemos sektorius, kurio pagrindinė funkcija – paruošti visiems pagrindinės socialinės sistemos (nacionalinės valstybės) sektoriams aukščiausios kvalifikacijos specialistus, lojalius valstybei.

Postindustrinė visuomenė apibūdina antrąją, arba vėlyvosios, modernybės pakopą. Vėlyvosios, arba brandžios (angl. *high*), modernybės terminas apibūdina moderniosios visuomenės raidos institucinę ir elgesio tvarką, kuriai būdingas esminių modernybės bruožų radikalizavimas ir globalizavimas. Vėlyvoji modernybė susiduria su funkcinės diferenciacijos neapibrėžtumu, institucinės kontrolės sudėtingumu ir neaiškumu. Šie reiškiniai lemiami moderniojoje visuomenėje stiprėjančių individualizacijos, globalizacijos, moterų emancipacijos, dalinio užimtumo, globalios rinkos ir kitų procesų. Kai kurie autoriai teigia, jog visiška modernizacija arba refleksyvi modernybė prasidėjo tada, kai tolesnė individualizacija veiksnumą išlaisvino iš paprastų modernių socialinių struktūrų (Leonavičius ir Rutkienė, 2010). AS yra vėlyvojoje modernybėje atsirandantis reiškinys. AM kontekste didėjanti tendencija atidėti studijas galėtų būti traktuojama kaip šios modernybės raidos indikatorius.

Šioje darbo dalyje į atidėtas studijas žvelgiama iš visuomenės kaitos perspektyvos:

Zygmunto Baumano (2011), Pierre'o Bourdieu (2003) ir Jeano Baudrillardo (2010) teorijose AS galėtų būti priskiriamos vartotojiškos visuomenės etapui (pirmasis skyrius). Kaip priešprieša pastarajam supratimui pristatoma Ericho Frommo (1976; 2005) ir Anthony'io Giddenso (2000) prieiga apie atsisakymą skubėti ir vartoti tokio tipo visuomenėje, apie pasirinkimą ne turėti, o būti, ne skubėti, o sustoti ir save reflektuoti (antrasis skyrius). Kaip vartojimo ir buvimo priešpriešas sutaikanti pristatoma R. Ingleharto (1997; 2005) teorija (trečiasis skyrius). Ji leidžia atidėtas studijas suprasti kaip pomaterialistinės visuomenės fenomeną (kai pereinama nuo materialios iki pomaterialios vertybinės orientacijos). Ketvirtajame šios dalies skyriuje pristatoma J.Elsetrio racionalaus pasirinkimo teorijos perspektyva. Ši teorinė perspektyva suteikia galimybę „patikrinti“ aukščiau aptartus visuomeninius procesus individualiame lygmenyje, atskleidžiant, kaip kintančios makrostruktūros veikia mikroprocesus, t. y. individualų asmens pasirinkimą.

1.2.1. PAS kaip vartojimo būdas

Šiame disertacijos dalyje siekiama atsakyti į klausimus, ar gali PAS reikšti vartotojišką individų elgseną, apie kokį kapitalo kaupimą / ar švaistymą liudija PAS, ar šiuo pasirinkimu galima afišuotis save lyginant su kitais visuomenės nariais. Tam, kad būtų atsakyta į pastaruosius klausimus, pasitelkiamos Z. Baumano (2011), P. Bourdieu (2003) ir J. Baudrillardo (2010) teorinės prieigos.

Z. Baumano teorijos požiūriu (2011), PAS gali būti interpretuojamas kaip pasirinkimas vartoti. Individas tokiu atveju pailgina savo karjeros trajektoriją, prieš tai pasirinkdamas vartoti kitokias, galbūt neformalaus mokymosi, patirtis. Tai žymi kitokį nei prieš tai buvusių visuomenių mentalitetą. Ankstesnėje moderniosios visuomenės fazėje AM buvo suvokiamas kaip specialistų gaminimo erdvė ir kaip instrumentinė priemonė saugumui ir asmens socialinei gerovei užtikrinti (Bauman, 2011:58–59). Tačiau žmogiškasis saugumo troškimas ir svajonės apie galutinę „stabilią būseną“ nebegali skleisti vartotojų visuomenėje. Vartotojiškumas, visiškai kitaip nei ankstesnės gyvenimo formos, laimę sieja ne su poreikių patenkinimu, bet su vis didėjančia troškimų apimtimi ir intensyvumu, taip atsiranda greitai suvartojamų ir vis naujų objektų, skirtų jiems patenkinti, būtinybė <...>, naujiems poreikiams reikia naujų produktų, naujiems produktams reikia naujų poreikių ir troškimų (Bauman, 2011:61). Troškimų ir poreikių nestabilumas bei iš to kylantis polinkis tuoj pat vartoti jo objektus ir jais disponuoti yra būdingas

naujai aplinkai, kurioje įrašyti artimoje ateityje siektini gyvenimo tikslai. Tokia aplinka yra įvardijama kaip tokiosios modernybės (angl. *liquid modernity*) aplinka. Pagrindiniais socialinės padėties ir prestižo veiksniais yra ne masyvus turtas (kaip ankstesnėje visuomenės fazėje), o mobilumo laipsnis ir pajėgumas sugriebti pralekiančias galimybes. Tokioje visuomenėje žmonės save identifikuoja per įvairias vartojimo praktikas. Tokios tapatybės konstravime vartotojai yra varomi poreikio „suprekinti“ save – paversti save patraukliomis prekėmis (Bauman, 2011:199–205). Jie visi gyvena bendroje erdvėje, vadinamoje rinka, o veikla, kuria jie užsiima, yra įvardijama kaip rinkodara. Z. Baumanas pažymi, kad moksleiviai ir moksleivės, demonstruojantys savo savybes, yra visuomenės verčiami propaguoti savo buvimą patrauklia ir geidžiama preke, stengiantis kiek įmanoma padidinti prekės rinkos vertę, pasinaudojant geriausiomis turimomis priemonėmis (Bauman, 2011:16). Tokia „geriausia priemone“ gali tapti ir PAS, kuomet nelinijinės studijavimo strategijos pasirinkimas gali tapti savęs reklamavimu. Tokiu atveju ne tik vartojamas objektas (atidėtų studijų patirtys), bet ir jas vartojantysis (pasirenkantis atidėti studijas) susiprekina.

Atidėtos studijos Z. Baumano (2011) sampratoje galėtų būti interpretuotos kaip identiteto konstravimo strategija, kai takiojoje (vėlyvojoje) modernybėje atsiradus tapatybės neapibrėžtumui, atidėtos studijos tampa tam tikru iššūkiu vidurinį išsilavinimą įgijusiam žmogui, pereinant kitos gyvenimo pakopos link. Toks periodas gali būti skirtas „tapatybių permaišymui“, kai, atmetant anksčiau sukonstruotą tapatybę, gyvenant puantilistiniame laike, pasinaudojant „didžiosiomis patirtimis“ ir būnant atviram kiekviename momente glūdinčioms neištirtoms galimybėms, eksperimentuojama su naujomis tapatybėmis. Vėlyvosios (takiosios ar vartotojiškos) modernybės kontekste atidėtos studijos ir per jas išgyventos (taip pat ir susiplanuotos) patirtys gali būti suprantamos kaip puantilistiniame laike egzistuojančio „didžiojo sprogimo“ galimybė, kai, atitrūkus nuo rutinos, atsiranda didžiosios gyvenimo patirties galimybė. Tokiu būdu tikslas, kurį norima pasiekti, tampa ne nuosekliai siekiamas (kaip tai įvyktų, jei po viduriniojo mokslo iš karto būtų studijuojama universitete, kuriame egzistuoja tam tikra kelerių metų studijų patirties seka, kol įgyjamas universiteto diplomai), o patiriamas „čia ir dabar“, pavyzdžiui, intensyviai išgyvenant tam tikras egzotines patirtis. Vėlyvojoje, vartotojiškoje visuomenėje tos patirtys, kurios neatitinka „didžiojo sprogimo“ lūkesčių, gali būti išmestos ir keičiamos naujomis patirtimis. Šiuo atveju tos atidėtų studijų vartojimo formos, kurios neišpildo didžiosios patirties lūkesčio, nestruktūruotame, neįpareigojančiame laisvalaikio atidėtų studijų laike gali būti lengvai

pakeičiamos kitomis, patrauklesnėmis laiko praleidimo formomis.

Apie tą pačią visuomenę kalba ir P. Bourdieu (1986; 1993). Pasirinkimas nestudijuoti, susijęs su tam tikromis savitomis vėlyvosios modernybės socialinėmis sąlygomis, taip pat leidžia tiksliau apibūdinti „gap‘eriu“ situaciją. Atidėtų studijų praktikas būtų galima interpretuoti remiantis P. Bourdieu (1986; 1993) darbuose vartojamų *kapitalo*, *habitus* ir *lauko* sąvokomis. Remiantis P. Bourdieu samprata, labiausiai gyvenime pasiseks tiems, kurie turės didžiausias įvairaus kapitalo rūšių (ekonominio, kultūrinio, socialinio, simbolinio) sankaupas, dalyvaus prestižą turinčiuose laukuose ir įgis juose išmokstamus *habitus*, suteikiančius galimybę visuomenėje tapti laimėtojais. P. Bourdieu aiškino, kad akademinis kapitalas iš tiesų yra suderintų veikimų produktas: kultūrinio šeimos perdavimo ir kultūrinio mokyklos perdavimo (o kapitalo efektyvumas priklauso nuo kultūrinio kapitalo kiekio, kuris tiesiogiai paveldimas iš šeimos) derinys.

AM kontekste galima įžvelgti įvairias dalyvavimo AM logikas. Galima dalyvauti AM kaip AM lauke tam, kad (idealiu atveju) maksimaliai išnaudotum AM teikiamas naudas bei įgytum simbolinį ir akademinį kapitalą. Taip pabaigus mokslus galima integruotis į darbo rinką ir tapti konkurencingu, potencialiu laimėtoju. Tokiu atveju dalyvavimas kituose laukuose gali būti savo sukaupto kultūrinio ir simbolinio kapitalo konvertavimas į kitas kapitalo rūšis (gavus pelningą darbo pasiūlymą būtų kaupiamas ekonominis kapitalas, kuris savo ruožtu galėtų būti konvertuojamas į kitas kapitalo rūšis). P. Bourdieu akademinio kapitalo apibrėžimas gali būti pritaikomas bet kuriam individui. Bet kuris individas, baigęs mokslus, yra konkurencingesnis darbo rinkoje nei mokslų nebaigęs kandidatas. Mokymosi trukmė gali būti vienas iš akademinio kapitalo matavimo indikatorių, o įgytas diplomats siejamas jau su minėtų kapitalo formų ir simbolinio kapitalo įgijimu (Bourdieu, 1984).

Pasirinkus atidėti studijas, galimos įvairios alternatyvos, priklausomai nuo to, ką individas pasirenka (arba turi galimybę pasirinkti) tuo metu, kai dauguma jo bendraamžių (aukštojo masinio mokslo visuomenėje) dalyvauja AM akademiniam lauke.

Jei individas „nieko neveikia ir nesimoko bei nedirba“, nesiintegruoja į jokių prestižą turinčius laukus, neugdo visuomenėje vertinamų *habitus*, jo PAS gali būti traktuojamas kaip laiko ir kapitalo formų praradimas. Tai gali lemti individo pralaimėjimą vėliau integruojantis į kitus laukus. Taip pat atsiranda praradimų akademiniam lauke tikimybė jau pradėjus studijuoti, nes per pertrauką nieko neveikiant prarandami mokymosi, disciplinos *habitus*, netenkama

kultūrinio kapitalo (nenaudojamos žinios, pamirštama tai, kas išmokta ir kt.). Nekaupiamas ir socialinis kapitalas (nekuriami potencialūs pažinčių tinklai, kurie užmezgami integruojantis į, pavyzdžiui, akademinę bendruomenę). Neįvertinama ir ekonominė nauda (jei nedirbama). Tokiu atveju, pagal P. Bourdieu modelį, individui gali būti problemiščiau ne tik integruotis į akademinį lauką po pertraukos, bet ir po studijų baigimo įsitraukti į darbo rinką, kai CV matomi „prarasti metai“, o darbo patirties (t. y. įvairaus kapitalo formų ir *habitus*) neįgyta.

Kita alternatyva laukia tų, kurie turi galimybes atidėtų studijų laikotarpį išnaudoti kaip laiką, kuomet integruojamasi į įvairius (geriausia – prestižinius) laukus kaupiant įvairias kapitalo formas ir įgyti visuomenėje ir darbo rinkoje reikalingų *habitus*. Tokie veikėjai galimai taptų ne tik potencialiais laimėtojais universitetinių studijų lauke (jų intensyviai sukauptas įvairaus formų kapitalas yra didesnis, nei kitų tos pačios kohortos dalyvių, iš karto po mokyklos abitūros įstojusių į universitetą), bet ir padėti integruotis į konkurencingą darbo rinką jau pabaigus universitetą (tokiu atveju savo CV pateikiant ne tik dalyvavimo formaliajame švietime patirtis, bet ir, pavyzdžiui, tam tikrą praktinį užsienio kalbų mokėjimą, darbo įgūdžius su probleminėmis grupėmis, tarpkultūrinio bendravimo patirtį ir kt.). Taip PAS, priklausomai nuo individo galimybių jas „panaudoti“, tampa tam tikru socialinę stratifikaciją atspindinčiu veiksmu. Pasirinkusieji atidėti studijas, atsižvelgiant į tai, ką jie veikė ir kodėl atidėjo studijas, tarsi suskirstomi į potencialius laimėtojus ir pralaimėtojus.

Žvelgiant iš J. Baudrillardo (1970, 2010) perspektyvos, tam tikros socialinės grupės AS traktuotinas kaip savitas vėlyvosios modernybės visuomenės reiškinys, susijęs su specifiniu laiko „švaistymo“ suvokimu. AS vėlyvosios modernybės / vartotojiškoje visuomenėje galima traktuoti kaip tam tikrą laisvalaikio afišavimo formą. Kalbėdamas apie laiką realiame arba įsivaizduotame „vartojimo visuomenės“ pertekliuje, J. Baudrillardas (1970; 2010) teigia, kad jis užima privilegijuotą vietą. AS gali tapti savotišku išlaisvintu laiku, kuris galėtų būti iššvaistomas. Išlaisvintas laikas, atsietas nuo simbolinių, ritualinių implikacijų (studijavimo), gali tapti ne tik preke ekonominių mainų cikle, bet ir ženklų medžiaga. Laisvalaikis per atidėtas studijas gali įgyti pasitenkinimo ir funkcionalaus poilsio funkciją, taip pat tapti išskirtinumo, statuso, prestižo verte. Tikroji vartojamojo laiko vertė, kaip pažymima, yra būti iššvaistytam (Baudrillard, 2010:199). Tokiu būdu atidėjusieji studijas gali būti tie, kurie įvairiomis formomis afišuoja, kad tuo metu, kai dauguma studijuoja, jie gali sau leisti nedirbti (ar nestudijuoti) ir pasiilginti savo atostogas užsiimdami kitomis veiklomis (pvz., keliavimu, savanoriavimu egzotiškose šalyse ir pan.). Net jei

ir jokiais kitomis veiklomis, kuriose būtų kaupiamas skirtingų rūšių kapitalas (P. Bourdieu), atidėtų studijų metu neužsiimama, J. Baudrillardas (2010) vadina šį laiką tarpą kaip afišuotiną, kuris gali pažymėti tam tikrą privilegijuotą individo situaciją, palyginti su kitais asmenimis. Pats laisvo laiko turėjimas (net ir naudojamas „nieko neveikimui“ ar tiesiog iššvaistymas), kai galima prarasti įvairias kapitalo rūšis ar *habitus*, įgytus ankstesniame formalaus švietimo lauke, yra traktuojamas kaip afišuotinas.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad PAS gali reikšti vartotojišką individų elgseną, taip pat AS galėtų liudyti apie sprendimą kaupti ar švaistyti įvairias kapitalo formas. Pats PAS taip pat gali būti užuomina apie pakankamus įvairaus kapitalo resursus tam, kad būtų galima nieko neveikti „švaistant laiką“ ir tuo afišuotis.

1.2.2. PAS kaip savistabda ir prasmingas buvimas

Pasirinkimą atidėti studijas galima traktuoti ir kaip tam tikrą prieštaravimą vartotojiškos visuomenės elgsenoms. Šiame skyriuje siekiama iškelti klausimą, ar PAS – tai sprendimas sustoti ir reflektuoti save bei ieškoti prasmės buvime, ne vartojime, ir jei taip, tai kaip šis sprendimas priimamas. Siekiant minėtą atidėtų studijų pusę atskleisti, pravartu susipažinti su E. Frommo (1976; 2005) ir A. Giddenso (2000) refleksyvaus individo, orientuoto ne į turėjimą, o į buvimą, koncepcijomis.

E. Frommas (1976; 2005) savo knygoje „Turėti ar būti“ (angl. „*To Have or to Be*“) teigia, jog kiekvienas naujas vartojimas visuomenėje yra lydimas nusivylimo. Apie vartojimą jis kalba kaip apie vieną iš turėjimo formų, kuri yra galbūt svarbiausia išsivysčiusiose industrinėse (vėlyvosios modernybės) visuomenėse. Autorius aiškina, kad vartojimui yra būdingos prieštaringos savybės: viena vertus, jis slopina nerimą, nes tai, ką žmogus turi, negali būti iš jo atimta; kita vertus, žmogus tarsi verčiamas vartoti vis daugiau ir daugiau, nes bet koks vartojimas greitai nustoja teikęs pasitenkinimą. Teigiama, jog tokioje visuomenėje vartotojai atpažįsta save pagal formulę: aš esu tai, ką aš turiu ir ką aš vartoju (Fromm, 1976:44). Tipologiškai vėlyvosios modernybės AM kontekste į turėjimą orientuotiems studentams pagrindinis egzistavimo būdas yra turėjimas, nelieka kito tikslo, kaip laikytis to, ko jie „išmoko“, nekuriant nieko nauja. Tokio tipo individams naujos mintys arba idėjos apie kokį nors daiktą kelia nerimą, nes visa, kas nauja, verčia abejoti fiksuota jų turimų žinių visuma. E. Frommas (2005) pažymi, kad žmogų, kuriam turėjimas yra pagrindinis jo santykio su pasauliu būdas, gąsdina nelengvai užfiksuojamos ir

suvokiamos idėjos – kaip ir visa, kas vystosi ir keičiasi, t. y. nepasiduoda kontrolei. Pasirinkusieji atidėti studijas gali būti tie, kuriems tokia saviidentifikacijos forma tampa (kuriam laikui) nepatrauklia ir savo sprendimu atidėti studijas jie išreiškia kitokio santykio su pasauliu paieškas.

Tokiems individams kvestionuotina tampa ir egzistuojanti švietimo sistema, kuri paprastai moko žmones įgyti žinias kaip nuosavybę, daugmaž prilygstančią tai nuosavybei, kurią jie ketina turėti ateityje (Fromm, 1976). Tokioje sistemoje studentai tarsi atskiroje pakuotėje gauna žinias, kad geriau jaustų savo vertę (kiekvienos pakuotės dydį lemia tikėtina tokio asmens padėtis visuomenėje ateityje). Mokymo įstaigos apibūdinamos kaip fabrikai, gaminantys tokias pakuotes su „visapusiškomis“ žiniomis, tvirtindamos, kad jų tikslas yra supažindinti besimokančiuosius su aukščiausiais žmogaus proto pasiekimais (Fromm, 1976:63).

Pažymima, kad individualizmas, pozityvia prasme reiškiantis išsilaisvinimą iš socialinių varžtų, negatyvia prasme reiškia „nuosavybės į save patį“ teisę ir pareigą visą savo energiją investuoti į asmeninės sėkmės siekį. Aiškinama, kad mūsų „aš“ yra svarbiausias nuosavybės jausmo objektas, nes jis apima daug dalykų: mūsų kūną, vardą, socialinę padėtį, nuosavybę (įskaitant ir žinias), mūsų požiūrį į save bei tą įvaizdį, kurį norėtume apie save sukurti kitiems. Teigiama, kad mūsų „aš“ yra realių savybių, kaip žinios ir įgūdžiai, bei įsivaizduojamų savybių, kuriomis mes gaubiame savo tikrovės branduolį, derinys. Pabrėžiama, kad svarbiausia yra ne tai, koks yra mūsų „aš“ turinys, bet ir tai, kad šis „aš“ yra laikomas mums priklausančiu daiktu (Fromm, 1976:102). Toks asmeninės sėkmės vaikymasis pasirinkusiems atidėti studijas gali pasirodyti kaip siaurinantį jų savęs supratimą iki tiek, kad individas save pradės tapatinti tik su turimu / ar įgytu statusu. Todėl pasirenkantiems atidėti studijas galimai jis nebus toks svarbus ir jo jaunuoliai neskubės įsigyti.

E. Frommas pastebi, kad modernėjant visuomenei pakito santykis su nuosavybe. XIX a. pagrindinė santykio su nuosavybe forma praranda svarbą. Anksčiau, kaip pažymima, žmogus visą savo turtą brangino, juo rūpinosi ir stengėsi juo naudotis tol, kol daiktas buvo naudingas. Ką nors nusipirkęs, jis stengdavosi tą daiktą išsaugoti kuo ilgiau. XX a. 6–7 dešimtmetyje pasikeitusioje visuomenėje pradedamas akcentuoti ne įgytų daiktų išsaugojimas, o vartojimas, kai žmogus perka, kad artimiausiu metu pirkinį išmestų. Įsitvirtina seka: įsigijimas – laikinas turėjimas ir naudojimas – išmetimas (arba, jei įmanoma, naudingas iškeitimas į geresnį modelį) – naujas įsigijimas. Taip apibūdinamas besikartojantis vartojimo – pirkimo ratas (Fromm, 1976:107). Tokiose visuomenėse autorius pastebi ir kitas apraiškas, kurias įvardija kaip stiprėjančias jaunosios kartos

nuostatas, kurios gerokai skiriasi nuo daugumos. Šių jaunų žmonių vartojimo modelius apibūdina ne kaupimo ir turėjimo formos, o tikro džiaugsmo apraiškos, kad daroma tai, ką norima daryti, ir už tai nelaukiama atlygio.

Pabrėžiama, kad gal ir stokodami rimties, susikaupimo, susitelkimo, jie išdrįsta „būti“ ir nesidomi, ką už tai gaus mainais ar galės išlaikyti. „Jie atrodo kur kas nuoširdesni už vyresniąją kartą, nors filosofijos ir politikos atžvilgiu dažnai naivūs. Jie nedailina nuolatos savojo „aš“, nesiveržia tapti pageidaujamais rinkos „objektais“. (Fromm, 1976:106). Pastebima, kad šie jaunuoliai vienijasi į įvairias politines ir religines grupuotes, tačiau daugelis nepalaiko jokios konkrečios ideologijos ar doktrinos ir teigia tiesiog „ieškantys savęs“. Jie gal ir nesuranda savęs ar tikslo, suteikiančio kryptį gyvenimui, tačiau vis vien veržiasi būti savimi, o ne turėti ir vartoti (Fromm, 1976:107). Autorius pažymi, kad nepaisant saugumo, kurį žmogui teikia turėjimas, žmonės žavisi tais, kurie skina naujus takus, išdrįsta veržtis į priekį. Kai žmogus renkasi ne turėjimą, o buvimą, kaip pažymi autorius, jis nepatiria to nerimo ir nesaugumo, kurį sukelia pavojus prarasti tai, ką turi. „Jei aš esu tai, kas esu, o ne tai, ką turiu, niekas negali grasinti mano saugumui ar kėsintis į mano identiškumą. Mano centras yra manyje; mano sugebėjimas būti, reikšti esmines savo galias yra mano charakterio struktūros dalis ir priklauso nuo manęs“ (Fromm, 1976:152). Šiuo atveju asmeninis turėjimas neturi lemiančios reikšmės, nes norėdamas kažkuo pasidžiaugti ar pasinaudoti, žmogus nebūtinai turi tai valdyti. Galbūt pasirinkusiuosius atidėti studijas galima būtų priskirti, tiems, kurie elgiasi pagal E. Frommo identifikuotas jaunosios kartos nuostatas, kurios skiriasi nuo daugumos ir pasireiškia tuo, kad individas ieško savęs, tikro džiaugsmo ir daro tai, ką nori daryti, nemąstydamas apie galimą atlygį? Taip tokie individai atsisako saugumo, kurį teikia turėjimas, nepatirdami tiek nerimo, kad ko nors neturi.

Šiame individo savęs ieškojime kaip vėlyvosios modernybės pavyzdys *aš* paieškų tema gali būti A. Giddenso (2000) knygoje „Modernybė ir asmens tapatumas“ (angl. „*Modernity and Self-Identity*“) gvildinamas „Aš temos“ projektas, kuriame cituojama Janette Rainwater praktinio pobūdžio knyga „Self-therapy“ (liet. „Autoterapija“). Klausimai ką daryti? kaip elgtis? kuo būti? yra pristatomi kaip svarbiausi visiems modernybės sąlygomis gyvenantiems žmonėms, į kuriuos atsakome diskursyviai arba savo kasdieniu elgesiu. J. Rainwater aiškina, kad psichoterapija gali būti sėkminga tik tada, kai ji skatina paties individo refleksyvumą, kai individas pradeda mokytis autoterapijos. Tai yra patyrimas, kuris skatina individą sistemingai reflektuoti savo gyvenimo raidą. Autoterapija yra grindžiama nuolatine savistabda, kai kiekvienas

gyvenimo momentas yra „naujas momentas“, kai individas savęs klausia „ko aš pats noriu?“. Žvelgimas į ateitį šiuo atveju skatina galvoti apie, asmens manymu, jam likusius gyventi metus ir įsivaizduoti savo mirties situaciją. „Įsivaizduojamas susidūrimas su mirtimi leidžia dar kartą iškelti klausimą: Ką daryti? <...> Kur jūs norite gyventi? Su kuo jūs norite gyventi? Ar norite dirbti? Studijuoti? Ar norėtumėte kokius nors savo įsivaizduojamus dalykus matyti savo dabartiniame gyvenime?“. Autorius daro prielaidą, kad asmeninio tapatumo paieškos yra moderni problema, kurios ištakos – Vakarų individualizmas (Giddens, 2000).

Prisiėmimas atsakomybės už savo gyvenimą reiškia riziką, nes susiduriama su atvirų galimybių įvairove. Individas turi būti pasiruošęs pririnkus daugiau ar mažiau nutraukti ryšius su praeitimi ir apmąstyti naujas veiklos kryptis, kai negalima vadovautis nusistovėjusiais įpročiais. A. Giddensas apie mokymosi institucijas kalba kaip apie disciplinuojančias ne tik laiko, bet ir erdvės perspektyva.

Studijų atidėjimas šia prasme galėtų būti suprastas kaip tam tikras pasitraukimas iš struktūros tam, kad skubos ir vartojimo visuomenėje galima būtų sustoti. Autoriaus siūlomas terapinis metodas iškelia ir egzistencinius klausimus, į kuriuos individai gali atsakyti tuomet, kai įpranta naudoti „rutinizuotą savistabdos praktiką“. Studijų atidėjimo laikotarpis bei fenomenas šiuo atveju atveria potencialias galimybes atsakyti į egzistencinius klausimus, refleksiškai įvertinti bei kurti savo ateities Aš trajektoriją. Aš tapatybės konstravimas už institucijos ribų, pasitelkiant ne struktūrizuotą ir standartizuotą laiko sampratą, o introspekciją ir egzistencinio Aš paieškas tampa refleksyvaus individo vėlyvojoje modernybėje skiriamasis bruožas. Taip santykinis nesaugumas bei rizika, būnant „be vaidmens“ formalioje institucijoje yra atsveriami vidinio, buvimu „tikru dėl savęs“ ir savo pasirinkimų galimybių aibėje.

Studijų atidėjimo laikotarpis šia perspektyva dėl refleksijos tampa tam tikru už savo kelią atsakomybės prisiėmimo periodu. Dabarties suvokimas, arba tai, kas J. Rainwater knygoje vadinama „rutinišku savistabdos menu“, yra įvardijamas kaip efektyvi ateities planavimo sąlyga. Apibendrinant paminėtina, kad apie pasirinkimą atidėti studijas galima kalbėti ir kaip apie tam tikrą prieštaravimą vartotojiškoms elgsenoms. PAS gali būti sprendimas sustoti ir reflektuoti save bei ieškoti prasmės.

1.2.3. Pasirinkimas atidėti studijas kaip visuomenės vertybinių kaitos indikatorius

Pristačius anksčiau minėtas vartotojiškos elgsenos ir individualaus sprendimo sustoti

refleksijai prieigas, kyla klausimas, ar galima būtų į pasirinkimą atidėti studijas žvelgti iš minėtas teorijas susiejiančios perspektyvos? Gal PAS galėtų indikuoti tam tikrą visuomenės vertybinę kaitą, kuri apimtų ir vartotojiškas individo elgsenas, ir sprendimą sustoti skubos visuomenėje? Todėl, norint paaiškinti studijų atidėjimo tendencijas vėlyvojoje modernybėje ir kompromisiškai susiejant vartojimo ir buvimo priešpriešas, gali būti pasirinkta R. Ingleharto teorinė prieiga (1997). Ši teorija įgalina į pasirinkimą atidėti studijas pažvelgti kaip į visuomenės kaitos ir jose dominuojančių vertybinių orientacijų indikatorių.

R. Ingleharto teorinė diskusija remiasi socializacijos perspektyva, kuri specifiškai siejasi su Abrahamo Maslovo (2006) poreikių hierarchija žmogaus motyvacijai pagrįsti. Kalbėdamas apie visuomenių modernėjimą, R. Inglehartas pastebi, kad vėlyvosios modernybės etape vertybinės visuomenės orientacijos kinta joms pereinant nuo materialių prie pomaterialistinių vertybių. Tuo metu, kai moderniose visuomenėse yra svarbūs ekonominių pasiekimų ir saugumo imperatyvai, postmodernioje visuomenėje, sukūrusioje materialinę gerovę, daugumos visuomenės narių požiūryje laipsniškai įsitvirtina tokios prioritetinės vertybės kaip gyvenimo kokybė, individuali saviraiška, savirealizacija, platesnė emancipacija ir juos atitinkanti vertybių sistema. Vertybių kaita, anot autoriaus, remiasi šiomis pagrindinėmis hipotezėmis (Inglehart, 1997):

- *nepritekliaus hipotezė* remiasi prielaida, kad individų vertybės atspindi socioekonominę aplinką. Žmonės yra linkę teikti pirmenybę tiems poreikiams, kurie nepatenkinti. Kai yra patenkinami pagrindiniai ekonominiai ir fiziniai saugumo poreikiai, vertybės, kurios atspindi šiuos poreikius, tampa neprioritetinėmis, palyginti su kitomis. Žvelgiant iš šios perspektyvos tikima, kad socioekonominės permainos beveik iš karto atspindi vertybių prioritetų kaitoje. Ekonominio augimo ir klestėjimo periodas veda į pomaterialių vertybių sureikšminimą. Tuo tarpu ekonominis nuosmukis sukelia atvirkštinius procesus;

- *socializacijos hipotezė* iš dalies prieštarauja nepritekliaus hipotezės perspektyvai. Joje teigiama, kad socioekonominių faktorių ir individų vertybinių prioritetų kaita nėra tokia greita. Ypač svarbi šiuose procesuose yra ankstyvoji socializacija, kuri daro įtaką suaugusiojo socialinėms ir politinėms

- vertybėms. Socializacijos perspektyva remiasi prielaida, kad pagrindinė žmogaus asmenybės struktūra susiformuoja prieš individui pasiekiant paauglystės laikotarpį. Remiantis šia hipoteze reiktų paminėti ilgesnį laiko intervalą tarp pokyčių socioekonominėje aplinkoje ir

pokyčių vertybinėje srityje. Ekonominio klestėjimo periodas, išgyventas tėvų kartos, veda į pomaterialių vertybių sureikšminimą jų vaikų kohortoje. Ilgalaikis ekonominis nepriteklus sukelia atvirkštinius procesus.

Socioekonominis vystymasis įvardijamas esminiu, nes stipriai veikia žmonių egzistencines sąlygas ir jų išgyvenimo galimybes. Kaip teigia autorius, iš istorijos žinome, kad gyvenimas visad buvo nesaugus, žmogiškieji pasirinkimai išgyventi buvo suvaržyti daugeliui žmonių. Tik pastaraisiais dešimtmečiais postindustrinės visuomenės pradėjo patirti iki tol neįsivaizduotą egzistencinį saugumą: pajamų lygis sumušė visus ankstesnius (iki Antrojo pasaulinio karo) rekordus, o gerovės valstybių iškilimas suteikė saugumo tinklus daugeliui žmonių. Šiandien pasiturinčiose valstybėse laikoma savaime suprantamu dalyku, kad žmonės nepatirs bado. Šie pokyčiai iš esmės pakeitė žmonių gyvenimus. R. Inglehartas priduria, kad šiuolaikiniai įvykiai, tokie kaip gerovės valstybių krizės, veikia rinkos svyravimus, tačiau nedarbingumo rizika jau nekelia egzistencinio nerimo (angl. *life-threatening*) (Inglehart, 2005:23-24). Socioekonominis vystymasis yra linkęs transformuoti visuomenės tam tikra numanoma kryptimi, tačiau svarbu pažymėti, kad šis procesas nėra deterministinis ir kultūrinė modernizacija nėra negrįžtama, taip pat kultūrinė kaita nėra linijinis procesas. Socioekonominis vystymasis ir užsitęsusių ekonominės krizės gali jį paveikti atgaline tvarka. R. Ingleharto teorijoje galima įžvelgti Vakarų visuomenių judėjimą pomaterialių vertybių link tarpgeneraciniu aspektu. Pastebima, kad vyresnės kartos atstovams, o ne kitų generacijų nariams, būdingesnis materialistinis mąstymas. Jaunieji europiečiai, kaip teigiama, yra daugiau pomaterialistinėmis vertybėmis pasižymintys žmonės. Minėtas R. Ingleharto evoliucinis principas kalba apie prielaidą, kad pagrindinės vertybinės orientacijos atspindi vyraujančias egzistencines sąlygas, tačiau jei egzistencinės sąlygos kinta, vertybinės orientacijos taip pat turi tikimybę atitinkamai keistis po ilgesnio laiko tarpo, kuris reikalingas reakcijai į egzistencinius pokyčius ir naujoms, tinkamesnėms sąlygoms, strategijoms išbandyti.

Pomaterialinės vertybės yra siejamos su individo formacijos metu patirtu ekonominiu ir fiziniu saugumu, o materialiniai prioritetai atspindi ekonominio augimo, gerai apmokamo bei sunkaus darbo ir kaupimo ateičiai akcentavimą (Inglehart ir Flanagan, 1987). Tačiau taip pat pastebima, kad tokiai ilgalaikei kaitai pomaterializmo link įtaką gali daryti trumpalaikės jėgos, ypač įvairaus pobūdžio ekonominės krizės, infliacija ir kt. Tai gali sutrikdyti kaitą ar net pakeisti jos kryptį materialinių dalykų akcentavimo link (Abrahamson, Ellis ir Inglehart, 1997).

Pasirodančios saviraiškos vertybės yra būdingos vėlyvajai modernybei, kuomet atsiranda naujo tipo humanistinė visuomenė, skleidžianti žmogiškąją emancipaciją įvairiose srityse. Postindustrinėje fazėje vertybės ir teisės pradeda dominuoti ir įgalina žmones formuoti gyvenimus pagal savo autonomiškus pasirinkimus – jie tampa santykinai laisvi nuo išorinių suvaržymų. Šis procesas skatina pabrėžti galimybę spręsti ir veikti remiantis autonomiškais pasirinkimais (Inglehart, 2005:46–47). Tikėtina, kad ir studijų atidėjimo fenomeną galima būtų priskirti toms saviraiškos, savirealizacijos, emancipacijos patirtims, kai dauguma individų jaučiasi santykinai saugūs visuomenėje (Inglehart, 1997). Žmogiškasis pasirinkimas ir emancipacija šiose visuomenėse tampa pagrindinėmis temomis visose gyvenimo srityse, taip pat ir AM.

Galėtume daryti prielaidą, kad tose visuomenėse, kuriose atidėti studijas yra gan populiariu, egzistuoja tam tikras santykinai didesnis socioekonominis saugumas. Tokiu atveju pats studijavimas AM institucijoje įgyja ne tik instrumentinį tikslo siekimo principą (pabaigti mokslus tam, kad būtų galima susirasti gerą darbą ir apsirūpinti finansiškai), bet tampa ir pomaterialių vertybių raiška (pvz., studijuoti dėl asmenybės tobulėjimo tikslų, prasmės paieškų, saviaktualizacijos, gyvenimo kokybės klausimų ir kt.). AS Bolonijos proceso kontekste taip pat galėtų būti traktuojamos kaip integralios tam tikros, pavyzdžiui, mokymosi visą gyvenimą (angl. *life-long learning*), dalys. Savo paties mokymosi trajektorijos konstravimo kontekste studijų atidėjimas galėtų būti suprantamas kaip pasirinkimas ir iš karto po vidurinės mokyklos semtis kitokios (pvz., neformalaus mokymosi, tarpkultūrinio bendravimo, savanoriavimo ir kt.) mokymosi patirties. Grįžimas į studijas po tokios pertraukos individui galėtų reikšti visai kitokios kokybės mokymosi praktikas (artimas Carlo R. Rogerso (2005) sampratai), kuomet studentas studijų procese yra aktyvus žinių ir idėjų konstruotojas.

Apibendrinat įdomu pažymėti, kad pasirenkančių atidėti studijas santykis su pasauliu įvardytinas kaip pomaterialistinis. Jį R. Inglehartas apibūdina jau kaip santykinai saugų ir aprūpintą būvį, o jų mokymosi patirtys gali būti apibūdinamos kaip refleksyvios. Tačiau pomaterialistinės vertybės, kurias R. Inglehartas priskiria naujojo tipo visuomenėms, nebūtinai gali reikšti atsakymą vartoti. Galima būtų daryti prielaidą, kad vartojimo formos tampa ypač sofistikuotos, neapsiribojama vien materialinių gėrybių pirkimu (ir išmetimu). Tokiu pačiu principu grįžta elgsena gali būti būdinga įvairiose gyvenimo srityse. Vartojimas vyksta pasirenkant laisvalaikio formas, perkant egzotiškas patirtis. Vartojamas ir AM, kuris, nepateisinus

„didžiosios patirties“ lūkesčių, gali būti „metamas“. Atidėtų studijų laikotarpis taip pat gali būti užpildomas įvairiomis vartojimo patirtimis, kurios gali skatinti ekologinį ar pilietinį aktyvumą, jos gali būti labdaringos ar sveiką gyvenimą propaguojančios, autentiškumą pabrėžiančios, tačiau visgi išliekančios vartojimo patirtimis.

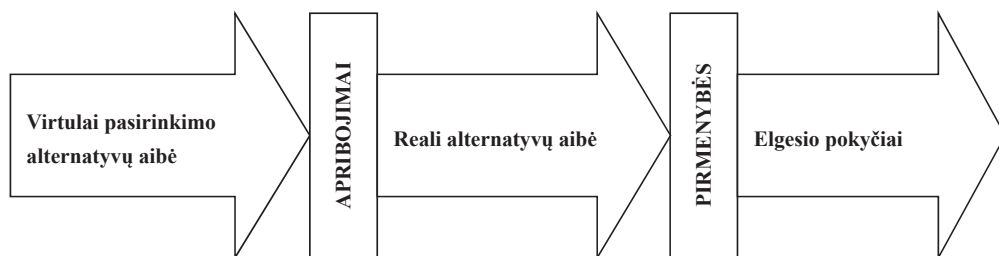
1.2.4. Pasirinkimas atidėti studijas kaip savitas racionalus pasirinkimas

Siekiant suprasti, kaip PAS gali būti suprastas mikrolygmenyje (tiesa, R. Ingleharto teorija taip pat atsiremia į mikrolygmenį, tačiau aiškina makrolygmens pokyčius) ir kiek toks pasirinkimas atspindi tam tikrų visuomenių vertybinę kaitą, galima būtų taikyti racionalaus pasirinkimo teorinį modelį, kuris galėtų atskleisti asmenines individo elgesio galimybes ir motyvus. Pasirinkusius atidėti studijas analitiškai galima sumodeliuoti pasitelkiant racionalaus pasirinkimo teoriją (RPT). Ši teorinė prieiga leidžia ne tik paaiškinti visuomenės kaitos (makroprocesus) individualiame (mikro-) lygmenyje, bet ir atsakyti į klausimą, ar PAS gali būti traktuojamas kaip racionalus pasirinkimas.

RPT yra apibūdinama kaip tam tikra individualaus elgesio, loginė – matematinė racionalaus pasirinkimo teorija, tiksliai apibrėžianti racionalaus elgesio sąvoką. Ji teigia, kad žmonės daro tai, kas jiems tam tikroje situacijoje atrodo geriausia („optimizuoja“), siekdami kuo geriau panaudoti savo ribotus išteklius tikslams pasiekti ar norams patenkinti (Norkus 2005:301). RPT požiūriu, racionalus elgesys yra naudos (arba „tikėtinos naudos“) maksimizavimas. Teorijoje nekalbama apie tai, kaip atskirti racionalius veikėjų tikslus ar norus nuo neracionalių, ir tai yra tik instrumentinio racionalumo teorija. RPT sako, kad „bet kuriuo atveju individo elgesys bus racionalus, jeigu jis bus nuoseklus“ (Norkus 2005:302). Anot J. Elsterio (2000), racionalus pasirinkimas yra instrumentinis, nes vadovaujamas veiksmo rezultatais. Veiksmai vertinami ir pasirenkami „ne tik kaip veiksmai, bet ir kaip daugiau ar mažiau veiksminga priemonė tolesniam tikslui pasiekti“ (Elster, 2000:25). Apklausiant ar stebint asmens elgesį galima sužinoti, kaip jis, apsvarstydamas turimas bei neturimas galimybes, vertina savo pasirinkimą. Racionalus pasirinkimas taip pat reiškia geriausių priemonių paiešką norimam tikslui pasiekti, kadangi racionalus žmogus renkas tokias priemones, kurias mano esant geriausias. Tokiu atveju ypač svarbu, kaip pažymi J. Elsteris, surinkti kuo daugiau duomenų per tam tikrą (ribotą) laiko tarpą (Elster, 2000:27–28). Autorius teigimu, tam, kad veikla būtų racionali, ji turi būti trijų „optimalių sprendimų rezultatas“:

- pirma, ji turi būti geriausia priemonė žmogaus norui įgyvendinti pagal jo įsitikinimus;

antra, tie įsitikinimai turi būti optimalūs atsižvelgiant į žmogaus turimus duomenis; trečia, žmogus turi sukaupti optimalių duomenų kiekį, kuris priklausytų tiek nuo paties žmogaus norų, „tiek nuo įsitikinimo, kiek jam kainuos ir kokia bus nauda, jei surinks daugiau informacijos“ (Elster, 2000:32–33).

7 pav. Racionalaus pasirinkimo teorijos schema. Racionalaus elgesio aiškinimas. ²⁷

Matome, kad stebimas individo elgesys yra dviejų pakopų atrankos (selekcijos) proceso padarinys. Pradžios taške egzistuoja visos logiškai neprieštarinčiai mažtos (virtualios) veikėjo elgesio alternatyvos (žr. 7 pav.). Tačiau ne visos logiškai galimos alternatyvos gali būti realizuotos. Apribojimai apibūdinami kaip tie situacijos bruožai ar „filtrai“, kuris iš virtualios elgesio galimybių aibės išskiria realiai galimų šioje situacijoje alternatyvų aibę. Antrasis filtras iš realių pasirinkimo galimybių išskiria vieną, kuri ir yra stebimas individo veiksmas. Ši schema rodo, kad individo elgesio pokyčius gali lemti objektyvūs aplinkos veiksniai (t. y. apribojimai) ir subjektyvūs veiksniai (t. y. prioritetai, nuomonės). Būtent subjektyviems veiksmams (prioritetams ir nuomonėms) galima būtų priskirti žmogaus motyvacijas siekti AM arba pasirinkti AM siekti vėliau, atidėjus studijas.

Kalbant apie RPT antrąjį filtrą galima būtų AM pasirinkimo motyvus sieti su pasirinkimu atidėti studijas (1 lent). Tiek AM pasirinkimo motyvai, tiek motyvai atidėti studijas gali būti skirstomi į instrumentinius, intelektualinius arba, pagal minėtą R. Ingleharto teorinį konceptą išskirtus, savirealizacinius motyvus, esant pakankamai saugioms individų socioekonominėms aplinkoms ir sąlygoms. Pavyzdžiui, instrumentiškai AM atidėjimas galėtų būti suprantamas tuomet, kai individai tikisi integruoti studijų atidėjimo patirtis kaip tam tikrą privalumą savo CV

²⁷ Šaltinis: Elster J. 2000 (1989: 17–18), Socialinių mokslų elementai (Leonavičius ir Rutkienė, 2010).

arba mokymosi trajektorijoje ir taip tapti konkurencingesniais rinkos nariais (White, 2009). Pastebima, kad vėlyvosios modernybės AM sistema patenka į vartotojiškumo ir mokslo kaip pažintinių ar intelektualinių vertybių prieštarą. Ši priešara taip pat gali būti apibrėžta kaip skirtingų AM modelių – universiteto kaip užimtumo ir socialinio mobilumo agentūros, universiteto kaip individo ar socialinės grupės materialinės gerovės sukūrimo veiksnio, universiteto kaip akademinės institucijos – priešara. Išskiriami du stojančiųjų į AM motyvų tipai, asocijuojami tiek su skirtingais AM pasirinkimo motyvais, tiek AM modeliais (Leonavičius ir Rutkienė, 2010).

1 lentelė. AM pasirinkimo motyvai, jų tipai ir aukštosios mokyklos modelis.²⁸

Motyvai	Motyvų tipai	AM modelis
<p>Aiškios profesinės karjeros galimybės</p> <p>Didelis pasirinktos studijų programos poreikis darbo rinkoje</p> <p>Geros materialinės sąlygos ateityje</p> <p>Galimybė tęsti studijas užsienyje</p>	Instrumentinė	<p>Universitetas kaip užimtumo ir socialinio mobilumo agentūra</p> <p>Universitetas kaip individo ar socialinės grupės materialinės gerovės sukūrimo veiksnys</p>
<p>Studijų programa yra susijusi su mėgstamais mokomaisiais dalykais</p> <p>Saviraiškos (intelektinės, meninės) galimybės</p> <p>Studijų programa yra susijusi su asmeniniais pomėgiais (hobiu)</p>	Intelektualinė	<p>Universitetas kaip akademinė institucija</p>

Tam tikri intelektualiniai ir savęs paieškų motyvai atsiskleisę tuomet, kai studijų atidėjimas būtų suprantamas kaip tam tikras savęs paieškos etapas, nors, individų supratimu, tai nebūtinai reikštų privalumą jų gyvenimo strategijos planavime ir galbūt net būtų sietina su tam tikromis suvoktomis rizikomis. Tokiu atveju, kai individas pasirenka atidėtas studijas, skatinamas tam tikro specifinio racionalumo, savęs paieškos, savistabdos patirties ir pan., vyksta tam tikras individualizacijos procesas, kuris gali būti aiškinamas kaip asmens tapatybės paieškos.

Apibendrinant vertėtų pažymėti, kad mąstant visuomenių kaitos perspektyvoje, racionalaus pasirinkimo teorija galėtų būti artimesnė tokiai studijavimo strategijai, kuomet pabaigus vidurinę mokyklą linijiniu būdu stojama į aukštąją mokyklą ir po aukštosios mokyklos ieškomasi darbo. Taip tarsi paklūstama didžiausios ekonominės naudos imperatyvui ir užsitikrinamas socioekonominis saugumas, kuris toks svarbus materialistinėje (ankstyvosios

²⁸ Šaltinis: Leonavičius V., Rutkienė A., (2010, 89)

modernybės) visuomenėje. Tokiu atveju AM reikšmė ir motyvai yra daugiau instrumentinio pobūdžio (Leonavičius ir Rutkienė, 2010). Atidėjusieji studijas gali būti traktuojami kaip pasirinkę tam tikrą specifinį racionalumą atspindintį gyvenimo trajektorijos pasirinkimą. Šis pasirinkimas pasižymi kitu nei neoklasikinėje ekonomikoje būdingu sprendimo priėmimo būdu (kai sprendimas yra objektyviai geriausias duotosios naudingumo funkcijos atžvilgiu). Atidėtų studijų pasirinkimas vėlyvojoje modernybėje galėtų būti racionalus labiau kognityvinėje psichologijoje priimtu sprendimų būdu, kuris yra „procedūriškai racionalus žinių ir samprotavimų šviesoje“ (Simon, 1986:210–211 iš Douglas, 2003:39). Studijų atidėjimas šia prasme galėtų būti suprastas kaip tam tikras specifiskai racionalus pasitraukimas iš struktūros tam, kad skubos ir vartojimo visuomenėje būtų galima sustoti. Studijų atidėjimo laikotarpis šiuo atveju atveria potencialias galimybes atsakyti į prasminius savo gyvenimo klausimus, refleksiškai įvertinti ir kurti savo ateities „aš“ trajektoriją (Giddens, 2000:98). Studijų atidėjimo laikotarpis dėl refleksijos tampa tam tikru atsakomybės už savo kelią prisiėmimo periodu, taip pamažu ugdančiu asmenybės brandumą. Taip santykinis nesaugumas ir rizika būnant „be vaidmens“ formalioje institucijoje yra atsveriami vidinio „buvimo tikru dėl savęs“ ir savo pasirinkimų galimybių aibės. Tokia praktika tarsi suteikia erdvę konstruoti individui autentišką savo gyvenimo trajektoriją ir įgyti autentiškumu grįstą statusą visuomenėje. Galima daryti prielaidą, kad specifiskai racionaliai pasirinkę atidėti studijas, į AM bus vedami daugiau intelektualinių, o ne instrumentinių motyvų.

RPT gali atskleisti tai, kaip visuomenė verčia racionalizuoti savo gyvenimo trajektorijos pasirinkimus, siekiant efektyviausio rezultato (sekant vartotojiška logika). Tokiu atveju AS būtų naudojamos ne savistabdai ir refleksyvumui skatinti keliant sau egzistencinius klausimus. Vartotojiškoje visuomenėje AS gali būti panaudotos patirčiai intensyvinti ir įvairioms kapitalo formoms kaupti (kalbų mokymuisi, keliavimui, pažinimui, praktikoms, savanorystėms). Individas sukaupia įgūdžių tam, kad grįžęs į aukštąją mokyklą ir ją pabaigęs savo sukaupia patirties ekonomika taptų konkurencingesnis darbo rinkoje ir įgytų dar daugiau galimybių vartoti. PAS kaip specifiskai racionalus pasirinkimas apibūdina kitokią individo nuostatą. Tokia elgesio strategija gali liudyti, kaip į buvimą orientuoti individai atsako „efektyviausio rezultato siekimo“ ir laiką skiria savo autentiškumo paieškoms (Giddens, 2000). Tai atspindi jau kitas vertybines orientacijas, kai prioritetai teikiami ne saugumui užsitikrinti (Inglehart, 1997), o gyvenimo kokybės ir savirealizacijos paieškoms.

1.3. Pasirinkimas atidėti studijas kaip anomija

Pristačius pasirinkimą atidėti studijas kaip galimą vertybinių visuomenės pokyčių indikatorių, kyla klausimas, ar gali PAS vienos visuomenės traktuoti kaip normalų, o kitos – kaip deviantinį reiškinį? Buvimas skirtingo tipo visuomenėse veikia skirtingas studijas atidedančio individo situacijas, kurias galima analizuoti pasitelkiant deviacijos ir stigmatizacijos teorijas.

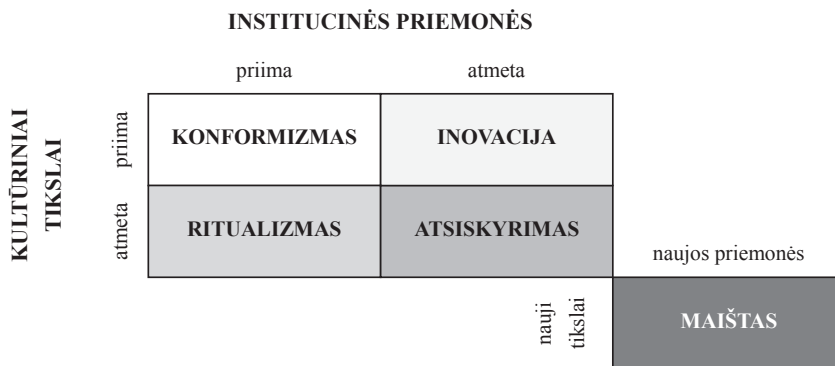
Vėlyvosios modernybės visuomenėje, būdami savo pasaulio kūrėjais ir prisiimdami atsakomybę už savo pasirinkimus, individai tarsi sprendžia kiekvienoje gyvenimo situacijoje. Individai, pabaigę vidurinį mokslą, turi aibę galimybių rinktis, pavyzdžiui, ar / kur toliau dalyvauti ir kada integruotis į akademinį lauką, ar / kur tam tikros patirties semtis ir ar tam tikras kapitalo formas kaupiti kituose, nebūtinai su formaliuoju švietimu susijusiuose, laukuose (Bourdieu, 2003). Visa ši atsakomybė ir prisiimta rizika už asmeninį kelią tampa jų savasties dalimi, o kai kuriais atvejais gali būti ir išgyvenama kaip tam tikra įtampa ar netgi specifinė stigma. Kadangi masinio ir universalaus AM visuomenėje individai, pasirinkdami atidėti studijas ir integruotis į AM po pertraukos kol kas nėra dauguma savo kartos populiacijoje, jie kartu pasirenka ir tam tikrą nenormatyvinį, virtualiosios tapatybės neatitinkantį (Goffman, 1963) tapatybės modelį, kuris gali būti įvairiai priimamas arba apskritai nepriimamas skirtingose visuomenėse.

Šioje disertacijos dalyje kalbama apie asmens, atidėjusio studijas, kitokią nei reikalauja numatytas normatyvus visuomenės modelis, elgseną. Apie pasirinkimą atidėti universitetines studijas kalbama kaip apie tam tikrą visuomenės normų ir lūkesčių neatitinkantį, nekonformistinį, netgi anominį veiksmą (Merton, 1968). Antrajame poskyryje aptariama visuomenės lūkesčių neišpildymo tema, kai jaunas žmogus neatitinka laukiamos virtualiosios tapatybės (Goffman, 1963) ir, jUSDamas įtampą, stengiasi ją kompensuoti prisiimdamas kitas laikinas realias tapatybes (savanorio, dirbančiojo, keliautojo), o jei jam to padaryti nepavyksta, nieko neveikia tuo laikotarpiu. Atsižvelgiant į tai, kaip pavyksta / nepavyksta prisiimti laikinąsias atidėtų studijų veiklų tapatybes, jaunas žmogus būna priimamas arba galimai stigmatizuojamas visuomenėje.

1.3.1. Pasirinkimas atidėti studijas kaip nekonformistinė elgsena

Masinio arba universalaus AM visuomenės kontekste (Trow, 1973) sprendimas atidėti

studijas ne visada gali būti visuomenės sutiktas palankiai ir palaikančiai. Kyla klausimas, kokiai, jei ne konformistinei, visuomenės elgesio prisitaikymo formai būtų galima priskirti pasirinkimą atidėti studijas? Normatyvaus AM visuomenėje studijų atidėjimas galėtų būti traktuojamas kaip tam tikras nenormalus, nekonformistinis elgesys. Jei iš daugumos visuomenės narių tikimasi jų integracijos į AM vos pabaigus mokyklą, kitokia elgesio strategija (studijų atidėjimas) gali būti traktuojama kaip anominė prisitaikymo elgsena (Merton, 1968). R. Mertonio teorija analizuoja santykį tarp kultūros, institucinių priemonių kultūriniais tikslams pasiekti, leidžia į atidėtų studijų fenomeną žvelgti kaip į nenormatyvaus elgesio raišką. Kultūros tikslus autorius apibūdina kaip organizuotą normatyvių vertybių rinkinį, pagal kurį elgiamasi ir kuris yra bendras tam tikrai visuomenei ar grupei. Socialinė struktūra yra apibrėžiama kaip organizuotas socialinių santykių rinkinys, kuriame visuomenės ar grupės nariai yra įvairiai susiję. Anomija, kaip benorminė būseną, iškyla tuomet, kai atsiranda stiprus pasidalijimas tarp kultūrinių tikslų ir socialiai struktūruotų galimybių elgtis pagal juos (Merton, 1968; Outhware ir Ray, 2005). Savo teorijoje R. Mertonas susieja anomiją su deviacija ir teigia, kad tęstinumo tarp kultūros ir struktūros nebuvimas sukelia disfunkcines pasekmes, kurios visuomenėje lemia deviacijas (Ritzer, 2007). Terminas „anomija“ R. Mertonio (Merton, 1938) teorijoje reiškia kultūrinių tikslų atsietumą nuo legitimųjų priemonių jiems pasiekti (Hilbert, 1989; Fraganis, 1993). Konformizmas yra apibūdinamas kaip visuomenės tikslų siekimas socialiai priimtinais priemonėmis. Inovacija yra apibūdinama kaip tų tikslų siekimas nepriimtinais priemonėmis ar būdais. Inovatoriai randa ir sukuria savo būdus tam, kad pasiektų tai, ko jie nori, ir dažnai tie nauji būdai gali būti socialiai nepriimtini ar deviantiški. Ritualistiškai prisitaikantys veikia pagal legitimuotas elgesio formas, tačiau kultūriniai tikslai jiems tarsi nėra svarbūs ir jie nėra traktuojami kaip deviantiškai besielgiantys. Maištininkais yra apibūdinami tie, kurie atmeta visuomenės tikslus ir priimtinas jiems pasiekti formas, juos keičia kitais tikslais ir institucinėmis priemonėmis. O atsiskyrėliai yra tie, kurie atsisako ne tik siekti visuomenėje priimtų kultūrinių tikslų, bet ir priemonių, kuriomis tie tikslai siekiami. Taip tarsi pasitraukiama pasirenkant neproduktyvų, nieko nesiekiantį gyvenimo būdą.

8 pav. R. Merton'o deviacijos tipologijos schema²⁹

Inovacija ir ritualizmas yra traktuojami kaip grynos anomijos formos dėl to, kad pasižymi kultūrinių tikslų ir priimtinių formų jiems pasiekti atskyrimu (angl. *discontinuity*)³⁰. Maištas ir atsiskyrimas šiuo atveju turi tikslų ir institucinių priemonių jiems siekti tęstinumą / suderinamumą. Atsiskyrimas atmeta tiek tikslus, tiek priemones, o maištininkai siūlo naujus tikslus ir naujas priemones jiems pasiekti.

Kyla klausimai, kokioms prisitaikymo formoms galėtume priskirti atidėtų studijų reiškinį, jei jis kai kuriais atvejais neatitinka konformistinės tam tikros visuomenėje normalizuotos išsilavinimo siekimo sekos. Galima būtų daryti prielaidą, kad neatitinkantis visuomenės normų elgesys (šiuo atveju PAS) bus galimai nepalaikomas, ir tiems, kurie neatitinka visuomenės normų, bus daromas tam tikras spaudimas, kad individų elgesys būtų normalizuotas ir atitiktų visuomenės lūkesčius.

Žinant, kad dauguma studijas atidedančių jaunuolių savo ateitį sieja su aukštesniu universitetiniu mokslu, galime daryti prielaidą, kad aukštasis mokslas jiems yra aktuali kaip vertybė arba, pasitelkiant R. Merton'o terminus, kaip kultūrinė siekiamybė. Ką šie jaunuoliai daro kitaip? Jie siekia aukštojo mokslo ne visiškai tvarkinga institucine seka, t. y. kuriam laikui pailsi nuo institucinių priemonių, kuriomis siekiama tikslų. Toks pertraukos įterpimas tarsi suardo anksčiau minėtos ankstyvosios modernybės institucinės sekos logiką, kai aukštasis mokslas buvo siekiamas linijine seka be pertraukos, vos pabaigus vidurinę mokyklą.

Kadangi aukštasis mokslas yra svarbus jaunuoliui, atidedančiam studijas, t. y. jis neatmeta kultūriškai siekiamų tikslų, pasirenkančio atidėti studijas negalima įvardyti kaip atsiskyrimo.

²⁹ Šaltinis: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Robert_K._Merton

³⁰ Ibid.

Galima diskutuoti, ar atidedantieji studijas galėtų būti priskirti laikinam maištininkų tipui. Pavyzdžiui, tokiais atvejais, kai individas laikinai atsisako siekti aukštojo mokslo numatyta institucine seka, o pasirenka alternatyvą mokytis neformaliai. Tačiau turint omenyje ilgalaikę perspektyvą, jie negali būti tapatinami su maištininkais. Atidedantieji studijas iš tiesų neatmeta ir nesiūlo alternatyvių kultūrinių tikslų ir institucinių priemonių jiems siekti, todėl mes negalime jų adaptacijos formos priskirti maištininkų tipui.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad visuomenėje, kurioje dauguma abiturientų linkę tęsti studijas iš karto, vos pabaigus vidurinę mokyklą, PAS visuomenėje bus traktuojamas kaip nenormalus, nekonformistiškas (nepritariantis), inovatyvus elgesys.

1.3.2. Pasirinkimas atidėti studijas kaip studentiškosios tapatybės neišpildymas

Kintant visuomenėms AM tampa ne instrumentine saugumo užtikrinimo priemone, bet tuo kažkuo, kas atveria galimybes kitiems poreikiams tenkinti: apimti įvairius socializacijos ar saviraiškos aspektus. Šia prasme ir institucinis saugumo užtikrinimas, nulemtas ankstesnės visuomenės raidos, jau nebėra aktualus. Žmonės pradeda ieškoti alternatyvių, ne instituciniu vaidmeniu apibrėžtų tapatybės formų, ir nebūtinai tai susiję su dalyvavimu tam tikroje formalaus švietimo veikloje. Ką mokyklą baigęs jaunuolis veikia, atidedamas studijas, ir kaip tai susiję su jo tapatybės konstravimu? Ar studijas atidedantis žmogus gali būti stigmatizuojamas dėl to, kad jis / ji kuriam laikui pasirenka kitokias, ne studijavimo, veiklas?

E. Goffmanas (1963) knygoje „Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity“ (liet. „*Stigma: pastabos apie suardytos tapatybės vadybą*“) analizavo neatitikimą tarp virtualios arba / apibendrinto „normalaus“ atlikėjo tapatybės ir individo realios tapatybės. Kai virtualioji individo tapatybė neatitinka realiosios, žmogus jaučia tam tikrą įtampą ir visuomenėje gali būti stigmatizuojamas. Socialinė stigma apibūdinama kaip nepritarimas žmogui ar grupei, pasižyminčiai tam tikromis socialinėmis charakteristikomis. Socialinės charakteristikos, kurioms nepritariama, juos išskiria iš kitų visuomenės narių (daugumos).

Galima būtų daryti prielaidą, kad tam tikra specifinė stigmatizacijos forma galėtų reikštis ir atidėjusiųjų studijas atvejais. E. Goffmanas (1963) išskiria du stigmų tipus.

- Diskredituota arba atskleista stigma – tai tokia stigma, kai virtualios ir realios tapatybės neatitikimas publikai yra akivaizdžiai matomas. Virtuali tapatybė tokiu atveju yra kaip tam tikra normali arba priimtina tapatybė (aukštuosius mokslus pabaigęs ir be pertraukos aukštojoje

mokykloje studijas tęsiantis asmuo). Realioji tapatybė – kai individas po vidurinės mokyklos užsiima kita veikla nei AM studijos. Esant akivaizdžiam neatitikimui tarp abiejų tapatybių, atlikėjas yra stigmatizuojamas, bet kartu sąveikauja su kitais nesislėpdamas (tokiu atveju, kai yra žinoma, kad jaunuolis nestudijuoja). Arba jauno žmogaus veiklos akivaizdžiai parodo, kad skiriasi jo ir kitų jo bendraamžių situacija (savanoriauja, keliauja, užsiima aktyvia, su studijomis nesusijusia veikla). Teigiama, kad atlikėjui, kuris turi diskredituotą arba atskleistą stigimą, svarbiausia dramaturginės sąveikos problema yra siekis valdyti atsirandančią įtampą. Pavyzdžiui, kai aplinkiniams žinoma, kad jaunuolis nestudijuoja, jis, žinodamas aplinkinių negatyvų požiūrį į nestudijuojančius, stengsis šį „trūkumą“ kompensuoti, rodydamas ar pasakodamas apie tas veiklas, kuriomis jis užsiima vietoj studijų ir kurios yra socialiai priimtinos ir gerbtinos (pvz., savanorystė).

- Studijų atidėjimas gali būti suprastas ir kaip tam tikros diskredituotinos ar neatskleistos stigmos atvejis (angl. *discreditable stigma*), kai atlikėjo virtualios ir realios tapatybės skirtumas publikai nėra žinomas (pvz., masinio švietimo visuomenėje asmuo, nusprendęs nestoti į aukštąją mokyklą ir pradėjęs lyginti save su kitais kohortos atstovais, gali jausti tam tikrą „nenormalumo“ stigimą). Tokiu atveju svarbiausiu klausimu tampa informacijos valdymas – pasirinkęs atidėti studijas asmuo stengsis nuslėpti ar kitais būdais „valdyti“ informaciją apie tai, kad jis nestudijuoja.

Esant normatyviniam imperatyvui ir aplinkos lūkesčiams, kad jaunas, vidurinę mokyklą pabaigęs individas, iš karto prisiims studento tapatybę, tačiau tų lūkesčių nepateisinant, gali būti patiriamas didelis visuomenės spaudimas. Tie, kurie atideda studijas, visuomenės lūkesčio nepateisina ir gali būti specifiskai stigmatizuojami kaip neatitinkantys virtualios „studento“, įstojusio iš karto pabaigus mokyklą, tapatybės. Aprašydamas asmens savimonę ne kaip atlikėjo nepriklausomą savybę, o kaip atlikėjo ir publikos dramaturginės sąveikos produktą, E. Goffmanas teigia, kad ji yra socialinio gyvenimo scenoje susiformuojantis dramaturginės sąveikos padarinys. Individas sąveikaujant, jie nori pateikti tam tikrą savo paties prasmę, jie pageidauja, kad ji būtų priimama kitų dalyvių, tačiau, kaip teigiama, net pateikdami save atlikėjai žino, jog publika gali sutrukdyti jų vaidinimą. Atlikėjai yra priversti savo pasirodymą derinti su publikos kontrole, ypač dalykus, kurie gali sukelti trukdžius. Visuomenė, anot E. Goffmano (1963), tam tikrais būdais kategorizuoja žmones ir priskiria tam tikrus atributus, kurie siejami su kiekviena kategorija. Kai nepažįstamas žmogus pamatomas, visų pirma žmonės

nustato, kokiai kategorijai jis priklauso ir kokiais atributais pasižymi. Taip nustatomas jo socialinis identitetas, kuris, anot autoriaus, yra platesnis už socialinį statusą ir apima ne tik asmenines savybes, tokias kaip sąžiningumas, bet ir struktūrines, tokias kaip profesija. Toks nustatymas tampa normatyviniais lūkesčiais, kurie gali virsti tam tikrais reikalavimais. Tokie reikalavimai, kaip pastebima, tampa galiojančiais ir virsta virtualia socialine tapatybe. Tos kategorijos ir lūkesčiai, kuriuos žmogus iš tiesų turi ir kurie gali būti parodyti, yra įvardijami kaip realioji socialinė tapatybė (Goffman, 1963).

Atidėjusiųjų studijas studentų atveju būtų galima kalbėti apie virtualios ir realios tapatybės neatitikimą. Atidėjusio studijas individo socialinėje aplinkoje gali būti akivaizdus neatitikimas tarp abiejų tapatybių. Atlikėjas gali būti stigmatizuojamas, tačiau jo stigma yra žinoma jo aplinkai, todėl jis gali bendrauti su kitais asmenimis nesislėpdamas. Atlikėjui, kuris turi pirmojo tipo, t. y. atskleistą stigmą, svarbiausia dramaturginės sąveikos problema tampa įtampos (tarp aplinkinių lūkesčių neišpildytos virtualios studentiškosios tapatybės ir esamos realiosios) valdymas. Taip individas, nusprendęs kurį laiką nestudijuoti, turi atitinkamai elgtis viešumoje, stigmą tarsi „ištaisydamas“ / kompensuodamas nestudijavimą visuomenei naudingomis veiklomis (diskredituota arba atskleista stigos atveju), ar bandydamas kontroliuoti informaciją apie save, kad jo „trūkumas“ nekomplikuotų sąveikos su tais individualais, kurie žino apie jo neįsitraukimą į formalią mokymosi sistemą (diskredituotinos stigos atvejis). Pavyzdžiui, akivaizdžiai neatitinkantis studento tapatybės asmuo stengsis prisiimti kitas, laikinąsias tapatybes, galinčias suteikti tam tikros veiklos, kuriomis užsiimama atidėtų studijų metu (savanorystė, darbas ir kt.). Diskredituotinos stigos atvejais (kai aplinkiniams nežinoma, kad jaunuolis nestudijuoja) ši informacija gali būti slepiama (2 lent.).

2 lentelė. Stigos rūšys ir įtampos valdymo ypatumai atidėtų studijų atvejais

Stigos rūšis	PAS atvejai	Kaip valdoma įtampa / informacija
Diskredituota	Aplinkiniams žinoma, kad jaunuolis pasirinko kurį laiką nestudijuoti	Aplinkiniams rodoma, kad užsiimama kitomis, socialiai priimtinais veiklomis
Diskredituotina	Kai aplinkiniai nežino, kad jaunuolis nestudijuoja	Kai valdoma informacija apie tai, ką žmogus veikia, ar kad žmogus nestudijuoja

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad PAS yra susijęs su asmens tapatybės konstravimu. Šiame darbe tapatybės konstravimas susijęs su ta veikla, kurią individas veikia / arba neveikia

pasirinkdamas atidėti studijas. Todėl priklausomi nuo to, ką ir kokiame lauke pasirinkęs atidėti studijas žmogus veikia, jis gali būti stigmatizuojamas dėl to, kad jis / ji kuriam laikui pasirenka kitokias nei studijavimas veiklas.

1.4. Atdėtos universitetinės studijos – saugios visuomenės ir / ar saugių socialinių grupių atstovų pasirinkimas

Atidėtų studijų fenomenas būdingesnis Vakarų visuomenėms, kurios jau yra įžengusios į vėlyvąją modernybę, prasidėjusią XX a. antroje pusėje. Naudinga peržvelgti esminius visuomenių, joms pereinant į vėlyvosios modernybės etapą, kaitos bruožus, nes jie iš dalies galėtų paaiškinti AM kontekste vykusias permainas.

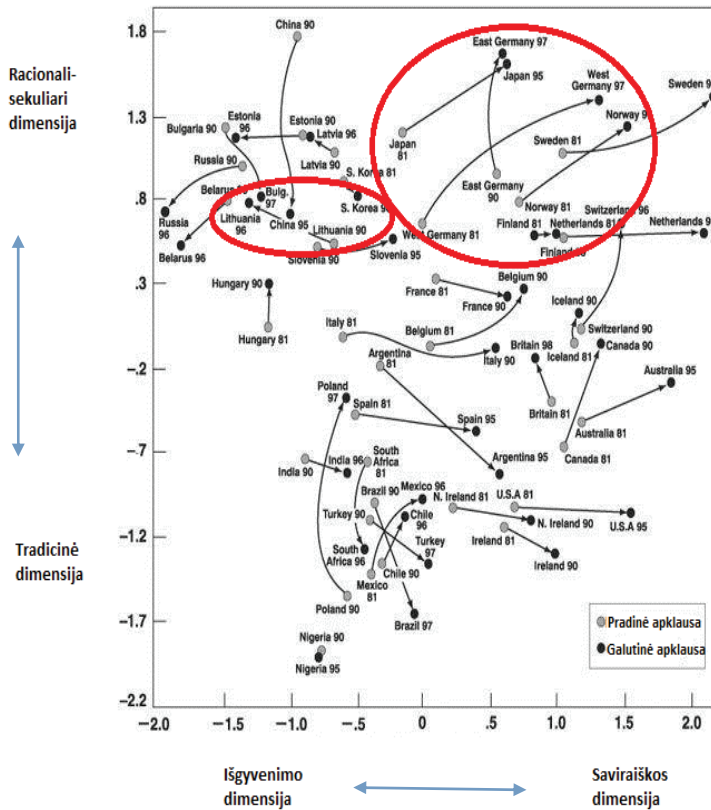
Visuomenių kaitos požįriui atdėtas studijas būtų galima interpretuoti kaip asmens pasirinkimą, būdingą vėlyvajai ar refleksyviajai modernybei. Vėlyvoji arba refleksyvioji modernybė prasidėjo tada, kai individualizacija veiksnumą išlaisvino iš paprastų modernių socialinių struktūrų. Naujuoju modernybės periodu žmogaus lūkesčiai peržengia fizinio ir materialinio išlikimo poreikius ir tampa aktualiomis, individų pasirinkimą skatinančiomis jėgomis. Pomaterialistinės (pagal R. Inglehartą), tokiosios modernybės (pagal Z. Baumaną, 2011) ar vėlyvosios / refleksyvosios modernybės (pagal A. Giddensą) problema yra ne apsirūpinimas materialinėmis gėrybėmis (būdinga trūkumo arba stokos visuomenėms), o tose visuomenėse atsirandantis perteklius (Leonavičius ir Rutkienė, 2010).

Vėlyvosios modernybės kontekste PAS galėtų reprezentuoti reiškinius, priskiriamus pomaterialių vertybių (R. Inglehartas) egzistavimui: tai gali būti priskirta savitoms emancipacijos formoms arba reikšti vieną iš gyvenimo kokybės aspektų. Svarbi prielaida tokių vertybių atsiradimui – santykinis saugumo jausmas visuomenėje, kylantis visų pirma iš egzistuojančio materialinių poreikių patenkinimo.

Pateikta iliustracija (9 pav.) žymi tam tikrus vertybių kaitos procesus tarptautinėje erdvėje atskirais laiko momentais. Lietuvos atveju pateikti duomenys liudija apie vertybinę situaciją 1990 ir 1996 metais – tuo metu, kai vyko daugumos šiandieninių studentų vaikystės socializacija.³¹ Skalėje, žyminčioje tradicinių *versus* sekuliarių ir racionalių vertybių

³¹ Kalbant apie šį laikotarpį, dalis tiriamųjų, pasirinkusių atidėti studijas, buvo dar visiškai maži vaikai, t. y. buvo pirminės socializacijos, pereinančios į antrinę, tarpsnyje. Šiuolaikinės teorijos apie socializaciją (ypač apie tokią, kuri lemia specifinių kartų visuomenėje susiformavimą, pvz., R. Millerio) teigia, kad svarbesnė suaugusio asmens pasirinkimams ir sprendimams yra antrinė socializacija / jos socialinis – politinis kontekstas. Tačiau šiame darbe

dichotomiją, pastebimas Lietuvos poslinkis sekuliarių ir racionalių vertybių sureikšminimo link

9 pav. Visuomenių vertybinė kaita: Lietuvos ir Vokietijos vertybinių krypčių skirtumai. ³²

Išgyvenimo versus savirealizacijos dimensijos skalėje pastebimas poslinkis vertybių, kurios akcentuoja išgyvenimo / materialinių vertybių svarbą, link. Vokietijos (o ypač Vakarų Vokietijos) atveju aptartu laikotarpiu pastebimos kitokios vertybių kaitos tendencijos. 9 pav. matome, kad nuo 1981 iki 1997 metų Vokietijos visuomenės vertybinės orientacijos krypo daugiau racionalizacijos ir sekularizacijos bei saviraiškos link.

Šiandieniniai studentai, tai nepriklausomojoje Lietuvoje užaugusi karta, kurios

nesidomima, kokią profesiją ir kaip jaunuoliai pasirenka, kas tam daro įtaką (antrinės socializacijos ir esamos visuomenės situacijos svarba), o tik tiek, ar pirmaisiais gyvenimo metais, būdami vaikai, jie jautėsi saugiai (t. y. ar jų pagrindiniai poreikiai, anot A. Maslowo (2006), buvo patenkinti).

³² Šaltiniai: Inglehart R. and Welzel Ch., (2005) Modernization, Cultural Change and Democracy New York: Cambridge University Press, p. 63

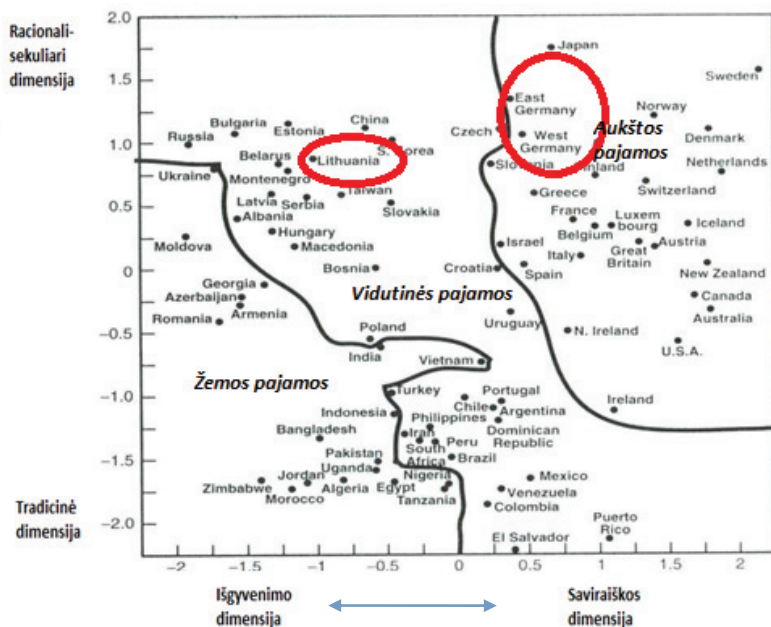
socializaciją veikė socialiniai ir ekonominiai tranzitinės visuomenės raidos ypatumai – didėjanti turtinė diferenciacija ir materialinio nesaugumo patyrimas. Todėl nenuostabu kad socioekonominė aplinka, remiantis R. Ingleharto teorijomis, galėjo turėti įtakos tokioms vertybėms, kai už tradiciškumą yra svarbiau racionalumas ir sekuliarumas, o labiau už saviraišką vertinamas saugumo užsitikrinimas.

3 lentelė. Dviejų tipų strategijos po vidurinio išsilavinimo³³

Šalys, kuriose studijos neatidedamos > 75 proc. Stoja tais pačiais metais, kai baigia vidurinę – neatideda studijų		Šalys, kuriose studijos atidedamos dažniau > 25 proc. Į AM stvoja po pertraukos	
Pietų Europa	Portugalija Malta Ispanija Italija	Šiaurės / Centrinė Europa	Danija Norvegija Suomija Vokietija Airija Austrija Šveicarija
Posocialistinės valstybės	Lietuva Latvija Lenkija Vengrija Rumunija Slovakija Kroatija		Posocialistinės valstybės
Specifiniai atvejai: Prancūzija, Nyderlandai		Specifiniai atvejai: Turkija	

Pirmieji Lietuvos nepriklausomybės metai reiškė judėjimą materialistinių vertybių akcentavimo visuomenėje link. Remiantis R. Ingleharto identifikuotomis dviejų vertybinių tipų visuomenėmis, kuriose dominuoja skirtingos vertybės, studijų atidėjimą galima sieti su tam tikromis dominuojančiomis vertybėmis kiekvienoje iš visuomenių. Vokietijoje, ypač vakarinėje jos dalyje, socializacija vyko santykiškai saugioje ir stabilioje socioekonominėje terpėje. Minėtina ir tai, kad nors Vokietijoje XX a. pabaigoje vyko politiniai pokyčiai (Berlyno sienos griūtis ir Vokietijos susijungimas), tai galimai neturėjo didesnės neigiamos įtakos Rytų Vokietijos socioekonominiam klimatui. Iš 9 pav. matyti, kad Rytų Vokietija per aptartą 1990–1997 m. laikotarpį judėjo, nors ir ne taip sparčiai, savirealizacijos akcentavimo kryptimi, o vakarinė jos dalis išliko santykinai stabili. Tai leidžia daryti prielaidą, kad išgyvenimo vertybių klausimu politiniai pokyčiai tokių stiprių ir ilgalaikių pasekmių vertybėms neturėjo.

³³ Šaltinis: EUROSTUDENT IV, „Social and Economic Conditions of Student Life in Europe“, 2008–2011 m., Figure 2.4.(36).

10 pav. Vertybių kaita atsižvelgiant į BVP. ³⁴

Žvelgdami empiriškai (analizuodami EUROSTUDENT duomenis) galime pažymėti, kad Europoje, pabaigus mokyklą, egzistuoja dviejų tipų strategijos. Vienose šalyse abiturientai yra linkę stoti į aukštąsias mokyklas iš karto po vidurinės mokyklos, kitose pastebima tendencija studijas kuriam laikui atidėti. Taikant R. Ingleharto teorinį modelį apie santykinio saugumo egzistavimą pomaterialių vertybių kontekste, linkusių atidėti studijas šalių praktikos galėtų būti paaiškintos santykinio saugumo buvimu gerovės valstybės atvejais (3 lent.), t. y. PAS yra būdingas toms visuomenėms, kurių bendras BVP yra santykinai aukštas ir kuriose gyventojai uždirba santykinai daugiau, nei kitose šalyse (10 pav.).

Atitinkamai daugumos posocialistinę patirtį turinčių šalių polinkis neatidėti studijų gali būti suprastas kaip tam tikras materialistinėms visuomenėms būdingas noras užsitikrinti saugumą dalyvaujant formaliojoje edukacinėje sistemoje, kur AM diplomai santykinai užtikrina geresnes galimybes įsidarbinti ir taip įgyti finansinį saugumą. Šio modelio kontekste vertėtų atkreipti dėmesį ir į egzistuojančias išimtis (pvz., Prancūzija, Nyderlandai, Ispanija, Italija), kai šalyse, kurios sociologiškai galėtų būti priskirtos santykinai saugios gerovės valstybėms

³⁴ Šaltinis: Inglehart, R., Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. Cambridge University Press. p. 57

(10 pav.), gali egzistuoti tam tikros AM kultūros tradicijos, kai, nesant tokiam santykinai stipriam saugumo užsitikrinimo poreikiui, pabaigus vidurinę mokyklą renkamasi stoti į aukštąsias mokyklas nedarant pertraukos. Paradoksali situacija susiklosčiusi ir Turkijoje, kur, taikant R. Ingleharto modelį, būtų galima daryti prielaidas apie tendenciją stoti į aukštąsias mokyklas tik pabaigus abiturą (Turkija nepriklauso tai grupei valstybių, kurios pasižymi santykinai aukštu pajamų lygiu, kaip, pvz., Skandinavijos valstybės), tačiau čia daugiau nei 50 proc. abiturientų studijas atideda. Turkija galėtų būti įvardyta kaip išimtis dėl to, kad pabaigusieji mokyklą patenka į itin konkurencingą aplinką, nulemtą didelės jaunų žmonių populiacijos. Tam, kad patektų į universitetus, visi turi išlaikyti dviejų pakopų stojimo į aukštąją mokyklą egzaminus, juos laikydami studentai pažymi 24 universitetus, kuriuose norėtų studijuoti, jei jų įverčiai būtų pakankami. Kai studijų vietos yra pasiūlomos toli nuo studentų gyvenamųjų vietų arba / ir daugiau rytiniuose miestuose, dažnai šios vietos būna atmetamos. Studentai, kurie nepriima pasiūlymų studijuoti, dažnai perlaiko egzaminus kitais metais, tikėdamiesi geresnių rezultatų. Turkijoje taip pat yra įmanoma registruotis ir „išaldyti“ registraciją metams. Tai dažniausiai daroma dėl finansinių priežasčių, tam, kad įstojusieji galėtų susitaupyti pinigų ir apsimokėti apgyvenimo išlaidas, arba jei yra tam tikrų šeimyninių priežasčių, dėl kurių studentas negali palikti namų. Daugelyje universitetų paskaitos vyksta anglų kalba, studijos prasideda paruošiamaisiais metais, kuriuos seka keturi tikrų studijų metai.³⁵

Galima būtų paminėti ir Estijos atvejį. Šios šalies rodikliai skiriasi nuo Lietuvos ir Latvijos rodiklių ir yra artimesni Skandinavijos šalių studijų atidėjimo tendencijoms.

Takiosios modernybės visuomenėje (Bauman, 2011) PAS tarsi yra vartotojiškos visuomenės puantilistinio skubos laiko dalis, kurioje kiekviename momente slypi „didžiojo sprogimo“ galimybė, kai kiekviena galima patirtis yra suvokiama kaip galimybė, kuria reikia pasinaudoti. Takiosios modernybės visuomenėje apie AM įgijimą galima būtų svarstyti kaip apie tam tikrą paslaugos gavimą, idant apibrėžtum savo tapatybę, nes vartotojų visuomenėje AM kaip pirminio instrumentinio saugumo užtikrinimo vaidmuo susilpnėja. Jei ankstesnės

³⁵ Rosalinos Senturk teikiama informacija. Ji yra britė, ištekėjusi už turkų verslininko, vadovauja anglų kalbos departamentui privačioje Stambulo mokykloje, gerai žino Turkijos edukacijos sistemą. Taip pat žiūrėkite:

http://www.studyinturkey.com/content/sub/education_system.aspx,
http://www.indexmundi.com/turkey/military_service_age_and_obligation.html

modernybės, gamintojų visuomenės etape AM pravertė kaip tam tikra santykinė garantija užsiimti geresnę materialinę (taip pat ir statuso) poziciją visuomenėje, tai tokiosios modernybės etape AM baigimas tokio užtikrintumo negarantuoja. Tokioje visuomenėje AM tarsi jau nebeturi tokios stiprios instrumentinės materialinio saugumo užtikrinimo galios, kaip tai buvo būdinga ankstesnio tipo visuomenėms. Kaip vėlesnės modernybės reiškinys PAS tarsi nurodo, kad materialinis instrumentinis saugumo užtikrinimas visuomenėje nebėra aktualus – visuomenės narių materialiniai poreikiai yra santykinai patenkinti. Tokiu atveju jaunuoliai, jausdamiesi santykinai saugūs (R. Inglehartas), tačiau dėl studijų srities neapsisprendę, linkę neskubėti „šokti“ į saugumą teikiančią modernistinę institucinę AM sistemą, jie mieliau renka alternatyvius savišvietos kelius, kol paaiškės, ką iš tiesų jie nori veikti gyvenime.

Kalbant apie AM kaip apie tam tikrą paslaugą vartotojų visuomenės kontekste (Bauman, 2011), pastebimos tendencijos priartinti šią paslaugą prie tų vartotojų, kurių trajektorija neatitinka modernistinio, gamintojų visuomenei būdingo, linijiniu laiku grįsto išsilavinimo modelio (mokykla – universitetas – darbas).

Interpretuojant Z. Baumaną (2011) būtų galima daryti prielaidą, kad AM baigimas praranda savo, kaip instrumento, paskirtį. Jei, pavyzdžiui, ankstesnėje modernybės fazėje AM turėjo būti baigtas tam, kad būtų tampama tam tikru specialistu, inkorporuotu į tam tikrą saugumą užtikrinančią struktūrą, ir tas tikslas turėjo būti pasiektas nuosekliai dirbant ar mokantis, tokiojoje modernybėje suponuojama, kad tikslas turi būti pasiektas iš karto. „Čia ir dabar“ tikslo pasiekimo akcentavimas tarsi prieštarauja tvirtosios modernybės AM logikai, kai studijoms turi būti skiriamas tam tikras apibrėžtas / struktūruotas laiko tarpas ir kai AM baigimas „čia ir dabar“ tampa neįmanomas. Tokiosios modernybės vartotojų visuomenėje AM siūloma kitokia paslauga ir strategijos galimybė – mokymasis visą gyvenimą. Galima būtų svarstyti, kad tokiaime kontekste svarbi, kaip „čia ir dabar“, pati mokymosi patirtis, žinių įgijimo momentai, galbūt dalyvavimo AM statusas (tai atspindi R. Ingleharto modelio socialinius, emancipacinius, savirealizacijos poreikius), o pats diplomats, kuris anksčiau instrumentiškai buvo reikalingas saugumui užtikrinti, tampa tarsi papildomu savo projektuojamos biografijos priedėliu. Galutiniu tikslu tampa pats žinių gavimo procesas, o ne rezultatas. Skubančioje tokiosios modernybės visuomenėje AS turėtų reikšti galimybių gausą naujoms vartojimo patirtims. Jei buvo mėginama studijuoti ir individas tam tikroje srityje nesulaukė sėkmės, studijos galėtų būti atidedamos jas nutraukiant ir ieškant kitų studijų galimybių arba veiklų,

kuriose galimybės patirti didįjį nuotykių galėtų būti išnaudotos daug efektyviau. Šiuo atveju studijų atidėjimas hipotetiškai atveria platų vartojimo galimybių spektrą, kur viena patirtis lengvai gali būti pakeista įgyjant naują. Svarbiausia šiame kontekste yra skubiai integruotis į kitas vartojimo patirtis. J. Baudrillardo (2010) sampratoje AS galėtų būti interpretuojamos kaip tam tikra ne darbo / ne studijų – laisvalaikio praleidimo patirtis, kai laikas naudojamas / švaistomas kraunant tam tikras kapitalo formas ir taip išnaudojant šį laikotarpį savęs afišavimui, be kurio vartotojų visuomenė neišsivaizduojama.

Svarbu paminėti Bolonijos procese akcentuojamą į studentą orientuotą mokymąsi, kai tiek gyvenimo, tiek studijų trajektorija kuriama pagal individualų ir autentišką, refleksyviai apmąstytą gyvenimo trajektorijos liniją.³⁶ Tokiu būdu PAS tampa tarsi gyvenimo būdo pasirinkimo strategija. PAS gali būti suprantamas kaip kvietimas neskubėti skubančioje vartojimo visuomenėje. Sprendimas kurį laiką nestudijuoti nebūtinai reiškia, kad žmogus jau yra pasirinkęs kitą „didžiąją patirtį“, kurią yra nusiteikęs „suvartoti“ čia ir dabar, kad ir koks globalus tas „čia ir dabar“ bebūtų (kalbant apie atsiveriančias tarptautinio keliavimo, savanoriavimo ir kitas įvairias „gap year“ paslaugų industrijos siūlomas galimybes). Gali atsitikti taip, jog žmogus tiesiog pasirenka tam tikrą neskubėjimo (angl. *go slow*) strategiją, būdingą gyvenimo kokybės vertybinei orientacijai, kai „aš“ trajektorijoje praktikuojama refleksyvi savistabda. Dėl tokios refleksijos žmogus stengiasi atsakyti ne tik į egzistencinius (Kas aš esu? Kodėl čia esu?) klausimus, bet ir projektuoti savo gyvenimo kelią prisiimdamas už jį atsakomybę ir taip ugdydamas asmenybės brandą. Kai kurie autoriai teigia, kad vėlyvojoje modernybėje atsirandančios „prailgintų perėjimų“ apraiškos yra susijusios su atsakomybės atidėjimu ir nepriklausomybe tarp jaunos generacijos atstovų. Tie, kurie atideda studijas, kaip teigiama, renkasi visų suaugusio žmogaus atsakomybių atidėjimą bent vieneriems metams, taip tarsi pailgindami jaunystės laikotarpį (Sorenson, 2005). Pastebima, kad tai būdinga tiems, kurie pasirenka mažiau struktūruotas atidėtų studijų veiklas (keliavimas, įvairios „nestruktūruotos“ savanorystės formos). Kiti studijas atidėję studentai, dažniausiai užsiimantys veikla, už kurią gauna atlygį arba prisiima tam tikras atsakomybes, gali būti apibūdinami kompleksiniu (tiek jauno, tiek suaugusio žmogaus) elgesio modelių mišiniu. Tai gali būti pritaikoma tiek studentams, atidėjusiems studijas, kurie stengiasi kaip galima ilgiau išvengti suaugusiojo atsakomybių, tiek tiems, kurie prisiima tam tikras atsakomybes, nebūdami formaliose sistemose, arba tiems, kurie galvoja, kad išsiugdė tam tikrą nepriklausomybės ir autonomijos lygį atidėtų studijų laikotarpiu (tarkim, prisiėmę tam tikras atsakomybes savanoriškose veiklose, pvz., būdami grupių koordinatoriai, įvairūs mentoriai ir kt.). Tokiu atveju jie gali jausti, kad jų nepriklausomybei ir autonomijai iškyla grėsmė arba jos yra paaukojamos valstybei tais atvejais, kai tampama studentu, atsiranda priklausomybė formaliai

³⁶Šaltinis: Student Centered Learning. Prieiga internete:

<http://download.ei-ie.org/SiteDirectory/hersc/Documents/2010%20T4SCL%20Stakeholders%20Forum%20Leuven%20-%20An%20Insight%20Into%20Theory%20And%20Practice.pdf>

sistemai (Heath, 2005; 2007). Refleksyvi individualizacija galėtų būti priskiriama pomaterialistinių visuomenių bruožams, kai itin svarbūs gyvenimo būdo komponentai tampa saviaktualizacijos, gyvenimo kokybės, savistabdos ir savirefleksijos momentai. Individualizacija vėlyvojoje modernybėje reiškia, jog žmogaus biografija yra išlaisvinama iš nustatytų determinuojančių tvarkų, atiduodama jam pačiam į rankas, yra atvira ir priklauso nuo jo sprendimų. Gyvenimo situacijų ir procesų individualizacija reiškia, kad biografija tampa savirefleksiška. Biografija tampa kuriama ir perkuriama pačių individų, o ne nurodoma visuomenės. Sprendimai, susiję su mokymusi, profesija, darbu, gyvenamąja vieta, situotinio pasirinkimu, vaikų skaičiumi šeimoje nėra „duoti“, jie turi būti priimti pačių. Net ir tada, kai sąvoka „sprendimai“ yra pernelyg grandiozinė, nes nėra nei sąmoningumo, nei alternatyvų, individas turi „sumokėti“ už nepriimtų sprendimų pasekmes. Studijų atidėjimas tokiu būdu gali tapti „pasidaryk pats“ vartotojiško projekto dalimi, kai socializaciją santykinai saugioje aplinkoje patyrę jaunuoliai atidėtų studijų laikotarpiu nusprendžia „išeiti“ iš komforto zonos, kartais pajusti įvairias rizikos formas (taip pat ekonominio nepritekliaus) tam, kad patirtų didžiąsias patirtis, pasijustų pagrindiniais savo biografijos veikėjais ir afišuotų save santykyje su kitais (Baudrillard, 2010).

Galimybė prisiimti laikinąsias tapatybes ir jas afišuoti gali tapti tam tikra privilegijuotųjų teise, t. y. tų, kurie turi sukauptę (ir atidėtų studijų laikotarpiu kaupia) įvairių formų kapitalą tam, kad galėtų jį parodyti ir taip „pateisinti“ savo skubų nedalyvavimą akademiniam lauke (P. Bourdieu), taip sumažindami atsiradusią įtampą. Jei visuomenė dar nėra įžengusi į vartotojiškos visuomenės būvį ir dauguma individų joje veikia pagal gamintojų visuomenės logiką, labiausiai stigmatizuojamas bus tas žmogus, kuris nekaupia kapitalo ir nesiekia užsitikrinti sau saugumo. Tokiu atveju PAS gali būti suprantamas kaip akademinio kapitalo kaupimo atidėjimas, išskyrus tais atvejais, kai studijos atidedamos tam, kad būtų kaupiamas ekonominis kapitalas, įgalinantis tolesnį jo „gaminimą“ studijuojant ir dirbant.

Jei visuomenė vis dar yra gamintojų visuomenės etape, PAS ir veiklos, kuriomis bus užsiimama atidėtų studijų laikotarpiu, bus nepriimtinos, jei neatitiks kaupimo ir saugumo užtikrinimo imperatyvų. Taigi tie, kurie atidėtas studijas „naudos“ įvairioms struktūruotoms veikloms, nešančioms įvairialypę naudą (kuriose bus kaupiamas socialinis, kultūrinis, o ypač ekonominis kapitalas), materialistinėje gamintojų visuomenėje susilauks daugiausia palaikymo.

Jei visuomenė jau yra įžengusi į vartotojų visuomenės etapą, PAS ir veiklos, kuriomis bus užsiima atidėtų studijų laikotarpiu, bus nepriimtinos, jei neatitiks vartojimo ar didžiosios patirties išgyvenimo „čia ir dabar“ imperatyvų. Vartotojiškoje visuomenėje didžiausią įtampą jus ir galimai bus stigmatizuojami tie, kurie nevirtos įvairių formų kapitalų. Z. Baumano (2011) aptartos vartotojiškos visuomenės kontekste didžiausią įtampą gali jausti tie, kurie neturi ir nekaupia įvairių kapitalo formų, kurios vėliau galėtų būti panaudojamos kitoms įvairioms (nebūtinai materialioms) kapitalo formoms vartoti. Tokiose visuomenėse laiko panaudojimas ne skubėjimui, o savistabai (Giddens, 2000), ne turėjimui, o buvimui (Fromm, 2005) gali sulaukti mažiausiai pritarimo. Tačiau jei pasirinkimas „būti“ (Fromm, 2005) vyksta kaip tam tikros „didžiosios patirties“ eksperimentas (Bauman, 2011), vartotojų visuomenėje jis gali būti priskirtas taip pat ir, pavyzdžiui, „judėk lėtai“ (angl. *go slow*) gyvenimo būdai.

Į pasirinkimą atidėti studijas galima žvelgti ne tik „vertikaliu“ (gamintojų ir vartotojų, ankstyvosios ar vėlyvosios modernybės etapas apimančiu) žvilgsniu, bet ir „horizontaliu“, kai apie atidėtas studijas kalbama kaip apie dalyvavimą arba atsisakymą dalyvauti skirtingo prestižo laukuose. Studijų atidėjimas gali būti traktuojamas kaip atidėtas dalyvavimas akademiniam lauke. Akademinis laukas, teikiantis galimybę veikti pagal savo lauko logiką ir atveriantis kelius kultūrinio, socialinio kapitalo kaupimui, vėliau (įgijus diplomą ir radus gerai apmokamą darbą) tampa svarbia terpe, laiduojančia sėkmingą jauno žmogaus gyvenimo trajektoriją. Toks linijinis sėkmės modelis atidedant studijas tarsi keičiamas į nelinijinį, kai virtualioji žmogaus tapatybė (buvimas studentu, studijuojančiu iš karto po vidurinės mokyklos baigimo) neatitinka realiosios (tai, ką veikia nestudijuodamas) tapatybės (Goffman, 1963) ir kurį laiką tarpsta ne akademiniam lauke.

Galima būtų daryti prielaidą, kad mažiausią įtampą dėl virtualiosios ir realiosios tapatybių neatitikimo jaus tie individai, kurie dalyvaus alternatyviuose akademinuose laukuose ir kaupys skirtingas kapitalo formas, žaisdami pagal kiekvieno lauko žaidimo taisykles arba *habitus* (P. Bourdieu). Pavyzdžiui, nedalyvaujant akademiniam lauke, tačiau keliaujant, dalyvaujant įvairiuose neformalaus švietimo projektuose taip pat įgyjamas kultūrinis, socialinis, o kartais ir ekonominis kapitalas, o tokia realioji tapatybė gali būti visuomenės pozityviai priimama ir individai ją bus linkę demonstruoti (pvz., ves kelionės virtualiosius dienaščiū, pildys juos nuotraukomis, viešojoje erdvėje pasakos apie savo (egzotiškas) patirtis ir jų įvairialypę naudą).

Tie studijas atidėjusieji, kurie nesiintegruoja į kitus (naujus) kultūrinius, socialinius ar ekonominius laukus, pagal kapitalo laukų kaupimo logiką bus mažiausiai naudos įgiję ir galimai slėps savo, kaip nestudijuojančio, tapatybę. Šiuo atveju būtų galima kalbėti ir apie (pvz., kultūrinio ar kt.) kapitalo praradimo grėsmes, kai pasitraukus iš formalios švietimo sistemos, kurioje žinių kaupimas vyksta intensyviomis mokymosi praktikomis, *habitus*, kurie buvo įgyti formalaus švietimo lauke, gali būti prarandami. Taip pat įtampą gali jausti ir tie, kurie atidėtų studijų laikotarpiu integruojasi „neprestižiniuose“ laukuose.

R. Ingleharto teorijos kontekste galima būtų daryti prielaidą, kad tie, kurie atideda studijas ir tą laikotarpį išnaudoja nematerialioms kapitalo formoms kaupti (pvz., socialinių tinklų plėtimas ir įgūdžių stiprinimas kaupiant socialinį kapitalą ar kultūrinio kapitalo kaupimas mokantis užsienio kalbų), bus labiausiai priimami ir jaus mažiausiai įtampos pomaterialioje vėlyvosios modernybės visuomenėje. Tokiame visuomenės raidos etape tie, kurie per atidėtas studijas užsiima tik ekonominio kapitalo kaupimu, gali jaustis kiek nejaukiai. Tačiau visuomenei dar neįžengus į pomaterialios visuomenės etapą, tie, kurie atideda studijas tam, kad sukauptų pakankamai ekonominio kapitalo ir galėtų jį investuoti į švietimą, gali sulaukti supratimo ir palaikymo. Tokioje į materialines vertybes ir saugumo užsitikinimą orientuotoje visuomenėje bus nesuprasti ir galimai stigmatizuojami tie, kurie neskiria laiko ekonominiam kapitalui kaupti. Taigi tie individai, kurie gyvena propaguodami pomaterialistines vėlyvosios modernybės vertybes (R. Inglehartas), greičiausiai afišuos tai, kad tuomet, kai kiti visuomenės nariai laiką naudoja įvairioms kapitalo formoms kaupti (tiek materialioms, tiek nematerialioms), jie gali iššvaistyti laiką nieko nekaupdami. Afišuotinas gali būti ir pats pertraukos „ėmimas“ studijas metant arba „pabandant ir išmetant“, kai jos neatitinka „didžiosios patirties“ lūkesčių, tačiau atitinka vartotojiškos visuomenės imperatyvus (Bauman, 2011). Afišuotini ir tokie laisvalaikio praleidimo būdai, kai pasirenkama ne vartoti, o būti ar „susistabdyti“ (A. Giddensas) autorefleksijai ar prasminių atsakymų paieškoms (afišavimasis, pvz., rašant tinklaraščius ir pan.). Net ir tuomet, kai PAS neatrodo racionalus pasirinkimas klasikine prasme, netiekia atidėjusiajam studijas maksimalios ekonominės naudos, jis yra, anot J. Baudrillardo (2010), afišuotinas, nes vien jau atidėtų studijų galimybė yra laisvalaikis, o tai yra kapitalas, kuris leidžia nedirbti ar nesimokyti tuomet, kai kiti to „sau leisti“ negali.

Toliau darbe bus analizuojami Lietuvos ir Vokietijos atvejai, kuriuose įvairiais aspektais tiriamos skirtingos pasirinkusiųjų atidėti studijas situacijos.

2. PASIRINKIMO ATIDĖTI STUDIJAS TYRIMO METODOLOGINIS

PAGRINDIMAS

Malcolmas Tightas (2003) knygoje „Researching Higher Education“ („Tiriant aukštąjį mokslą“), pateikdamas pagrindines temas, dominuojančias tyrimuose, susijusiuose su AM, mini ir tas, kurios persidengia su šiame darbe gvildenamais klausimais. Remiantis autoriaus klasifikacija, atidėtų studijų fenomenas priskirtinas „studentų patirčių“ tematikai. AM temų kontekste atidėjusių studijas studentų patirtys galėtų būti traktuojamos kaip „skirtingų studentų grupių patirtys“. Atskleisti studentų patirtis ir jų pačių suteiktas reikšmes tiriamam fenomenui galima naudojant kokybinius tyrimo metodus, kurie siekia tirti reiškinius jų natūralioje aplinkoje, kai tyrėjas atlieka svarbų vaidmenį rinkdamas ir interpretuodamas duomenis (Silverman, 2011).

Empirinio tyrimo tikslas: ištirti studentų studijų atidėjimo patirtis Lietuvoje ir Vokietijoje.

Empirinės darbo dalies uždaviniai:

1. išsiaiškinti pasirinkusiųjų atidėti studijas socializacijos patirtis, pažangumą ir prioritetus Lietuvoje ir Vokietijoje;

2. išsiaiškinti, kiek Lietuvoje ir Vokietijoje pasirinkę atidėti studijas yra palaikomi savo socialinės aplinkos (skirtingų generacijų atstovų) ir koks / ar egzistuoja PAS institucinis palaikymas;

3. išsiaiškinti, kokiomis veiklomis užsiimama atidėtų studijų laikotarpiu ir ar galima atidėjusius studijas traktuoti kaip (homogenišką) grupę.

Tyrimo klausimai:

1. ar saugi socializacija, susijusi su pasirinkimu atidėti studijas?
2. kaip galėtų būti charakterizuojamas PAS standartinio mokymosi kelio atžvilgiu?
3. kokios yra veiklos alternatyvos pasirinkus atidėti studijas?

2.1. Pasirinkta kokybinio tyrimo strategija

Atliekant kokybinį tyrimą ypač svarbu atskleisti tyrimo dalyvių reikšmes, suteiktas atidedamoms studijoms, studentų atveju tai neatsiejama ir nuo to, kaip suvokiamas AM jų patirtyse. Darbo kūrimo (angl. *emergent design*) procesas, kai tyrimo proceso dizainas kinta atsirandant tam tikroms galimybėms (pvz., stažuotei Vokietijoje) ar kliūtims (Lietuvoje buvo

sudėtinga rasti studentų, kurie buvo atidėję studijas). Dėl palyginamojo tyrimo pobūdžio, kuriame atskleidžiamos skirtingų studentų grupių ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje patirtys, darbe remtasi fenomenologine tyrimo strategija, kuri įgalina pristatyti skirtingai suvokiamas to paties aspekto realybes, patiriamas skirtingais būdais skirtinguose kontekstuose. Fenomenologija pagrindinį dėmesį skiria individų reikšmių kūrimui kaip esminiam žmogiškosios patirties elementui. Fenomenologijoje yra svarbus toks fenomenas, kokį jį mato, išgyvena jį patiriantis asmuo. Ji remiasi prielaida, kad egzistuoja tam tikra patiriamų ir pasidalintų patirčių esmė. Fenomenologija pabrėžia socialinių reiškinių savitumą ir siekia atsiriboti nuo išankstinio „realiai egzistuojančio“ socialinio reiškinio supratimo, siekdama paaiškinti reiškinį kaip sąmoningos individų patirties dalyką, t. y. socialinis reiškinys yra toks, kokį jį patiria įvairūs individai. Fenomenologai studijuoja žmonių išgyventas patirtis teigdami, kad šios patirtys yra sąmoningos. Svarbu pabrėžti, kad fenomenologai aprašo šių patirčių esmę, o ne jas analizuoja ar aiškina. Fenomenologiniu tyrimu aprašoma, kaip skirtingi individai patiria tam tikrą reiškinį (fenomeną), kokias prasmes jam suteikia. Tyrėjo dėmesio centre – ne individai (kaip, pvz., naratyviniame tyrime), bet reiškinys (PAS) ir tai, kaip tas reiškinys yra patiriamas skirtingų individų. Tokiame tyrime tyrėjas ieško to, kas bendra skirtingose individų (pasirinkimo atidėti studijas) patirtyse. Taip pat to, ką visi individai patiria, susidūrę su reiškiniumi (pvz., pasirinkę atidėti studijas patiria socialinį spaudimą) (Creswell, 2007). Svarbu pabrėžti, kad ta bendra patirtis, o ne išankstinės tyrėjo žinios apie reiškinį kaip realybės dalį, ir yra apibūdinama kaip reiškinio esmė (Moustak, 1994 iš Creswell, 2007). Tyrėjas renka duomenis iš asmenų, patyrusių tą reiškinį, ir analizuoja, ką ir kaip jie patyrė.

Atliktas fenomenologinis tyrimas galėtų būti priskirtas hermeneutinės fenomenologijos tipui, kai tyrėjas nesiekia atsiriboti nuo savo žinojimo ir patirčių, o stengiasi į reiškinį žvelgti interpretatyviai. Hermeneutinis fenomenologinis tyrimas orientuotas į išgyventą patirtį, ją analizuoja interpretuodamas. Van Manen (1990 iš Creswell, 2007) aprašo fenomenologinį tyrimą kaip dinamišką tyriminių veiklų sąveiką. Pirmiausia tyrėjas aktyviai domisi norimu tirti reiškiniumi (pvz., atidėtomis studijomis kaip „gap year“, „year out“ ir kt.). Tuomet, surinkęs empirinę medžiagą, tyrėjas aprašo reiškinį, stengiasi išskirti pagrindines temas, nusakančias tiriamą fenomeną. Svarbu pabrėžti, kad fenomenologija suprantama ne vien kaip aprašymas, bet ir kaip išgyventų, su reiškiniumi susijusių patirčių interpretacija.

Skaitytojas, perskaitęs fenomenologinio tyrimo pagrindu parengtą darbą, turėtų suprasti,

ką reiškia patirti vieną ar kitą fenomeną, todėl apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad apskritai fenomenologinis tyrimas tinka studijuoti emocionaliems ir dažnai intensyviems žmogiškiems išgyvenimams ir patirtims (Patton, 1990). Pažymėtina ir tai, kad tyrime naudojami tiek induktyviosios, tiek deduktyviosios analizės elementai. Vykdamas empirinių duomenų kategorizavimą buvo atsižvelgiama į tai, kokiuose teoriniuose „rėmuose“ pastarosios kategorijos geriausiai integruotųsi. Todėl disertacijoje fenomenologinė kokybinio tyrimo strategija derinama su *dedukciniu interpretavimu*. Gautos reikšmės dedukuojamos į teorinėje dalyje išskirtą klasifikaciją, ją kiek praplečiant, tačiau išlaikant tam tikrą vientisumą.

PAS kaip fenomenas egzistuoja skirtingose visuomenėse ir kitaip negu tos šalies socioekonominis kontekstas, švietimo politika ir institucinės sistemos prisitaikymas ir šios praktikos palaikymas, turi skirtingas reikšmes ir yra skirtingai patiriamas ir priimamas socialinės aplinkos. Tikėtina ir tai, kad skirtingas pasirinkimo atidėti studijas mastas implikuos ir skirtingas kultūrinės reikšmės kiekvienoje iš šalių. Pavyzdžiui, Vokietijoje, esant gan plačiam atidėtų studijų pasirinkimo paplitimui ir praktikai, PAS galimai bus traktuojamas kaip tam tikra normalizuota ir kultūriškai priimtina elgesio strategija. Tuo tarpu Lietuvoje, kur studijų atidėjimas yra santykinai neseniai pradėjusi plisti praktika, toks sprendimas visuomenėje gali būti vertinamas prieštarinčiai.

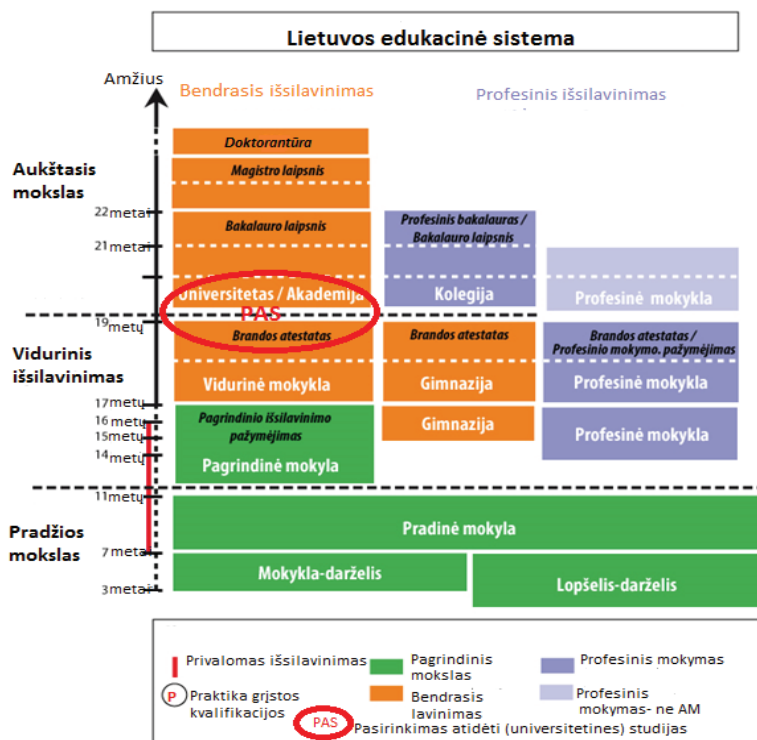
Vokietijos ir Lietuvos atvejai tyrimui pasirinkti neatsitiktiniai. Vokietija, ypač vakarinė jos dalis (Maincas, kuriame atliktas tyrimas, ir yra šioje dalyje), yra priskirtina vėlyvosios modernybės visuomenėms, su santykinai aukštu BVP, tenkančiu vienam gyventojui, santykinai stabilia socioekonominė situacija, lankstesnėmis ir įvairesnėmis stojimo į AM formomis ir jau paplitusia atidėtų studijų praktika. Lietuva – sovietinę modernizaciją patyrusi visuomenė, ponepriklausomybiniu laikotarpiu paveikta potransformacinių socioekonominių krizių, kurios BVP yra mažesnis, o atidėtų studijų praktikos tik pradeda plisti.

2.2. Lietuvos ir Vokietijos edukacinės sistemos

Kadangi disertacijoje kalbama apie pasirinkimą atidėti studijas Lietuvos ir Vokietijos visuomenėse, svarbu pristatyti skirtingas edukacines sistemas, galimai turinčias įtakos perėjimo (iš vidurinio į aukštąjį mokslą) atidėjimui kiekvienoje iš šalių.

Lietuvoje pagal vidurinio ugdymo programą galima mokytis vidurinėse mokyklose, gimnazijose, profesinėse mokyklose (žr. pav. 11). Vidurinis ugdymas neprivalomas, trunka

dvejus metus (11 ir 12 klasės vidurinėse mokyklose, III ir IV klasės gimnazijose). Mokiniai mokosi pagal individualius ugdymosi planus. Į programą gali būti įtraukti profesinio mokymo programos moduliai. Lietuvoje mokiniai taip pat gali rinktis ugdymą, labiau atitinkantį jų vertybes, pasaulėžiūrą, religinius įsitikinimus, filosofines pažiūras. Toks ugdymas teikiamas netradicinio ugdymo mokyklose. Netradicinio ugdymo mokyklos gali dirbti pagal savo pačių pasirengtas programas, tačiau bendras mokomųjų dalykų ir atskiram dalykui skiriamų valandų skaičius 1–12 klasėse nuo valstybiniuose bendruosiuose ugdymo planuose numatytųjų gali skirtis ne daugiau kaip 25 proc.³⁷.

11 pav. Lietuvos edukacinė sistema³⁸

Aukštojo mokslo studijos yra vykdomos universitetuose ir kolegijose³⁹. Jos yra teikiamos asmeniui, baigusiam vidurinio ar profesinio mokymo arba povidurinio aukštojo mokslo

³⁷ Šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerija. Prieiga internete:

<http://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/svietimas-vidurinis-ugdymas>

³⁸ Šaltinis: European portal for youngster in vocational education training. Prieiga internete:

<http://mavoieproeurope.onisep.fr/en/initial-vocational-education-and-training-in-europe/lithuanian-system/>

³⁹ Šaltinis: Lietuva Eurycide. Prieiga internete:

išsilavinimo nesuteikiančio mokymo įstaigą ir įgijusiam ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą. Bakalauro studijos trunka 4 metus, magistro – 2 metus.

Tam, kad Lietuvoje būtų galima stoti į AM, turi būti įgytas brandos atestatas arba profesinės vidurinės mokyklos sertifikatas. Įgijus šį sertifikatą mokiniai turi teisę stoti į pasirinktą studijų programą (cit. Bologna Process Implementation Report, 2009–2012; AM įstatymas, 2009). Brandos atestatas gali būti laikomas lietuvių kalba mokyklose arba valstybiniu lygiu. Brandos atestato mokymosi rezultatai yra koordinuojami centralizuotai, per Lietuvos aukštųjų mokyklų asociaciją bendrajam priėmimui organizuoti (LAMA BPO). Lietuvoje 75 proc. vidurinių mokyklų abiturientų ir 11 proc. profesinių mokyklų absolventų siekia povidurinio išsilavinimo. 40 proc. pabaigusiujų vidurines mokyklas įstoja į universitetus ir siekia AM, o 26 proc. stoja į kolegijas ir siekia koleginio tretinio išsilavinimo. 8 proc. įstoja į povidurines profesines mokyklas, kurios nėra traktuojamos kaip aukštasis išsilavinimas. Tie, kurie mokslus tęsia po profesinės vidurinės mokyklos, beveik visi tęsia mokslus šiose profesinėse mokyklose.⁴⁰ Šiuolaikinė Lietuvos visuomenė galėtų būti priskirta universalaus AM tipo visuomenėms. Statistikos departamento duomenimis, apie 85 proc. vidurinį išsilavinimą įgijusio jaunimo tais pačiais metais tęsia mokslą aukštesiose mokyklose, iš kurių apie 41,6 proc. – universitetuose.⁴¹

Gana reikšmingi skirtumai atidedamų studijų srityje galėtų būti susiję su Vokietijoje išplėtotą profesinio rengimo sistema. Profesinis rengimas yra ir pakankamai populiarus, ir gana prestižinis, atveriantis kelius ir į AM, ir tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl mieliau svarstomos įvairios švietimo kelių alternatyvos ir neskubama rinktis AM studijų.

Vokietijoje vidurinis mokslas įgyjamas per 12–13 metų. Vidurinę mokyklą sudaro trys pakopos: pradinės mokyklos – 1–6 klasės, vidurinės – 7–10 klasės ir aukštesniosios – 11–13 gimnazijos klasės arba dvejų trejų metų specialiosios mokyklos, teikiančios ir bendrąjį išsilavinimą. Vidurinį išsilavinimą mokiniai įgyja kelių tipų mokyklose.

Gimnazijos (vok. *Gymnasium*) tikrosios studijos – trečioji (aukštesnioji) mokyklos pakopa. Į gimnazijas priimami sėkmingai baigę 10 gimnazijos klasių, trečdalis – geriausiai baigę

<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Overview>

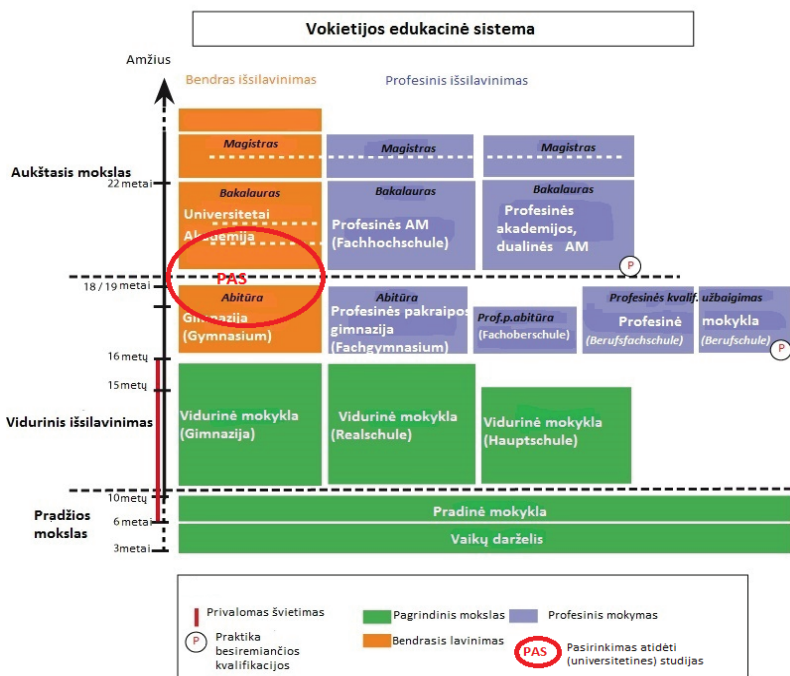
⁴⁰ Šaltinis ir prieiga internete:

<http://mavoieproeurope.onisep.fr/en/initial-vocational-education-and-training-in-europe/lithuanian-system/>

⁴¹ Šaltinis: Aleksandravičiūtė, B. Lietuvos švietimas skaičiais, 2014, Studijos. p. 12.

10 bendrosios mokyklos klasių.

Bendrojo tipo mokyklų aukštesniosios pakopos gimnazijos klasės (vok. *Fachgymnasium*) – jas baigę mokiniai gali stoti į universitetą arba aukštąsias technikos mokyklas. Priėmimas į (vok. *Fachoberschule*) vyksta nuo 10 iki 12 klasių. Mokymasis **profesinėje mokykloje (*Berufschule*)** privalomas visiems jaunuoliams, kurie dar neturi 18 metų ir nesimoko jokiaje kitoje mokykloje.

12 pav. Vokietijos edukacinė sistema⁴²

Profesinis mokymas Vokietijoje yra organizuojamas stažuočių / praktikų forma ir vadinamas dualine sistema (angl. *dual system*), nes vyksta tiek įmonėje, tiek profesinėje mokykloje. Dualinės sistemos kokybė formuoja konkurencingą Vokietijos ekonomikos pagrindą. Baigus gimnazijas toliau galima studijuoti ir ir techniniame lauke. Gimnazijos / *berufliches Gymnasium / Fachgymnasium / Fachoberschule*), diplomai suteikia galimybę tęsti studijas techniniame AM. Tai apima tiek įprastą švietimą, tiek praktinį profesinį mokymą. Kandidatai yra atrenkami įmonių, o jų studijos suteikia profesijas, kurios leidžia dirbti inžinerijos, verslo, bankininkystės, socialinėje srityse.

⁴² Šaltinis ir prieiga internete: <http://mavoieproeurope.onisep.fr/en/?s=german+education+system>

Įdomu tai, kad, pavyzdžiui, 2011 m. 2 iš 3 mokinių rinkosi profesinį mokymąsi. 22 proc. iš jų buvo suteiktas diplomai, vedantis į tretinį mokymąsi (AM)⁴³. Per 25 proc. studentų, prieš studijavę universitetus, mokėsi profesinės orientacijos mokyklose⁴⁴. Kai kuriuose regionuose profesinės mokyklos suteikia bakalauro ir magistro laipsnius.

Lietuvoje, kitaip nei Vokietijoje (žr. 12 pav.), praktika grindžiamų kvalifikacijų neidentifikuota, ir tai gali būti viena iš svarių priežasčių individams gerai pasverti įvairias alternatyvas ir neskubėti rinktis AM studijų. Taip pat minėtina ir tai, kad, kitaip nei Lietuvoje, Vokietijoje egzistuoja decentralizuota ir lanksti AM sistema, suteikianti geresnes, nei Lietuvoje, galimybes rinktis įvairias studijų formas ir būdus, atidėti studijų pradžios laiką, pagerinti pažangumo vidurkį ir kt. (apie tai išsamiau empirinėje darbo dalyje).

⁴³ Šaltinis: DESTATIS. Statistisches Bundesamt. Prieiga internete: <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html>

⁴⁴ Šaltinis: EUROSTAT. Prieiga internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

2.3. Tyrimo metodai

Interviu

Kryptingas (pusiau struktūruotas) interviu yra priimtinas atliekant kokybinius tyrimus, kai iš anksto numatomos temos, problemos (atidėtų studijų fenomenas, visuomenės priėmimo / nepriėmimo pozicija fenomeno atžvilgiu, AM traktavimo niuansai ir pan.), kurios aptariamos atliekant interviu. Klausimų tvarka ir formuluotė nėra griežta, galimi papildomi klausimai, jei atranda naujų, su tema susijusių fenomeno įžvalgų.

Asmenims, kurie atidėjo studijas, užduoti kryptingi atvirojo tipo klausimai.

4 lentelė. Interviu temos ir jas atitinkantys klausimai

TEMOS	INTERVIU KLAUSIMAI
Bendrieji ir demografiniai klausimai	Ką ir kelintame kurse studijuoji? Kiek tau metų?
Aplinka	Kokios buvo artimųjų reakcijos į studijų atidėjimą? Kaip reagavo tėvai? Seneliai? Broliai? Seserys? Draugai?
Saugumas	Papasakok apie savo vaikystę. Kokie buvo Tavo poreikiai? Kokie buvo Tavo hobiai? Ar lankei darželį? Kokį? Ką veikdavot laisvalaikiu? Kaip leisdavot atostogas? Kaip tėvai auklėjo? Ar kontroliavo televizijos žiūrėjimą? Kokiais žaislais žaidėte? Koks tėvų kelias (išsilavinimas ir profesinė veikla)?
Veiklos	Ką veikei atidėtų studijų laikotarpiu?
Rizika	Kur šioje atidėtų studijų patirtyje jautei, kad rizikuoji?
Pažangumas	Kaip sekėsi mokslai? Kokie abitūros egzaminų rezultatai?
AM reikšmė	Ką tau reiškia AM? Ką reiškia AM jūsų visuomenėje? Kaip sugalvojai grįžti į studijas (pradėti studijuoti)?
Refleksyvumas	Kaip supranti, kad pasirinktas kelias yra tavo? Kokios asmeninės praktikos padeda tau „surasti save“, „būti tikram dėl savo kelio“? Ką mąstai apie ateitį? Kaip galėtum įvardyti atidėtų studijų patirtį: kaip savistabdą ar labiau patirčių intensyvinimą? Kokias suaugusių patirtis teko patirti (atsakomybė, savarankiškumas)?

Pagrindiniai interviu privalumai tie, kad interviu vyksta pokalbio forma, yra neformalūs, atliekant interviu gaunama išsamesnių, kartais ir susistemintų duomenų. Kryptingame (pusiau struktūruotame) interviu tyrėjui svarbu gebėjimas išklausti ir išgauti iš informantų išsamią informaciją (Patton, 1990; Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Kokybiniams tyrimams būdinga tai, kad tyrėjai stengiasi rinkti duomenis apie tam tikrą studijuojamą problemą tame lauke, kuriame tyrimo dalyviai ją patiria. Toks informacijos priartinimas kalbant tiesiogiai su žmonėmis, matant juos elgiantis jų pačių kontekstuose yra pagrindinė kokybinio darbo charakteristika (Creswell, 2014).

Duomenų analizė

Kokybinių duomenų analizei taikytas kokybinės turinio analizės metodas. Duomenų analizė vyko tam tikra seka.

Paimti interviu buvo surašyti į elektroninę laikmeną ir transkribuoti į atskirus tekstus. Kiekvienas interviu suvestas į atskiras elektronines bylas. Apsibrėžtas smulkiausias analizės vienetas yra sakiny (Denzin, 1989; De Wever et al., 2006 cit. Žydžiūnaitė, 2012). Konstruojamos kategorijų ir sudaromos kodavimo schemas. Žemiausiu kodavimo lygmeniu pasirinkta subkategorija, kuri atspindi tyrimo dalyvio sakinio mintį ir yra išskiriama iš abstrahuotos tyrimo dalyvio informacijos ją paverčiant subkategorija. Vidutiniu kodavimo vienetu pasirinkta kategorija, kurią dažniausiai sudaro kelios subkategorijos.

Stambiausiu kodavimo lygmeniu pasirinkta tema, nusakanti atidėtų studijų tam tikrą aspektą (Linseth ir Norberg, 2004).

Kiekviena tema apima kelias kategorijas, sudarytas iš subkategorijų, kurios atspindi transkribuoto interviu citatas. Iš pradžių kodavimo schema išbandyta ją taikant vienam analizės vienetui, po to vykdytas viso teksto kodavimas. Pagal kodavimo schemą analizuoti visi interviu tekstai. Temų, kategorijų ir subkategorijų lentelė pateikta 2 priede. Temų lentelės su jas sudarančiomis kategorijomis ir citatomis pateikiamos ir išsamiau aptariamoms pristatant tyrimo rezultatus (3 priedas) ir apibendrinus juos interpretuojant (3 darbo dalis).

Atidėtų studijų fenomeno temos, kategorijos ir subkategorijos buvo konstruojamos „iš apačios į viršų“ organizuojant duomenis į abstraktesnius informacijos vienetus. Toks indukcinis procesas atspindi „pirmyn-atgal“ trajektoriją tarp temų ir duomenų, kol „nusistovi“ tam tikros su fenomenu susijusios kategorijos ir temos. Tokiu atveju dedukciškai žiūrima į duomenis (temų perspektyvoje). Todėl, nors ir prasidėjęs indukciškai, deduktyvumas atliekant tyrimą taip pat vaidino svarbų vaidmenį. Kai duomenys renkami iš įvairių šaltinių derinant induktyviąją ir deduktyviąją analizės rūšis, atskleidžiamos dalyvių reikšmės, kinta tyrimo dizainas, darbas reikalauja refleksyvumo ir holistinio požiūrio į tiriamus klausimus (Marshall ir Rossman, 2011; Creswell, 2014).

5 lentelė. Pavyzdys. Interviu citatos ir atitinkantys kodai, subkategorijos, kategorijos ir temos.

<p>Va, pavyzdžiui, su mama ir tėčiu šiandien turėjau pokalbį, kur jie labai jaučia tokį nerimą ir neaiškumą, ką aš čia dabar veiksiu. Ir jie tokį neuztikrintumą. Mano, kad aš neturiu tikslų, nors aš manau, kad jie nesugeba, ar kaip čia, nemato manyje jokių tikslų, nes aš neesu priskirtas prie jokios socialinės grupės ir visuomenės statuso: nei studentas, nei moksleivis, nei kažką jau dirbu, nei kažką. Ir jiems atrodo, kad aš labai galiu lengvai praleist tuos metus tiesiog nieko neveikdamas. Nors aš gana daug veikiu.</p>	Tėvų nerimas	Tėvų nepalaikymas	Tėvų reakcijos	Socialinė aplinka
<p>Tai va, nu jo, dabar iš tėvų ir yra toks maždaug jie skatina pasilikti muzikoj, kažką klasikinio daryt. Nors aš to sakiau, kad nenoriu atvirai. Bet jie maždaug galvoja, kad aš vis tiek ateityje suprasiu, kad man yra geriau ir vis tiek toks rezervuotumas ir konservatyvumas iš tos pusės.</p>	Be tikslų, be statuso	NEET	Nedirba ir nesimoko	AS veiklos
<p>Tai va, nu jo, dabar iš tėvų ir yra toks maždaug jie skatina pasilikti muzikoj, kažką klasikinio daryt. Nors aš to sakiau, kad nenoriu atvirai. Bet jie maždaug galvoja, kad aš vis tiek ateityje suprasiu, kad man yra geriau ir vis tiek toks rezervuotumas ir konservatyvumas iš tos pusės.</p>	Tėvų lūkesčiai	Tėvų nepalaikymas	Tėvų reakcijos	Socialinė aplinka

Tyrimo dalyvių atranka ir sociodemografinės charakteristikos

Duomenys apie atidėtas studijas buvo renkami pusiau struktūruoto atvirojo interviu strategijomis. Didžioji dalis interviu atlikti Lietuvoje ir Vokietijoje, su lietuviais ir vokiečiais studentais, turinčiais atidėtų studijų patirtis. Atidėtų studijų fenomenas tirtas tiesioginės interakcijos metu, tačiau daugeliu atvejų tuomet, kai informantai apie savo atidėtų studijų patirtis kalbėjo retrospektyviai, šiam laikotarpiui jau praėjus. Tik keturi informantai buvo kalbinami jų studijų atidėjimo patirties metu.

6 lentelė. Tyrimo atrankos principai ir tyrimo etikos aspektų atitikimas

	Informantai Lietuvoje	Informantai Vokietijoje
Informantų tinkamumas	AS patirtis	AS patirtis
Kontaktavimas su informantais	„Sniego gniūžtės“ metodus ieškant PAS patirtis turinčiųjų	Prisistatymas per paskaitą ir kvietimas dalyvauti
Kaip tyrimas atliekamas	Pusiau struktūruotas (kartais giluminis) interviu (dažniausiai kavinėse)	Pusiau struktūruotas interviu (dažniausiai kavinėse)
Tyrimo svarba	Išsiaiškinti AS patirtis Lietuvoje	Išsiaiškinti AS patirtis Vokietijoje
Ką tyrimas įtraukia	PAS studentus, pirmoji universitetinių studijų pakopa	PAS studentus Lietuvoje ir Vokietijoje, pirmoji universitetinių studijų pakopa
Kuo tyrimas naudingas informantui	Refleksijos skatinimas (pasivaišino kava)	Refleksijos skatinimas, galimybė dalyvauti kokybiniame interviu, seminaras apie tai, kaip formuluojami klausimai, kava
Galimos rizikos ir pavojai	Jokių tiesioginių rizikų ir pavojų	Jokių tiesioginių rizikų ir pavojų
Tapatybės atskleidimas	Informantų vardai pakeičiami	Informantų vardai pakeisti
Galimas pasitraukimas iš interviu	Yra galimybė nutraukti / pasitraukti iš / atsisakyti interviu	Yra galimybė nutraukti / pasitraukti iš / atsisakyti interviu
Tyrimo rezultatų santraukos pasiekiamumas	Gauti informantų kontaktai darbo santraukai nusiųsti	Gauti informantų kontaktai darbo santraukai nusiųsti

Interviu dažniausiai vyko kavinėse arba universiteto patalpose (dauguma apklausiamųjų atliekant interviu buvo studentai), o tai šiuo atveju nėra visiškai „natūrali“ atidėtų studijų fenomeno išgyvenimo aplinka. To kai kuriais atvejais nebūtų įmanoma atlikti dėl tam tikrų priežasčių, kai fizinė atidėtų studijų išgyvenimo erdvė ir laikas yra santykinai tolimi arba erdvės, kuriose tai buvo išgyvenama, suvokiamos kaip ypač asmeniškios (pvz., informantų savanoriavimas Prancūzijoje, Indijoje ar „nieko neveikimas“ namuose). Pažymėtina, kad minėta

tiriamųjų tam tikros laiko ir erdvės distancija sudarė galimybę didesnei refleksijos raiškai ne tik tyrėjai generuojant klausimus ir ieškant galimų reiškinių interpretacijų, bet ir patiems tyrimo dalyviams, kurie, dalydamiesi savo patirtimis, į jas žvelgia pro tam tikrus „refleksijos akinius“.

Lietuvoje informantų paieška vyko įvairiais būdais: prisistatant pirmakursiams studentams ir prašant jų pagalbos, rašant į socialinius tinklus (pvz., „Facebook“) ir jų grupes (pvz., „Kitas variantas“), kalbinant studentus universiteto koridoriuose ir bibliotekose, dalyvaujant NVO veiklose (Taize bendruomenėje, „Šviesos dirbtuvėlėse“), kalbant su jaunais žmonėmis ir ieškant atidėjusiųjų studijas. Tačiau efektyviausia informantų paieška vyko „sniego gniūžtės“ principu, kai kalbinti informantai nurodydavo kitus savo pažįstamus, pasirinkusius atidėti studijas. Interviu Lietuvoje paprastai vyko kavinėse, vaišinant informantus kava / arbata, kalbant lietuvių kalba.

Vokietijoje informantų iš pradžių buvo ieškoma išsiunčiant bendrą elektroninį laišką visiems studentams, tačiau nesulaukus atsakymų, informantų pradėta ieškoti prisistatant per paskaitas ir kviečiant pokalbiui neformalesnėje aplinkoje. Dauguma interviu Vokietijoje vyko universiteto kavinėse arba valgykloje. Visi interviu Vokietijoje vyko anglų kalba (nors informantams buvo pasiūlyta galimybė kalbėti ir savo gimtąja kalba).

Iš tiesų tiek Lietuvos, tiek Vokietijos atvejais, kai pokalbiui būdavo susitinkama specialiai ir jis vykdavo kavinėje, interviu trukdavo gerokai ilgiau – iki 2 val., nei tuomet, kai susitikimas ir interviu buvo iš anksto neplanuoti ir vykdavo ne kavinėje, o, pavyzdžiui, universiteto koridoriuje. Vidutinė interviu trukmė – 55 min. Buvo atlikti 36 interviu su 18–25 metų amžiaus 31 informantu (19 interviu – su lietuviais informantais ir 15 – su vokiečiais), kurių studijų atidėjimo patirtys neviršijo 2 metų laikotarpio. Kai kuriais atvejais susisiekta „Skype“ ir elektroniniu paštu, taip atliekant interviu su jaunuoliais, esančiais ne Lietuvoje. Tyrimo duomenys rinkti 2011 m. (rugsėji, spalį, lapkritį, gruodį), 2013 m. (rudeni) ir 2014 m. (balandį, gegužę).

Lietuvoje dauguma interviu surinkta 2011 ir 2014 m., Vokietijoje – 2013 m. Kai kuriais atvejais tie patys informantai buvo kalbinami daugiau nei vieną kartą, domintis tais klausimais, kurie pirmame interviu nebuvo paliesti. Būta atvejų, kai pirmieji interviu vykdavo per „gyvą“ susitikimą, o papildomi – jau per „Skype“ ar elektroniniu paštu (informantams ir tyrėjai esant skirtingose šalyse ar susitarus, kad taip patogiau). Lietuvoje informantai kalbinti Kaune (daugiausia Vytauto Didžiojo universitete ir Kauno technologijos universitete studijuojantys

pirmosios studijų pakopos 1 ar 2 kurso studentai) ir Vilniuje (Mykolo Romerio universitete studijuojantys 1 kurso studentai). Vokietijoje interviu su studentais vyko Mainco mieste, esančiame Vakarų Vokietijos dalyje, pasižyminčioje labiau į saviraišką ir sekuliarumą orientuotomis vertybėmis studentų socializacijos laikotarpiu (daugiausia su Johano Gutenbergo universitete studijuojančiais pirmosios studijų pakopos 1 ir 2 kurso studentais). Ne Lietuvoje studijuojantys asmenys (daugiausia bendrauta pasitelkus programą „Skype“): Didžiojoje Britanijoje po pertraukos 1 kurse studijuojanti, tačiau Liuksemburge kuris laikas su šeima gyvenanti mergina; Nyderlanduose studijuojanti, 1 kursą pabaigusi lietuvė, JAV (Niujorke) studijavusi po studijų pertraukos mergina.

Laikantis tyrimo etikos principų ir siekiant neatskleisti asmenų tapatybių, informantams suteikti kiti vardai (1 priedas).

Tyrimo etika

Davidas Silvermanas (2011) išskiria tokius pagrindinius etinius kokybinio tyrimo principus: užtikrinti, kad žmonės dalyvautų tyrime savanoriškai; užtikrinti žmonių komentarų ir elgesio konfidencialumą; apsaugoti žmogų nuo galimos žalos; užtikrinti pasitikėjimo santykį tarp tiriamųjų ir tyrėjo. Pateikiami du pagrindiniai būdai etiškumui užtikrinti: sekama etikos gairėmis; apmąstyta ir etiškai atsakinga tyrimų praktika.

Esminė tyrimų etikos sąlyga – gauti sutikimą dalyvauti tyrime. Kaip pažymi Anne Ryen tai reiškia, kad tyrimo subjektai turi teisę žinoti, jog jie yra tiriami, turi teisę žinoti apie tyrimo pobūdį ir turi teisę pasitraukti iš tyrimo, kada / jei jiems norisi (Ryen, 2004 iš Silverman, 2011).

Teisė būti informuotam reiškia, kad potencialiems tyrimo subjektams viskas turi būti pranešta jiems suprantama forma, tačiau tai turėtų būti ne techninis pasakojimas, o informacija, iš kurios subjektas (informantas) suprastų apie tyrimo pobūdį ir tikslus. Kaip pažymi A. Ryen žmonėms turi būti sudarytos sąlygos pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu, jei jiems to norės. Pavyzdžiui, šio tyrimo praktikoje pasitaikė keli atvejai, kai informantai galėjo skirti tik tam tikrą numatyto laiko dalį (dėl įtempto paskaitų tvarkaraščio ar egzamino) ir interviu buvo nutrauktas nepateikus visų klausimų. Siekiant gauti informantų sutikimą dalyvauti tyrime, kai kurie autoriai (Kely ir Alli, 2004) siūlo pateikti galimus atsakymus į kai kuriuos klausimus, kurių informantai galėtų klausti apie tyrimą. Autoriai potencialiems informantams siūlo pateikti atsakymus į pastaruosius klausimus: kodėl manote, kad informantai yra tinkami dalyvauti tyrime? kaip

gavote informantų vardus / kontaktus tam, kad išsiaiškintumėte, ar jie yra tinkami tyrimui? kodėl tyrimas yra svarbus? kaip tyrimas bus atliekamas? ką šis tyrimas įtraukia? kuo šis tyrimas bus naudingas informantui? ar yra kokios nors su dalyvavimu tyrime susijusios rizikos ar pavojai? ar žmonės galės sužinoti šiame tyrime dalyvavusio informanto tapatybę? kas bus tuo atveju, jei informantas apsispręs nedalyvauti tyrime? ar bus galima gauti tyrimo rezultatų santrauką? (Kely ir Alli, 2004:121). Atsakymai į pastaruosius klausimus pateikiami 6 lentelėje.

Refleksija: tyrėjo vaidmuo

Kokybiniame interpretatyviame tyrime svarbu paminėti ir tai, kad įvairūs strateginiai, etiniai ir asmeniniai momentai gali turėti įtakos tyrimo procesui (Silverman, 2013). Mano, kaip tyrėjos, lytis (moteris), amžius (30 m.), tai, kad esu lietuvė, europietė (vokiečiams – Rytų Europos atstovė), sociologijos doktorantė, studentė, studijų pertraukos metu (tarp II ir III studijų pakopos) dalyvavusi tarptautiniuose NVO projektuose ir organizacijose kaip savanorė bei dirbusi tiek privačiame (tarptautinėje organizacijoje), tiek viešajame sektoriuose, galėjo paveikti tyrime gautą ir interpretuojamą informaciją (Glesne ir Peshkin, 1992). Pažymėtina, kad kai kuriais atvejais gautą informaciją galėjo paveikti ir tai, jog vienas iš informantų (neatidėtų studijų atvejais, kai pradžioje buvo atliekami interviu tiek su atidėjusiais, tiek neatidėjusiais studijas) buvo mano brolis. Taip pat buvo apklausti keli jo draugai, tai galėjo veikti tiek pozityviai (skatinant informantus labiau pasitikėti arba atskleisti savo patirtis), tiek galbūt negatyviai (nenorėti „atvirauti“ apie tam tikrus dalykus). Taip pat buvimas tokioje situacijoje galėjo turėti įtakos ir man, kaip tyrėjai, pavyzdžiui, kai santykinis žinojimas apie kito žmogaus patirtį galbūt lėmė tai, kad buvo nepateikiami tokie papildomi klausimai, kurie galėtų atverti potencialias įžvalgas, ar buvo vengiama klausti tam tikrų „jautresnių“, pavyzdžiui, su tėvų pajamomis, patirtimi susijusių ar kt., klausimų. Tačiau brolio / sesės situacija iš dalies tyrėjai tapo vartais, leidusiais įžengti į duomenų rinkimo sritį – brolis tapo „vartininku“ (angl. *gatekeeper*), įsileidusiu tyrėją į atidėjusiųjų studijas „grandinę“. Vieni draugai pažinojo kitus ir taip informantų rinkimas vyko „sniego gniūžtės“ principu. Vokietijos atveju „vartininkais“ būtų galima įvardyti kolegas, kurie sutiko priimti tyrėją į vedamas paskaitas / seminarus ir suteikė galimybę pakviesti studentus dalyvauti tyrime „gyvai“. Vertėtų paminėti, kad prieš šiuos „vartininkus“ autorė trumpai prisistatė per katedros posėdį, papasakojo apie savo tyrimą ir paprašė kolegų pagalbos ieškant potencialių informantų (prieš tai rašytas elektroninis laiškas

studentų tinkle pasirodė neefektyvus kvietimo būdas). Institucija (Mainco universiteto Antropologijos ir vizualinių mokslų katedra) apie tyrimą jau žinojo prieš atvykstant ir sutinkant priimti tyrėją kaip programos „Erasmus“ praktikantę. Informantus taip pat galėjo paveikti mano vertybinė nuostata (pozityvi nuomonė apie atidėtų studijų patirtis). Kai tie, kurie buvo atidėję / arba dar neatidėję studijų, bet mąstantys apie tai, galėjo jausti tyrėjos palankumą tokių patirčių atžvilgiu (ne vienas informantas po interviu manęs paklausdavo apie mano patirtį ar nuomonės šiuo klausimu). Taip pat kai kurie tyrimo dalyviai tyrėją pažinojo kaip savanorę tam tikrose ne pelno siekiančiose organizacijose (savanorystė Taize bendruomenėje vasarą, „Šviesos dirbtuvėlėse“ ir kt.) ir tam tikras jau atsiradęs pasitikėjimas galėjo turėti įtakos atviresniems pasidalijimams ir geranoriškumui, kai reikėdavo vėl grįžti ir paklausti informantų papildomų klausimų praėjus tam tikram laiko tarpui. Pravartu būtų paminėti, kad įvairių tapatybių turėjimas leido tyrėjai šiek tiek „manipuliuoti“ jomis iškeliant tas, kurios tam tikrais atvejais buvo naudingesnės siekiant suartėti su informantais, kurie buvo kviečiami dalyvauti tyrime, ir pelnyti jų pasitikėjimą. Pavyzdžiui, Vokietijoje, rašydama laišką studentams, prisistačiau kaip programos „Erasmus“ studentė, atliekanti palyginamąjį tyrimą, stengiausi sukurti neformalią atmosferą kviesdama studentus kavos ir pan. Vokietijoje, atėjusi į paskaitas kviesti potencialių informantų, kolegų doktorantų buvau pristatoma kaip sociologijos mokslo atstovė studentė / doktorantė, kuri galėtų būti informantams „naudinga“ interviu partnerė (socialinės antropologijos studentams), o potencialus interviu buvo pristatomas kaip galimybė patirti tiesioginį interviu, esant informanto situacijoje. Su pastaraisiais studentais vėliau (per vykusį seminarą) dalijausi patirtimi, kaip būtų galima konstruoti klausimus vykstant potencialiems tyrimams indukciniu / deduciniu metodais. Tyrėjos pasirinkta dominuojanti interviu kalba buvo anglų kalba (kuri yra ne gimtoji vokiečiams, tačiau buvo kviečiama duoti interviu ir vokiškai), taip pat galėjo turėti įtakos tam, kad dalis potencialių dalyvių nusprendė nedalyvauti tyrime, o dalyvavo tik tie, kurie pasitikėjo savo anglų kalbos žiniomis. Apibendrinant svarbu paminėti, kad visi tyrėjos požiūriai, patirtys, vertybės, lytis, skirtingi vaidmenys ir statusai, gebėjimai galėjo turėti įtakos surinktiems duomenims, jų kiekiui, spektrui ir interpretavimo pobūdžiui.

3. PASIRINKIMO ATIDĖTI STUDIJAS RAIŠKOS

LIETUVOJE IR VOKIETIJOJE

Gauti kokybinio tyrimo rezultatai apima kelias pagrindines temas (ir kategorijas): socialinę aplinką (tėvų reakcijas, senelių reakcijas, draugų ir bendraamžių reakcijas, socialines normas, institucinis palaikymas) saugumą (tėvų išsilavinimas ir darbinės veiklos, vaikystės poreikiai, atostogos, vaikystės hobi, auklėjimo ypatumai), riziką (rizika susijusi su apsisprendimu atidėti studijas, rizika atidėtų studijų patirtyje, nejuto rizikos), pažangumą (baigiamieji abiturų egzaminų rezultatai), refleksyvumą (refleksyvumo praktikos), AM suteikiamą reikšmę (AM instrumentiškai, AM kaip procesas, AM visuomenėje) AS veiklas (apmokamas darbas, savanorystė, NEET). (Detalesnis duomenų rezultatų pristatymas pateikiamas priede.nr.3).

Pagrindiniai apibendrinti duomenys pristatomi ir interpretuojami tolesniuose poskyriuose - „Nauda ir saviraiška grįsti racionalūs pasirinkimai atidėti universitetines studijas“, „Studijų atidėjimas: konformistinis (pritariantis) ar/ ir inovacinis pasirinkimas“, „Realiosios PAS prisiimamos tapatybės“

Poskyryje „Nauda ir saviraiška grįsti racionalūs pasirinkimai atidėti universitetines studijas“ tyrimo rezultatai pristatomi pasitelkiant racionalaus pasirinkimo teorijos modelį (Elster). Šio poskyrio turinys apima saugumo, pažangumo, refleksyvumo, rizikos, AM suteikiamos reikšmės temas.

Poskyryje „Studijų atidėjimas: konformistinis (pritariantis) ar/ ir inovacinis“ tyrimo rezultatai pristatomi ir interpretuojami naudojant Mertoną adaptacinį modelį. Poskyris apima socialinės aplinkos, rizikos temas.

Poskyryje „Realiosios PAS prisiimamos tapatybės“ tyrimo duomenys pristatomi Goffmano teorijos pagalba. Šiame poskyryje daugiausia interpretuojami su AS veiklų, rizikos tema susijusę duomenų rezultatai.

3.1. Nauda ir saviraiška grįsti racionalūs pasirinkimai atidėti universitetines studijas

Gauti empiriniai duomenys leidžia apie atidėtų studijų pasirinkimą kalbėti pasitelkiant racionalaus pasirinkimo teorijos prieigą. Racionalaus pasirinkimo teorijos prieiga taip pat leidžia teorinėje dalyje pristatyti R. Ingleharto makrožvilgsniu apžvelgtą vertybių kaitos ir žmogiškojo vystymosi (angl. *human development*) teoriją „patikrinti“ mikroperspektyva. Empiriniai tiek

Lietuvoje, tiek Vokietijoje surinkti duomenys atspindi tam tikrą studentų specifinį racionalumą renkantis studijuoti aukštojoje mokykloje po studijų pertraukos.

Racionalaus pasirinkimo teorijos schema (7 pav.) yra sudaryta iš tam tikrų pasirinkimo aibių ir jas „filtruojančių“ apribojimų, kurie lemia žmogaus pasirinkimus. Virtualaus pasirinkimo aibė apima visas potencialias žmogaus elgesio raiškas (studijų atidėjimo atveju, visas galimas elgesio variacijas pabaigus abiturą: studijas savoje šalyje ir kitur, darbą, keliones, savanorystes, „nieko neveikimą“ ir t. t.). Virtualią pasirinkimo aibę siaurina tam tikri apribojimai (pvz., įvairaus pobūdžio išteklių arba kapitalo turėjimas). Jie virtualią pasirinkimo aibę susiaurina iki realių kiekvieno individo pasirinkimo galimybių (šiam darbe apribojimais įvardijamos kapitalo formos ir abiturės egzaminų rezultatai). Realios pasirinkimo galimybės toliau yra „filtruojamos“ žmogaus vertybinės orientacijos sistemos (darbe įvardytos kaip informantų pirmenybės ir nuomonės). Tokia filtrų virtinė leidžia paaiškinti tai, kaip individai gali keisti savo elgesį (pasirinkti kuriam laikui atidėti studijas) ir kokie motyvai juos veda šio pasirinkimo link.

3.1.1. Virtuali (ne)pasirinkimo studijuoti universitete įvairovė

Baigus vidurinę mokyklą atsiranda palyginti nemažai tolesnės veiklos mąstomų alternatyvų įvairovė. Viena pasirinktų alternatyvų yra studijavimas (Lietuvoje, kitose šalyse), kita – pasirinkimas nestudijuoti atidedant studijas (dirbti, savanoriauti, keliauti ir kt.). Po mokyklos baigimo galima užsiimti įvairiausiomis potencialiomis veiklomis.

„Aišku, prieš tai pasidomėjau, kas tai yra, nes galvojau, aš nenoriu tų metų praleisti šiaip, tuo labiau, kai kiti mokysis ir kažkur žengs į priekį, aš nenoriu kažkaip tų metų pratupėti namie, iš viso aš kažkaip niekada netupėjau ir nusprendžiau, kad arba būsiu kažkur užsieny ir bandysiu, ir savanoriausiu, arba rasiu alternatyvą Lietuvoj. <...> Aš pasirinkau nestot niekur.“ (Jonas, 19 m.)

Panaši galimybių aibė apibūdinama ir Vokietijoje studijuojančių reprezentacijose, tačiau vidurinės baigimas studentų sampratoje siejamas su tolesniu studijavimu. Informantai pažymi, kad egzistuoja tarsi tam tikra „loginė seka“ – esant reikiamam pažangumui mokins baigia vidurinę mokyklą, išsilaiko abiturės egzaminus, o abiturės įgijimas tarsi suponuoja įvairias galimybes, kurios dažnai neatsiejamos nuo AM.

„Manau, tai logiška seka, kai išlaikai abiturės egzaminus, nelaikai jų šiaip sau, mano nuomone, juos laikai, kad galėtum studijuoti, man buvo aišku, kad tam tikru laiku aš studijuosiu, o problema buvo nuspręsti, ką studijuoti, kadangi esu iš tų žmonių, kurie domisi viskuo, todėl buvo sunku nuspręsti.“ (Helena, 20 m.)⁴⁵

⁴⁵ „I think it's the logical way when you do your A level, you don't do it for nothing, you do it to study I think, and it

Dažnas atidėjęs studijas studentas pažymi, kad baigęs abiturą jis atsiduria tam tikroje chaoso situacijoje, kai dažniausiai nežinoma, ką studijuoti, ir tokiais atvejais paprastai mąstoma apie tam tikras kitas, ne tik „linijines“ stojimo į universitetą galimybes. Tokiais atvejais kalbama apie tam tikrą „praktinį“ prisilietimą prie tų dalykų, kurie domina bandant išsiaiškinti vėlesnes studijų gaires.

„O, tai buvo tikras chaosas, aš atidėjau studijas vieneriems, tiesą sakant, net dvejiems metams, mokyklą baigiau 2011 metais, o pabaigus nežinojau, ką daryti, taigi aš išbandžiau daug trumpalaikių praktikų.“ (Vita, 21 m.)⁴⁶

3.1.2. Realias (ne)pasirinkimo alternatyvas grindžianti socializacija

Tačiau visi baigusieji vidurinį mokslą neišvengiamai susiduria su apribojimais, kurie RPT požiūriu, apibūdinami kaip savotiškas „filtras“, kuris iš virtualios elgesio galimybių aibės leidžia išskirti realiai galimų šios situacijos alternatyvų aibę. Vartojant P. Bourdieu (1992) sąvokas, „filtrą“ apibūdina individų turimas ekonominis, socialinis, simbolinis ir kultūrinis kapitalas.

„Mano poreikiai, mmm, nežinau, kažkokių tokių paprastų poreikių, kaip ten drabužių ar maisto, tai visada jų būdavo, tai iš tėvų pusė, taip sakant, būdavo pasirūpinta, tai apie juos turbūt niekada nemąščiau kaip apie poreikius. Draugų poreikiai kažkokie, a, ten, daleiskim, žaislų, tai, nu, pas mus niekada nebuvo kažkokio pertekliaus, bet visada buvo tiesiog, o draugų tai, pavyzdžiui, tėvai nepasakyčiau, kad būtų ribojama laisvė jau nuo pat mažens.“ (Patrikas, 22 m.)

Vokietijoje studijuojantys studentai, kalbėdami apie vaikystės poreikius, labiausiai akcentuodavo socialinius, komunikavimo ar „laisvės“ poreikius ir jų patenkinimo svarbą, o tokie poreikiai kaip maistas, apsirengimas ir pan., dažniausiai tarsi nebūdavo „pastebimi“. Tai leistų daryti prielaidą apie tai, kad jie buvo patenkinti ir tarsi „savaime egzistuojantys“.

„Manau, dalykas, kurio man labiausiai reikėjo, yra laisvė – ta galimybė rinktis tarp to, ką nori daryti ir tikrai gali daryti, taip pat mokykloje tikrai norėjau sužinoti kažką daugiau, nors man patiko mokykla, bet kiekvienais metais viskas buvo taip pat, todėl labai norėjau keliauti po pasaulį ir pamatyti pasaulį, pažinti save ir kitus žmones, kitas kultūras.“ (Vicenta, 21 m.)⁴⁷

was clear for me that I would study some time and so the problem was to find out what to study because I am someone who is really interested in everything and it was very hard to decide.“ (Helena, 20 m.)

⁴⁶ *„Oh, it was total chaos, I did a gap year, I did two gap years, to be honest and I graduated in 2011 and after that I didn't have a clue what to do so I made a lot of short period traineeships.“ (Vita, 21 m.)*

⁴⁷ *„I think the thing I needed the most was freedom – this ability of choosing between what I want to do and really doing it and also I really wanted to know something else at school, because I enjoyed school, but every year it was the same and I really wanted to go to the world and see the world and get to know myself and know other people, other cultures.“ (Vicenta, 21 m.)*

Pateiktos iliustracijos atskleidžia, kad pagrindiniai gyvybiniai ir socialiniai poreikiai buvo patenkinti jau informantų vaikystėje, tad išgyvenimo strategijų klausimai jiems nebuvo aktualūs, o tai liudytų informantų santykinį saugumą jau pirmaisiais socializacijos metais. O kaip Lietuvoje?

Svarbi ir kultūrinio kapitalo forma, kuri gali reikštis kultūriškai aprobuotu skoniu ir vartojimo įpročiais, išsilavinimu, vartojamomis kalbėjimo formomis (Bourdieu ir Wacquant, 1992; Tereškinas, 2005). Duomenys rodo, kad informantai augo tokioje socialinėje terpėje, kuri leido jiems kaupti tam tikras kapitalo formas, o tai tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje ryškiausiai atsispindi kalbant apie kultūrinį kapitalą.

Išsiaiškinant, kaip buvo struktūruojama jų kasdienybė, laisvalaikis, galima būtų daryti prielaidas apie tam tikras kultūrinio kapitalo formų įgijimo praktikas jau ankstyvosios socializacijos proceso metu. Tam tikras socialinis ir kultūrinis kapitalas yra kaupiamas ne tik formalaus lavinimo metu, bet ir užsiimant įvairiomis laisvalaikio veiklomis, aktyviomis „savojo hobia“ paieškomis.

Erdvės, į kurias informantai integruojami turėdami savo hobius ar lankydamis būrelius yra taip pat terpė ir socialiniam kapitalui kaupti (bendraminčiai, būrelio draugai, šokių partneriai ir kt).

„Pas mano tėvus tai tokie būdavo, bent aš kaip dabar įsivaizduoju, kad buvo toksai mąstymas, kad gerai, jeigu vaikas užimtas, tai aš, kai buvau darželė, tai aš lankiau pramoginius šokius, jo, ir paskui biški dar lankiau piešimo, ir tada, kai baigiau darželį, mokykloj, pirmoj klasėj, pradėjau lankyt dramą, dramą lankiau septynis metus, nežinau, jei dar mokykla įeina į vaikystę, tai jogą <...> lankiau, kažkaip užsiėmimų tikrai daug turėjau.“ (Kotryna, 19 m.)

Vokietijos studentų atveju pateikiamos įvairios laisvalaikio praleidimo formos, kurios apima ne tik santykinai individualius vaikų užsiėmimus namų erdveje (piešimai, knygų skaitymas ir pan.), bet dažnu atveju pateikiant ir veiklas, susijusias tiek su grojimu muzikos instrumentais, tiek tam tikras su sportine veikla ir būreliais susijusias laisvalaikio praleidimo formas.

„Man visada patiko klausytis istorijų, patiko laipiojimas, gimnastika, daug sporto, istorijų klausymo. <...> Turiu du vyresnius brolius, jie lankė fechtavimą ir jojimą, na, jie tikrai lankė viską, o mane tiesiog vežiojo kartu, mano mama neturėjo dar ir auklės, todėl vykdavau visur su broliais, jei man reikėjo eiti į baleto pamokas, mano brolis taip pat turėjo ten eiti. Daug sporto ir istorijų klausymo, ak, turėjau dar daug gyvūnų.“ (Gudula, 23 m.)⁴⁸

⁴⁸ „I always liked listening to stories much, climbing, gymnastics, a lot of sports, sports, listening to stories.<...> I've got two older brothers and they went fencing and horse riding and everything, well they really did everything,

Įdomu tai, jog Vokietijos atveju informantai pastebi, kad egzistuoja tam tikras socialinis spaudimas arba normatyvinis imperatyvas tam, kad šeima būtų labiau priimama visuomenėje. Tam tikra prasme galima išvelgti egzistuojančius tam tikrus normatyvinius lūkesčius, kurių išpildymo tikisi aplinkiniai tam, kad būtų atitinkama tam tikrą idealų šeimų modelį, kitais atvejais visuomenė tokiems individams klijuos tinginio, nesocialaus ar dar kt. etiketes.

„Taip pat manau, kad jei neturi pomėgių, tavęs kiti taip nepripažįsta, nes vadina tinginiu, nedraugišku ir nevisuomenišku. Taigi kiekvienas stengiasi kažką veikti. Galvoju, daugelis jaunų žmonių šiandien bijo, kad darbinantis ir darbdaviui paklausus apie socialines kompetencijas, jie nebus priimti. Manau, tėvai labai stengiasi, kad jų vaikai turėtų kuo daugiau pomėgių.“ (Helena, 20 m.)⁴⁹

Hobių turėjimo imperatyvas galėtų būti siejamas su J. Baudrillardo (2010) laisvalaikio sampratos aprašymu, kai tam tikras laiko tarpas tampa erdve afišuoti save pateikiant įvairias veiklų galimybes, o kuo labiau vyksta tam tikras laisvalaikio afišavimas, tuo labiau visuomenė tokius aktyvius visuomenės narius priima. Galimybės afišuoti tam tikras laisvalaikio formas ir kaupti įvairias kapitalo formas reikalauja tam tikrų, visų pirma, ekonominių resursų. Netiesiogiai apie šeimos ekonominį kapitalą, o tiesiogiai apie kultūrinį kapitalą galima gauti duomenų iš informanto pasakojimų apie kartu su tėvais jaunystėje praleistas atostogas.

„Mmm, čia nežinau, tokia kaip šeimos tradicija. Aš jau prisijungiau prie jos, nes jau kai gimiau, man atrodo, mama su tėvais važiuodavo kiekvieną vasarą ir tiesiog buvo tapus tradicija važiuoti į Preilą⁵⁰ paatostogauti, kuri paskui išsivystė, kad metėm Preilą ir važiuodavom į Latviją, į tą pačią vietą, tai tiesiog būdavo, aš net nežinau, iš kur čia, kaip, bet, nu, natūraliai gavosi tokia tradicija, kad vieną kartą vasarą važiuodavom kokiais dešimčiai dienų ar kiek pabūti prie jūros.“ (Patrikas, 22 m.)

Informantai pateikia įvairiausias laisvalaikio praleidimo formas ir atostogų praleidimo klausimu, kuris dažnu atveju neatsiejamas nuo laisvalaikio afišavimo (Baudrillard, 2010) atostogas praleidžiant ne tik keliaujant ar stovyklaujant, ne tik savoje, bet ir kitose (kai kuriais atvejais ir egzotiškose) šalyse.

and I was just driven along, my mum didn't have extra babysitter, so I would go everywhere my brothers went and if I wanted to go to ballet classes, my brother had to go to ballet classes too. A lot of sports and listening stories and oh, I had a lot of animals.“ (Gudula, 23 m.)

⁴⁹ *„I also think that when you don't have hobbies, you are not that accepted, because you are called lazy, unfriendly and not social, so everybody tries to do something. I think that most of the young people today think that when you apply for a job and they ask you for very social things, I think that they fear that that they wouldn't be taken. I think parents try very hard that their children would have as much hobbies as they can handle.“ (Helena, 20 m.)*

⁵⁰ Preila ir Nida priklauso išskirtinei Lietuvos pajūrio daliai, į kurią patekimas iki 1990ų buvo ribojamas. Nors atostogas Lietuvos pajūryje praleisdavo didelė Lietuvos gyventojų dalis, Kuršių Nerijoje vasaroti galėdavo sau leisti didesnę socialinį ir kultūrinį kapitalą turintys žmonės, panašios atostogų leidimo tradicijos išliko ir Lietuvai atvagus nepriklausomybę t.y. ankstyvuojų informantų socializacijos laikotarpiu.

„Mano šeima visada labai domėjosi kitomis kultūromis, ir mano tėvai sakė, kad jiems labai svarbu mums tai parodyti, nes jie turėjo galimybę aplankyti daug šalių, taigi mes pradėjome dešimties, tada vykome į Namibiją, Birmą, <...>, aš žinau, kad nėra įprasta tokio amžiaus, būnant dešimties, matyti tokius dalykus, tai buvo nepaprasta, taip, bet jiems tai buvo ypatinga, ir jie visada mums sakė, kad tai nėra įprasta, jie moko mus, kad tai reiškia kartu išgyventi svarbų dalyką, kuris nėra įprastas.“ (Michelle, 23 m.)⁵¹

Lietuvių šeimose, kuriose informantai augo, materialinis, kultūrinis ir socialinis kapitalas dažnu atveju buvo neatsiejamas nuo simbolinio kapitalo. Apie informantų tėvų simbolinį kapitalą kaip apie tam tikrą statuso, prestižo, autoriteto poziciją liudija jų karjeros trajektorijos, kai kurių informantų tėvai užima tam tikras vadovaujančias pozicijas organizacijoje, kurioje dirba ir / arba jų veikla susijusi su kūryba ir verslumu.

„Tėtis atvyko iš Žemaitijos kaimo studijuoti Žemės ūkio universitete iš karto po mokyklos, ten baigė bakalaurą, magistrą, apsigynė doktorantūrą, grynai toksai mokslinis kelias buvo. Tai dabar dėsto paskaitas ir <...> yra vienas iš vadovybės.“ (Jonas 18 m.)

Kai kurie informantai pasakoja apie tėvų nuoseklią instituciškai grįstą profesinio gyvenimo trajektoriją (būdingą moderniai valstybei), kai, baigus mokyklą (taip pat sovietmečiu atitarnavus armijoje), iš karto stojama į universitetą ir, jį pabaigus, pradedama dirbti.

„Tėtis po šūlios buvo pašauktas rusų kariuomenės, tai kažkiek metų tarnavo ten. Jau, berods, tuo metu tėvai buvo pora. Po kariuomenės tėtis stojo į VDA Kaune ir kažkur studijavimo metu aš atsiradau pas juos gyvenime. <...> Turiu kažkokius blankius atsiminimus, kaip aš VDA vakarėliuose su tėvais lakstau. Tai va. Taip tėtis baigė dailę ir stiklą, ir po to pradėjo užsiimėti juvelyrika.“ (Adomas, 22 m.)

Vokietijos informantų atsakymuose atsiskleidžia spalvinga socioekonominė „paletė“. Atsakymuose galima rasti ne tik santykinai turtingai gyvenančių ir įvairias kapitalo formas sukaupusių šeimų reprezentacijas, bet ir situacijų, kai, pavyzdžiui, tam tikros profesijos pasirinkimas nebuvo galimas dėl egzistuojančio imperatyvo tęsti tėvų profesinę liniją ir taip išlaikyti tam tikrą socioekonominę padėtį.

„Na, mano tėtis, jis yra iš gana turtingos šeimos, taigi patyrė gana didelį spaudimą, be to, buvo vienintelis berniukas šeimoje, taigi jam būtinai turėjo pasisekti universitete, o po mokyklos baigimo jo tėtis pasakė „Gerai, noriu, kad studijuotum teisę“. Ir tada jis pasakė „Ne“, jis norėjo studijuoti inžinerijos mokslus. Senelis atsakė „Ne“, jis nenorėjo, kad jo sūnus studijuotų inžineriją, kadangi jis pats buvo teisininkas, pasakė: „Ne, tu studijuosi teisę, esi mano vienintelis sūnus.“ (Vincenta, 21 m.)⁵²

⁵¹ „My family was always really interested in another cultures and my parents said that for them it was really important to show that to us because they had possibilities to visit many countries, so I think we started with about 10, then we would go to Namibia, to Birma, <...>, I know it's not normal to see things like this at my age, with 10 to see things like this, it was amazing, yeah, but for them it was special and they always told us that it was not normal, they teach us that it's really, yeah, sharing a big thing together that would not be normal.“ (Michelle, 23 m.)

⁵² „Well, my father he came from a pretty rich family, so the pressure was high and he was the only boy, so he really had to succeed in university and after his graduation his father said 'ok, I want you to study law' and then he said 'no', he wanted to study engineering. He said 'no', my grandfather didn't want him to study engineering and then he said, because my grandfather was also a lawyer, and then he said 'no, you study law, you are my only

Tačiau taip pat pasitaikė atvejų, kai informantai pasakojo, kad jie buvo pirmieji savo šeimose, kurie įstojo į universitetą, todėl apibendrinimai apie atidėjusių studijas priklausymą aukštesnei nei vidutinė socioekonominė klasei Vokietijos atveju, regis, negali būti pritaikomi.

„Mano tėtis, jis taip pat nesimokė universitete, savo šeimoje aš pirmoji studijuoju. <...> Mano tėtis, mes vėliau kalbėjome, kodėl mums reikalingas aukštasis išsilavinimas, aš manau, jis nelabai tai supranta. Kai su juo kalbėjaisi, ką mes čia darome ir apie skirtingus dalykus, kuriuos studijuoju, manau, jam nelengva suprasti, nes jis niekada to nepatyrė, galvoju, iš dalies dėlto jis norėjo, kad nedelsiant gaučiau tikrą darbą.“ (Celina, 22 m.)⁵³

Įdomu tai, kad Lietuvos informantų patirtys taip pat atspindi jų tėvų tam tikras išskirtines pasirinkimo trajektorijas, ugdant savo vaikus ne formaliose švietimo institucijose, o namuose arba alternatyvaus švietimo įstaigose. Tėvų elgesio strategijos gali būti interpretuojamos tarsi tam tikras individualus sprendimas išlaisvinti savo vaikus iš masinės institucionalizacijos imperatyvo, kai nuo pat vaikystės asmuo „įkalinamas“, kontroliuojamas ir disciplinuojamas (Michelio Foucaulto (1995) terminologija) tam tikruose instituciniuose rėmuose (Bourdieu ir Wasquant, 1992; Tereškinas, 2005). Kaip alternatyva pasirenkamos institucijos, kurių prioritetai orientuoti daugiau į gyvenimo kokybę ir kūrybinę raišką, arba pasirenkama auginti vaiką namuose.

„Į darželįėjau. Kokias 3 dienas. Tos 3 dienos buvo 3-uose skirtinguose darželiuose.<...> Kai atvedė mane į Montesorio darželį, tai antrą dieną, kai visi nuėjo eilinį kartą miegot, aš nusprendžiau, kad man nuobodu ir tiesiog užsidėjęs savo kailinius sagom į nugarą, tyliai ir ramiai išėjau namo. <...> Iš darželio prisiminimų nelabai yra, nes nelabai jame ir buvau. Kas yra gražiausia, kad tėvai manęs niekada nevertė niekur eiti, kur aš nenorėdavau.“ (Adomas, 22 m.)

Selektyvų Lietuvos tėvų požiūrį, formuojant vaikų kultūrinį kapitalą, galima aptikti ir tėvų auklėjimo strategijose, kai vaikams yra atrenkamos TV žiūrėjimo, žaidimų, užimtumo ir saviraiškos erdvės. Žemiau pateikta citata atspindi tėvų poziciją kontroliuoti gaunamą informaciją, kur serialai, kuriuos žiūrėdavo močiutė, ar filmukai, kuriuose rodomas smurtas, buvo draudžiami.

„Kadangi aš visą laiką kažką lankydavau ir paskui dar būdavo labai tėvai duoda įtakos. Jei eidavau pas močiutę, močiutė serialus žiūrėdavo, tai jau man labai būdavo aiškiai pasakyta, kad viskas, tai tėvai žiūrėdavo, kada ir ką žiūri.“ (Kotryna, 19 m.)

Dažnu atveju, jei laisvalaikis nebūdavo struktūruotas integruojant informantus į tam tikrus

son.“ (Vincenta, 21 m.)

⁵³ „My dad, he hasn't been to the university either, I am the first one in my family. <...> My dad, we earlier talked why we need higher education, I think he doesn't get it that much. And also when I talked to him, what we do here and different things that I study, I think it's not very easy for him to understand. Cause he has never been exposed to it, I think that's in part, but that's why he wanted me to get a real job straightaway.“ (Celina, 22 m.)

laisvalaikio užsiėmimus, vaikams būdavo suteikiama laisvė saviraiškai, paliekant tam tikras erdves, „legitimuotai“ užsiimti kūryba (pvz., piešti namuose ant sienų) arba patiems rinktis vartojimo praktikas, kurios taip pat skatino kaupti kultūrinį kapitalą, pavyzdžiui, mokytis anglų kalbos bežiūrint TV „Cartoon network“ kanalą.

„Iš tokių prisiminimų tai tėvai leisdavo piešt ant tapetų, man patikdavo piešt ant tapetų, tai sienos tiek, kiek aš pamenu, tai buvo visos išpieštos. Tada labai daug televizijos žiūrėdavom, šlamšto, „Cartoon network“ kanalą – vien filmukai eidavo, žiauriai tūpi, bet žiūrėdavom vis tiek. Nesvarbu, kad kalba kita, bet, pavyzdžiui, vaikai tai greit įsikerta. Tai va, ir nesudėtinga jinai buvo, tai va, ir pramokau.“ (Marija, 19 m.)

Vokietijoje iš apklaustų studentų dažnas informantas kalbėjo apie tam tikras tėvų kontrolės formas TV atžvilgiu, aiškindami tuo, kad tėvai stengėsi skatinti kūrybingumą kitomis veiklomis, kad neišsivystytų tam tikros priklausomybės formos.

„Jie iš tikrųjų nekontroliavo, jie tik turėjo šią taisyklę, dėl kurios aš visada derėdavau su mama, nes ji <...> manau, jie norėjo, kad būčiau kūrybinga, bet jie taip pat nežiūri televizoriaus.“ (Imma, 21 m.)⁵⁴

Apibendrinant pažymėtina, kad tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje apklausti informantai socializaciją patyrė santykinai saugioje aplinkoje, kurioje jų pagrindiniai fiziologiniai, socialiniai ir kultūriniai poreikiai buvo patenkinami, kur dažnai dėmesys buvo skiriamas vaikų papildomam ugdymui, saviraiškoms. Įdomu tai, kad nors ir kalbėdami apie įvairias kapitalo formas savo vaikystėje (ekonominės, socialinės, kultūrinės), informantai pažymėjo, kad nejuto pertekliaus, tačiau jų šeimose nebuvo juntamas pastarųjų kapitalo formų stygius.

Informantų realias galimybes labiausiai filtruoja jų abitūros egzaminų rezultatai. Pažymėtina, kad daugumos studijas atidėjusių informantų baigiamųjų egzaminų rezultatai yra aukštesni nei vidutiniai. Dažnas iš informantų Lietuvoje mokyklas baigė rezultatais, kurie galėtų būti vertinami kaip geri arba labai geri, palyginti su kitais tais pačias metais baigiamuosius valstybinius egzaminus laikiusiais jaunuoliais.

„Nu, aš geriausia ten pas save buvau toj laidoj. Tai va, nežinau, kaip čia gavosi, nes aš nesimokydavau niekad. <...> Žinau, kad iš istorijos gavau 90/100 procentų, iš lietuvių 83/100 man atrodo, iš anglų 85/100, na, dailės 10/10.“ (Rūta, 19 m.)

Realios galimybių aibė gali būti siejama su J. Elsterio (1989; 2000) įvardytu optimalaus kiekio duomenų apie galimus pasirinkimus turėjimu (šiuo atveju būtų duomenys, kai informantas suvokia savo egzaminų rezultatus ir ekonominės galimybes tolesniems studijų / nestudijavimo pasirinkimams.

⁵⁴ *„They were not really controlling, they were just having this rule that I was always negotiating with my mother because she <...> I think they wanted me to be creative, so but they don't watch television too.“ (Imma, 21 m.)*

„Laikiau matematiką, fiziką, lietuvių kalbą ir anglų. Iš matematikos gavau 96/100, iš anglų 98/100, iš lietuvių 84/100, fizikos 80/100 <...>. Jo, ir dar turėjau papildomą balą už vokiečių olimpiadą, trečią vietą Lietuvos, tai irgi prideda. Jo, stot tai bet kur galėjau.“ (Kristupas, 20 m.)

Galima pastebėti ambivalentiškoje situacijoje atsidūrusį veikėją. Viena vertus, jis išauga santykinai saugioje ekonominio, socialinio ir kultūrinio kapitalo prasme aplinkoje, kuri jam atveria galimybes rinktis įvairias studijų ir nestudijavimo galimybes. Kita vertus, informantai pastebi tam tikrą tėvų „socialinio spaudimo“ mechanizmą, kur ankstesnių kohortų atstovai (tėvai, seneliai), suvokdami turimų kapitalų simbolines naudas, nori, kad jaunas žmogus kuo greičiau integruotųsi į instituciškai numatytą karjeros trajektoriją. Tai leistų daryti prielaidą, kad ekonominės naudos racionalumo principas suvokiamas kaip imperatyvas.

„Na, aišku, tas aplinkos požiūris jisai žiaurus yra. <...>, mano tėvai labai nepatenkinti buvo, nes kaip tu neisi, jeigu visi eina? „Ką čia veiksi, tu čia nieko nebaigsi, tu čia darbo negausi, bus sunku gyvent“, tai va, man kažkaip, nu, aš visą laiką galvoju, kad universitetą reikia pabaigt ir gaut diplomą, kad susirast darbą.“ (Jurga, 20 m.)

Atidėjusieji studijas Vokietijoje yra galimi laimėtojai – jie yra arba labai gerai bestudijuojantys ar universitetus pabaigusią tėvų šeimose užaugę asmenys, kurių gyvenimo trajektorija abitūros baigimo taške galėtų būti įvardyta kaip potencialiai sėkminga ir konkurencinga kitų tos pačios generacijos studentų atžvilgiu.

„Nuo pat mažens žinoju, kad eisiu į universitetą, galbūt todėl, kad esu iš universitetą baigusios šeimos. Mano tėtis yra teisininkas, o mama yra žurnalistė, todėl man visada sakė, kad turėsiu stoti į universitetą, o mokykloje aš visą laiką pakankamai gerai mokiausi.“ (Vincenta, 21 m.)⁵⁵

Informantai liudija ir tai, kad ne iš visų norimų universitetų (ar darboviečių) Vokietijoje jie gavo atsakymus, kviečiančius studijuoti (ar dirbti).

„Aš kreipiausi į daugelį vietų, pavyzdžiui, Ausbildungs kino pramonėje ir žiniasklaidoje, pateikiau 13 prašymų, taigi padariau daug, 2 ar 3 kartus ėjau į pokalbį dėl darbo, bet jiems manęs nereikėjo. Taigi stovėjau ten ir svarsčiau: „Ką aš darysiu?“, galvoju, pabandyčiau ir pateiksiu kelias paraiškas į universitetus <...> ir maniau: „Kodėl nepabandžius?“. Dabar jau keturias savaites esu čia ir man tai patinka.“ (Vita, 21 m.)⁵⁶

Apibendrinant informantų pažangumo rodiklius ir traktuojant juos kaip filtrą, ribojantį

⁵⁵ „Since I was little, I knew I was going to university maybe because I came from university family. And my father is lawyer and my mother is a journalist so I was always like told, ‘yes, you will go to university’ and I was always pretty good in school.“ (Vincenta, 21 m.)

⁵⁶ „I applied to various things, like Ausbildungs in film industry and media, and I did like 13 applications or something, so I did a lot and had some 2–3 job interviews, and they didn't want me too. So I was like standing there and thought ‘what am I going to do’, so I thought I would just give it a go and fill some applications in few universities <...>, and I thought, ‘why not give this a go?’ and I am here for four weeks now and I think I like it“. (Vita, 21 m.)

galimybes įstoti į universitetus, matome, kad dauguma apklaustųjų, atidėjusių studijas, buvo pakankamai pažangūs mokiniai dar mokykloje, kuriems jų abitūros egzaminų įverčiai neapribojo galimybių studijuoti AM.

3.1.3. Pirmenybinių (ne)pasirinkti universitetines studijas ryšys su asmens vertybėmis

Informantų pirmenybės, nuomonės gali būti traktuojamos kaip antrasis pasirinkimų filtras. Atidėjusiųjų studijas požiūris galėtų būti interpretuotas kaip išplėsta racionalaus pasirinkimo prieigos variacija, nes pasirinkimo pirminis imperatyvas jau nebėra ekonominė nauda. Racionalus pasirinkimas šiuo atveju labiausiai sietinas su individualia vertybių logika, kurią dažnu atveju informantai sieja su gyvenimo kokybe ir saviraiškos galimybėmis. Kalbant apie studijas, AM informantams nėra vien tik simbolinis kapitalas ar instrumentas tam tikram socialiniam statusui pasiekti ir ekonominiam kapitalui užsitikrinti⁵⁷. Iš mokslo tikimasi sudominimo, „kokybės“, mokslas siejamas su saviraiškos ir savirealizacijos galimybėmis. Pastarieji lūkesčiai liudija apie aukštąjį mokslą kaip galimybę įgyti ir kaupti kultūrinį kapitalą.

„- O ko tu tikėjaisi iš mokslų?

- Kad bus įdomu. <...> Ką aš žinau, kaip paaiškint, kas sudomina: matematika, sudėtingi dalykai, skaičiavimai ir paskui gavimai to, pamatymai, kaip viskas gaunasi, pavyzdžiui, pritaikyt kokį sudėtingą modelį ir paskui iš kažkokios didelės skaičių krūvos gaumi skaičių. <...> Aš jau seniai žinojau, kad man mokykloje įgytų žinių tai nepakaks, aš daugiau noriu žinoti kažko. Ai, aišku, dabar Lietuvoj yra tas, kad būtina stoti, visi visur stoja, bet čia ne dėl to.“ (Kristupas, 20 m.)

Kai kurie informantai pastebi, kad egzistuoja nuostatos apie AM, jog neįgijus aukštojo mokslo diplomo žmogus „pasmerkiamas“ nekvalifikuotam darbui. Tad norint išvengti tokios situacijos ir darbų, kurie yra mažiausiai apmokami, studijuojami netgi tie dalykai, kurių žmogus nemėgsta. Informantai tokį laiko praleidimą, kai nors tam tikro kapitalo (pagal P. Bourdieu (2003), tai galėtų būti socialinis, kultūrinis) formos ir yra kaupiamos ir kaip rezultatas įgyjamas simbolinis kapitalas (buvimas studentu ir įgytas diplomai suteikia tam tikrą statusą visuomenėje), apklaustieji studentai įvardija kaip „laiko švaistymą“ dėl to, kad jis skiriamas tai sričiai, kuri yra neartima individo pomėgiams. Tokia „laiko švaistymo“ samprata, regis, prieštarautų *homo economicus* / racionaliai besiremiančio individo sampratai, pagal kurią veikla, nešanti tam tikrą naudą (šiuo atveju tai gali būti traktuojama kaip investicija į potencialiai geresnį uždarbį), yra traktuojama kaip racionali veikla (Hollis, 2000).

⁵⁷ Nors tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje informantai kalba apie AM kaip apie atveriantį galimybes, suteikiantį socialinį statusą ir kt. naudas.

„Dabar visi mokosi ir dabar turiu, grynai parvažiavau ir turėjau šešias savaites, bet dar realiai nuo rugsėjo pajunti, kai visi eina į paskaitas, o tu, va, vaikai, turi ką veikti, bet vis tiek, va, dabar turiu dėl to, kad turiu daug popierių susitvarkyt, viską, bet realiai toks būtų laiko švaistymas. Nežinau, ta prasme realiai visiškai jokios naudos.“ (Kotryna, 19 m., AS)

Toksai laiko kaip švaistymo supratimas suponuoja tam tikrą skirtingą, iš pažiūros neracionaliais kriterijais besiremiančią pasaulėžiūrą, taip pat ir ne į materialinio kapitalo kaupimo kaip tikslo (būdingo gamintojų visuomenei ir pirmajai modernybei (pagal Z. Baumaną (2011)) bei materialistinėms visuomenėms (pagal R. Inglehartą)) siekimą, o į tam tikrą polinkį mąstyti „pomaterialiai“, kur laiko turinumas gali būti vertinamas atsižvelgiant į tai, kiek jis atitinka gyvenimo kokybės išsipildymo kriterijus (pvz., savirealizacija mokantis ir dirbant mėgstamus dalykus). Kai kurie informantai AM sieja su tam tikromis pomaterialiomis vertybėmis ir savirealizacijos poreikiais, kai studijuojama ir atrandami įvairūs mėgstamų studijų dalykai.

„Man aukštasis mokslas yra irgi savirealizacija, yra tai, kad man padeda suprasti savyje tai, ko aš negalėčiau galbūt pats, jog galiu gilintis į tą sritį, kuri iš tikrųjų man patinka ir atrasti tiek visokių aspektų.“ (Jonas, 18 m.)

Pastebima, kad pats mokymasis aukštojoje mokykloje tampa tarsi procesu, iš kurio tikimasi malonumo, žinių įgijimas siejamas su gyvenimo prasme ir laime, suvokiant tai, jog simbolinis AM diplomo įgijimas dar nebūtinai laiduos tolesnę sėkmingą karjeros trajektoriją.

„Laimė tai yra taip, kad, tai yra, nežinau, studijuoti tai, kas patinka, jausti malonumą, ne tai, kad būtų lengva, bet tai, kad būtų įdomu, nes man atrodo nieko nėra baisiau, nei kai tu mokaisi tokį dalyką, už kurį ten moki pinigus, stengiesi dėl jo, aukoji savo laiką ir paskui neįvertini, tai man dalykas, kuriame aš kažką sužinočiau, man būtų įdomu eiti į paskaitas ir paskui galėčiau gauti darbo toje srityje arba kad ir ne toje – kad man padėtų tai gauti – čia taip aš įsivaizduoju savo laimę – artimiausią ir labiausiai apčiuopiamą.“ (Kotryna, 19 m.)

Vokietijoje apie AM studijas kaip apie hobį informantai kalba universitetą lygindami su mokykla. Universitetas, palyginti su mokykla, anot informantų, yra erdvė, kurioje galima rinktis, tuo tarpu mokykloje tokios dalykų pasirinkimų laisvės nebuvo. Studijos universitete įvardijamos ir kaip „atidėtos studijos“ studijuojant. Toks studijų apibrėžimas galėtų būti siejamas su laisvalaikio patirtimis (Elias, 1991), kai specifiskai, nors ir būnant formalioje institucijoje, laikas patiriamas kaip tam tikra laisvalaikio forma.

„Man tai kaip atidėtos studijos, bet mokykloje, nes gali daryti ką nori ir mokytis, ką nori, turiu omenyje, kad radau tai, ko noriu, ir dabar labai džiaugiuosi dėl universiteto, man tikrai patinka mano gyvenimas čia, nes turi mažiau paskaitų, bet daugiau įsipareigojimų sau, ir tai man patinka, nes jei man kas nors įdomu, aš galiu apie tai skaityti išstis valandas, tačiau jei tai neįdomu, man tai nerūpi ir aš nenoriu to daryti.“ (Vincenta, 21 m.)⁵⁸

⁵⁸ „For me it's a bit like a gap year, but at school, because you can do what you want and you can study what you

Kaip laisvalaikio patirtys suvokiamos ir socialinių tinklų plėtimo patirtys universitete. Taip pat pabrėžiamas tam tikros laisvės patyrimas, kai, palyginti su mokykla, nepatiriama tokia kontrolė, o mokymosi motyvacija sklinda „iš savęs“.

„Manau, studentiškas gyvenimas yra nuostabus. Gali būti su savo draugais, kartais lankytis vakarėliuose, gali susitikti su daug naujų žmonių, čia ne taip, kaip mokykloje, kurioje tu bendrauji su 30 žmonių ir visą laiką tik su tais pačiais, o čia gali susitikti tiek daug žmonių ir jautiesi laisvas, nes mano draugai nesako: „Man reikia eiti į universitetą“, aš pati ten einu. Ir jie manęs neklausia: „Ar padarei namų darbus?“ (Joana, 19 m.)⁵⁹

Apie universitetą kaip apie erdvę, suteikiančią laisvę rinktis įvairius kursus ir kur galima užsiimti tam tikru savikūros procesu, studentai kalba Bolonijos proceso kontekste, kai AM yra į studentą orientuotas ir gali būti konstruojamas pasirenkant ir integruojant įvairius studijų dalykus taip, kaip studentui norisi.

„Galbūt patrauklu tai, kad iš esmės viskas galima – gali lankyti kokias nori paskaitas, gali daryti, ką nori, ir studijuoti įvairius dalykus, kurie tave domina. Esant dabartinei sistemai yra šiek tiek sunkiau, nes gali užsiimti tik tais dalykais, kurie yra tavo tvarkaraštyje, ir už kuriuos gauni kreditus, tačiau prieš prasidedant Bolonijos procesui, iš esmės galėjai mokytis viską ir susieti dalykus.“ (Celina, 22 m.)⁶⁰

Vokietijoje studentai, pasakodami apie AM svarbą jiems, teigia, kad ne visada prasmės, kurias jie suteikia AM, sutampa su kitų prasmėmis dėl dominuojančios instrumentinės AM kaip simbolinio kapitalo (pagal Bourdieu, 2003) reikšmės – „to get a paper“.

„Ne, aš žiūriu į tai iš teigiamos pusės, iš dalies taip yra todėl, kad man visada patiko studijuoti, taigi dabar į tai žiūriu kaip į galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą ir išsimokslinti. Bet daugeliui žmonių tai reiškia tik gauti diplomą ir turėti darbą, nes dauguma tikrai to tikisi. Taigi manau, kad aukštasis mokslas suprantamas labai įvairiai, pavyzdžiui, žmonės negalvoja, kad tai yra galimybė domėtis tam tikra sritimi, tačiau mano, kad tai tik būdas gauti diplomą ir užimti aukštesnę padėtį visuomenėje, o tada gauti darbą.“ (Vincenta, 21 m.)⁶¹

want, I mean I have found what I want and I am very happy about university now and I really like my life here because I think that you have less courses, but you have more self- commitment and that's what I like because if something is interesting for me, I can read about it for hours, but if it is not interesting, I don't care and I don't want to do it.“ (Vincenta, 21 m.)

⁵⁹ *„I think university life is amazing. You can be with your friends and you can also party a little bit, and you can meet a lot of new people, it's not like at school, where you have like 30 people around you and always those people, but here you can meet so many people and I feel like free because my friends don't say, I have to go to university, but I do it for myself. And they don't ask me 'have you done your homework?'.“ (Joana, 19 m.)*

⁶⁰ *„Maybe the appeal that basically anything is possible – you could take any courses, you could do anything and just study all the different things that interests you. With the system that you have now it's a little harder because you only do things that are in your schedule and you get credit points for, but it used to be before the Bologna was introduced that you could just basically take a look at anything and interconnect it.“ (Celina, 22 m.)*

⁶¹ *„No, I think my side of it is pretty, I mean it comes a bit from the fact that I always liked to study, so now I see it as a possibility to get a higher education and to educate myself. But for most people it's just about getting a paper and having a job, because most of the people are really looking forward to it. So I think there are a lot of*

AM baigimas įvardijamas kaip „gyvenimo raktas“, kuris atveria galimybes įsidarbinti tam tikruose darbuose. AM baigimas, prieš tai turint atidėtų studijų patirtį, traktuojama kaip pridėtinė vertė įsidarbinant konkurencinėje darbo rinkoje.

„Taip, manau, kad taip, tai atveria galimybes, taip pat vėliau gyvenime, dabar tarsi galioja toks reikalavimas: jei nori užimti tam tikras pareigas, privalai turėti laipsnį: o taip, manau, kad tai yra raktas, taip, skamba kaip labai netikęs šūkis „tai raktas į tavo gyvenimą“, tačiau, taip, kažkas panašaus <...> pakalbėjus su keliais žmonėmis iš įdarbinimo agentūros <...> nenoriu to instrumentalizuoti, bet žinoma, manau, kad žmonės ar potencialūs darbdaviai galėtų galvoti „O, ji buvo užsienyje“, nežinau, galvoju, kad to tikimšis, ir gėda, nes jei tikimšis per daug...“ (Faustina, 23 m.)⁶²

Kai kurie informantai apie akademinį gyvenimą kalba kaip apie socialinę klasę, užimančią tam tikrą padėtį visuomenėje.

„Kai pradėjau studijuoti universitete, buvau visai patenkinta, tačiau kažkodėl šis akademinis gyvenimas man panašus į socialinę klasę, ir aš nenoriu būti šioje socialinėje klasėje, nes norėčiau save priskirti neformaliesiems ar panašiai, vis dėlto manau, kad tikriausiai tapsiu mokslininke.“ (Imma, 21 m.)⁶³

Apie AM kaip apie tam tikrą institucijos teikiamą saugumo garantą keleriems metams (aiškų planas) kalba ir kai kurie informantai, kurie atidėtų studijų laikotarpiu patyrė tam tikras nepastovias, trumpalaikes patirtis.

„Mmm, turiu pagalvoti... Manau, tai reiškia, kad turiu kažką, į ką galiu sutelkti savo dėmesį, ir čia aš būsiu dar tris metus ar panašiai, kai pabaigsiu studijas, būsiu įgijusi tai, ką galėsiu naudoti ateityje, nes buvau atidėjusi studijas ir nesimokiau niekur, nuolat ieškojau naujos praktikos ir naujų darbų, kad užsidirbčiau pinigų ir pragyvenčiau. O dabar jaučiu, kad galiu nurimti, galiu į kažką susitelkti ir jaučiu „puiku, taip bus ilgą laiką, o ne trumpai. Man tai labai patinka, labai to ilgėjaisi.“ (Vita, 21 m.)⁶⁴

understandings of higher education, when people don't see it as a possibility to interest... to get their interest in the field, but they think it's just a way to get their paper and then to get higher in the society and then to get a job.“ (Vincenta 21 m.)

⁶² *„Yeah, I think so, it enables you to do things and also later in life, it's kind of requirement now to have degree if you want to work in certain position and yeah, I think it's the key, yeah, sounds like really bad slogan 'it's key to your life', but it's yeah, it's kind of this, yeah <...> I don't want to instrumentalise it, but yeah, I think people might think, or potential employers might think 'oh, she's gone abroad', I don't know, I think this is also some kind of expected, and it's a shame because if too many things are expected but it's kind of...“ (Faustina, 23 m.)*

⁶³ *„So when I started university I was quite happy, but somehow this academic life is for me like social class, so I don't want to be in that social class, because I want to be in life someone like in underblock or something, but I believe I will probably become an academic“ (Imma, 21 m.)*

⁶⁴ *„Mm, let me think about it... I think it means like I have something to focus on and now I will be here for the next three years or something and there will be, like I will graduate and there will be something that I can use for my future. Because I did a gap year and I never belonged anywhere and always looking for new trainees and always looking for new jobs to do, to get money and to survive. And now I feel I can settle down, I can focus on something and feel like ok, I am gonna do this for a long time, not for a short time. I like that very much, I missed that a lot.“ (Vita, 21 m.)*

AM įgyja įvairias reikšmes. Tai ne tik institucinis saugumas ir universiteto infrastruktūra su tam tikromis didelėmis kultūrinio ir materialinio kapitalo sankaupomis, bet taip pat ir socialinė erdvė, kurioje sąveikaujama ir kuri gali inspiruoti tam tikras socialines iniciatyvas.

„Man tai daug reiškia, nežinau, infrastruktūra, kurią suteikia universitetas, tikrai puiki. Nes tu turi prieigą prie tiek daug knygų ir duomenų internete, prie kurių gali prieiti tik per universiteto tinklą, pavyzdžiui. <...> Taip pat universitetas man reiškia draugų ratą, susitinki draugus, taip, universitete gali užsiimti aktyvia fizine veikla studentų sąjungoj ar kitur, o taip, galima tiek daug čia visko veikti.“ (Faustina, 23 m.)⁶⁵

Kalbėdami apie AM masiškumą ir universalumą, informantai pažymi, kad AM baigimas tampa normatyviniu imperatyvu, o bakalauro lygis tampa ne toks „vertingas“, kaip tai buvo anksčiau. Įvardydami tai kaip „akademinę infliaciją“ informantai teigia, kad norint išlikti konkurencingam darbo rinkoje, reikia pabaigti ne tik bakalauro, bet ir magistro studijas.

„Akademinė infliacija. Apie tai kalbėjo ir vis dar kalba Kenas Robinsonas. Akademinė infliacija, daugeliui žmonių buvo taip, kad jie nežino, kur nori dirbti, ką nori daryti, o tada, iš kitos pusės, kad kažką veiktum, tau reikalingas bakalauro laipsnis, prieš keturiasdešimt metų tau užteko tik abiturso egzaminų rezultatų. O jei prieš keturiasdešimt metų tau užteko tik bakalauro, dabar jau reikia magistro laipsnio. Tokia, mano manymu, yra šios infliacijos esmė.“ (Gudula, 23 m.)⁶⁶

Informantai refleksyviai pastebi, kad dabartinė karta žiniasklaidoje įvardijama kaip „studijų karta“.

Tokių atvejų masiškai studijuojama aukštosiose mokyklose, tačiau neužpildomos darbo vietos, reikalaujančios tam tikro praktinio pasiruošimo. Taip pat egzistuojant visuomenės ekonominių rizikų pasikartojamumui, juntamas tam tikras poreikis įgyti gerai apmokas specialybes ir pagal jas įsidarbinti, tačiau jos ne visada sutampa su žmogaus pomėgiais. Tokia studijų pasirinkimo strategija gali būti įvardijama kaip tam tikras atsakas į rizikos visuomenės veiksmus, kaip stengimasis apsaugoti. R. Ingleharto vertybinės teorijos kaitos kontekste tam tikros kartos tarpais (krizinių laikotarpių kontekste) tarsi „grįžinėja“ materialių vertybinių orientacijų link tam, kad užsitikrintų saugumą, o ne galvoja apie gyvenimo kokybės ar

⁶⁵ *„It means a lot to me, I don't know, the infrastructure that university offers, is really great. Cause you have access to so many books and also to data that's on the internet that you can only access via university network, for example. <...> Also university means to me the circle of friends, you meet friends, yeah, you can also get active physically at university in the students' union or something, ah, yeah, you can do so many things here.“ (Faustina, 23 m.)*

⁶⁶ *„Academic inflation. Ken Robinson talked about that and keeps talking. Academic inflation, for many people it was that they didn't know where they wanted to work, what they want to do, and then, on the other hand, you need a bachelor for something today, forty years ago you just needed your A levels. And you need a master for something where forty years ago you just needed bachelor. That is I think the major point.“ (Gudula, 23 m.)*

savirealizacijos prioritetus studijų pasirinkimo procese.

„Taip, spaudoje mus vadina „studijų karta“. Tada norėdami gauti facharbeiter susidurdavome su tiek problemų. Vokietijos žmonės dirbo rankų darbą, nes viskas, manyčiau, dėl krizės, yra tikrai neramu, kai vieną dieną aš dirbsiu, turėsiu mokėti už tris vyresnius žmones, kai jie pasens, taigi virš mūsų kabo didelis burbulas „gerai, turėsime mokėti už šį ir tą“, o viskas brangsta, kai yra krizė, visi sakys: „gerai, turi ką nors gero studijuoti“, mano nuomone, tiek daug žmonių yra užsikrėtę tuo „ak, turiu vėliau gauti pinigų.“ (Michelle, 23 m.)⁶⁷

Apibendrinant informantų pasisakymus apie tai, kas jiems yra aukštasis mokslas, pažymėtina, kad dauguma jų suvokia AM svarbą visuomenėje – norint dirbti kvalifikuotą darbą reikalingas diplomas. Tačiau kartu jie išreiškia kritiką tokiam masiniam instrumentiškam aukštojo mokslo naudojimui. Atsakymuose apie tai, ko jie tikisi iš AM, atsispindi pomaterialių vertybių ir lūkesčių akcentavimas: sudominimo, savirealizacijos, hobia.

3.1.4. Atidėtų studijų pasirinkimo samprata

Viena informantė kalba apie tai, kad, ji nusprendusi netęsti pradėtų studijų ir pasirinkusi metų pertrauką, nes ieškojo studijų srities, kur galėtų jaustis „savo vietoje“ ir turėtų „impulsą vartoti iki galo ir kiek jėgos leidžia“. Apie tokią autentišką savo autentiškos trajektorijos paiešką savo teorijose kalba ir E. Frommas (1976) bei A. Giddensas (2000).

„Labai įdomu, labai fainai, bet kažkaip <...> ne savo vietoj kažkaip jaučiausi. Na, tarsi, aišku, čia nėra kažkokios ypatingos priežasties, <...>, manau, kam eit į kažkokią sritį, į kažką eit, jei nėra to impulso vartoti iki galo ir kiek jėgos leidžia. Daryt geriausia tiesiog – nežinau, kiek man čia to tokio įkarščio užteks, bet troškimą tai tokį jaučiu.“ (Marija, 19 m.)

Vokietijoje į studijų atidėjimo patirtis galima žiūrėti ir instrumentiškai, kaip į tam tikrą ne akademiniam lauke kaupiamą kultūrinį ar socialinį ir kt. kapitalą, kuris ateityje gali praversti ieškant darbo, išliekant konkurencingesniu darbo rinkoje jau pabaigus AM.

„Iš esmės, kad turėčiau pagrindą ir man siūlytų darbus, nes aš jau būsiu įgijęs patirties. Taigi, kai pabaigsiu, būsiu vienas iš nedaugelio žmonių, turinčių darbo patirties reikiamoje srityje, skirtingai nei dauguma.“ (Edvard, 21 m.)⁶⁸

Studentai Vokietijoje pastebi, kad įdarbinimo agentūrose jie taip pat yra skatinami atidėti studijas ir įgytą patirtį įtraukti į CV kaip privalumą darbo rinkoje, todėl galima būtų daryti

⁶⁷ „Yeah, in the press we are called the 'study generation'. At the time we had so many problems to get facharbeiter. German people were doing things with their hands because everything, I think because of the crisis, is really anxious because when we are... because when I work one day, I'll have to pay for three seniors when they are old, so we have a huge huge balloon over us to say 'ok, we will have to pay this and that and everything will get more expensive and when we have a crisis, I think everyone will say 'ok, you have to study something good' and I think so many people are infected by this 'ah, I have to get money later.'“ (Michelle, 23 m.)

⁶⁸ „Basically to get a base and to get job offers if you had this experience, so when I finish all that, I will be one of the few who have already work experience in the right field, not like majority.“ (Edvard, 21 m.)

prielaidą ir apie tam tikrą racionaliai apskaičiuotą studijų atidėjimo strategiją, siekiant geresnį uždarbį teikiančios darbo vietos.

„Taip, visi profesinio orientavimo centre sako: „taip, turite tai daryti, kad CV būtų geresnis“ ir panašiai, o aš manau, kad neturi to daryti vien tik dėl CV, ir taip, manau, tai svarbu, aš asmeniškai turėdama galimybę, vėl vykčiau į užsienį, bet nedaryčiau to tik dėl savo CV, manau, kad žmonės taip pat tai daro, nes jie nori pasakyti: „ak, visai ne puiku įgyti patirties užsienyje, jei tos patirties niekas nepatvirtina, tai svarbu.“ (Faustina, 23 m.)⁶⁹

Tuo tarpu informantai Lietuvoje apie atidėtas studijas kaip apie ekonomiškai racionalų pasirinkimą, kuris Vokietijos atveju yra apibūdinamas kaip privalomas konkurencingame darbo rinkos kontekste, regis, nesvarsto. Veiklos, kurios siejamos su atidėtų studijų laikotarpiu, labiau suprantamos kaip santykinai ekonomiškai nuostolingos ir suvokiamos kaip tam tikras trūkumas jų CV, taip pat ir kaip tam tikra rizika, jei darbo paieškos vyks Lietuvoje. Tokiu atveju atidėtų studijų veiklos įtraukiamos į CV tik tam, kad būtų įrodoma, jog atidėtų studijų laikotarpiu jaunuoliai nebuvo NEET (angl. *Not in Education, Employment, or Training*) situacijoje.

Ne tik universiteto baigimas, bet ir universiteto prestižas gali būti traktuojamas kaip papildomas simbolinis kapitalas, į kurį, studentų informantų nuomone, darbdaviai atsižvelgia įdarbindami jaunos AM absolventus. Tai, kaip pastebima, yra pirminiai reikalavimai (filtrai) arba „kietųjų gūdžių“ rodikliai, kuriuos ieškantys darbo privalo turėti. Kaip antriniai įvardijami tam tikri asmenybiniai žmogaus bruožai. Tačiau apie „minkštuosius“ įgūdžius (t. y. tam tikrus su emocijomis ir bendravimu susijusius, kurie dažniausia įgyjami ir plėtojami atidėtų studijų veiklose) neatidėję studijų informantai Lietuvoje kalba mažai (Paajanen, 1992).

Į klausimą, ar įtrauks atidėtų studijų patirtį į savo gyvenimo aprašymą ieškant darbo, buvo atsakoma taip:

„Dabar aš darbo patirties tiek daug ir neturiu, realiai legalios, taip gaunasi ir aš turėsiu kažkokią socialinę veiklą rodyt, kad aš nesu žmogus, užsidaręs kambary tarp keturių sienų ir nieko nematęs, tai aš tikrai rodysiu ją vien dėl to, kad aš neturiu pakaitalo, tai va, mano savanorystė bus kaip darbo patirtis ir aš galvoju, kad gali būti ir sunku, ypatingai jeigu aš ten, Lietuvoj, ieškosiu darbo, tikrai gali būti sunku.“ (Kotryna, 19 m.)

Racionalaus pasirinkimo prieiga gali būti taikoma siekiant paaiškinti individualaus pasirinkimo strategijas, kurios pasižymi specifiniu racionalumu – kaip prioritetas ar varomoji racionalaus pasirinkimo jėga tokiu atveju yra įvardijamas maksimalus ekonominės naudos

⁶⁹ *„Yes, everybody at the career service says 'yeah, you should do it to upgrade your CV' or so, and I think 'yeah, but you shouldn't do it just for your CV' and yeah, I think it's a bit critical, personally I would go abroad again, if I had a chance, but I wouldn't do that for my CV, and I think that people also do it just because they want to say 'oh, it's not perfect to do some experience abroad, if it stays unofficial, it's critical.'“ (Faustina, 23 m.)*

siekimas, o tam tikros egzistencinių klausimų, kultūrinio kapitalo, savirealizacijos paieškos (Inglehart, 2005).

Pastebima, kad po atidėtų studijų patirties motyvacija studijuoti sustiprėja, nes pajuntamas poreikis įgyti daugiau kultūrinio, akademinio kapitalo, gebama save reikšti įvairiose komunikacinėse situacijose.

„A, tai tiesiog, man ta motyvacija neturi kažkokio šaltinio – arba jinai eina iš tavęs, arba labai jau turi stumti kažkas. Šiuo metu man eina iš savęs. Aš vien keliaudamas pamačiau, kiek yra dalykų, apie kuriuos aš noriu žinot, yra dalykų, kuriuos gal net ir reikėtų žinot, tas, kad, na, nėra pas mane tų žinių bagažas toks turtingas, kad aš jau galėčiau savo nuomonę laisvai reikšti. Tiesiog supratau, kad aš noriu. Noriu tiesiog studijuoti. Daugiau sužinoti. Tai yra didžiausia motyvacija.“ (Patrikas, 20 m.)

Studijavimas universitete sugrįžus po atidėtų studijų kai kuriais atvejais traktuojamas kaip žinių suintensyvinimas ir kaip savo potencialo stipresnis skleidimas. Tokios AM reikšmių išraiškos gali būti sietinos su tam tikromis pomaterialiomis vertybėmis.

„Tai reiškia, kad bakalauro studijose aš galiu sustiprinti savo žinias, galiu skaityti, ką noriu, galiu rinktis tai, kas mane domina, daugiau ar mažiau, taip, ir kad visai tikėtina, jog turėsiu darbą, kad vieną dieną ten dirbsiu, turėsiu galimybę dirbti ir surasiu darbą, kuris man patiks.“ (Jadvyga, 22 m.)⁷⁰

Vokietijoje studijuojančiųjų atvejai taip pat rodo tam tikrą įvairesnę situaciją atidėtų studijų srityje žvelgiant racionalaus pasirinkimo teorijos požiūriu. Čia PAS gali būti inspiruotas tam tikro, net ir ekonominės naudos imperatyvo, kai, pavyzdžiui, atidėtų studijų laikotarpiu dirbama tam, kad studijas pabaigę ir darbo ieškantys informantai turėtų ne tik formalaus išsilavinimo, bet ir darbo praktikos ar kitas, dažnai su „minkštaisiais įgūdžiais“ susijusias, patirtis ar kapitalo formas.

„Iš esmės, kad turėčiau pagrindą ir man siūlytų darbus, nes aš jau būsiu įgijęs patirties. Taigi, kai pabaigsiu, būsiu vienas iš nedaugelio žmonių, turinčių darbo patirties reikiamoje srityje, skirtingai nei dauguma.“ (Edvard, 21 m.)⁷¹

Apibendrinant pasirinkimą atidėti studijas kaip elgesio pokytį, vediną savito racionalumo, galima pastebėti, kad Lietuvos informantų atžvilgiu studijų atidėjimas suprantamas kaip CV nerodytina arba nenaudinga patirtis darbo rinkoje, o Vokietijoje atidėję studijas atidėtų studijų laikotarpį traktuoja kaip papildomą vertę jų gyvenimo aprašymui. Įdomu tai, kad autentiškos savo trajektorijos prame refleksyvus individas Lietuvoje, pasirenkantis atidėti studijas, tarsi suvokia

⁷⁰ „It means that I can intensify my knowledge, that I can read what I want, that I can chose the things I am interested in, more or less, cause bachelor, yeah, and that I hopefully will have a job, that I will work there someday hopefully and that I will have an opportunity to work and that I will find a job that I like.“ (Jadvyga, 22 m.)

⁷¹ „Basically to get a base and to get job offers if you had this experience, so when I finish all that, I will be one of the few who have already work experience in the right field, not like majority.“ (Edvard, 21 m.)

savo pasirinkimo atsakomybes ir rizikas, suprasdamas, kad galimai įsidarbinant šios patirtys bus nenaudingos. Šia prasme galima būtų daryti prielaidą apie atidėjusius studijas kaip apie išskirtinę grupę visuomenėje, kuri orientuojasi ne į ekonominės naudos ar sėkmingumo karjere, o į kitas vertybes. Šie individai gali būti traktuojami kaip autentiški asmenys, ieškantys savęs, norintys daryti tai, kas jiems iš tiesų patinka, orientuoti ne į turėjimą, o buvimą (E. Frommas, A. Giddensas). Tuo tarpu Vokietijoje individų refleksyvumas pasižymi ir refleksyviomis galimos naudos apskaičiavimo praktikomis, kuomet patirtis, įgyta atidėtų studijų laikotarpiu, gali būti naudinga ir vartotina kaip tam tikra turėjimo forma, o tai, anot E. Frommo, gali būti būdinga didžiajai visuomenės daliai.

3.2. Studijų atidėjimas: konformistinis (pritariančias) ar / ir inovacinis pasirinkimas

Norint instrumentiškai pavaizduoti egzistuojančią skirtingą normatyvinę situaciją studijų atidėjimo klausimu, pravartu pasitelkti R. Merton (1968) deviacijos teorijos schemą, kuri leistų daryti prielaidą, kaip būtų galima pažvelgti į atidėtų studijų fenomeną skirtingose visuomenėse pagal prisitaikymo visuomenėje pobūdį. Jaunimo grupė, pasirinkusi atidėti studijas nepakliūna tiesiogiai į kitą socializacijos institutą, bet įneša korekcijas AM sistemoje, kai ateina į universitetą su kitu patyrimu (po pertraukos). Ši jaunuolių grupė yra sistemos dalis, todėl aiškinant kaitą joje galima taikyti funkcionalistinį požiūrį. R. Mertonas parodo, kad žmonės, esantys sistemoje elgiasi įvairiau nei sistema jiems nurodo, todėl yra tinkama analizuoti atidėtų studijų pasirinkimo elgseną R. Merton (1968) deviacijos teorija, analizuojanti santykį tarp kultūros, struktūros ir anomijos, leidžia atskleisti atidėtų studijų fenomeną žvelgiant į šį reiškinį kaip į normas neatitinkančio elgesio raišką (žr. 8 pav.). Kultūros tikslus autorius apibūdina kaip organizuotą normatyvių vertybių rinkinį, pagal kurį elgiamasi ir kuris yra bendras tam tikrai visuomenei ar grupei. Socialinė struktūra yra apibrėžiama kaip organizuotas socialinių santykių rinkinys, kuriame visuomenės ar grupės nariai yra įvairiai susiję. Anomija, kaip benorminė būseną, išskyla tuomet, kai atsiranda stiprus kultūrinių normų ir tikslų bei socialiai struktūruotų grupės narių galimybių elgtis pagal jas atsiskyrimas (Merton, 1968; Outhware ir Ray, 2005). Savo teorijoje R. Mertonas (1968) susieja anomiją su deviacija ir teigia, kad tęstinumo tarp kultūros ir struktūros nebuvimas turi disfunkcines pasekmes, kurios visuomenėje sukelia deviacijas (Ritzer, 2007). Terminas „anomija“ yra kilęs iš Emilio Durkheimio ir R. Merton (Merton, 1938) darbų, teorijoje reiškia kultūrinių tikslų atsietumą nuo legitimųjų priemonių jiems pasiekti (Hilbert, 1989; Fraganis, 1993).

Konformizmas yra apibūdinamas kaip visuomenės tikslų siekimas socialiai priimtinomis priemonėmis. Inovacija yra apibūdinama kaip tų tikslų siekimas nepriimtinomis priemonėmis ar būdais. Inovatoriai randa ir sukuria savo būdus tam, kad pasiektų tai, ko jie nori, ir dažnai tie nauji būdai gali būti socialiai nepriimtini ar deviantiški. Ritualistiškai prisitaikantys veikia pagal legitimuotas elgesio formas, tačiau kultūriniai tikslai jiems tarsi nėra svarbūs ir jie nėra traktuojami kaip deviantiškai besielgiantys. Maištininkai yra apibūdinami kaip atmetantys visuomenės tikslus ir priimtinas jiems pasiekti formas, juos keičiantys kitais tikslais ir formomis.

3.2.1. Aukštasis mokslas kaip siektinas ir visuotinai pripažintas tikslas

Empiriškai tiriant atidėtų studijų reiškinį, kultūrinius visuomenės tikslus galima identifikuoti pagal tai, ko visuomenė tikisi iš jauno individo (tai atskleidžia visuomenės normas). Taip pat visuomenės kultūrinius tikslus atskleidžia situacijos, kuomet laužomos nustatytos normas. Tokiais atvejais sulaukiama neigiamos reakcijos į tokį elgesį, kuris neatitinka visuomenės normų.

Lietuvoje visuomenės lūkesčius informantai vadina visuomenėje egzistuojančiais stereotipais arba normomis. Stereotipiškai po mokyklos turi sekti universitetas, o universitetą seka darbo paieškos. Pasakojama, kad linijinė seka vyksta tokia tvarka: darželis, mokykla, universitetas. Po to „studijų darbas“ būna tarsi jau baigtas.

„Oi studijavimas tai iš tikrųjų tai čia visiškai stereotipas nusistovėjęs tarkim, kad jei tu baigsi mokyklą, tai sekantis etapas yra universitetas, na čia toks tarsi padarytas darbas yra padarytas. Galima suprasti darbas prasideda taip: darželis, mokykla, universitetas ir jau tada viskas ir su šitu darbas baigtas“. (Adomas, 22 m.)

Informantai, kurie pasirinko atidėti studijas, linijinį studijavimo modelį įvardija kaip tam tikrą institucinį saugumą ir „aiškius atsakymus“ teikiančią trajektoriją.

„Na, gerai, įstoji į labai patinkamą vietą, galima sakyti, praryji tą piliulę, bet gauni aiškų atsakymą, ką veiksi ateinančius keturis metus, minimum keturis. Tada, jeigu bijai imtis iniciatyvos ir nežinai ką toliau daryt arba patinka tas dalykas, kurį mokais, tada gali dar metus magistrantūroj, tada keturis doktorantūroj, tada yra atsakymas, ką veiksi po to – įsidarbini.“ (Jonas, 18 m.)

Kai kurių studijas nutraukusiųjų atvejais pripažįstama, kad sprendimui stoti įtakos turi „bandos instinktas“ arba priklausymas tam tikrai socialinei kategorijai, kurioje kaip normatyvinio elgesio strategija yra po mokyklos stoti į AM. Pagal adaptuotą M. Trowo (Brennan, 2004; Trow, 1973; 2006) „sušiuolaikintą“ AM modelių sistemą, informantų

pasisakymai atitinka universalios AM plitimo tendencijas. Informantų kritinis požiūris į institucinę sąrangą, kurioje gaunamas atsakymas, liudija apie tam tikrą distanciją ir refleksiją, būdingą individams, orientuotiems ne į turėjimą, o į buvimą, savistabdą (Fromm, 1976; Giddens, 2000).

Informantų, kurie inertiškai stojo į universitetą, bet po kurio laiko studijas nutraukė, retorikoje galima aptikti tam tikrą su universitetu susijusią universalizavimo tendenciją „visi stoja“, „visi kažkur kažką darė“, „visi žino“.

„Nebuvo toks pagrindinis tas mano prioritetas kodėl aš stojau, bet toks bandos instinktas – visi stoja, visi diskutuoja, visi tą, tai tu kažkaip gal ir nėra tas, bet aš manau, jei nestočiau, tai man būtų šiek tiek keista, kad aš, pavyzdžiui, visi stojo, visi kažkur kažką darė, džiaugiasi klasės susitikimuose ar dar kur pasakoja visi apie universitetą, o tu sėdi ir galvoji: „Nu jo, o aš tai va čia gatvę šluoju, nes nusprendžiau nesimokyti“. Tai mano toksai. <...> Visi žino, kad aukštasis, kad ir koks jis bebūtų, yra geriau nei tik vidurinis.“ (Adomas, 22 m.)

Paklausus, kaip ir kiek aukštasis išsilavinimas yra reikalingas visuomenėje, viena iš informančių pateikia paaiškinimą, kad išsilavinimas Vokietijos visuomenėje yra reikalingas tiek, kiek jis yra naudingas gerai apmokamam darbui susirasti ir savo šeimai išlaikyti. Aukštasis mokslas daugiau suprantamas instrumentiškai, kaip darbo gavimo priemonė, o jei pakankamai apmokamas darbas yra įgyjamas ir be aukštojo išsilavinimo, jo, kai kurių informantų nuomone, ir nereikia.

„Visuomenė tikisi išsilavinimo ta prasme, kad man nereikia eiti į universitetą, man tiesiog reikia susirasti po mokyklos darbą tam, kad aš galėčiau nusipirkti butą ar namą tam, kad galėčiau uždirbti pakankamai pinigų išlaikyti žmonai ar vyrui ir pamaitinti savo vaikus. Ir taip, turėti darbą, šeimą. Iš tiesų tai išsilavinimo nereikalaujama.“ (Gudula, 23 m.)⁷²

Vokietijoje PAS yra traktuojamas kaip normalus reiškinys, tačiau pastebima, kad daugumoje atvejų tai priimtina tol, kol toks atidėtų studijų laiko tarpas tęsiasi ne ilgiau kaip vienerius metus. Taip pat ir dauguma programų siūlo atidėtas studijas praleisti vienerius metus. Pateikiama įžvalga, kad šiais laikais tarsi egzistuoja tam tikras lūkestis turėti tarptautinės patirties. Tačiau taip pat pastebima, kad atidėtų studijų laikotarpiu kaupiamų patirčių neturėjimas neturėtų būti traktuojamas kaip negatyvus kriterijus darbo paieškose.

„Kita vertus, ne kiekvienas turi galimybę tai daryti. Tiek dėl finansiškai, tiek socialiai, pavyzdžiui, jei turi vaiką, negali išvykti į užsienį, arba turi šeimą, kuria turi rūpintis <...>. Aš manau, kad jei turi galimybę išvykti, taip, o jei ne, tokios patirties neturėjimas neturėtų tapti negatyviu kriterijumi CV (gyvenimo

⁷² „Society expects education in the sense of, I don't need to go to university, I just need to find a job afterwards, so that I can either rent or buy a flat or a house, so that I can earn enough money to have a wife or a husband and give food to my children. Ah, yes, have a job, have a family. So it's not actually about the education.“ (Gudula, 23 m.)

*aprašyme – aut. past), jei nebuvai išvykęs. “ (Faustina, 23 m.)*⁷³

Kitaip negu Lietuvoje, kur daugumos informantų atidėtų studijų patirtys buvo pasirinktos jau nutraukus pradėtas studijas, Vokietijoje daugelis informantų, pabaigę abiturą, kurį laiką net nebandė stoti į AM.

*„O mano draugai, buvo labai juokinga, nes mano mokyklos baigimo metais apie 80 procentų abiturientų pasirinko atidėti studijas. “ (Vincenta, 21 m.)*⁷⁴

Vokietijoje kai kurie informantai atidėtų studijų praktikas įvardija kaip normą. Taip pat pažymima, kad labiausiai priimtinas laiko tarpas, skiriamas atidėtoms studijoms, turėtų neviršyti vienerių metų. Minimos įvairios programos, susijusios su atidėtų studijų veiklomis, kurios organizuojamos instituciškai ir dažniausiai trunka ne ilgiau kaip vienerius metus

*„Manau, tuo metu, nežinau, bet atidėti studijas, po mokyklos daryti ką nors kita ir nestudijuoti yra visai įprasta <...> ne ilgiau nei vienerius metus. Kadangi per tuos metus gali visur apie tai skaityti, yra programų, agentūrų, kurios siūlo veiklas, trunkančias ne ilgiau kaip vienerius metus. “ (Valtorta, 19 m.)*⁷⁵

Kai kurie informantai Lietuvoje taip pat identifikuoja egzistuojantį socialinį spaudimą, kai iš jaunų žmonių tikimasi tam tikros linijinės savo trajektorijos sekos, todėl daugelis, baigę mokyklą, į AM stoja tais pačiais metais. Vokietijoje, regis, koegzistuoja tiek alternatyvus, stojimo po pertraukos trajektorijos būdas, tiek linijinis modelis, į kurį dalis informantų grįžta ir pagal kurio lūkesčius projektuoja savo ateitį.

Pagal reakcijas, kai pasiegiama ne taip, kaip iš individo būtų tikimasi (arba kai kultūrinių tikslų siekiama nepriimtinu būdu), taip pat galima kalbėti apie kultūrinius tikslus. Duomenys atskleidžia, kad studijavimas universitete iš karto pabaigus mokyklą yra siekiamybė Lietuvoje. Lyginant Lietuvos informantų atsakymus su Vokietijoje apklaustais žmonėmis, didžiausi skirtumai pastebimi jų pasakojimuose apie aplinkos reakcijas ir palaikymą arba socialinį spaudimą, kuris pajuntamas tuomet, kai artimiesiems pranešama apie sprendimą atidėti studijas. Ypač stipriai atsakymai skiriasi peržvelgiant skirtingų generacijų atstovų pozicijas aptariamam

⁷³ „On the other hand, not everybody has the opportunity to do that. Both, financially or socially or something like that. I don't know if you have a child, for example, you cannot just go abroad, or if you have a family, you have to care for it. <...> I think. Yeah, if you have the opportunity to go and if not, it shouldn't be negative criteria in CV 'oh you haven't been abroad. “ (Faustina, 23 m.)

⁷⁴ „And my friends, it was very funny because in my graduation year I think like 80 percent of them did a gap year. “ (Vincenta, 21 m.)

⁷⁵ „I think mittlerweile, in the mean time, it's I don't know, but it's really normal that you have a gap year, that you are doing something else after school and do not study <...> not more than one year. Because during that year you can read about it everywhere, there are programmes, there are agencies who are offering it and stuff, but they all last not more than one year. “ (Valtorta, 19 m.)

klausimu, kur senelių kohorta Lietuvoje, regis, yra ypač suinteresuota tuo, kad į universitetą būtų stojama tais pačiais metais, kuomet išsilaikomi abitūros egzaminai.

Kalbant apie Lietuvoje studijuojančius ir studijas atidėjusius studentus, pastebėtas tam tikras kompromisinis studijų atidėjimo būdas, kai dėl egzistuojančio aplinkos spaudimo studijuoti iš karto, kai tik baigiama vidurinė mokykla, į aukštąjį mokslą stojama tarsi inertiškai, ir tik studijoms prasidėjus pasiryžtama jas nutraukti ir pradėti paieškas to, kas labiau domina ar traukia. Retas informantas atidėjo studijas pirmus metus net nebandydamas stoti į universitetą. Paklausti, ar nenorėta, esant tokiai „nežinojimo“ situacijai, net nebandyti kurį laiką stoti į universitetą, informantai dažnu atveju atsakė, kad ne, nes nenorėjo „šokiruoti“ savo aplinkos, kurioje „visi stoja“ ir „visi to tikisi iš tavęs“.

Artimiausia informantų aplinka (dažniausiai ir finansiškai atsakinga už jaunus žmones) – jų tėvai. Tėvų palaikymas / nepalaikymas pačių informantų įvardijamas veiksnys. Į klausimą, kaip reagavo tėvai, kai jiems buvo pasakyta apie studijų atidėjimą, informantai atsakė įvairiai. Ypač negatyvios reakcijos susilaukdavo tie informantai, kurie studijas atideda nepranešdami tėvams, kuriam laikui jos atidedamos. Tėvų reakcijos atspindi moderniai visuomenei būdingą socialinio mobilumo suvokimą, kai AM įgijimas traktuojamas instrumentiškai („gaut diplomą“), kad galima būtų kilti socialinio statuso laipteliais („susirasti darbą“) ir gerai gyventi („nieko nebaigus, tu čia darbo negausi, bus sunku gyventi“).

„Nu, baisiai, mano tėvai labai nepatenkinti buvo, nes „Kaip tu neisi, jeigu visi eina? Ką čia veiksi, tu čia nieko nebaigus, tu čia darbo negausi, bus sunku gyventi“. Tai va, man kažkaip, nu, aš visą laiką galvojau, kad universitetą reikia pabaigti ir gaut diplomą, kad susirast darbą.“ (Rūta, 19 m.)

Informantai įvardijo, kad socialinė prievarta tapo suvokiama tuomet, kai pradedama priešintis tėvų nuomonei. Tol, kol elgiamasi konformistiškai („sutikau su jų nuomone“), socialinio spaudimo kai kurie informantai tarsi nepajunta. AM kai kurių tėvų siejamas ne tik su ekonominių ir saugumo poreikių užtikrinimu, bet ir savo socialinės savivertės pajutimu ir saviaktualizacijos galimybėmis („matyti plačiau pasaulį“).

„Aš paskui pajaučiau ir tėvų spaudimą aukštajam. Ir kažkaip nefainai pasidarė. <...> Labai aiškiai supratau iš mamos, kad jinai aukštąjį mokslą supranta kaip visiškai tokį savivertei statyt, tokį, vat, dalyką, ir jeigu tu nebaigi aukštosios mokyklos, tai tu nesijausi gerai, pilnavertis ir svarbus pakankamai, ir protingas, o tėtis sako: „Tu būk nors ir valkata, bet su aukštuoju, kad tu matytum plačiau pasaulį“. Tai tėčio požiūrį aš supratau, o mama, va, iš jos spaudimas.“ (Marija, 20 m.)

Požiūris „Tu nors valkata būk, bet matyk plačiau pasaulį“ liudija apie tam tikras pomaterialių vertybių aktualizacijos informantų šeimose, tai, pačių informantų nuomone, yra

labiau priimtinas požiūris, nei grynai instrumentinis AM kaip saugumo ir statuso įgijimo supratimas.

Stipriausia reakcija kai kuriais atvejais pastebima iš vyresnio amžiaus, senelių kohortos atstovų, kai kurie iš jų nekvestionuojamai pateikdavo socialinio mobilumo imparatyvų nesilaikymo sankcijas („toks ir liksi visą gyvenimą“). Įdomu tai, kad taip pat identifikuojamas ir tam tikras laiko tarpas, per kurį jaunas žmogus jau turi būti galimai pabaigęs AM, t. y. sukaupęs ne tik tam tikrą kultūrinį, bet ir ekonominį kapitalą (tai galėtų būti suprantama ir kaip tam tikros ribos, kada, jų samprata, jaunas žmogus turi būti pasiekęs tam tikrą brandą). Kaip priemonė socialiniam spaudimui pabrėžti naudojama tam tikra mitologinio determinizmo („toks ir liksi visą gyvenimą“, „susigadinai savo gyvenimą“) kaip gąsdinimo strategija.

„Ką močiutė, kaip visada, kaip ir tikra močiutė. Bandė atkalbinėti. Labai daug sužinojau, kad jei iki 28 nieko neuždirbsi, tai reiškiats toks ir liksi visą gyvenimą. Prikūrė greitai, viską sugalvojo, kad tik atkalbėt.“ (Patrikas, 20 m.)

Pastebima ir kita identifikuojama baimė, kad pajutus pinigų „skonį“ daugiau nebesinorės mokytis, t. y. P. Bourdieu (2003) kapitalo terminais kalbant, pradėjus kaupti ekonominį kapitalą, kultūrinio kapitalo kaupti poreikio nebus juntama.

„Močiutė tai sakė, kad aš daugiau nebeįstosiu, nes sako, kai būna žmonės, nes aš čia kažkiek dirbau, sako, pajaučia pinigų skonį ir nebenori daugiau mokytis, tai močiutė sako: „Tu daugiau nebesimokysi“, sako, „Tu čia susigadinai sau gyvenimą“, vos ne taip.“ (Monika, 20 m.)

R. Ingleharto teorijos kontekste tai reikštų baimę, kad patenkinus materialius saugumo poreikius, piramide pomaterialių poreikių link nebus kopijama (tai prieštarautų empiriniams pasaulio valstybių tyrimams, kurie rodo, kad žmonės, užsitikrinę ekonominį saugumą, siekia kitų, labiau nematerialių poreikių patenkinimo). Galima būtų daryti prielaidą, kad egzistuoja tam tikra instrumentinė AM tiek materialių, tiek nematerialių poreikių patenkinimo samprata, o kai tie poreikiai patenkinami „nepasitelkiant“ šio instrumento, prarandamos tam tikros papildomos (pvz., su socialiniu statusu susijusios) „naudos“ („jiems atrodo postai jie tokie labai svarbūs“, „kas tu esi pagal profesiją“).

„Seneliai, vat, atvirkščiai iš tėčio pusės močiutė labai, labai, na, aišku, čia kaip kiekvienai seneliai, labai labai didžiuojasi anūkais, tai jinai man sako: „Marija, su tavo gabumais“, tai sako – „tik varyt ir varyt per aukštuosius“. Aš lyg negalėčiau savęs išpildyt kitoj veikloj negu kaip, kad irgi turint kažkokį tai prestižinį išsilavinimą ar dar kokį nors – va, jiems, man atrodo, postai, jie tokie labai svarbūs. Kas tu esi pagal profesiją. O aš supratau, kad man tai atrodo tuštybė ir aš netgi nenoriu pagal tas taisykles žaisti.“ (Marija, 20 m.)

Iš kai kurių citatų galima daryti prielaidą, kad „profesija“, „postai“, pasiekti linijiniu būdu kylant moderniosios visuomenės vertikaliaja trajektorija, kai didėjant kultūriniam, simboliniam, socialiniam kapitalui, didėja ir ekonominis, yra ypač svarbu vyresnių asmenų apibrėžiamame savo asmens tapatybės formavime (Leary ir Tangney, 2003). Sėkmingo gyvenimo lūkesčiai yra susiję su karjeros darymu ir statusu visuomenėje, kurie pasiekiami sekant aiškiai numatyta moderniojo gyvenimo vertikalaus mobilumo trajektorijos logika.

Informantai tokį požiūrį (socialinio kapitalo sureikšminimą, remiantis įgytu statusu visuomenėje – „daryčiau karjerą“ ir „būčiau matoma“), kuriame taip sureikšminamas simbolinis kapitalas (P. Bourdieu), įvardija kaip „tuštybę“, o pati jų įgijimo siekiamybė įvardijama kaip žaidimas, pagal kurio taisykles nenorima žaisti. Patys atidėjusieji studijas tarsi ieško alternatyvų savęs išsipildymui (pomaterialių vertybių orientacijos apraiškos „savirealizacija“ R. Ingleharto teorijos kontekste), domisi labiau egzotinėmis patirtimis („išvažiuoti į Sumatrą orangutangų prižiūrėti“), kurie tarsi yra nesuprantami senelių kohortai („ką tu su tom plaukuotom beždžionėm“, „juodas darbas su beždžionėm“), t. y. nekvalifikuotas, jų socialiniam statusui netinkamas darbas. Įdomu tai, kad tos taisyklės, kurių laikantis žaidžiama pagal senelių žaidimo taisykles, anūkų vertinimu, ne visada gali būti legitimios („nešvarūs reikalai“), kai kapitalas gali būti kaupiamas ne tik „užsitarnaujant“, bet ir „prasimušant“ ir taip apsirūpinant finansiškai. Sėkmingo gyvenimo siekis pagal įvairių formų kapitalo turėjimo, o ne buvimo prioritetus (P. Bourdieu, E. Frommas), refleksyviame, studijas pasirinkusiam atidėti jaunam žmogui (A. Giddensas) yra kritikuotinas ir nepriimtinas.

„Aš apie savo svajonę buvau užsiminus išvažiuoti į Sumatrą pas Birutę Galdikas orangutangų prižiūrėti, tai močiutei stalčius atsidaro, sako: „Vaikeli, ką tu su tom plaukuotom beždžionėm, negalima tau taip“, kaip aš supratau, tai jinai norėjo, kad aš daryčiau karjerą ir būčiau matoma, dirbčiau ne kokį juodą darbą su beždžionėm, nes ten tai o būktai bevertis, nes mano močiutė, dėl ko ji taip galėjo kalbėti, jinai mokytoja yra labai nebloga lietuvių kalbos, ten gavus porą apdovanojimų ir labai, nu super ruošdavo savo moksleivius ir jinai yra, žinoma, ir visų gerbiama, kaip mokytoja. Tai jinai tiesiog užsitarnavo, o senelis, jis elektros linijų tiesimo kažkas ten su elektra, tiksliai net nežinau, bet jis irgi prasimušęs, finansiškai apsirūpinę jie. Pasistatę namą, aš iš tikrųjų jaučiu, kad ten nešvarūs tie reikalai, bet jie tą padarė, nes „būdamas protingas, biednas nebūsi“, jie taip sako.“ (Marija, 20 m.)

Kai kuriais atvejais kaip socialinio spaudimo priemonė atidėjusiems studijas kitų senelių pasitelkiama ta tikra „sėkmingų istorijų“ pateikimo strategija, kai savo anūkus lygina su kitais, „sėkmingais“ jų kohortos atstovais, taip perteikdami savo požiūrį, kuris informantų įvardijamas kaip „baisus“.

„Sakė, ką jie sakė, oi, dabar nežinau, daug dalykų. Nu, pagrinde tai vardindavo savo draugų anūkus ir

kaip jiems čia sekasi, kaip jie gerai gyvens, kai užaugs, kai pabaigs mokslus, „O ką tu darysi?“, tai va ir koks čia požiūris pas mane bausis.“ (Rūta, 19 m.)

Labiausiai palaikanti informantus socialinė terpė – jų bendraamžių draugų grupė, nors ir tarp jų atsirasdavo nevienodų sprendimo atidėti studijas vertinimų. Įdomu tai, kad tie draugai, kurie nepalaikė sprendimo atidėti studijas, kvestionavo šį sprendimą pateikdami pažangumo argumentus, jog informantė studijuoti gali ir „viskas su tavim gerai“. Galima daryti prielaidą, kad egzistuoja nuomonė, jog nestojama į universitetą tuomet, kai yra ne „viskas gerai“, arba kai žmogus yra nepakankamai pažangus (neturintis pakankamai kultūrinio ar ekonominio kapitalo) mokytis aukštojoje mokykloje. Tokiu atveju tie, kuriems „viskas gerai“ ir kurie yra pakankamai pažangūs („galintys“), kurį laiką nestoti į universitetą ir ieškoti alternatyvių veiklų, regis, nesvarsto. Tačiau draugų aplinka dažnai būdavo įvardijama kaip ta, kurioje patiriamas mažiausias socialinis spaudimas ir žmogus sutinkamas joje su tais sprendimais, kuriuos priima pozityviausiai (kitaip negu visos neigiamos šeimų, mokytojų ir kt. reakcijos) ir „nepuola“.

„Realiai tai jie buvo tie žmonės, dauguma iš jų, kad nesumeluočiau, bet man atrodo, kad dauguma iš jų tai mane palaikė. Tai jo, nu, buvo vienetai iš jų, kad nesuprato, sakė: „Ne, nereikia, kodėl? Viskas su tavim gerai. Viskas tikrai su tavim gerai, tu gali studijuoti“, bet jo, jie dauguma buvo tikrai tie, kurie palaikė. Tai dar dėl to aš su jais bendrą laiką leidau ir man taip buvo gera, nes, būdavo, išėini iš tų šeimų, iš tų visų mokytojų ir visų kitų tokių neigiamų „Ne, nereikia, kodėl, pabandyk“. Ir paskui ateini į tokį ratą, kur tu gali kažką pasakyti ir tavęs nepuls.“ (Kotryna, 19 m.)

Įdomu, kad sprendimas nutraukti pradėtas studijas arba jas kuriam laikui atidėti bendraamžių traktuojamas kaip „drąsus“ žingsnis, kurį žengus atsiduriama situacijoje, kurioje žmogus jaučiasi be tam tikro bendrai amžiaus grupei būdingo suteikiamo vaidmens ir vietos, kuri instituciškai „užtikrinama“ bent keleriems metams, per kuriuos studijuojama. Įdomu, kad kai kuriais atvejais sprendimas nutraukti studijas, o ypač tais atvejais, kai neturima alternatyvaus plano, buvo sutinkamas juoko reakcija, vadinasi, tai galėtų būti interpretuojama kaip tam tikras nenormatyvus ir neracionalus poelgis bendraamžių sampratose. Šiuo atveju juokas gali būti ir tiesiogiai neinicijuotas paties veikėjo, o veikti kaip tam tikra reakcija į „laužymo eksperimentą“, kai veikėjai elgiasi ne taip, kaip turėtų elgtis tam tikrose normatyviškai nustatytose situacijose (pvz., po mokyklos įstoti į universitetą ir studijuoti, o atidėjus studijas turėti alternatyvų ateities veiklų planą) (Ritzer, 2007).

„Ai, draugai tai, vienas draugas: „Sveikinu tokį drąsų žingsnį“, nes čia visai drąsus poelgis, kiti žvengė ir klausė: „O ką dabar veiksi?“, kai atsakiau, kad nežinau, tai dar labiau žvengė. O daugiau tai nebuvo kažkokių super įspūdingų reakcijų. Jo šiaip jaučiau, bet jautėsi ir tas toks paslėptas ar kažkoks rūpestis „tai ką jis dabar čia veiks?“ arba „kas iš jo bus?“. Aišku, tas tai žiauriai kartais pasijusdavo.“ (Kristupas, 20 m.)

Įdomu tai, kad pabaigus mokyklą stoti į universitetą yra įvardijama kaip „įprasta“ elgesio strategija. Sociologo P. Bourdieu (2003) „įpročio“ apibrėžimas galėtų padėti paaiškinti tam tikrą šio sprendimo kaip įpročio, kuris paprastai nekvestionuojamas, sampratą. Pasirinkimas kurį laiką net nebandyti studijuoti yra lydimas tam tikrų įtampų, įvardijamų kaip tam tikros nežinojimo baimės, tam tikra nesaugumo situacija, kai individas nežino, kaip elgtis, jei nepaklūsta normatyvinei situacijai.

„Automatiškai, jeigu tu pasielgi ne taip, kaip visi, tu bijai to, kas bus. Nežinai. Man irgi buvo, kad, va, ateina mokslo metai nauji ir tu visiškai, absoliučiai nežinai, kaip tau elgtis.“ (Rūta, 19 m.)

Vokietijoje dauguma informantų, pranešę savo tėvams apie pasirinkimą atidėti studijas, susilaukdavo pozityvios tėvų reakcijos, tai liudija, kad (pagal R. Mertoną) egzistuoja ir kultūrinis tikslas – studijuoti universitete po pertraukos. Kai kurie tėvai besąlygiškai palaiko savo vaikus, ir toliau išlaikydami juos finansiškai (nors jie pertraukos laikotarpiu nuspręstų ir neužsiimti tam tikromis veiklomis), kiti skatina savo atžalas užsiimti bet kokiomis veiklomis. Tiesa, kai kuriais atvejais informantų įvardijamas didesnis socialinis spaudimas iš tėvų pusės, kurie skatina tuo laikotarpiu, kai nestudijuojama, „ką nors veikti“. Skatinimas veikti Vokietijos atveju nedetalizuojamas imperatyvais „būk finansiškai nepriklausomas“ ar pan. Skatinimas „ką nors veikti“ veikiausiai suprantamas kaip įvairaus kapitalo (nebūtinai ekonominio) kaupimas, per kurį žmogus gali įgyti patirties, kuri gali būti naudinga jauno žmogaus ateičiai.

„Visiškai jokios problemos. Mano mama visada sakyty: „Daryk, ką nori, daryk, ką tau reikia“, ir jei tris savaites guliu ant sofos, su manim viskas gerai, taigi jie dėl manęs buvo labai ramūs. Visada jaučiu nedidelį spaudimą iš tėčio, bet jis <...> to nesako ir nemano, kad daro spaudimą, tačiau aš tai jaučiu, jaučiu, kad jis nori, jog tęsčiau ir ką nors daryčiau. Jam nerūpi, ką darau, svarbu, kad ką nors veikčiau. Ir kai grįžtu namo, aš visada turiu jam ką nors naujo papasakoti, ko pasiekiau.“ (Vita, 21 m.)⁷⁶

Tiesa, informantai Vokietijoje taip pat mini draugų, nusprendusių atidėti studijas situacijas, kai tėvų reakcija į tokį sprendimą nebuvo pozityvi. Kaip didžiausia baimė įvardytas potencialiai atsirandantis noras nuspręsti visai nestudijuoti aukštojoje mokykloje.

„Manau, tie metai, ne paskutiniai, bet prieš tai buvę, po mokyklos baigimo norėjau atidėti studijas, o jie pasakė: „O, tai labai gera idėja“. Jie man davė tik vieną patarimą, sakė: „Pagalvok, ką nori veikti, nes negali visus metus nieko nedaryti, tai slėgs tave.“ (Vincenta, 21 m.)⁷⁷

⁷⁶ „No problem at all. My mother would always say, ‘do what you want to do, do what you need to do’ and if it’s like laying on a couch for three weeks, it’s all right with me’, so they were very chilled out about me. I always feel a little pressure from my father, but he he <...> doesn’t say it and he doesn’t think he is doing it, but I feel like, I feel that he wants me to go on and do something. He doesn’t care about what I do, just doing something. And I always have something new to tell him when I return home, what I achieved.“ (Vita, 21 m.)

⁷⁷ „I think the year that I have done, not the last year, but the year before, I wanted to do my gap year after my graduation and they said ‘oh, it’s very good idea’, the only advice they gave me, they said, ‘just figure out what you

Keli informantai teigia, kad alternatyvių planų ir idėjų palaikymas iš tėvų pusės yra tam tikra sąmoninga jų auklėjimo (antiautoritarinė) pasirinkimo strategija, kai savo atžalomis stengiamasi pasitikėti, jų nekontroliuoti, o empatiškai auklėti, ypač tose šeimose, kurios patyrė griežtą savo tėvų auklėjimą.

„Mano seneliai augo prieš karą, prieš Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinį karą. Mano tėvų karta buvo pirmoji pokario karta. Jie buvo hipiai, mano tėtis turėjo ilgus, iki pečių plaukus, mano mama nešiojo bikinį ir panašius drabužius, jie buvo kupini revoliucinės dvasios, netgi dabar jie tokie išliko. Kaip mes tai vadiname, spiessig, taip, manau, tai turėjo įtakos mano tėvų kartai, o ypač jų naudojamiems vaikų auklėjimo būdams.

- Tai jie abejojo auklėjimo taisyklėmis?

- Taip, autoritarizmu, jie manė, kad su vaikais turėtų elgtis ne autoritariškai <...> žinau, kad mano mama neturėjo artimo fizinio ryšio su savo mama, kuri visada buvo gana šalta, santūri, ir taip, tai buvo santykiai, kurių ji nenorėjo perimti. Ji labiau norėjo būti mylinčia ir supratinga mama, o ne išsilavinusia ir griežta.“ (Joris, 22 m.)⁷⁸

Pastebima, kad Vokietijoje senelių karta yra ta karta, kuri daugeliu atvejų besąlygiškai palaiko visus savo anūkų sprendimus ir jais didžiuojasi.

„Manau, jiems patiko turėti... Turiu tik močiutę, taigi nežinau, ji nelabai išmano apie šiuos dalykus, tikriausiai ji galvojo, kad aš darau kažką tikrai reikšminga, taigi ji didžiavosi manimi. Ji taip pat didžiuojasi, kad dabar aš studijuoju. Manau, ką aš bedaryčiau, ji vis tiek manimi didžiavosi (juokiasi). „Mano anūkė!“ (Imma, 21 m.)⁷⁹

Taip pat buvo juntamas senelių palaikymas ir tarptautinėse šeimose, kai anūkais didžiuojamasi dėl jų vykdomų humanitarinių veiklų atidėtų studijų laikotarpiu, tos patirtys romantizuojamos ir idealizuojamos.

„Jie visi džiaugėsi, kad aš tai darau, kadangi mano močiutė buvo labai užsiėmusi tais labdaros reikalais Prancūzijoje, ji niekada nedarė, tik tvarkė tuos labdaros reikalus. Taigi ji tikrai didžiavosi manimi ir visiems sakė: „Taip, mano anūkėlė vyksta į Nikaragvą metams.“ (Michelle, 23 m.)⁸⁰

want to do, because you can't stay one year and do othing, because it's gonna depress you.“ (Vincenta, 21 m.)

⁷⁸ „My grandparents were growing before the war, the First and the Second World War. My parents were the first generation after that. They were hippies, my father had long hair till shoulders, my mum wore bikini and stuff like that, they were kind of revolutionary kind, even now. What we call it, spiessig, yeah, but I think it influenced my parents generation and especially the way how to educate kids.

- So they were questioning the formulas of education?

- Yeah, autoritat, antiautoritar that they should act with their children<...> or I know that my mum had no close physical connection to her mother who was always pretty cool, distant, and yeah, that was something she didn't want to give on. She wanted to be loving and understanding mother more than being educational and strict mother.“ (Joris, 22 m.)

⁷⁹ „I believe they liked to have, I only have my grandmother left, so I don't know, she doesn't know much about stuff like that, I believe she thought I was doing something really important I think so she was somehow proud. But she is also proud that I study now, so I believe that if I do anything she will be proud (laughing). My granddaughter!“ (Imma, 21 m.)

⁸⁰ „They were all happy that I do this, because my grandmother was really into this charity things in France, she

Vokietijoje daugeliu atvejų susilaukta vienareikšmiškai pozityvios reakcijos iš savo draugų, o tie, kurie atidėdavo studijas, savo rate nebuvo vieninteliai, nusprendę kurį laiką užsiimti kitomis veiklomis. Kartais Vokietijoje studijų atidėjimas draugų netgi priimamas indiferentiškai. Tai iš dalies būtų galima paaiškinti tokios praktikos paplitimu.

„Mm, manau, kad jie buvo gana abejingi. Galvoju, jiems tai tiko, nes dauguma išvyko, mano geriausia draugė pusei metų išvyko į Naująją Zelandiją, kitas draugas visiems metams išvyko į Pietų Ameriką, dar kitas išvyko jau vasaros semestro metu.“ (Celina, 22 m.)⁸¹

Apibendrinant Lietuvos ir Vokietijos atvejus pažymėtina, kad Lietuvoje studijavimas iš karto pabaigus vidurinę mokyklą suvokiamas kaip visuomenėje siektinas elgesys. Vokietijoje tokio stipraus imperatyvo iš karto studijuoti universitete neįmanoma, o priešiškos aplinkos reakcijos į sprendimą atidėti studijas nebuvimas liudija, kad atidėtų studijų praktika yra kultūriškai priimtina / siektina / „įnorminta“. Svarbu pažymėti, kad aukštojo mokslo siekimas kaip tikslas nei Lietuvoje, nei Vokietijoje neatmetamas. Tokiu atveju pagal tikslų siekimą informantų pozicija gali būti priskiriama konformizmo, inovacijų adaptacijos tipams (atkrinta ritualizmo, atskyrimo ir maišto adaptacijos formų galimybės). Taip pat egzistuoja tam tikras imperatyvas individui konstruoti savo gyvenimą linijine seka: darželis, vidurinė mokykla, universitetas, darbas, šeimos kūrimas ir t. t. Pažymėtina, kad informantai aukštojo mokslo siekimą kaip kultūrinį tikslą priima, tačiau kvestionuoja pirmajai modernybei (materialistinių poreikių) visuomenei būdingą eiliškumo laikymąsi, tai neatsiejama nuo institucinių priemonių segmento.

3.2.2. PAS institualizacija ir institucinio palaikymo stoka

Žinant, kokie yra kultūriškai numatyti tikslai, įdomu analizuoti tai, kokiai prisitaikymo formai PAS galėtų būti priskirtas žvelgiant į institucinę tikslų siekimo palaikymo sąrangą.

Pagal aukščiau pristatytus tyrimo duomenis žinome, kad Lietuvoje egzistuoja imperatyvas baigti aukštąjį mokslą iš karto, vos pabaigus vidurinę mokyklą ir nedarant pertraukos. Vokietijoje priimtinas tiek studijavimas iš karto, pabaigus mokyklą, tiek po pertraukos.

Tuo atveju, kai kultūriškai priimta atidėti studijas ir tai yra palaikoma instituciškai, į

was never working, but she was just doing these charity things, so she was really proud and she told everyone 'yeah, my little grandchildren is going to Nicaragua doing one year.'“ (Michelle, 23 m.)

⁸¹ *„Mmm, I think they were pretty indifferent. I think they were ok with it because most of them they went away, my best friend went to New Zealand for half a year, my friend went to South America for full year and one friend of mine started right away in summer semester.“ (Celina, 22 m.)*

elgesio prisitaikymą galima žvelgti kaip į konformistinę adaptacijos būdą. Empirika atskleidžia, kad Vokietijoje egzistuoja ne tik atidėtų studijų kaip normos traktavimas, bet ir tam tikras institucinis prisitaikymas ir prisiderinimas prie įvairaus studijų intensyvumo ir laiko, kada įstoti į universitetą. Informantė mini, kad dažniausiai mokslai pradedami rudens semestre, tačiau mokyklos sistema prisitaikiusi prie mokinių, norinčių suintensyvinti mokymosi procesą, tad jie gali integruotis į universitetą ir pavasario semestre (balandžio mėnesį). Toks staigus įšokimas į aukštąją mokyklą (abitūra užbaigiama iki kovo mėnesio) įvardijamas kaip per staigus ir keliantis įtampą, todėl daugelis renkasi pusės metų / metų pertrauką pamąstymui, ką veikti toliau.

„Reikalas tas, kad Vokietijoje nėra vieningos švietimo sistemos, skirtingi šalies regionai turi skirtingas taisykles ir įstatymus. Pavyzdžiui, čia paprastai studijos prasideda nuo žiemos semestro, maždaug šiuo laiku, o Reinland Platinate regione gali pradėti studijas ir vasarą, balandžio mėnesį. Taigi mokyklos prie šių taisyklių prisitaiko ir paskutiniaiais mokslo metais duoda tau laisvą pusmetį. Taigi gali išlaikyti baigiamuosius egzaminus, abiturą egzaminus jau sausio mėnesį, ir iki kovo mėnesio gali baigti mokslus. Taigi jei nori, gali pradėti studijas balandį, bet studijų paraišką turi pateikti jau per baigiamuosius egzaminus. Tai sukelia daug streso. Mano draugas bandė, tai mačiau, kiek streso buvo, aš nenorėjau taip daryti. Maniau: „Gerai, baigsiu mokslus ir turėsiu laisvą pusmetį, tiesiog pažiūrėsiu ir pagalvosiu, ką daryti.“ (Celina, 22 m.)⁸²

Per pertrauką tarp studijų studentai palaikomi ne tik siūlant įvairias socialinės savanorystės programas, kurios finansiškai remiamos valstybės ir kuriose dalyvaujantiems žmonėms mokama tam tikra stipendija.

„Jie beveik už viską sumoka, sumoka už skrydį, turėjome 150 eurų, tiek užtenka į Nikaragvą, tikrai gana, <...>. Iš viso gavome 300 eurų, 150 vien tik už kelionę ir 150 pragyvenimui, tai visai gerai. Taigi mes sumokėjome 75 už kambarį, tai buvo gerai, tačiau tai tikrai skatina Vokietijos valdžios institucijos, todėl gali taip elgtis. Taigi tikėjaisi, kad tai gerai <...> FSJ. Freiwilliges Soziales Jahr. Manau, tai organizuoja BFZ Bundesministerium fuer Politische Bildung. Visoje Vokietijoje tokių organizacijų yra daugybė.“ (Michelle, 23 m.)⁸³

⁸² „The thing is that in Germany there is no one set education system, all the different regions of the country have different rules and different laws. So here you usually start studying in winter semester around this time, but in this region Reinland Platinate, you can also start in summer, in April. So the schools adjust to that and in your last school year they offer you a half year. So you can write your final exams, your abitur in January already and then you're done by March. So if you want to, you can start in April, but then you have to apply already during your final exams. So it's very stressful. A friend of mine did this and I saw how stressful it was and I didn't want to do this. So I thought ok, I'm gonna graduate and I'm gonna have a half year off, I'm gonna just see and think of what I'm gonna do.“ (Celina, 22 m.)

⁸³ „They pay you nearly everything, they pay you the flight, we had like 150 euros, that's enough for Nicaragua, that's enough, <...>. So we got all in all 300 euros and 150 just for travelling and 150 just for living and that was fine, so we paid like 75 for our apartment so it was, it's ok, but it's really promoted by yeah, by the German government to do things like this, so I hoped that it's good <...> FSJ. Freiwilliges Soziales Jahr. And it's organized by BFZ Bundesministerium fuer Politische Bildung, I think. And there are lot's and lot's of organizations all over in Germany.“ (Michelle, 23 m.)

Atidėtų studijų laikas yra traktuojamas kaip „laukimo laikas“ (vok. *wartesemester*), keliantis pirminį abituriento vidurkį (iki tam tikros ribos), todėl po metų studamas į norimą specialybę atidėjęs studijas studentas tarsi turi daugiau galimybių įstoti į universitetą.

„Turiu draugą, kurio brandos egzaminų rezultatai buvo geri, bet jis nori studijuoti mediciną, taigi nusprendė, kad pirmiausia eis dirbti į ligoninę, o tada suskaičiuos, kiek semestrų ten pradirbo, tai vadinama „Wartesemester“. Tada jei turi... nežinau, pavyzdžiui, 8, gali studijuoti mediciną. <...> Taip gali pagerinti savo brandos egzaminų pažymius. Kuo daugiau lauki, tuo geriau gaunasi. Pavyzdžiui, jei turi 2,2 ir lauki 8 semestrus, iš viso gauni 1,8.“ (Margarita, 21 m.)⁸⁴

Antra vertus, darbo paieškų kontekste juntami darbdavių lūkesčiai priimant jaunos darbojė, kad jie jau turėtų tarptautinės ar atidėtų studijų patirties, kuri jų CV būtų traktuojama kaip privalumas, nors kad įgytum šios patirties, kaip pastebi informantai, ne visi turi galimybių ar tam tikrų išteklių.

„Iš kitos pusės, ne visi turi tokią galimybę. Tiek finansiškai, tiek socialiniu požiūriu ar panašiai. Nežinau, bet, pavyzdžiui, jei turi vaiką, negali tiesiog išvykti į užsienį. Ir jei turi šeimą, turi ja pasirūpinti <...> arba galbūt... tada turi prižiūrėti jaunesnius brolius ar seseris, tada negali išvykti, arba tėvai tam nepitaria, jei tu to nori, bet tavęs jie nepaskatina, tada, manau, būna labai sunku. Taip, jei turi galimybę išvykti ar neturi, tai neturėtų būti pagrindu tave neigiamai vertinti darbinantis: „O, Jūs nesimokėte užsienyje; nestudijavau pagal „Erasmus“ programą“ ar panašiai, taip.“ (Faustina, 23 m.)⁸⁵

Lietuvos atveju tokių instituciskai organizuojamų ir valstybės remiamų veiklų, apie kurias informantai kalbėjo Vokietijoje, informantai nepastebi, todėl apie studijų atidėjimą, kaip konformistinį adaptacijos tipą, kalbėti negalime.⁸⁶ Taip pat negalioja ir Vokietijoje egzistuojanti „laukimo semestrų“ sistema.

Turbūt vienintelis „institucinis patogumas“ galėtų būti tai, kad pradėjus studijuoti ir nutraukus studijas iki semestro pabaigos, t. y. nesurinkus tam tikro skaičiaus kreditų, studijas

⁸⁴ *„I have a friend whose abitur was like, it was good, but he wanted to study medicine, so he decided that he first would work in hospital and then he would count all the semesters he was there and it's called. Wartesemester. Then if you have like, I don't know, like 8, then you can study medicine. <...>. It makes the grade you had in the abitur better. The more you wait, the better it gets. If you have like 2.2 and you wait 8 semesters, it's 1.8.“ (Margarita, 21 m.)*

⁸⁵ *„On the other hand, not everybody has the opportunity to do that. Both, financially or socially or something like that. I don't know if you have a child, for example, you cannot just go abroad, or if you have a family, you have to care for it. Or maybe you... then you have to look after younger siblings, then you cannot go or maybe also the thing when parents don't approve, but you want to do that and if they don't encourage you, it's very hard I think. Yeah, if you have the opportunity to go and if not, it shouldn't be negative criteria in CV 'oh you haven't been abroad; I haven't done Erasmus' or something, yeah.“ (Faustina, 23 m.)*

⁸⁶ Tiesa, pastaruoju metu ir Lietuvoje atsiranda panašių iniciatyvų (pvz., www.tapksavanoriu.lt), kuriose stengiamasi užimti ir finansiškai remti 16–29 m. amžiaus jaunos žmones, kurie nei dirba, nei studijuoja (pvz., JST, Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos).

galima nutraukti ir kitais metais bandyti stoti į kitą specialybę arba perstoti nemokamai, kas valstybės lėšomis studijuojančių atveju galėtų būti interpretuojama kaip tam tikras neracionalus biudžeto valdymo pavyzdys.

„Tai čia gali šimtą kartų mokyti, bet neįpusėjęs studijų jei nutrauki, tada vėl gali. <...> Penkis kartus, tris – ne, bet svarbu iki pusės kreditų.“ (Kristupas, 20 m.)

Tokia „patogi“ studijų nutraukimui institucinė situacija tarsi skatina tam tikrą inertišką stojimų būdą, kai paklūstama minėtam „bandos instinktui“ ir taip gali būti bandoma stoti „bet kur“. Toks inertiškas bėgimas per institucijas ar jų „išbandymas“ taip pat skatinamas ir vartotojiškos visuomenės logikos, apie kurią kalba Z. Baumanas (2011). Pagal tokią logiką reiktų per daug nemąstant vartoti universiteto teikiamas paslaugas, studijas, o tik pajutus pirmąjį nusivylimą ta specialybe, kurią pasirinkai (arba kurią pardavė viešieji ryšiai), pagrindinė elgesio strategija turėtų būti studijų nutraukimas arba „metimas“, kol dar nesurinkta „pusės kreditų“ suma.

R. Merton (1938; 1968) aptartų adaptacijos tipų kontekste nesusimąstymas, kur stoji, ir inertiškas įstojimas į universitetą galėtų būti suprantamas kaip tam tikra ritualistinio adaptacijos tipo forma, kai studijuojama ne todėl, kad vertinama pasirinkta specialybė ar egzistuoja asmeninė motyvacija pasiekti su profesine sritimi susijusių planų, o masinėje AM visuomenėje įsigalėjęs normatyvas tarsi nepalieka kitos alternatyvos kaip tik nesusimąstant keliauti jau praminta trajektorija.

Lietuvoje žmogaus, atidėjusio studijas, situacija, kaip informantai minėjo, paliekama „atsitiktinumui“, atidėtų studijų veiklas jis organizuojasi individualiai, pasigendama atidėtų studijų bent kaip alternatyvos paminėjimo formaliose mokymosi institucijose, todėl toks priėmimas paliekamas asmeninei iniciatyvai ir gebėjimams.

„Net neužsimena, aš negirdėjau nė karto, kad mokykloj mokytojas užsimintų, kad, maždaug, va, ir tie egzaminai, jūs išlaikysit, bet „jeigu nežinot, kur stot, gal padarykit metų pertrauką, gal pasavanoriaukit, gal dar ką nors“ – niekur, visur būdavo akcentuojama, kad „kovokit dėl geresnio balo, bandykit įstot, bandykit prasimušt, bandykit siet savo karjerą su bent jau su universitetu pradžioj.“ (Jonas 18 m.)

„Atsitiktinumo“ situacijoje atsidūrę informantai, nejausdami artimų žmonių, visuomenės, institucinio palaikymo atsiduria tam tikroje lūžio situacijoje, kurioje jaučiasi „išmesti į dykumą“, Tokiame kontekste yra tikimybė, kad išgyvenama tam tikra anomijos, o taip pat ir socialinio vakuumo (Durkheimas, 1972) būseną, galinti sukelti deviantinių elgsenų grėsmes (Merton, 1968).

„Bet baigiau mokyklą ir supratau, kad reik mąstyti apie tai, apskritai apie viską daug stipriau. Tarsi toks išmestas į dykumą pasijunti ir tada turi sėdėti ir galvoti „O kas dabar?“ ir „Kas aš toks?“, ir „Ko aš noriu?“ ir apskritai „Kur reik orientuotis?“, tai va... <...> Grįžau namo, tada gerai pasitaškiau pabėgus iš namų, na, labai reikėjo kažkaip nuo to, va, duobę kažkokią jutau, norėjosi toliau nuo namų, nuo tos aplinkos, kur ten...“ (Marija, 20 m.)

Kai kuriais atvejais atidėtų studijų metu asmuo nutraukia ryšius su aplinkiniu pasauliu, o tai sukelia izoliaciją, susvetimėjimą, vienišumą. Tam tikri veiksniai kaip nusikalstamumas yra tik viena iš daugelio įmanomų žmogaus reakcijų į socialinio vakuumo sąlygas. Kai yra nereguliuojami ir nevaldomi žmogaus jausmai, vienais atvejais, jie gali būti nukreipti prieš kitus žmones, kitais – prieš save patį.

Mokyklos baigimas ir studijų atidėjimas/ studijų nutraukimas taip pat gali būti suprantamas kaip tam tikra asmeniniame lygmenyje egzistuojanti socialinio vakuumo būklė, kuri gali vesti deviantinio elgesio link. Šiuo atveju individas, „išsilaisvinęs“ iš vienos reguliacinės ir kontrolinės, o taip pat socialinių tinklų sistemos (vidurinės mokyklos), dar nėra pakliuvęs į kitą (universitetą). Galima būtų daryti prielaidą, jog atidėtų studijų laikotarpiu galimas institucinis atidėtų studijų reguliavimas (įvairios instituciškai siūlomos veiklų alternatyvos jauniems, ieškantiems žmonėms) galėtų pasitarnauti ne tik kaip prevencinė priemonė išvengti tam tikrų deviantinės elgsenos grėsmių, bet ir konstruktyviai orientuoti jaunas žmones ten, kur pagal savo asmeninę trajektoriją jie jaustųsi „savo vietoje“, kaip tai vyksta, pvz., organizuojant savanoriškas socialines veiklas Vokietijoje.

Tokiais atvejais asmeninis pasirinkimas reikalauja ne tik tam tikrų žinių, drąsos, bet ir kritiško ir refleksyvaus mąstymo, kuriuo dauguma atidėjusiųjų studijas pasižymi. Jie save apibūdina kaip besielgiančius kitaip, nei iš jų tikisi visuomenė. Tokios egzistencinių pamąstymų patirtys aprašomos E. Frommo (1967) ir A. Giddenso (2000) refleksyvumo praktikos, savo trajektorijos kontstravimo ir vėlyvosios modernybės kontekste.

„- O ta drąsa iš kur atsiranda santykinė?

- Iš kur atsiranda? Mm, (mąsto – aut. past.), ką aš žinau, iš tokio gal grynai egzistencinio pamąstymo, kai esi priverstas tą daryti, kai atsiranda tas be vietos toks tarsi. Ir nedarai to, ką kiti nori, kad darytum vis vien ką tu privalėtum savo amžiaus ir pabaigęs dvylika klasių. Nu, toks vat imunitetas gal aplinkos spaudimui, aplinkos, kuri įsivaizduoja, kaip turi būt. <...> Bet, ta prasme, kad ta drąsa atsiranda, kad vis dėlto tu išbūni tame, toje situacijoje be vaidmens.“ (Marija, 20 m.)

Refleksyvumo praktikos (Giddens, 2000) informantų pasakojimuose dažnai siejamos ne tik su įvairiomis savistabdos, dienoraščių ar blogų rašymo, pokalbių formomis, bet ir su atsakomybės prisiėmimo už savo gyvenimą momentais „viskas ant tavo pečių“, kai veiktas

tampa atsakingas už kiekvieno savo pasirinkimo ir sprendimų pasekmes, taip pat tampa pats už save atsakingas finansiškai.

„Aš pati net iš savęs keliauju realiai, tai mano visos išlaidos iš mano braškių pardavinėjimo algos šios vasaros, tai...“ (Kotryna, 19 m.)

Toks atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimas vyksta suvokiant, kad kiekviename gyvenimo taške egzistuoja aibė pasirinkimų arba galimybių, apie kurias kalba Z. Baumanas (2011), o tas galimybes reikia išnaudoti kaip tam tikras nebeprisikartojančias galimybes. Tai atsispindi ir panašiose informantų brolių ar sesių reakcijose ir pasirinkimuose.

„Mano sesė, va, baigė mokyklą pernai ir irgi nesimoko šiemet.“ (Rūta 20 m.)

Apibendrinant R. Mertoną (1968) įvardytus adaptacijos tipus galima pažymėti, kad Vokietijos atveju PAS yra traktuojamas kaip konformistinė elgesio strategija: PAS yra socialiai priimtinas, normalus reiškiny, kuris yra instituciškai organizuojamas ir palaikomas pačios valstybės. Galima būtų diskutuoti su R. Mertonu, ar galima vadinti konformizmu tai, kas nėra suvokiama kaip visuotina siekiamybė / kultūrinis tikslas (t. y. nėra keliamas tikslas atidėti studijas, sistema veikia tam, kad žmonės studijuotų aukštajame moksle intensyviai) ir yra būdinga nedidelei tikslinės grupės daliai, tačiau ši nedidelė tikslinė grupė yra tarsi vis labiau pastebima ir gausėjanti (maždaug kas trečias studentas Vokietijoje stoja po pertraukos). O pati sistema, nors iš esmės orientuota ir į intensyvų studijavimą ir greitą rezultatų pasiekimą, yra atviresnė ir alternatyviems elgesio aukštajame moksle būdams (Bolonijos proceso įgyvendinimas).

Lietuvoje galime pastebėti skirtingą situaciją. Studijų atidėjimas čia labiau primena inovatyvaus elgesio strategiją, kai AM siekiama „savu būdu“ – padarius pertrauką ir užsiėmus kitomis veiklomis. Toksai „yo-yo“ įvardytinas būdas kartais sulaukia stipraus, ypač vyresniosios kartos atstovų, senelių, pasipriešinimo, kai jų sampratose vienintelis teisingas ir sėkmingas gyvenimo trajektorijos būdas yra suprantamas kaip linijinis ir be pertrūkių mokslų siekimas, pabaigus juos – integravimasis į darbo rinką ir šeimos kūrimas.

Tam tikra R. Mertoną (1968) įvardyta anominė būsena gali būti ne tik tuomet, kai elgiamasi inovatyviai t. y. AM siekiamas kitaip, įgijus kitokios patirties, po pertraukos. Autorius mini ir ritualizmo prisitaikymo tipui būdingą elgesio formą, kai kultūriniai tikslai individui yra nesvarbūs, tačiau jis elgiasi legitimuotomis ir visuomenei priimtinomis formomis. Taip atsitinka tada, kai studijuojama „bet ką“ ir nėra motyvacijos mokslams, o veikiama tam tikru „bandos instinkto“ būdu. R. Mertoną tipologijoje apibūdintas atmetimo / atsiskyrimo prisitaikymo būdas

galėtų būti svarstomas tuo atveju, jei pasirinkusieji atidėti studijas neketintų studijuoti ir savo ateities nesietų su universitetu. Tačiau dauguma apklaustų informantų jau atliekant interviu buvo studijuojantys ar savo ateitį siejantys su universitetu, todėl šios prisitaikymo formos aptariamajai informantų grupei nepriskirtinos.

Įvairaus pobūdžio anoniminė būsena gali sukelti tam tikras būsenas, kurios įvardytinos psichosocialiniu stresu. Jis yra deviantinio prisitaikymo prie egzistuojančių visuomenės normų padarinys, galintis turėti įtakos tam tikroms destruktinėms elgsenoms.

3.3. Realiosios PAS prisiimamos tapatybės

„Arba tu esi visuomenėj studentas, arba tu esi verslininkas. O kitas toks yra tas, kas maždaug neapsisprendėlis. Kad dar tau reik metus iki tol, kol apsispręsi.“ (Motiejus, 19 m.)

Turint omenyje E. Goffmano stigmatizacijos teoriją galima teigti, kad visuomenėje, kurioje egzistuoja masinis ar universalus AM paplitimas, tie individai, kurie atideda studijas, neatitinka virtualios studento tapatybės. Virtualios ir realios tapatybių neatitikimai sukelia tam tikrą įtampą, kuri išryškėja įvairiose atidėjusiųjų studijas veiklose. Dauguma atidėjusiųjų studijas laiką paskirsto įvairioms veikloms, kurios gali būti kategorizuojamos pagal tai, koks vaidmuo prisiimamas tam tikrose veiklose. Ši kategorizacija sutampa su kategorizacija, atlikta Didžiojoje Britanijoje, taip pat Vokietijoje, tad gali būti iš dalies laikoma universalizuota schema. Atidėję studijas studentai atlieka skirtingus, santykinai „universalius“ vaidmenis arba prisiima skirtingas virtualaus studento neatitinkančias realias tapatybes. Remiantis empirine medžiaga išskirti pastarieji tapatybių tipai (arba atidėtų studijų veiklos galimybės), kurie dažniausiai prisiimami studijų atidėjimo laikotarpiu: apmokamas darbas savo šalyje, apmokamas darbas kitose šalyse, savanorystė savoje šalyje, savanorystė kitose šalyse, NEET (nesimokoma, nedirbama, nedalyvaujama mokymuose).

Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, atlikėjui, kuris turi potencialiai diskredituotiną stigumą, svarbiausia problema tampa siekis taip valdyti informaciją, kad jo išskirtinumas liktų nežinomas kitiems. Šiuo atveju individas elgiasi taip, kad nebūtų stigmatizuojamas. Pastebima, kad visi žmonės vienomis ar kitomis sąlygomis yra daugiau ar mažiau stigmatizuojami. Todėl ir PAS galėtų būti interpretuojamas kaip didesnis ar mažesnis neatitikimas tarp virtualios ir realios atlikėjo (normalaus jaunuolio studento) tapatybės. Autorius teigia, kad atlikėjai visuomet turi ką nors slauto, ko jie nenorėtų atskleisti publikai, kas, jų nuomone, publikos akyse padarytų juos menkesnius (Leonavičius, 2005). Šiuo atveju nestudijuojantis žmogus gali save suvokti kaip ne

tokį vertingą, lygindamas save su visuomenėje priimtu „normaliu kitu“, kuris tik pabaigęs mokyklą stoja į universitetą.

3.3.1. Apmokamas darbas

Apmokamas darbas savo šalyje

Dažnu atveju jauni žmonės, neturintys AM diplomo, įsidarbina kvalifikacijos nereikalaujančiuose darbuose didelėse (kartais tarptautinėse) kompanijose aptarnavimo srityje, dirbdami menkai apmokamus, tačiau santykinę išgyvenimo galimybę suteikiančius darbus. Vertėtų pažymėti, kad tokio pobūdžio darbai dažniausiai suponuoja stagnacinę situaciją vertikalaus socialinio mobilumo trajektorijoje. O kai kuriais atvejais aplinkinių gali būti traktuojami ir kaip savo potencialo neišnaudojimas arba vertikalaus socialinio mobilumo prasme – kaip lipimas laipteliu žemyn. Tai taip pat gali liudyti nepakankamos naudos gavimą pagal tą logiką, kurią siūlo visuomenė, besiorientuojanti į turėjimą ar vartojimą, o ne į buvimą ir refleksiją (nauda reikalinga tam, kad būtų pasiruošta vėliau sėkmingai siekti karjeros) (Fromm, 1976; Giddens, 2000; Bauman, 2011).

„Ne visi, ne visi į aukštąsias mokyklas, kiti, palauk, žinau, kad tiesiog vienas dar darbavosi Makdonalde, dabar gal vėl įstojo kažkur, nu, supranti toks, bet jis toks genijus, matematikas, supranti, mums tai buvo gaila, kad jis, supranti, ten įstojo, nu į Makdonaldą.“ (Nikalojus, 22 m.)

Dažnu atveju socialinės aplinkos vertinimuose pasijusdavo, kad sprendimas atidėti studijas kažko turiningo neveikiant buvo traktuojamas kaip metų praradimas arba tas laikotarpis, kuris priešiškausi informantų socialinės aplinkos nuomone, traktuojamas kaip „neduodantis naudos“, bevertis.

Įdomu, kad atidėtų studijų laikotarpiu ieškomi darbai ir praktikos kartais tampa ne tik pragyvenimo šaltiniu, bet ir strategija „savo vietai“ patikrinti: išbandomi darbai ir apmokamos darbo praktikos tose srityse, apie kurių studijas mąstoma ateityje, ir taip išsiaiškinama, ar ta sritis iš tiesų domintų ir ar žmogus joje save matytų ateityje. Tokia pasitikrinimo strategija Z. Baumano (2011) teorijos kontekste taip pat atspindėtų polinkį pomaternistinės pasaulėžiūros link, kai individas, suvokdamas įvairias galimybes, stengiasi jas išgyventi kaip tam tikras patirtis ir tikisi surasti didžiąją patirtį, t. y. atrasti savo sritį.

„Atlikau įvairias praktikas (kaip praktikantė – aut. past.) žiniasklaidos srityje, pirmiausia keturis mėnesius dirbau įmonėje, kuri tiekavo rekvizitus televizijos parduotuvėms, Vokietijos komedijų programoms ir, kaip tai vadinama, aktorių atrankos pasirodymams, o tai nėra labai mielas darbas, nuo pat pradžių turėjau daug atsakomybės, už tai gavau šiek tiek pinigų, kadangi dirbti reikėjo tik keturis mėnesius, man tikrai patiko, bet jaučiausi „gerai, galiu tai dirbti, bet nesvajuju būti rekvizitininke. <...> Man tikrai tai patiko,

taigi vis daugiau galvojau apie tai, kad noriu būti režisiere ir eiti į šią meno mokyklą, kurioje galiu studijuoti kino meną ir ką nors sukurti.“ (Vita, 21 m.)⁸⁷

Kaip ir Z. Baumano (2011) aprašomais atvejais, dauguma didžiųjų patirčių beiškantys vartotojai tomis patirtimis nusivilia ir to nusivylimo procese atsiranda naujos galimybės su naujais „didžiosios patirties“ ir laimės pažadais, o tai gali būti projektuojama universitetinių studijų atžvilgiu. Įdomu ir tai, kad informantė studijavimo būdu įgyjamą patirtį įvardija kaip „lengvesnį kelią“.

„Jokios praktikos ar panašiai, taip, stojau į universitetą <...> taip, iš pradžių taip maniau, bet paskui galvojau, kad ne, tai per daug praktiška. Maniau, tas interjero dizainas, jis atimtų tiek daug energijos, tiek pastangų padaryti šį planą ir pritaikyti, taip, galėjau padaryti planą, kurį, manau, nebuvo drąsu pritaikyti, tada pagalvojau, kad eisiu lengvesniu keliu, taip, esu patenkinta tuo sprendimu.“ (Jadvyga, 22 m.)⁸⁸

Kai kurie iš informantų pasirenka tikslingai padirbėti kaip praktikantai toje srityje, su kuria mąsto sieti savo ateitį. Pastebėtina, kad tokiais atvejais studijų atidėjimas tampa instrumentine veikla tam, kad padidintų savo konkurencingumą tuomet, kai studijos bus pabaigtos (nedaugelis žmonių bus dirbę toje srityje) ir taip sulauks geresnių darbo pasiūlymų. Tokia strategija Z. Baumano (2011) galėtų būti įvardijama kaip viena iš savęs suprekinimo strategijų, kai kitokią patirtį nei studijavimą įgijęs žmogus (darbo praktika) siekia būti patrauklesne „preke“ darbo rinkoje.

Marksistinės mokyklos požiūriu, toks žingsnis kaip savo konkurencingumo (ir egoizmo) iškėlimas kapitalistinėse sistemose pamina tikrąsias bendruomenės formas ir skatina individualizmo ir konkurencinio egoizmo klimatą, kuriame vyrauja konkurencija dėl darbo vietų tarp darbuotojų, kuri gali viršyti pačių savininkų demonstruojamą konkurenciją (Allen ir Buchanan, 1982).

„- Kodėl pradėjai tai dirbti?

⁸⁷ *„I did different practice (being a trainee) in media, like first I worked four months in a company that provided props for tv shops, like German comedy stuff and things like that and how is it called - casting shows, and that's not very nice, I had a lot of responsibility from the beginning on and I did get some money for that and as four months I really liked it but felt like 'all right, I can do this, but it's not like something I dream of being a props person. <...> I really liked that so I was dreaming more and more about being a director and going to this art school where I can study film and make some things.“ (Vita, 21 m.)*

⁸⁸ *„No internship or something like that and yeah, I applied for university <...> yeah, at first I thought so, but then I thought, no, it's too practical. I thought all this interior design, it would cost so much energy, so much effort to do this map and to apply and yeah, I could do the map which was not brave enough I think to apply, yeah, and then I thought I would go for the easier way, yeah, I am happy about that decision.“ (Jadvyga, 22 m.)*

- Iš esmės, kad turėčiau pagrindą ir man siūlytų darbus, nes aš jau būsiu įgijęs patirties. Taigi, kai pabaigsiu, būsiu vienas iš nedaugelio žmonių, turinčių darbo patirties reikiamoje srityje, skirtingai nei dauguma.“ (Edvard, 21 m.)⁸⁹

Informantai dalijasi patirtimi, kad kai kuriais atvejais pabandę dirbti darbą dar nebaigę universiteto ir anksčiau nejutę ypatingos motyvacijos mokymosi procesui universitete („per daug teorijos“) supranta, jog tam tikruose kvalifikacijos nereikalaujančiuose darbuose jie negali likti (arba judėti socialinio mobilumo laipteliais aukštyne), o egzistuojanti situacija jų netenkina, tad pradeda savęs klausinėti: „Ar aš tai noriu veikti visą likusį savo gyvenimą?“. Įdomu, kad toks klausimų formulavimas būdingas daugiau ankstyvajai modernybei ar gamintojų visuomenės logikai, kai mąstoma ilgalaikių tikslų ir trajektorijų kategorijomis (Bauman, 2011), tačiau ypatingas dėmesys kreipiamas individo teikiamai prasmei ar norui imtis tam tikros veiklos, o tai neatsiejama nuo refleksyvaus, pomaterialių vertybių diskurso arba vėlyvosios modernybės vertybinių orientacijų (Giddens, 2000; Fromm, 1976; Inglehart, 2007).

„Iš tikrųjų aš nenorėjau studijuoti, visada sakiau: „Ne, aš nenoriu to daryti, studijose per daug teorijos, tačiau noriu kažką veikti, ką nors dirbti, taigi dėl šios priežasties pradėjau užsiimti kita veikla, bet paskui pasakiau: „Gerai, gavau šį darbą ir galėčiau toliau jį dirbti, bet klausimas, ar aš noriu jį dirbti visą likusį savo gyvenimą?“. Taigi dabar turiu galimybę studijuoti ir aš studijuoju, nes manau, kad tai yra gera proga eiti toliau ir įgyti daugiau gebėjimų, taip.“ (Jobe, 22 m.)⁹⁰

Apmokamas darbas savo šalyje gali būti skirtingai afišuojamas arba slepiamas, priklausomai nuo to, kokioje darbovietėje (lauke) įsidarbinama ir ar tas laukas yra prestižinis, ar ne (P. Bourdieu). Darbo savo šalyje ėmimasis neprestižiniuose laukuose dažnai būna lemtas „beviltiškos“ situacijos, kai informantai, prisiėmę atsakomybę už save ir savo sprendimus, nenori būti finansiškai priklausomi nuo savo tėvų, nes tai keltų papildomą įtampą jų socialinei aplinkai, kuri pasirinkimui atidėti studijas nepritarė.

„Sako, „Norėtum dirbti?“, o aš tokia buvau nevilty, jau galvojau, – viskas, nieko nesusirasiu, nežinau, reikės dabar prašyt tikrai tėvų. <...> Aišku, braškių pardavėja tai yra ne tai, ko norėčiau, bet vis tiek realiai džiaugiuos, kad dirbau.“ (Kotryna, 19 m.)

⁸⁹ „- Why did you start working for this?

- Basically to get a base and to get job offers if you have this experience, so when I finish, all that, one of the few who already have work experience in the right field, not like majority.“ (Edvard, 21 m.)

⁹⁰ „I actually didn't want to study, I always said, 'no, I don't want to do this, it's too much theory, but I want to do something, to work something, so this is the reason I started something else, but afterwards I said 'ok, I got this job now and I could continue working that but the question is 'do I really want to do this for the rest of my life?'. So now there is a possibility to study and I do it because I think this is a good possibility to go further and have more abilities afterwards, so yeah.“ (Jobe, 22 m.)

Žinant tai, kad dauguma jaunuolių atidėtų studijų laikotarpiu dirba kvalifikacijos nereikalaujantį darbą, kuris visuomenėje nėra afišuotinas, galimas dalykas, kad užsiimdami tokia veikla, o ne studijavimu, jie jus tam tikrą įtampą, atsirandančią iš jų situacijos, kurioje virtualioji tapatybė (E. Goffmanas), kurios iš jaunuolio tikisi visuomenė, neatitinka realiosios (veiklos, kuria užsiimama), tačiau didesnė įtampa, kaip pastebi informantai, būtų juntama tuomet, jei jie neužsiimtų jokia veikla ir taptų finansiškai priklausomi nuo savo socialinės aplinkos, kuri studijų atidėjimo sprendimui nepritarė.

Apmokamas darbas kitose šalyse

Kalbant apie dramaturginę veikėjo situaciją (E. Goffmanas), kai individo realioji tapatybė neatitinka virtualiosios, duomenys atskleidžia, kad individai yra linkę savo darbo patirtis, t. y. veiklas, pagal kurias įgauna realias tapatybes virtualiosios atžvilgiu, afišuoti kaip sėkmingas, net jei tai ir nėra kvalifikacijos reikalaujantis darbas. Darbas kitose šalyse suteikia galimybę kaupti ne tik ekonominio kapitalo formas, bet ir mokytis kitos kalbos ir kultūros, plėsti socialius tinklus (P. Bourdieu), tad gali tapti pridėtine verte individui, ieškančiam darbo jau po studijų baigimo (pagal RPT).

Nepakankamos pirminės motyvacijos studijuoti universitete trūkumas taip pat identifikuojamas kaip viena iš studijų atidėjimo priežasčių. Tokiais atvejais atsiradus įsidarbinimo galimybėms kitose šalyse, pasirenkama ekonominius jauno žmogaus poreikius patenkinanti veikla – apmokamas darbas, kuris nebaigus mokyklos dažniausiai yra kvalifikacijos nereikalaujantis. Tačiau informantams refleksyviai pamąščius, ar norėtų tokia veikla užsiimti likusį gyvenimą, atsiranda noras „siekti kažko daugiau“. „Siekti kažko daugiau“ gali būti siejamas su tam tikru ekonominio saugumo poreikių užtikrinimu ir atsirandančiais kitais, pvz., statuso įgijimo, savivertės, poreikiais, kurie tampa neatsiejami nuo judėjimo vertikalaus mobilumo trajektorija aukštyn, o tai neįgijus aukštojo išsilavinimo universalus AM visuomenės kontekste yra sunkiai pasiekiami.

Tuomet, kai vaikinams kitose šalyse siūlomas kvalifikacijos nereikalaujantis darbas, kurį dirbant reikalinga fizinė jėga, merginų atveju pasitaiko darbo pasiūlymų grožio industrijoje. Tokiais atvejais tas kapitalas, kuriuo disponuojama, yra žmogaus išvaizda, kuomet kitos (kultūrinio, simbolinio) kapitalo rūšys yra ne tokios reikalingos, kaip ieškant kitokio pobūdžio darbų. Įdomu ir tai, kad taip derinant darbo laiką ir laisvalaikį informantai kaupia kapitalo rūšis

kitomis (ne visada instituciškai grįstomis ir reguliuojamomis) formomis, pavyzdžiui, kaupiamas ne tik ekonominis, bet kultūrinis kapitalas, užmezgami kontaktai, praplečiantys socialinius tinklus ir kt.

„Dar, prisimenu, viena mergina atsirado, kuri iš tikrųjų stojo, bet jai pasiūlė modelių agentūroj padirbėti Niujorke, tai dabar jina ten Niujorke pozuoja fotografams.“ (Jonas, 18 m.)

Vokietijos informančių atvejais moteriškosios lyties atstovės dažnai ieško galimybių įsidarbinti kitose šalyse kaip programos „Au pair“ auklės. Svetima kultūra dažnai pasirenkama tikslingai: ne tik kultūrai pažinti, bet ir kalbos studijoms, kryptant ne tik ekonominio, socialinio, bet ir kultūrinio kapitalo kaupimo galimybių link. Tokiu atveju iš institucinės mokyklos „įkalinimo sistemos“ (Faucault, 1995) tarsi ištrūkstama į mikroinstituciją kitoje kultūroje – šeima, kurioje sėkmės atveju laimingai integruojamasi ir sklandžiai kaupiama minėtos kapitalo rūšys.

„Ne, atidėjau studijas metams, vykau į Londoną ir dirbau „Au Pair“ aukle, nes norėjau veikti ką nors kita, taip pat nebuvau tikra, ką studijuoti. Taigi galvojau, kad būtų gerai turėti laisvo laiko, kad tiesiog galva pailsėtų ir viską permąstyčiau.“ (Faustina, 23 m.)⁹¹

Toks tam tikros distancijos atsiradimas – tiek savos šalies, tiek savo šeimos atžvilgiu (dauguma jaunų žmonių minėtose šalyse iki abitūros pabaigos gyvena ir yra išlaikomi savo tėvų), ne tik skatina tarpkultūrinį mokymąsi, bet ir sudaro sąlygas savirefleksijai, kvestionavimui, savistabdos galimybės (angl. *get my mind clear*), o tai A. Giddenso (2000) įvardijama kaip tam tikros saviterapijos ir savistabdos praktikos. Pažymėtina, kad net ir tuomet, kai lankomasi jau būtuose kontinentuose, šių metų patirtys išgyvenamos kitaip nei, pavyzdžiui, keliaujant su tėvais vaikystėje. Egzotiškų patirčių ieškojimas, regis, iš dalies atitinka Z. Baumano (2011) identifiкуotą vartotojo tipą, kai iš tam tikrų įvykių gyvenime tikimasi „didžiosios patirties“ pažado išsipildymo.

„Visada žinojau, kad noriu keliauti, ir man labai patiko keliauti, kaip jau minėjau, aš keliaudavau, nes mano tėvams tai patinka, jau aplankiau visus žemynus, tačiau Azija man buvo kaip naujas žemynas, nes jame buvau tik vieną kartą, kai buvau labai maža, neprisimenu tos kelionės. Be to, tas keliavimas buvo kitoks, „backpacking“ būdu, tai kitokia patirtis nei būti viešbutyje ir užsiimti vaikiška veikla, ten aš užaugau ir dariau tai, ko niekada nedaryčiau su savo tėvais. Nepasiėmiau savo telefono, nieko nepasiėmiau, tiesiog vykau kaip stoviu, ir man tai buvo labai didelė patirtis.“ (Vincenta, 21 m.)⁹²

⁹¹ „No, I took a gap year, I went to London for a year and I worked as an Au pair, cause I wanted to do something else, and also I was not sure what to study. So I thought it would be good to take time off, just to get my mind clear and think things over.“ (Faustina, 23 m.)

⁹² „I always knew that I wanted to travel and I really enjoyed travelling and as I said, I was used to travel because my parents loved it and I have already been to all continents and like that, but Asia was kind of new to me, because I was there only one time and I was very little, I don't remember. And also it was different kind of travelling because we were backpacking and of course it's a different experience than being in a hotel and doing stuff like children and there

Taigi tiems žmonėms, kurie yra sukaupę pakankamą ekonominio kapitalo kiekį (arba yra pakankamai remiami savo tėvų), tarptautinėje virtualioje erdvėje egzistuoja tam tikra atidėtų studijų industrija, kai siūlomos „gyvenimo patirčių“ paslaugos, už kurias reikia susimokėti (tai gali būti ne tik keliavimo ir mokymosi, bet ir įvairios savanorystės praktikos įvairiose (dažnai egzotiškose) pasaulio vietose, integruojant ne tik savanoriško, bet ir apmokamo darbo bei praktikų įvairiose srityse galimybes).⁹³

3.3.2. Savanorystė

Savanorystė kitose šalyse

Viena iš labiausiai palaikomų aplinkos (ir afišuotinių) atidėtų studijų praleidimo strategijų – savanorystė kitose (dažnai egzotiškose) ir „didžiąsias patirtis“ siūlančiose šalyse (Bauman, 2011; Baudrillard, 2010). Kartais pagrindimas, kodėl pasirenkama viena ar kita atidėtų studijų pasirinkimo vieta, skirta savanorystei, informantų paaiškinamas intuityviais argumentais, pavyzdžiui, „pajutau, kad mano vieta“ (Giddens, 2000; Fromm, 1976).

„Aš norėjau į Taize važiuot labai. <...> ir nuėjau į Taize puslapi ir ten buvo maršrutiniai autobusai į Taize ir žiūriu iš Lenkijos važiuoja. <...> Aš nežinau, aš pirmais metais ten išvažiavau ir kažkaip pajutau, kad mano vieta, ir žinojau, kad grįšiu ilgesniam laikui.“ (Kotryna, 19 m.)

Kita vertus, Vokietijoje kai kurie informantai pažymi, kad savanorystę ar apmokamo darbo patirtys kitose, dažniausiai egzotiškose šalyse yra susijusios su tuo, ką J. Baudrillardas (1970; 2010) įvardijo kaip laisvalaikio afišavimą. Keliavimas dirbti arba savanoriauti, pavyzdžiui, į skurstančias Afrikos šalis, vadinamas prestižu, tačiau kartu kai kurių informantų vertinamas kritiškai, nes sukuria dar stipresnę globaliu mastu atskirtį tarp pasiturinčių ir neturinčių pakankamai kapitalo, pvz., tam, kad vos užsinorėję pakeistų aplinką.

„Manau, šiuo metu labai populiari vykti į Afriką ir dirbti su mažais vaikais, kurie neteko mamos, ar panašiai, bet, mano nuomone, tai prestižas, nes žmonės visada panorėję gali grįžti namo, o Afrikos žmonės negali.“ (Margarita, 21 m.)⁹⁴

Įdomu, kad tuo metu, kai tokiems savanorystės projektams organizuojantis savarankiškai (Lietuvos informantų atvejai) reikalinga ekonominio kapitalo investicija (tam, kad galima būtų nuvykti į savanorystės vietą), Vokietijos atveju minimos valstybės remiamos instituciškai

I was grown up and I did some stuff I would never do with my parents. I didn't take my phone, I didn't take anything, I just went like this and it was really great experience for me.“ (Vincenta, 21 m.)

⁹³ Šaltinis: Prospects. Prieiga internete: http://www.prospects.ac.uk/gap_year_opportunities.htm ir kt.

⁹⁴ *„I think at the moment it is very trendy to go to Africa and to work with little children that lost mum or something, but I think it's prestige, cause people can always travel home when they want to and people in Africa they can't.“ (Margarita, 21 m.)*

organizuotos programos, kurių dėka pačiam savanoriui yra padengiamos kelionės ir pragyvenimo kitoje šalyje išlaidos.

Ne vienas informantas tokias neįprastas ir egzotines patirtis įvardija gyvenimą keičiančiomis patirtimis, kas „didžiosios patirties“ pažado nenuvilia ir įvyksta virsmas iš tam tikros rinkos ekonomikos dėsniais grindžiamos patirties į gyvenimo kokybę ir refleksija grįstas gyvenimo strategijas („įsivaikinimas“, vartojimo įgūdžių pokyčiai, etikečių nepaisymas ir kt.).

„Dabar, kai perku drabužius, man nesvarbu, ar eiti į „Primark“ ar „Tommy Hilfiger“ parduotuves, tie daiktai gaminami taip pat, taip, gali pažiūrėti, ar skiriasi kokybė, bet nesiskiria, šis pasaulis nėra toks lygus visiems. Taip.“ (Michelle, 23 m.)⁹⁵

Kalbant apie pasirinkimą atidėti studijas ir to laikotarpio savanorystės kitose šalyse veiklas, galima daryti prielaidą, kad informantai esamą įtampą tarp neatitinkančių tapatybių atskleistos stigmos atveju bando kompensuoti afišuodami kitas, jiems ne mažiau prasmingas už studijas veiklas (Goffman, 1963). Todėl viešas dienoraščių rašymas gali būti interpretuotinas ne tik kaip savistabdos ar savirefleksijos praktika (Giddens, 2000), bet ir kaip tam tikra elgesio strategija, parodanti, kad virtualios tapatybės neatitikimas gali turėti ir pozityvių prasmų bei patirčių.

„Matai, aš šiaip esu žmogus, rašantis, man labai patinka rašyti ir jo, aš pradėjau savo rašyti blogą, kurį planavau rašyti kokius keturis metus turbūt, bet kadangi prisižadėjau, tai dabar pažadą bandau tesėti. <...> Jo, aš rašau tai daug ir apskritai, vienu metu rašiau į dieną po sakinį, <...> aš rašau tai daug žinok, jo.“ (Kotryna, 19 m.)

Savanorystė savoje šalyje

Savanorystė savoje šalyje taip pat suteikia tam tikrą laikiną savanorio tapatybę, kuri neatitinka virtualiosios studentiškosios tapatybės, tad ją turintysis gali justis dėl to atsirandančią įtampą (Goffman, 1963). Kiek įtampa bus juntama, priklausys nuo to, kokioje šalyje informantai gyvena ir kiek toje šalyje savanoriška veikla yra prestižinė arba socialiai priimtina (P. Bourdieu), o galbūt ir nuo to, kiek finansiškai palaikomas / nepalaikomas savanoriaujantis individas.

Savanoriška veikla, anot informantų, Lietuvoje neatsiejama nuo tam tikrų neigiamų stereotipų, kai savanorystės veiklos visuomenėje yra nevertinamos ir finansiškai neapmokamos savanoriui, o patys savanoriai traktuojami kaip nepakankamo kapitalo kiekį sukaupę žmonės.

⁹⁵ *„And now when I am buying things I think it doesn't matter if I go to prime mark or I go to Tommy Hilfiger, things are produced on the same dish, yeah, you can look maybe the quality is different, but yeah, it's not, this world is not that equal. Yeah.“ (Michelle, 23 m.)*

Taip pat, anot stereotipų, savanorystės nesuteikia galimybių kaupti (ekonominio) kapitalo rūšis, todėl tai yra traktuojama kaip „niekinis dalykas“.

„Jo, bet su tais stereotipais yra sunkoka. Ir pati savanorystė turi neigiamų stereotipų <...>. Neigiami, pirmas, kad turėjom tokį seminarą mes su mokytojais, kad tobulėjom savanoriai, tai iš karto pasakė, kad mes negalim būt mokytojai seminare, nes mes neturim patirties, mes esame niekas, ir šiaip, kai pasakai savanorystė, tai visi galvoja, kad su armija, kareiviai visokie, tai va, toks irgi, stereotipai, kad savanoris nieko nemoka, nieko negali, tai yra niekinis dalykas ir joks vertas, nes tu nieko iš to negauni, tau nėra naudos.“ (Motiejus, 19 m.)

Įdomu, kad kai kuriais atvejais į savanoriškas praktikas integruojamasi iš dalies ieškant didžiųjų prasminių momentų, o gal net didžiosios patirties, prieštaraujančios rinkos ekonomikos dėsniams („super“ pasiaukojantis darbas, tikiesi, kad tu būsi reikalingas), tačiau patiriamas nusivylimas ir savanorystės nutraukiamos.

„Bet man gavosi labai juokingai su savanoryste, aš kai buvau savanoris, tai savaitę maišiukus lanksčiau. Šita, celofaninius, o paskui nebesavanoriavau. Ne, čia kaip bajeris gavosi, tiesiog, ne, tai gal čia tiek to jau čia <...>. Aš įsivaizdavau savanorystę, kad ten kažkoks jau super pasiaukojantis darbas, <...> bet pamatai, kad ten daug visokių moteriškių, kurios, supranti, ir taip ten labai darbščios ir kažką bandai savo nagus prikišti, matai, kad ten tų nagų nelabai reikia.“ (Nikalojus, 22 m.)

Tam tikros neįpareigojančios savanorystės formos ir jų trumpalaikiškumas gali priminti vartotojų visuomenėje egzistuojančias naujoves, palengvinančias tapatybių kūrimo ir ardymo procesus, Z. Baumano (2011) įvardijamas „rūbinių bendruomenėmis“ (panašiai kaip teatro žiūrovų susibūrimas rūbinėje). Autorius tokias bendruomenes vadina pamėklinėmis bendruomenėmis, bendruomenėmis – fantomais, *ad hoc*, karnavalinėmis bendruomenėmis, tokiomis bendruomenėmis, į kurias pakliūvama tiesiog atsiradus tinkamu laiku tinkamoje vietoje arba pagal vienodas sportines emblemas bei kitus bendrų intencijų, stiliaus ir skonio požymius. Jos apibrėžiamos kaip fiksuotos trukmės bendruomenės, iš kurių „iškrentama“ vos tik minia išsiskirsto. Teigiama, jog rūbinės bendruomenė nereikalauja leidimų įeiti ar išeiti, neturi biurų, kurie šiuos leidimus išduotų, nėra ir teisės apibrėžti bendrųjų kriterijų, pagal kuriuos būtų įsijungiamas, tokiu atveju dalyvavimo bendruomenėje modalumas yra apibūdinamas kaip subjektyvus, čia svarbus paties dalyvio momentinis „patyrimas“ (Bauman, 2011:201–202). Tokiais atvejais, kai dalyvio momentiniuose patyrimuose tam tikri patyrimo lūkesčiai neišsipildo, bendruomenė (kaip spiečius) gali lengvai išsisklaidyti arba jos nariai gali ją palikti.

Vokietijoje savanoriškas darbas pasirinktose institucijose gali praversti ir kaip praktika tame lauke, su kuriuo norima sieti studijas, o laukimo semestrai prideda papildomų „taškų“ stojant į universitetą.

„Aš turiu draugą, kurio abitūra buvo gera, bet jis nori studijuoti mediciną, todėl nusprendė, kad iš pradžių jis dirbs ligoninėje ir tada jis suskaičiuos visus semestrus, kuriuos ten praleido. Tai vadinasi vadinasi „laukimo semestrais“.“⁹⁶

Apibendrinant savanorystę savoje šalyje galima konstatuoti, kad pastebimas kiek negatyvokas savanoriaujančių Lietuvoje savanorystės vertinimas – tiek dėl palyginti menko savanoriškos veiklos prestižo visuomenėje ir stingančio socialinio bei finansinio palaikymo tokioms veiklos, tiek dėl pačių veiklų, kurias atlikdami jautė neišnaudojantys savo kapitalo. Tokiu atveju darytina prielaida, kad jei studentai jaus visuomenės nepalaikymą ir patys nebus entuziastingai nusiteikę veiklos atžvilgiu, nebus nusiteikę ja ir afišuotis, arba savo atskleistą stigmą „pateisinti“ ta veikla, kuri visuomenei atrodo neįdomi arba neprestižinė. Vokietijoje, visuomenei labiau palaikant savanoriavimo veiklas, jos gali tapti erdvėmis, skirtomis susipažinti su tuo lauku, kuriame norima rinktis studijas ir / ar darbą.

3.3.3. NEET (nesimoko, nedirba ir nedalyvauja mokymuose)

Nesiintegruojantys ir nedalyvaujantys jokiuose formaliuose mokymuose jauni individai literatūroje įvardijami NEET kategorija.⁹⁷

Europos Sąjungos kontekste NEET yra laikomi vieni iš problematiškiausių grupių jaunimo nedarbo kontekste. Politiniame kontekste NEET yra apibrėžiami kaip labiausiai rizikoje esanti grupė ir dažniausiai probematizuojama bedarbystės bei riboto dalyvavimo švietimo kontekste.⁹⁸ Tuos, kurie nesiintegruoja į darbo rinką ar tam tikrus formaliai reglamentuotus mokymus, galima būtų priskirti savanoriškų NEET grupei.

„Planas B buvo labai paprastas iš tikrųjų – išeit iš KTU, susikoncentruoti į tai, ką aš noriu mokytis, tai yra aš jau žinojau, kad aš noriu mokytis tik humanitarinius mokslus, tada aš greit išsirinkau, jau nebereikėjo labai ilgai laukti, ko aš noriu ir galų gale egzaminai buvo gan tokie humanitariniams mokslams: lietuvių, anglų. Tai ką daryt? – reikia persilaikyt istoriją. Nuėjau į mokyklą, susitariau, kad eksternu persilaikau istorijos valstybinį egzaminą, tada tėvai kuriuo klausimu mane finasavo, tai, kad man priėmė korepetorių.“ (Adomas, 22 m.)

Tuos, kuriems integruotis nepavyksta ir jie neužsiima jokia veikla dėl įvairių (ne visada savanoriškų) priežasčių, galima būtų priskirti galimybių ieškotojų arba pasitraukusių /

⁹⁶ „I have a friend whose abitur was like, it was good, but he wants to study medicine, so he decided that he first will work in hospital and then he counts all the semesters he was there and it's called. Wartesemester“

⁹⁷ NEET (angl. *Not in Education, Employment or Training*) – iš anglų kalbos išvertus reiškia esančius „ne švietime, darbe ar mokymuose“, t. y. nesimokantys, nedirbantys ir nedalyvaujantys mokymuose asmenys. Tai apibūdinama kaip pasitraukimo iš darbo rinkos rodiklis, o galbūt net ir pasitraukimo iš visuomenės rodiklis (Mascherini, 2012).

atsiskyrusių NEET grupei, kai į darbo ar studijų / mokslo veiklas nesiintegruojama dėl to, kad ieškoma labiau tinkančių galimybių, arba dėl to, jog dėl įvairių priežasčių dingsta motyvacija dirbti.

Pastarųjų grupių atstovai neužsiima jokia veikla, kuri suteiktų jiems tam tikrą vaidmenį, besiskiriančią nuo to, kurį jie turi savo neformalioje aplinkoje, arba, E. Goffmano terminais kalbant, lieka užkulisiuose⁹⁹. Užkulisiuose dažniausiai lieka tie, kurie patiria didžiausią aplinkos spaudimą ir nepalaikymą, ir dažniausiai tie, kurie į jokias (net ir neformalias) veiklas ar mokymus nesiintegruoja.

„Tai va, dėl to, kad nieko neveikiau, – na, ką įvardinsi veikla – kažkokį darbo ieškojimą, keliones kažkur, tai nieko to nedariau, tai toks pasijuto primestas požiūris, kad tu čia nieko neveiki arba mali š..ūdą, nu, čia iškirpk šitą. Ta prasme, bevertis kažkoks. Tai truko devynis mėnesius. Iki dabar stojimo čia.“ (Kristupas, 20 m.)

E. Goffmanas teigia, kad atskleistos stigmatos atvejais galima pastebėti savęs žeminimo apraiškų, kurios peržengia mandagias savęs nuvertinimo ribas ir tampa našta aplinkiniams. Toks elgesys, kaip rašoma, dar labiau pabrėžia asmens virtualios tapatybės skirtumus ir labiau išryškina jo stigmą (Leonavičius, 2005).

Ai, draugai, tai, vienas draugas: „Sveikinu tokį drąsų žingsnį“, nes čia visai drąsus poelgis, kiti žvengė ir klausė: „O ką dabar veiksi?“, kai atsakiau, kad nežinau, tai dar labiau žvengė.“ (Kristupas, 20 m.)

Tam tikros įtampos atveju pastebima ir tam tikra stigmatizavimo tendencija tarp vyresnės kohortos ir artimesnių socialinio rato (giminės) žmonių.

„Jeigu draugai, tai manau, jog pakankamai palaikytų. Jeigu, kalbant apie senelius, dėdes ir tetas, tai (juokiasi) būčiau išbrauktas iš giminės sąrašo.“ (Patrikas 20 m.)

Kai kurie nedirbantys ir nesimokantys formaliose institucijose tokią elgesio strategiją pasirenka savanoriškai ir laiką praleidžia keliaudami ne tik savose, bet ir kitose šalyse. Toks turistinio statuso pasirenkamas poilsiu ir išankstiniams ruošimuisi ateinančioms studijoms. Tokiais atvejais informantai nepažymi neigiamos aplinkos reakcijos, o taip praleistas laikas tampa

⁹⁹ Užkulisiai yra apibūdinami kaip vieta, kurioje „ištraukiami“ įvairūs scenoje nuo publikos slepiami faktai, taip pat leidžiami įvairaus pobūdžio neformalūs veiksmai. Užkulisiais yra vadinama vieta, kurioje ruošiamasi vaidinimui ir tai yra, kaip pastebima, griežtai kontroliuojama teritorija, į kurią stengiamasi neįsileisti auditorijos atstovų. Riba, skirianti sceną ir užkulsius, yra apibūdinama kaip labai ryški, ir scenos, ir užkulsių teritorija gali būti santykinė ir priklausyti nuo atliekamo vaidinimo. Užkulsiams priskiriamos pastarosios „tipiškos“ funkcijos: - užkulsiuose yra įmanoma suklastoti vaidą ir parodyti, kad tuo galima išreikšti tai, kas peržengia jį patį; - užkulsiuose atvirai konstruojamos iliuzijos ir įspūdžiai; - čia saugojami scenos rakandai ir asmeninio fasado reikmenys, iš kurių galima pasirinkti poelgių ir personažų skirtingiems repertuarams; - užkulisiais įvardijama erdvė, kurioje paprastai atsipalaiduojama; - užkulisiai yra ta vieta, į kurią, kaip tikisi atlikėjas, auditorijos nariai neįsiverš (Goffman cit Leonavičius, Norkus ir Tereškinas, 2005).

kultūrinio, socialinio kapitalo kaupimo laiku ir yra pozityviai traktuojamas visuomenės.

„Praeitais metais išlaikiau egzaminus. <...> Taigi pasakiau, kad nieko neveiksiu, buvo keletas kelionių, vykau į Hamburgą, Turkiją, taip pat kelioms savaitėms, neilgam į Miuncheną, Bavariją, norėjau šiek tiek pakeliauti.“ (Helena, 21 m.)¹⁰⁰

Keliavimas pabaigus mokyklą paprastai turi tam tikrą avantiūrizmo ir rizikos atspalvį, nes dažnai kelijama stabdant pakeleivingas mašinas, būnant atvirumo sutinkamiems žmonėms, kultūroms ir galimiems pokyčiams trajektorijose.

„Visa kelionė buvo tranzu, per pirmą dieną nusidanginom tūkstantį kilometrų iki Prahos, ten pernakuojom pas tokį tik tą popietę sutiktą nesutiktą, bet intrenetinėj erdvėj sutiktą žmogų, kuris priėmė pas save nakvoti, ten nakvojom ir kitą dieną jau atsiradom Vienoj, ir taip vis keliavom, keliavom keliavom ir taip būdavo įvairiai, – nuo tūkstančio kilometrų per dieną iki tokiom įdomiom dienom trisdešimt kilometrų, gal net mažiau, gal kokie dvidešimt kilometrų, nes tą dvidešimt kilometrų eidavom tik pėškom, nes buvo planas, kaip sakiau, Marokas.“ (Jonas, 18 m.)

Pažymėtina, kad net ir tuomet, kai informantai neužsiima tam tikromis tapatybes teikiančiomis patirtimis, patirties sulėtėjimas gali praversti kaip erdvė savirefleksijai, kai gali atsiminti, pavyzdžiui, ankstesnius hobius, kurie tampa naujų studijų pasirinkimo ir gyvenimo trajektorijos kryptimi.

„Kai išėjau, tai aš neįsivaizdavau, ką aš toliau veiksiu tiesą sakant. Bet paskui, kai aš turėjau tiek daug to laisvo laiko, tiesą sakant, tai sugrįžau prie savo vieno didžiųjų pomėgių, tai programavimo. Ir man jis visada labai patiko, tik, kad aš kažkada buvau nusprendęs, kad nereikia man ten eit, nes na, kažkaip prie kompo daug sėdėt – mano ir akys, pastebėjau, kaip blogėja nuo to kompo, tai galvojau, gal ką nors kita sugalvosiu, bet šiaip susigrąžinau tą teikiamą malonumą ir viskas gerai.“ (Kristupas, 20 m.)

Įdomu pastebėti, kad apibūdindami savo atidėtų studijų laiką patirčių intensyvumo atžvilgiu, dauguma informantų Lietuvoje atidėtų studijų laikotarpį įvardijo kaip su savistabda susijusias patirtis, kurios artimos R. Ingleharto, A. Giddenso ar E. Frommo (2005) asmens laikysenoms vėlyvojoje modernybėje.

„Tai visų pirma tas periodas buvo toksai, kad tu nustoji kažko taip pasakius, bėgt per gyvenimą ir tie keli mėnesiai buvo daugiau pažiūrėjimas atgal ir kokius turėjau tikslus, ką iš tikrųjų norėčiau ateityje padaryt, tai toks tiesiog nurimsti ir blaiviai pradedi mąstyt, kaip čia tau, ko tu iš tikrųjų nori, ko sieki, tai tokį ir duoda kažkokį...“ (Patrikas, 22 m.)

Vokietijoje apklausti informantai apie atidėtų studijų laikotarpį kalba kaip apie patirčių intensyvinimo laikotarpį, kuris dažnai neatsiejamas nuo to, ką atidėtų studijų metu informantai veikė. Labiau intensyvinanti patirtis būdinga vartotojiškam vėlyvosios, skubos visuomenės būdui (Bauman, 2011; Baudrillard, 2010).

„Manau, tai labiau intensyvinimo praktika, nes aš turiu sužinoti, kad noriu tai studijuoti, turiu sužinoti,

¹⁰⁰ *„I made my A level last year. <...> So I said, 'I do nothing', I made some journeys, I went to Hamburg, to Turkey, and I went to Munich, Bavaria, just for some weeks, not very long, but I wanted to travel little bit.“ (Helena, 21 m.)*

kad galiu savarankiškai keliauti, turiu sužinoti, ar man neatsiranda keblumų susitinkant su naujais žmonėmis, susirandant draugų. Kai lankiau mokyklą, tą pačią aštuonerius metus, joje visada bendravau su tais pačiais draugais ir maniau, kad jie visada bus mano draugai, tačiau po to aš pamačiau, kad pasaulyje yra daugiau žmonių, galiu susitikti ir su kitais žmonėmis. Taip, manau, kad tai labiau patirties intensyvavimo praktika.“ (Joana, 19 m.)¹⁰¹

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad daugeliu atvejų egzistuoja tam tikras veiklų derinimas, taip pat ir tapatybių prisiėmimas skirtingu atidėtų studijų laikotarpiu, pavyzdžiui, po apmokamo darbo keliaujama, savanoriaujama ir pan. Skirtingos veiklos ar jų nebuvimas sukuria ir tam tikras pozityvias ar negatyvias aplinkinių reakcijas. Pavyzdžiui, savanoriavimas ar darbas kitose šalyse gali būti traktuojamas itin pozityviai, būti tam tikru prestižo reikalu ir kaupati įvairias kapitalo formas (Bourdieu, 2003). Dirbantys kaupia ekonominį, savanoriaujantys – socialinį, keliaujantys ar pasirinkusieji neformalų žinių plėtimą – kultūrinį kapitalą. Studijų atidėjimo atveju laikas, kuris bus traktuojamas kaip prarastas ir kuriame individas neturės jokios įgautos tapatybės ir nekaups kapitalo, sukurs tam tikrą įtampą artimųjų vertinimuose ir gali būti traktuojamas kaip iššvaistytas, o pats asmuo tokiu atveju galimai bus specifiskai stigmatizuojamas. Apie tokią situaciją galima būtų kalbėti kaip apie tam tikrą jau minėtą anomijos būseną ir psichosocialinį stresą bei egzistuojančią įtampą, kai individo virtualioji tapatybė neatitinka realiosios ir neįgyja bent laikinos kitokios, visuomenėje labiau priimtinos, tapatybės.

¹⁰¹ *„I think it's more intensifying, because I got to know, that I want to study this, I got to know, that I can travel on my own, I got to know, that I have no problems with meeting new people, that I can get to know new friends, that I was at school, in this school for 8 years, and I always had the same friends, and I thought I would always have those friends, but then I recognized that there are much more people in the world, I can meet with more people. Yeah, I think it's more intensifying.“ (Joana, 19 m.)*

4. DISKUSIJA

4.1. Apsisprendimas atidėti studijas kaip savitas racionalus pasirinkimas

PAS tiek istoriniu, tiek visuomenės kaitos procesų kontekste gali būti aiškinamas kaip vėlyvosios modernybės visuomenėms būdingas reiškinys. Pagal R. Ingleharto ir kitų modernizacijos teorinį modelį, PAS galėtų būti priskirtinas toms visuomenėms, kuriose individai jaučia didesnę santykinę saugumą ir daugiau akcentuoja pomaterialistinius vertybinius prioritetus nei ankstesnėse moderniosios visuomenės raidos pakopose. Statistiškai Lietuvoje PAS nėra paplitęs, tad galima daryti prielaidą, kad esama dar tik tam tikrų pomaterialių vertybių, liudijančių apie kaitos procesus AM ir visuomenėje, užuomazgų. Vokietijoje atidėtos studijos yra paplitusios, o visuomenė priskiriama vėlyvosios modernybės visuomenės tipui. Tai suteikia galimybę pažvelgti į atidėtų studijų reiškinį palyginamuoju žvilgsniu, atskleidžiant ne tik atidėtomis studijoms, bet ir AM teikiamas reikšmes bei patirtis.

Apie atidėtas studijas būtų galima kalbėti ne tik kaip apie į pomaterialias vertybes, bet ir kaip į buvimą, savistabdą (Giddens, 2000), o ne turėjimą (Fromm, 2005) orientuotas praktikas (Inglehart, 2005). Taip pat galima kalbėti ir apie tam tikras vartojimo formas, kai ieškant didžiųjų patirčių, laimės pažado, ieškoma perkant ir išmetinėjant įvairiausias paslaugas ir patirtis (Bauman, 2011). Patirčių pirkimui ir galimybės „gaudymui“ reikalingos įvairios kapitalo formos (Bourdieu, 1993), kuriomis disponuojama tiek renkantis studijas, tiek jas atidedant ir renkantis atidėtų studijų praleidimo galimybes. Tačiau nors pats leidimas sau nestudijuoti tuomet, kai visi kiti studijuoja, liudija apie tam tikrą sukauptą kapitalą, kuris gali būti afišuojamas kaip laisvalaikis (Baudrillard, 2010). Tokiems pasirinkimams reikalingas tam tikras socioekonominis saugumas, kurį žmogaus vystymosi teorijoje akcentuoja R. Inglehartas.

Empirinėje darbo dalyje tarsi buvo mėginta atsakyti į teoriniame koncepte išryškintas ir „žmogaus vystymosi“ teorijoje dominuojančias hipotezes apie santykinę saugumą rizikai (riziką suvokiant kaip pasitraukimą kuriam laikui iš saugios institucinės linijinės formalaus AM trajektorijos).

R. Inglehartas savo teorijoje kalbėjo apie tai, kad visuomenėje individai, kurie elgiasi pagal atitinkamas pomaterialaus elgesio vertybes, veikiausiai bus:

- patyrę santykinę saugumą savo socializacijos metu vaikystėje. Jų baziniai fiziologiniai (maisto, apsirengimo, fizinio saugumo) poreikiai buvo patenkinti (pirmoji hipotezė);

- jis / ji gyvens santykinai saugioje socioekonominėje aplinkoje. Ši aplinka veikiausiai nebus patyrusi stiprių ir ilgalaikių ekonominių krizių, kurios galėtų keisti visuomenės vertybinę orientacinę priešingą – materialinių vertybių ir saugumo akcentavimo – kryptimi (antroji hipotezė).

Vakarų Vokietijos studentų atvejis galėtų paaiškinti atidėtų studijų kaip pomaterialių vertybių raiškos iliustraciją. Tuo tarpu Lietuvos mažas, tačiau gausėjantis atidėtų studijų procentas gali būti paaiškintas bendru visuomenės nesaugiu būviu tuo metu, kai buvo patiriama jų socializacija. Įdomu tai, kad čia susiduriame su tam tikru paradoksu tuomet, kai ištiriame atidėtų studijų fenomeno sampratą ir institucinę sąrangą mikrolygmeniu – šalyse, kuriose patiriamas bendras socioekonominis saugumas ar kurios priskiriamos tam tikram vėlyvosios modernybės etapui, yra sukuriamos sąlygos atidėti studijas, o studijų atidėjimas gali būti beveik tiesiogiai traktuojamas kaip racionalus (netgi ekonomiškai) pasirinkimas. Vokietijoje, pabaigus mokyklą, atidėjus studijas, o po pertraukos stojant į aukštąją mokyklą kyla abiturientų pažangumo vidurkis, todėl jie tampa konkurencingesni pretendentai į studijų vietą, palyginti su tą patį įvertį surinkusiais, tačiau tais pačiais metais mokyklas pabaigusiais abiturientais. Savanoriaudami informantai yra valstybės remiami finansiškai, užtikrinamas jų santykinis ekonominis saugumas (lėšų pakanka pragyventi ir apsirūpinti, gyvenant tėvų namuose). Dažniausiai pertraukos / savanorystės laikotarpiu jaunuoliai išsiaiškina tai, ką jie nori toliau veikti gyvenime. Pabaigus jau norimas studijas ir integruojantis į darbo rinką jie yra patrauklesni darbuotojai konkurencingoje rinkos ekonomikos aplinkoje – ne tik turi papildomos darbo patirties, bet ir yra sukaukę daugiau įvairaus kapitalo (pvz., užsienio kalbų mokėjimas, yra pagyvenę kitoje kultūroje, įvaldę „minkštuosius“ įgūdžius ir pan.) Todėl kai kuriais atvejais pastebima iš anksto „kalkuliuota“ studentų strategija atidėti studijas tam, kad pabaigus jas būtų įgyjamos didesnės įsidarbinimo galimybės. Tokia samprata, regis, atitiktų ir minėtą AM instrumentinės reikšmės ir motyvacijos modelį, kai studijuojama dėl AM teikiamų su statusu siejamų naudų (diplomo ir kt.). Reiškiant kritiką pastarojo „kalkuliavimo“ modeliui, turbūt reiktų kritikuoti ir pačią kalkuliaciją skatinančią, kapitalistinę, konkurencija grįstą sistemą, kuri visuomenę ne tik paskirsto į įvairių profesijų atstovus, bet ir skatina nuolatinę įvairių (pramonės) sričių tarpusavio kovą, kurioje bet kuri suminė vertė yra įmanoma tik konkuruojant. Konkurencijos varomoji jėga, kaip teigia Gillesas Dauve‘as (2012), nėra individų laisvė, tai – kapitalo laisvė. O kapitalas gali išlikti tik rodydamas arba, J. Baudrillardo (2010) terminais

kalbant, afišuodamas save patį. Tokiu atveju iškyla grėsmė formai naikinti savo turinį tam, kad pastaroji išliktų kaip forma. Ji, kaip pažymima, sunaikina medžiaginius savo dėmenis, kad iškeltų save kaip valorizuojančią suminę vertę. Tai galėtų būti įvardyta kaip viena iš atidėtų studijų pavojų kapitalistinėje visuomenėje – formos pirmenybė prieš turinį, gyvenimo būdo afišavimas prieš patį gyvenimą.

Lietuvoje apklaustų informantų atsakymuose galima rasti tam tikro specifinio racionalumo modelio pritaikymo galimybę, kuomet studijų atidėjimas siejamas su savęs paieškomis, savirealizacijos galimybėmis, tačiau dažnai siejamas ir su didesnės asmeninės atsakomybės ir rizikos prisiėmimu (įskaitant ir finansinį savęs išlaikymą tais atvejais, kai atidėtų studijų veiklą jie turi ieškoti autonomiškai ir padengti su jomis susijusias išlaidas patys). Jų konkurencingumas instituciškai nėra remiamas (neegzistuoja „laukimo semestrų“ sistema) ir integruotis į aukštąsias mokyklas jiems yra sunkiau nei Vokietijoje (Vokietijoje egzistuoja alternatyvūs patekimo į AM keliai). Tokiais atvejais grįžę studijuoti į AM, informantai jį sieja su tam tikromis AM kaip proceso arba intelektualinėmis (ne tik instrumentinėmis) reikšmėmis. Pats studijavimas yra siejamas su laisve, hobiu, saviraiška ir pan. Tokią savo studijų strategiją pasirinkę studentai suvokia, kad Lietuvoje jų įgyta patirtis nebūtinai bus reikalinga ir vertinama kaip privalumas įsidarbinant. Naudos, įgyjamos įvairių atidėtų patirčių metu, daugiau siejamos su asmeniniais, prasminiais klausimais ir atsakymų radimu, o ne su racionalia ekonomiškai „kalkuliuota“ strategija apie potencialų didesnį konkurencingumą lyginant save su kolegomis, kurie į aukštąją mokyklą stojo linijine seka (be pertraukos).

Vokietijoje, egzistuojant gana plačiai atidėtų studijų praktikai, būtų galima daryti prielaidą apie santykinai egzistuojančią bendrą visuomenės „saugią“ situaciją, kai dauguma visuomenės narių patiria saugią socializaciją net tais atvejais, kai neužima gerai apmokamų darbo pozicijų ar nėra kilę iš aukštąjį išsilavinimą baigusių tėvų šeimų. Empiriniai duomenys Lietuvoje atskleidžia panašius duomenis ta prasme, kad informantai, nors ir ne visada yra kilę iš aukštąjį išsilavinimą įgijusių tėvų šeimų, savo vaikystę apibūdina kaip aprūpintą ir saugią, nors pažymi, jog nebūta ir pertekliaus (pvz., kompiuteris buvo nupirtas vėliau, nei kitiems draugams). Galima daryti prielaidą apie tam tikrą informantų ugdymo strategiją, kai akcentuojamas ne materialių vertybių kaupimas, o investicijos į auklėjimą. Informantai įvardijo ir tėvų tam tikrą gaunamos informacijos per televiziją filtravimą. Vaikystėje buvo skatinama kūrybinė informantų raiška, pomėgiai ir būreliai (sportas, muzika ir kt.). Lietuvos informantai taip pat kalbėjo apie

kai kurių tėvų kritišką požiūrį į tradicines ugdymo institucijas, pavyzdžiui, dažnas informantas nelankė vaikų darželio, buvo auginamas namuose ir integruojamas į alternatyvaus švietimo mokyklas (Valdorfo, Montessori ir kt.).

Apibendrinant tiek Lietuvos, tiek Vokietijos studentus, pasirinkusius atidėti studijas, racionalaus pasirinkimo atžvilgiu, pažymėtina, kad abejais atvejais PAS gali būti interpretuojamas kaip racionalus sprendimas. Gyvendami santykinai saugioje, ekonominius, socialinius ir kultūrinius poreikius tenkinančioje aplinkoje, būdami pakankamai pažangūs mokiniai tam, kad galėtų įstoti į universitetą ir ten studijuoti, vedami specifinių prioritetų, jie atideda mokymąsi, pasirinkdami metus nestudijuoti. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje atidėti studijas jie pasirinko vedini pomaterialių, ne į materialinę naudą orientuotų vertybių. Tuo tarpu Vokietijoje studentai racionalizuoja tas naudas, kurias gaus efektyviai praleisdami metus ir jų pasirinkimas kai kuriais atvejais bus vedinas ne tik pomaterialių, bet ir materialių vertybių (vėliau geriau įsidarbinti ir daugiau uždirbti).

4.2. Pasirinkimas atidėti studijas kaip konformistinis (pritariančias) ir / ar inovacinis adaptacijos būdas

Nors AS apima įvairias pasitraukimo iš formalios mokymosi sistemos atkarpas ir galimybes, šiame darbe fokusuojamasi ties tarp mokyklos ir universiteto egzistuojančia perskyra, kuomet mokslai aukštojoje mokykloje yra atidedami (Vokietija) ir / arba pradėti mokslai nutraukiami tam (Lietuvos atveju, kur dauguma informantų atidėjo studijas nutraukdami jau pradėtas), kad būtų užsiimama kitomis, ne su dalyvavimu formalaus švietimo sistemoje susijusiomis veiklomis. Modernioje masinio arba universalus AM visuomenėje (Trow, 1973) toks laikinas pasitraukimas iš linijinės studijų trajektorijos gali reikšti tam tikrą normos neatitinkantį elgesį. Kaip pastebime Lietuvos informantų empirinėse ataskaitose, toks elgesys gali būti lydimas artimųjų nepalaikymo ir tam tikro socialinio spaudimo studijuoti AM. Studijų atidėjimą interpretuojant R. Merton (1968) teorinių rėmų kontekste, būtų galima daryti prielaidą apie atidėjusiųjų studijas novatoriškumo raiškas, kai studentai tarsi neigia tradicinį linijinį dalyvavimo formaliajame švietime gyvenimo trajektorijos imperatyvą, būdingą moderniajai, gamintojų (Bauman, 2011) ar į materialines vertybes besiorientuojančiai visuomenei (Inglehart, 2005). Atsiranda alternatyvus studijuojančiųjų tipas – studentai, kurie studijas renkasi nebūtinai linijiniu būdu, o tam tikra „yo–yo“ strategija, kai universitetas

pasirenkamas po tam tikros ieškojimų ir kitų veiklų sekos. Šie inovatoriai (R. Mertonas) Lietuvos kontekste dažnu atveju (dėl stipraus savo socialinės aplinkos spaudimo ir lūkesčių) ne visada ryžtasi iš karto netęsti savo gyvenimo trajektorijos linijiniu būdu formaliajame švietime – jie iš karto stoja į universitetą ir tik po kurio laiko studijas nutraukia. Toks studijų atidėjimo būdas galėtų būti įvardijamas kaip kompromisinis, kai stengiamasi pateisinti socialinės aplinkos lūkesčius. Į universitetą stojama, kuriam laikui prisiimama studento tapatybė, o kai studijos nutraukiamos, ji atmetama. Pagal E. Durkheimą išėjusio iš linijinės institucinės kontrolės situaciją būtų galima įvardyti kaip chaotišką arba dezorganizuotą, kuri gali būti pavojinga ir vesti į įvairias socialinės izoliacijos, vakuomo, ribines ar psichosocialinio streso situacijas, lemiančias destruktivias elgsenas savo ar kitų visuomenės narių atžvilgiu. Vokietijoje egzistuojant tiek socialiniam, tiek instituciniam atidėjusiųjų studijas palaikymui ir reguliavimui, sprendimas atidėti studijas dažniausiai priimamas jau prieš baigiant vidurinę mokyklą ar išsilaikius abitūros egzaminus, PAS informantų įvardijamas kaip „normalus reiškinys“ ir gali būti traktuojamas kaip konformistinis adaptacijos būdas.

Masinis AM apibūdinamas kaip pastovi AM būseną vėlyvojoje modernybėje. Vėlyvosios modernybės sąlygomis individas tampa svarbių socialinių institucijų santykinai autonomišku kūrėju ir aktyviu dalyviu. Tai atsispindi ir pokyčiuose AM, kai AM tampa universalioju, ištrinamos iki tol egzistavusias ribas tarp struktūrų ir sekų, mokymosis ir gyvenimo (Trow, 1973). Bolonijos proceso dokumentai, aptariantys studijų prieinamumo gerinimą, įgalinant studijų lankstumo formas, skatina į studentą orientuoto mokymosi plėtrą, kuri gali būti patraukli ir tiems studentams, kurie studijas atideda. Tokiu atveju masinio ar universalaus AM visuomenėje AM yra svarbi abitūrą baigusiujų karjeros trajektorijos plano dalis. Pasirenkama strategija neskubėti arba į AM įstojus studijas atidėti (užsitikrinant studijų vietą kitais metais), egzistuoja kaip praktika ne tik Vokietijos universitetuose.

Šiame kontekste tampa aktualus S. Heath (2005, 2007) atliktas tyrimas, kuriame analizuojamas tarp britų studentų populiarėjantis PAS pasirinkimas atidėti studijas. Pastebima, kad įvairiapusė patirtis, sukaupta per atidėtas studijas, bei praplėsta asmens biografinė trajektorija, palyginti su kitais studentais, suteikia privalumų. Tai lemia tam tikrą pozityvią diskriminaciją iš tų studentų, kurie yra turėję atidėtų studijų patirtį, pusės – jie labiau vertinami elitinių institucijų, kurios ieško darbuotojų. Panašios sąlygos išryškėja ir Vokietijos praktikose, kai studentams, kurie priimami į studijas po pertraukos, įskaitomi „wartesemester“, laukimo

semestrų taškai, tai didina jų konkurencingumą, palygini su tuo pačiu vidurkiu abiturą baigusiais (tačiau pertraukos neturėjusiais) jaunuoliais.

Institucinis prisitaikymas R. Merton (1968) teorijos kontekste santykinai galėtų būti traktuojamas kaip kai kuriose valstybėse normalizuojama bei reguliuojama elgesio strategija. AM sistema galėtų prisitaikyti prie inovacinių ir išvengti atmetančiųjų ar ritualizuotų AM siekimo būdų bei užkirsti kelią galimiems maištams jos atžvilgiu.

4.3. Tapatybių aibė ir įvairaus formų kapitalo kaupimas atidėtų studijų laikotarpiu

Apie atidėjusiuosius studijas negalima kalbėti kaip apie homogenišką grupę, nes atidėję studijas neįgyja tam tikros juos siejančios tapatybės. Jie apibrėžiami per tai, kuo jie nėra, t. y. jie nėra asmenys, iš karto po vidurinės mokyklos studijuojantys aukštojoje mokykloje. Pagal E. Goffmaną (1963), iš tipiško jauno žmogaus moderniojoje visuomenėje būtų tikimasi studijuoti iš karto, pabaigus mokyklą stoti į universitetą ir studijuoti be pertraukų. Taip būtų realizuojama virtualioji jauno žmogaus „studentiškoji“ tapatybė. Visus atidėjusius studijas asmenis sieja jų ir virtualios tapatybės neatitikimas. Realiųjų tapatybių aibė priklauso nuo to, ką atidėtų studijų laikotarpiu pasirenkama veikti: dirbti, savanoriauti, keliauti ar „nieko neveikti“. Apie veiklų galimybes darbe užsimenama siekiant atskleisti egzistuojančią, E. Goffmano terminais įvardytą, neatitinkančią virtualiosios, realiųjų tapatybių aibę (kai įgyjamos tam tikros laikinosios dirbančiojo, savanoriaujančiojo, keliaujančiojo ar „nieko neveikiančiojo“ tapatybės). Gauti duomenys persidengia su Didžiojoje Britanijoje atliktais tyrimais atidėtų studijų tema (Jones, 2004). Tačiau šiame darbe žvelgiama fenomenologine kokybinių tyrimų perspektyva, siekiant atskleisti subjektyvius informantų išgyvenimus. Darbe minimos atidėtų studijų savarankiško keliavimo (angl. *backpacking*) patirtys taip pat galėtų persidengti ir su T. Duncan (2004) atlikto tyrimo įžvalgomis, teigiančiomis, kad kompanijos, kuriose įsidarbinama, turi didelę reikšmę pasakojimų konstravimui (Lietuvos atveju tai galėtų būti apmokamas darbas modelių agentūroje Kinijoje ar braškių skynimas Švedijoje, statybos darbai Norvegijoje, savanorystė Taize bendruomenėje Prancūzijoje ar „Initiatives of Change“ Indijoje; Vokietijos atvejais „Au pair“ darbas Londone ar Prancūzijoje, savanorystės Nikaragvoje, ekometai Vokietijoje ir kt.).

Šis darbas papildo ir jau minėtą A. Warde'o ir W. Bottero (2008) įžvalgą, kad AS yra būdas kaupti skirtingas kapitalo rūšis. Minėti autoriai pabrėžia kultūrinio kapitalo kaupimą, tačiau vertėtų paminėti ne tik šią kapitalo rūšį. Kaip atskleidė empiriniai Lietuvos ir Vokietijos studentų duomenys, atidėtų studijų laikotarpiu, kuriuo pasirenkamas atidėtas dalyvavimas akademiniam lauke, informantai integruojasi į kitus laukus, kuriuose kaupiamos ne tik kultūrinio (išmokstama užsienio kalbų, pažįstamos kitos šalys ir kultūros ir kt.), bet ir socialinio (pažintys, plėtojami bendravimo įgūdžiai, plečiami socialiniai tinklai) bei ekonominio (finansinė parama, apmokamas darbas) kapitalo atsargos. Tai vyksta intensyviausiai tais atvejais, kai integruojamasi į tam tikras (savanorystės, darbo ar keliavimo) veiklas. Taip AS tampa ne tik laiku, skirtu santykiniam poilsiui nuo ilgo dalyvavimo formaliajame švietime, bet ir periodu, kai kaupiamos įvairios kapitalo formos (Bourdieu ir Wacquant, 2003) ir kai laisvalaikis gali būti afišuojamas (Baudrillard, 2010), pavyzdžiui, atidėtų studijų praleidimas egzotiškose Afrikos šalyse su skurstančiais vaikais įvardijamas kaip tai, kas gali būti madinga.

Lietuvoje, kai tapatybė neatitinka virtualios ir dėl įvairių priežasčių neužsiimama tam tikra alternatyvia veikla (kurias Vokietijoje siūlo ir remia valstybė), išgyvenama tam tikra įtampos situacija. Tie, kurie nėra suplanavę atidėtų studijų veiklą, dažnai atsiduria tam tikroje NEET situacijoje. Priklausomai nuo žmogaus socioekonominės situacijos, NEET padėtis aplinkos gali būti vertinama pozityviai (pvz., keliavimo atvejais) arba negatyviai (kai „neveikiama nieko“). Atidėjusieji studijas gali patirti ir tam tikrą stigmatizaciją, lygindami save su studijuojančia savo kohorta („jautiesi toks bevertis“, „maždaug neapsisprendėlis“), ypač jeigu atidėtų studijų laikotarpiu jie „neveikia nieko“ arba yra priversti dalyvauti mažą socialinį prestižą (P. Bourdieu samprata) turinčiuose laukuose (pvz., darbas prekybos centre „Maxima“ traktuojamas kaip laiko švaistymas).

Iškyla klausimas, kaip jaunas žmogus geba reguliuoti iškilusią įtampą arba valdyti informaciją apie save kaip apie nestudijuojantįjį. Sprendimuose atidėti studijas galima aptikti tam tikrų alternatyvių strategijų (planų B), kurios pateikiamos savo socialinei aplinkai, kad žinia apie sprendimą atidėti studijas būtų pozityviau priimama. Kai kuriais atvejais kuriama tam tikra „normalizavimo“ strategija pristatant, kad toks nestojimo į aukštąją mokyklą elgesys yra labai paplitęs ir normalus visame pasaulyje. O dažniausiai Lietuvos informantai renkasi kompromisinį studijų atidėjimo būdą, kai tarsi inertiškai pradedama studijuoti universitete ir studijos po kurio laiko nutraukiamos. Tai atspindi ne tik anominį ritualinį studijų pasirinkimo

kelią, bet ir vartotojiškos visuomenės imperatyvą „išmesti“ įgytą produktą ar patirtį, kai vos pajuntamas (dažnai neišvengiamas) nusivylimas ar patirtis (studijų arba atidėtų metų) neišpildo, pagal Z.Bauman, „didžiosios patirties“ pažado.

Tais atvejais, kai „neveikiama nieko“, vyksta ne tik tam tikri anominiai, laikino „atmetimo“ (Merton, 1968), bet ir savistabdos bei savirefleksijos procesai, kurių metu informantai pradeda prisiminti savo hobius, neskubėti, klausiti savęs egzistencinių klausimų, ir tai inspiruoja juos tolesnei studijų ar veiklų kryptčiai. Tiek savistabdą patiriantys (Giddens, 2000), tiek suintensyvinančias patirtis išgyvenantys informantai pasakoja apie autorefleksijos patirtis: tėvų refleksyvų auklėjimą, dienoraščių (ar „blogų“) rašymą (kas taip pat galėtų būti interpretuojama kaip laisvalaikio afišavimosi rūšis J. Baudrillardo (2010) sampratoje), knygų skaitymą, egzistencinius pokalbius, tam tikrą autodistanciją teikiančią keliavimą. Tai informantai įvardija kaip „jų kelią“ arba jautimąsi savo vėžėse (angl. *feels right*). Toks jautimasis savo vėžėse ir įvairių su atidėtomis studijomis rizikų prisiėmimas tarsi papildo jų į autentiškumą orientuotas patirtis arba statusą, kaip tai įvardijo savo darbuose A. Warde'as ir W. Bottero (2008). Apie panašias tapatybės paieškas ir apmąstymus rašė ir A. Giddensas, pagal kurio prieigą atidėtų studijų laikotarpis galėtų būti įvardytas kaip erdvė autorefleksijai (Giddens, 2000).

Iš refleksyvių, savistabdos ar intensyvių patirčių dažnai, kaip įvardija patys informantai, atsiranda iki tol nebuvo motyvacija mokytis aukštojoje mokykloje. Tai patvirtina ir psichoedukacinių mokslų atliktus tyrimus, kad atidėtų studijų patirtis pozityviai veikia akademinę motyvaciją (Andrew, 2010). AM reikšmė informantų dažniausiai siejama ne tiek su AM instrumentine, kiek su AM kaip proceso arba intelektualine samprata (kai norima tiesiog studijuoti, kai studijos asocijuojasi su laisve ar pasaulėžiūra (plečiasi pasaulėvaizdis), studijuojamas dalykas siejamas su hobiu ir pan.).

Gauti empiriniai darbo duomenys iš dalies persidengia su jau atliktais atidėtų studijų tyrimais, atliktais iš edukologijos, antropologijos, psichologijos, socialinės geografijos, viešosios politikos ir kitų mokslų bei iš sociologijos prieigų. Informantų atsakymuose pažymimos tam tikros suaugstės patirtys, kuriose individai prisiima atsakomybę už savo sprendimus, finansinę atsakomybę, formuojasi brandesnis mąstymas ir refleksyvesnis požiūris į situacijas. J.Arnetto (2000), M. Pivoriūtės (2012), M. Nieman (2010) ir kt. darbuose galima būtų kalbėti apie atidėtų studijų laikotarpį kaip apie atsirandančios suaugstės laikotarpį. Tai periodas, kurio metu pereinama į suaugstės patirtis, tačiau asmuo savęs kaip visai suaugusio

dar netraktuoja (tai atitinka J. Arnetto „atsirandančios suaugystės“ sampratą, kai turimi omenyje 18–25 m. amžiaus žmonės, kurie jau nebėra paaugliai, tačiau savęs dar nelaiko suaugusiais). Autorius mini, kad atsirandančioji suaugystė išsiskiria santykinė nepriklausomybe socialiniams vaidmenims ir normatyviniams lūkesčiams. Šiuo požiūriu daugelis informantų, pabaigę mokyklą ir nusprendę kurį laiką nestudijuoti, tarsi turi galimybę „išsilaisvinti“ iš normatyvinių lūkesčių masinio/ universalus AM visuomenėse (Trow, 1973).

Vokietijoje atidėtų studijų fenomenas yra santykinai labiau paplitęs, todėl instituciškai organizuotos programos, finansinė parama ir visuomenės palaikymas tarsi leidžia ilgiau nepatirti „išlaisvinančio“ suaugystės efekto, nes jaunu žmogumi pasirūpinama – egzistuoja programos, kuriose savanoriaudamas potencialus studentas gali konstruktyviai veikti, atrasti save ir sukaupti įvairaus kapitalo. Galima savotiškai apčiuopti ir visuomenėje normatyvizuotą jauno žmogaus kaip laikinai nestudijuojančio virtualią tapatybę, kai visiškai normalu ir priimtina vienerius metus po abitūros praleisti ilsintis, dirbant ar savanoriaujant įvairiose vietinėse ar tarptautinėse programose. Dalyvaujant šiose veiklose dažnai paliekamos vaikystės ir paauglystės institucinės priklausomybės (mokykla ir gyvenimas savo tėvų šeimoje), tačiau dar neprisiiamos ilgalaikės atsakomybės, būdingos suaugystės laikotarpiui (dar nedirbama stabiliam ir gerai apmokamam darbe, dar neturima savų vaikų), ieškomos įvairios galimybės meilėje, darbe ir pasaulėvaizdžiuose. Tokiais atvejais organizuojamos savanorystės programos veikia kaip „tarpinė stotelė“. Čia siūlomos trumpesnės nei ilgalaikės (dažniausiai iki metų trunkančios) atsakomybės, atsiranda galimybės pažinti kitus pasaulėvaizdžius ir kultūras (tarptautiniai projektai).

Tyrimo ribotumu galėtume įvardyti tai, kad dauguma informantų, apklaustų Vokietijoje, studijavo kultūrinės antropologijos studijose (dažniausiai tai buvo viena iš dviejų studijuojamų specialybių). Tuo galima paaiškinti daugumos jų pomaterialistinių vertybių prioritetų pasirinkimą, nes pati specialybė, kaip informantai įvardija, nėra „saugi“ ta prasme, jog nėra prestižinė, ir pabaigus mokslus dažnu atveju yra sunkiau įsidarbinti, nei tiems, kurie baigę tiksluosius ar kt. paklausą rinkoje turinčius mokslus. Tačiau atidėtų studijų patirtis jų studijose galėtų būti dažnesnė dar ir dėl jų studijų interesų lauko (jiems įdomu komunikuoti, pažinti kitas kultūras ir pasaulėvaizdžius, keliauti, atstovauti socialiai jautrias, pažeidžiamas grupes), o tokį pažinimą ne akademiniam kontekste dažnai ir teikia atidėtų studijų patirtys. George'o Alano Blackburno, Gordono Clarko ir Davido Pilgrimo (2005) apie atidėtas studijas kalba geografinės

disciplinos perspektyvoje klausdami, kodėl atidėtų studijų fenomenas populiarėja. Švietimo ir įsidarbinimo kontekste galbūt galima būtų daryti prielaidą apie tam tikrų specialybių atstovų (pvz., socialinių mokslų, geografijos ir kt.) didesnį polinkį ir dažnumą, o ir racionaliai apskaičiuotas specifines įvairaus kapitalo kaupimo naudas jų tolesnei karjeros trajektorijai ne tik Vokietijoje, bet ir Lietuvoje.

IŠVADOS

1. PAS tiek istoriniu, tiek visuomenės kaitos procesų požiūriu gali būti aiškinamas kaip vėlyvosios modernybės visuomenėms būdingas fenomenas. Pagal minėtų autorių (Inglehart, 2005; Bauman, 2011) modernizacijos teorinį modelį, PAS galėtų būti priskirtinas toms visuomenėms, kuriose individai jaučia didesnę santykinę saugumą ir labiau akcentuoja saviraiškos vertybinius prioritetus, nei ankstesnėse moderniosiose visuomenėse, kurioms buvo būdingi prioritetiniai materialiniai poreikiai.

2. Empiriniai duomenys atskleidė, kad pasirinkusieji atidėti studijas patyrė gan saugią socializaciją, kurioje svarbus dėmesys buvo skiriamas papildomam vaikų ugdymui, taip pat įvairiems auklėjimo ypatumams (Inglehart, 2005) (patvirtinamas pirmasis ginamasis teiginys apie pasirinkusiųjų atidėti studijas santykinai saugią socializaciją ir socioekonominę aplinką).

3. Lietuvos empiriniai duomenys leidžia interpretuoti atidėtų studijų pasirinkimą kaip savitai racionalų veiksmą (Elster, 1989, 2000), kuomet prioritetas nėra maksimalus ekonominės naudos optimizavimas, o savirealizacija (patvirtinamas antrasis ginamas teiginys, kad PAS – racionalus pasirinkimas, susijęs su tam tikrais savo interesų ir požiūrių išgryninimais).

4. Daugeliu atvejų universalus AM visuomenėje iš jauno žmogaus tikimasi, kad jis savo biografiją konstruos be pertrūkio, linijiniu būdu. Toks (AS) pertrūkis sukuria situaciją, kuomet galima kalbėti apie virtualiosios (studento) ir realiosios (atidėtų studijų) susipriešinimą. Tai sukelia įtampą (Goffman, 1963). Tyrimas atskleidžia, kad didžiausia įtampa patiriama tais atvejais, kai jaunuoliai neprisiima kitos laikinos tapatybės (pvz., keliautojo, savanorio, darbuotojo) ir atidėtų studijų laikotarpiu nekaupia įvairaus kapitalo formų (patvirtinamas trečiasis ginamas teiginys).

5. Studijas atidėję studentai nėra homogeniška grupė (jie negali būti identifikuojami kaip grupė pagal tam tikrą bendrą tapatybę), nes jų veiklos yra skirtingos. Skirtingos veiklos priklauso nuo skirtingų jų galimybių. Empiriniai duomenys parodė, kad atliekamos veiklos tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje yra panašios: savanorystė (savoje ir kitose šalyse), apmokamas darbas ir praktikos, keliavimas ir neįsitraukimas į formalų darbą ar mokymąsi.

6. Lietuvos ir Vokietijos informantai skirtingai pasisako apie socialinę aplinką ir artimųjų reakciją sužinojus, kad nusprendžiama atidėti studijas. Vokietijoje pasirinkusieji atidėti studijas paprastai sulaukia pozityvaus palaikymo. Tuo tarpu Lietuvoje informantai patiria spaudimą, AM

ir studijų atidėjimo nepalaikymo išraiškas, nes čia tikimasi, kad jie iš karto toliau studijuos AM. Toks spaudimas patiriamas ne tik iš vyresniosios, tėvų ir senelių, kartos, bet ir iš draugų. Taip pat išryškėja skirtinga institucinio palaikymo situacija, kurios stygius ypač juntamas Lietuvoje. Lietuvoje tokia elgesio strategija visuomenės daugumos atžvilgiu galėtų būti traktuojama kaip anominiis inovacinis prisitaikymo būdas (Merton, 1968), o Vokietijoje tai yra jau savo tradicijas turinti viena iš konformistinio elgesio raiškos formų, palaikoma instituciškai.

7. Vokietijoje pasirinkimą atidėti studijas dažnu atveju galima laikyti racionaliū pasirinkimu, nes pasirinkusieji atidėti studijas apskaičiuoja AS naudas (užsienio kalbų mokėjimas, darbo praktika ir kt.). Jie mano, kad net baigus universitetą atidėtų studijų patirtis pravers ieškant darbo.

8. Pasirinkusieji atidėti studijas Lietuvoje galėtų simbolizuoti lakmuso popierėlį, indikuojantį, kokiam moderniosios visuomenės etapui ši grupė pagal savo elgesio modelį galėtų būti priskiriama. Lietuvoje ji dar maža, tačiau gausėjanti. Šiuo atveju galima pažymėti, kad stipri ir priešiška aplinkos reakcija į nusprendžiančius atidėti studijas net ir tarp tos pačios generacijos atstovų liudija, jog apie pomaterialias vertybes bei vėlyvąją modernybę *de facto* galime kalbėti tik kaip apie tam tikrą dar tik ryškėti pradedantį pokytį.

REKOMENDACIJOS

Duomenys parodė, kad dauguma atidedančiųjų studijas yra pažangūs mokiniai, kurie ketina tęsti studijas, bet dar abejoja dėl studijų dalyko. Universitetai galėtų suteikti tam tikrus papildomus stimulus, kad atidėjusieji studijas (grįžtų ir) studijuotų Lietuvos AM institucijose. Galima būtų kalbėti apie AM politikos pokyčius, kad būtų palengvintas šiai grupei priklausančių asmenų priėmimas į universitetus, todėl AM institucijos turėtų būti suinteresuotos šių potencialių studijų grupių pritraukimu. Kitaip tariant, turi būti koreguojama AM politika, kuri sumažintų kliūtis šiai asmenų grupei įstoti į universitetus.

Aukštojo mokslo sistemoje galėtų vykti pastarieji pokyčiai:

- aukštoji mokykla galėtų sudaryti sąlygas jau įstojus į universitetą metams atidėti studijas (angl. *deferred entry*);
- išpildžiusieji tam tikras sąlygas galėtų pretenduoti į „laukimo metų“ (vok. *wartesemester*) galimybę, kuomet, stojant į universitetą po 1 ar 2 metų, padidinamas abiturės vidurkis;
- atidėtų studijų patirtys ir praktikos galėtų būti panaudotos naujoms, tarpdisciplininėms programoms kurti arba jų plėtrai, kaip, pavyzdžiui, studijos, orientuotos į problemų sprendimus, visuomenės kaitą ir kt.

Švietimo politika

- Turėtų būti inicijuojama PAS stebėsenos sistema, fiksuojanti ne tik tai, ar stojama į universitetus iš karto / po kiek metų pabaigus vidurinę mokyklą, bet ir kokiomis veiklomis tame tarpsnyje užsiimama. Taip galima būtų formuoti instrumentus jaunų žmonių savanorystės programoms, neformalaus švietimo programoms, bedarbystės prevencinėms ir kt. programoms reguliuoti ir palaikyti.

- Galėtų būti teikiama finansinė parama savanoriškai veiklai, kurioje galėtų dalyvauti tie, kurie pasirenka atidėti studijas. Taip savanoriai gautų „kišenpinigius“, iš kurių jie galėtų išgyventi neprašydami savo tėvų / globėjų finansinio išlaikymo.

- Savanorystės praktikos taip pat galėtų būti traktuojamos kaip neformalaus mokymosi patirtys, per kurias įgytos žinios (priklausomai nuo institucijos, kuriose savanoriaujama pobūdžio) galėtų būti konvertuojamos į ECTS įverčius bei galimai „užskaitomos“ kaip studijų lauke reikalinga praktika (kurios studijų metais jau nebereiktų kartoti arba į lauką būtų grįžtama tik galimiems patikslinimams).

Darbo rinka

- Atidedantieji studijas šiuo periodu galėtų atlikinėti praktikas juos dominančiose organizacijose, kurios taptų trečiaisiais partneriais, pasirašant studijų sutartis tarp universiteto ir studento. Pabaigus studijas pastarosios organizacijos galėtų tapti jų potencialiomis darbovietėmis.

- Atidėtų studijų laikotarpiu įgyjami įgūdžiai yra ypač naudingi integruojantis į darbo rinką, ugdant ne tik vykdytojų, bet ir darbuotojų kūrėjų / įmonininkų asmenybines savybes ateityje. Egzistuojant tam tikroms tokių praktikantų palaikymo schemoms, jie galėtų būti integruojami į darbo rinką dar prieš įgyjant universiteto diplomą.

Viešasis diskursas / žiniasklaida

- Norint išvengti galimos atidedančiųjų studijas stigmatizacijos, būtinas ne tik institucinis palaikymas, bet ir kalbėjimas viešajame diskurse, mokyklose apie įvairias galimybes ir alternatyvius pasirinkimus po vidurinės mokyklos / gimnazijos baigimo.

Tolesni tyrimai

- Atliktas tyrimas galėtų inspiruoti tolesnius tyrimus atidėtų studijų tematika, akcentuojant skirtingus PAS įtakos turinčius veiksmus: globalizaciją, individualizaciją, mobilumą, globalizaciją ir kt.

- Galėtų būti atliktas tyrimas apie mitus ir stereotipus, taip pat jų patvirtinimą / paneigimą susijusius su PAS ir AS veiklomis.

- PAS gali inspiruoti ir tyrimus, susijusius su AS veiklomis ir studijų pertraukos laikotarpiu įvykusiais transformaciniais pokyčiais asmens apsisprendime toliau studijuoti: kaip / ar jie kito? kaip tai veikė asmenų motyvacinę sistemą, karjeros orientacijas ir pan.

- Tirtinos ir pasirenkančių atidėti studijas (ypač atsiduriančių nežinojimo situacijoje) įtampos valdymo formos ir psichosocialinio streso raiškos.

- Įdomios ir institucijų atstovų perspektyvos PAS tema: švietimo politikos, universiteto administracijos, su atidėtomis studijomis susijusių NVO, darbdavių.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Andrew, M. (2010). *Should Students Have a Gap Year? Motivation and Performance Factors Relevant to Time Out After Completing School*. Journal of Educational Psychology, Aug.2010, Vol.102 Issue 3, p. 561-576, 16p.
2. Arnett, J.J. (2000). [Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties](#). *American Psychologist*, Vol 55(5).
3. Baudrillard, J. (2010). *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*. Kaunas. Kitos knygos.
4. Bauman, Z. (2011). *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.
5. Beames, S. (2004). *Overseas youth expeditions with Raleigh International: a rite of passage*. Australian Journal of Outdoor Education, Vol. 8 (1) 29-36.
6. Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*, London: SAGE Publications.
7. Blackburn, G. A., Clark, G., Pilgrim, D. (2005). *The Gap Year for Geographers: Effects and paradoxes*. Geographical Association.
8. Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital. J. G. Richardson. New York, Greenwood Press: 241-258.
9. Bourdieu P. (1993). *The Field of Cultural Production*. Polity Press.
10. Bourdieu P. (1984). *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*. Routledge. London and New York.
11. Bourdieu, P., Wacquant L. J. D. (2003). *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Baltos lankos.
12. Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
13. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Approaches, International student edition*. SAGE. United Kingdom.
14. Dauve, G. (2012). *Kapitalizmas ir komunizmas – tik provokuojantys žodžiai?* Iš rankų į rankas press. Padėjo išleisti: Kitos knygos.
15. Douglas, C. N. (2003). *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.
16. Durkheim, E. (1972). *Selected writings*. Cambridge University Press. London.
17. Duncan, T. (2004). *Living the dream: working and playing in a ski resort*. London: Department of Geography. University College.

18. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda.
19. Denzin, N. K. (1970). *The Research Act in Sociology*. Chicago: Aldine.
20. Elias, N. (1989, 1991) *The Symbol Theory*. SAGE Publications Ltd, London.
21. Elster J. (1989, 2000). *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press.
22. Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
23. Fraganis, J. (1993). *Readings in Social Theory. The Classic Tradition to Post- Modernism*. New York: McGraw-Hill.
24. Fromm, E. (2008). *Pabėgimas iš laisvės*. Kaunas: Verba vera.
25. Fromm, E. (2005). *Turėti ar būti*. Kaunas: Verba vera.
26. Glesne, C., Peshkin, A. (1992). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. White Plains, NY: Longman.
27. Goffman E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall.
28. Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
29. Heath, S. (2005). *The pre-university gap-year: a research agenda*. UK: University of Southampton.
30. Heath, S. (2007). *Widening the gap: pre-university gap years and the “economy of experience“*. British Journal Of Sociology of Education, Jan 2007, Vol. 28 Issue 1, p. 89-103, 15.
31. Hollis, M. (2000). *Socialinių mokslų filosofija*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. Vilnius.
32. Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
33. Inglehart, R., Flanagan, S. C. (1987) *Value Change in Industrial Societies*. The American Political Science Review. Vol. 81, No. 4.
34. Inglehart, R., Baker, W. E. (2000). *Moderization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values*. American Sociological Review 65 (February 2000), 40.
35. Inglehart, R., Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. Cambridge University Press.
36. Jones, A. (2004). *Review of Gap year Provision*. UK: University of London.

37. Kraniauskienė, S. (2011). *Tapsmas suaugusiuoju: jaunimo socialinė branda Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
38. Leonavičius, V., Norkus, Z., Tereškinas, A. (2005). *Sociologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
39. Leonavičius, V., Rutkienė, A. (2010). *Aukštojo mokslo sociologija. Studijų pasirinkimas ir vertinimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
40. Lindset A., Norberg A. (2004). *A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience*, Nordic College of Caring Sciences, Scand J Caring Sci; 145-153.
41. Mascherini, M. (2012). *NEETs Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
42. Matulionis, A. V., Maniukaitė, G., Trinkūnienė, I., Krukauskienė, E., Liutikas, D. (2010). *Lietuvos studento socialinio portreto bruožai*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras.
43. Marshall, C., Rossman, G. B. (2011). *Designing qualitative research* (5th ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
44. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
45. Merton, R. (1938). *Social Structure and Anomie*. *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5 (Oct., 1938), pp. 672-682.
46. Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure* (1968 enlarged ed.). New York, NY, US: Free Press.
47. Nieman, M. (2010). *The perception of higher education students of the influence of their gap year experience on their personal development*. Departement Opvodkunde, Tydskrif vir Geetsewetenskappe, Jaargang 50 No.1: Maart.
48. Norkus, Z. (2008). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilniaus universiteto leidykla.
49. Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
50. Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, C.A. Sage.
51. Pivoriūtė, M. (2012). *Perėjimo į suaugystę kaita šiuolaikinėje Lietuvoje*. Vilniaus universitetas.

52. Ritzer, G. (2007). *Sociological Theory* (7 ed.). McGraw-Hill Higher Education. p. 251–257.
53. Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją*. Vilnius.
54. Samalavičius, A. (2010). *Universiteto idėja ir akademinė industrija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
55. Sangetha, P. S., Shanmuga, P. (2012). *Need for Soft Skills Development towards Managerial Efficiency*. International Journal of Management Research and Review. Nov 2012/ Volume 2 / Issue 11 / Article No-7 / 1895-1901 ISSN: 22.
56. Schutz, T. W. (1998). *Investavimas į žmones. Gyventojų kokybės ekonomika*. Vilnius: Eugrimas.
57. Silverman, D. (2011). *Interpreting qualitative data. A guide to the Principles of Qualitative Research*. SAGE. London.
58. Stehlik, T. (2010). *Mind the gap: school leaver aspirations and delayed pathways to further and higher education*. Journal of Education and Work, Vol. 23, No. 4, September 363–376.
59. Tight, M. (2003). *Researching Higher Education*. Published by SRHE and Open University Press. Printed in the UK by Bell & Bain Ltd, Glasgow.
60. Torner, J. (2010). *Don't Mind the Gap. Gap Year Programs*. Careers & Colleges Magazine.
61. Trow, M. (1973). *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Policies for Higher Education. Paris: OECD, 51-101.
62. Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage* (G.L.Caffee, Trans.) Chicago: University of Chicago Press.
63. Warde, A., Bottero, W. (2008). *The Cultural Capital of Gap Year Travel*. University of Manchester.
64. Weber, M. (1947). *Wirtschaft und Gesellschaft*. trans. A. R. Henderson and T. Parsons . New York: Oxford University Press.
65. White, Kristin M. (2009). *The Complete Guide to the Gap Year: The Best Things to Do Between High School and College*. Jossey-Bass.

66. Žydzīūnaitė, V. (2012). *Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos vertinimo modelis (įrankis)*. Monografija. Vytauto Didžiojo universitetas.

Dokumentai

67. Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas apžvalga.(2013). Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA). Prieiga internete: http://www.mosta.lt/images/documents/stebesena/priemimas/priemimo_apzvalga_2013.pdf
68. Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas apžvalga.(2014). Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA). Prieiga internete: http://www.mosta.lt/images/leidiniai/Priemimp_apzvalga_I_pakopa_2014.pdf
- 69.
70. Bridging the Gap: New Opportunities for 16-18 year olds not in Education, Employment or Training (1999) Prieiga internete: http://www.partnershipforyounglondon.org.uk/data/files/1419/bridging_the_gap_seu_1999.pdf
71. Europos Tarybos ir Komisijos tarpinis pranešimas apie pažangą. Prieiga internete: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st06/st06905.en04.pdf>
72. ES ekonomikos augimo strategija „Europa 2020“ Prieiga internete: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/index_lt.htm
73. Europos žmogaus teisių konvencija. Prieiga internete: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf
74. Eurostat Newsrelease.(2014) Prieiga internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6787423/3-20042015-BP-EN.pdf/b2f295ba-2e15-409c-bec9-91c4e49c5d32>
75. Studijos Lietuvoje: kas, ką ir kodėl studijuoja (2012) Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA). Prieiga internete: http://www.mosta.lt/images/documents/analize/trumprasciai/2012/studijos_lietuvoje.pdf
76. Įsakymas dėl neformaliai įgytų kompetencijų tvarkos. (2008).VDU. Prieiga internete: <http://kkc.vdu.lt/lt/system/files/tvarka.pdf>

77. Lietuvos studijų būklės apžvalga. (2013). Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA). Prieiga internete
http://www.smm.lt/uploads/documents/Teises_aktai/Lietuvos_studiju_bukles_apzvalga.pdf
78. Lietuvos švietimas skaičiais 2013 studijos. (2013) Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA). Prieiga internete:
http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/609_5cb91a07078d12aa4ac21a9fa9acb526.pdf
79. Lietuvos švietimas skaičiais.2014 studijos. (2014) Vilnius. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA)
80. Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai (2008). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.
81. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent IV. Prieiga internete:http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EIV_Synopsis_of_Indicators.pdf
82. Student Centered Learning. Prieiga internete:
<http://download.eiie.org/SiteDirectory/hersc/Documents/2010%20T4SCL%20Stakeholders%20Forum%20Leuven%20-%20An%20Insight%20Into%20Theory%20And%20Practice.pdf>
83. OECD Employment Outlook 2008. Organisation for Economic Co-operation and Development. 2008.
84. "Neet Statistics – Quarter Brief: August 2011" PDF (202 KB). Prieiga internete:
<http://www.eurofound.europa.eu/emcc/labourmarket/youthinfographic.htm>
85. Payne, J. (2000). Young people not in Education, Employment ir Training. Policy Studies Institute Prieiga internete:
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/RB201.pdf>
86. „Research into Higher Education. Abstracts. Keyword and Authors 1966-2002“(2004). Society for Research into Higher Education.
87. Suaugusiųjų švietimas ir tęstinis mokymas (2005). Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras.

88. The Bologna Process in Higher Education in Europe (2009). Key Indicators on the social dimension and mobility.
http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/KS-78-09-653-EN.pdf
89. "The Cost of Exclusion: Counting the cost of youth disadvantage in the UK" PDF (1.57 MB). The Prince's Trust. 2007. Peržiūrėta 20140310
90. The report, NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, is available at
www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1254.htm
91. Užsienio kvalifikacijų pripažinimas. Papildomi dokumentai (2013).SKVC.Vilnius.

Internetinės svetainės

92. AISHE Readings. Prieiga internete:
http://www.aishe.org/readings/2005-1/oneill-mcmahon-Tues_19th_Oct_SCL.html
93. Au Pair Care. Prieiga internete: www.aupaircare.com
94. All Ireland Society for Higher Education AISHE. Prieiga internete: www.aishe.org
95. Bundesfreiwilligendienst. Prieiga internete: <http://www.bundes-freiwilligendienst.de/>
96. Careers Europe. Prieiga internete: www.careerseurope.co.uk
97. Couchsurfing. Prieiga internete: www.couchsurfing.org
98. DESTATIS. Statistisches Bundesamt. Prieiga internete:
<https://www.destatis.de/DE/Startseite.html>
99. Education portal. Prieiga internete: <http://education-portal.com>
100. European Court for Human Rights. Prieiga internete: www.echr.coe.int
101. European Commission. Prieiga internete: <http://ec.europa.eu>
102. European portal for youngster in vocational education training. Prieiga internete:
<http://mavoieproeurope.onisep.fr/en/initial-vocational-education-and-training-in-europe/lithuanian-system/>
103. EUROSTAT. Prieiga internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/>
104. Eurydice. Prieiga internete:
<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Germany:Overview>
105. Emundus. Prieiga internete: www.emundus.lt/

106. Europäischer Freiwilligendienst_ Prieiga internete: www.projects-abroad.de
107. EUROPA. ES Teisės aktų santraukos. Prieiga internete
http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/index_lt.htm
108. Eurostat Europe. Prieiga internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
109. Europos Sąjungos teisės aktų santrumpos. Prieiga internete:
http://europa.eu/legislation_summaries
110. Eurostudent. Prieiga internete: www.eurostudent.eu
111. Freiwilliges Ökologisches Jahr. Prieiga internete:
http://www.lpb-bw.de/jugend_freiwilligendienste.html
112. Gap Advice. Prieiga internete: www.gapadvice.org
113. Gap- year. Prieiga internete: www.gap-year.com
114. Gapyear. Prieiga internete: www.gapyear.com
115. Gap year Directory. Prieiga internete: www.gapyeardirectory.co.uk
116. Go Gap Year. Prieiga internete: www.gogapyear.com
117. Index Mundi. Prieiga internete:
http://www.indexmundi.com/turkey/military_service_age_and_obligation.html
118. International Encyclopedia of the Social Sciences, 2008. Prieiga internete:
<http://www.encyclopedia.com/topic/Credentialism.aspx#1-1G2:3045300482-full>
119. Year Out Group. Prieiga internete: www.yearoutgroup.org
120. Young Germany. Your career, education and lifestyle guide. Prieiga internete:
www.young-germany.de
121. Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti LAMA BPO.
Prieiga internete: <http://www.lamabpo.lt/>
122. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga internete:
<http://www.socmin.lt>
123. Prospects. Prieiga internete: http://www.prospects.ac.uk/gap_year_opportunities.htm
124. Psichologų sąjunga. Prieiga internete: <http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/OPk%20Naujienlaskis20131.pdf>
125. Study in Turkey. Prieiga internete:

- http://www.studyinturkey.com/content/sub/education_system.aspx
126. Švietimo ir mokslo ministerija. Prieiga internete: <http://www.smm.lt>
127. The UK's Official Graduate Careers Website. Prieiga internete: http://www.prospects.ac.uk/gap_year_opportunities.htm2
128. The World Bank. Prieiga internete: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR>
129. Simply Psychology. Prieiga internete: www.simplypsychology.org/carl-rogers.html
130. Study.com. Prieiga internete: <http://education-portal.com/academy/lesson/mertons-strain-theory-definition-examples-quiz.html#lesson>
131. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/>
132. Weltwaerts. Prieiga internete: www.weltwaerts.de
133. WorldWide Volunteering. Prieiga internete: www.wv.org.uk
134. World Value Surveys. Prieiga internete: www.wvsevsdb.com

PRIEDAI

1 priedas. Informantų sociodemografinės charakteristikos

Informantai Lietuvoje

Eil.n r.	Suteiktas vardas	Informanto amžius	Interviu trukmė	Interviu vieta	Interviu būdas	AS veiklos	PAS būdas
1.	Adomas	22 m.	1 val.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu ir el. paštu (2 k.)	NEET – neveikė nieko	Studijų nutraukimas
2.	Marija	20 m.	2 val.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu ir per „Skype“ (2 k.)	NEET – neveikė nieko	Studijų nutraukimas
3.	Lukas	22 m.	40 min.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu	Darbas Norvegijoje – statybose	Studijų nutraukimas
4.	Rūta	19 m.	50 min.	Svečiuose (jos darbe) Vilniuje	Tieioginis interviu	Dirbo Lietuvoje	Nestojo
5.	Kristupas	20 m.	50 min.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu	NEET – neveikė nieko	Studijų nutraukimas
6.	Patrikas	22 m.	1 val. 30 min.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu el. paštu (2 k.)	Savanorystė Indijoje, keliavimas	Studijų nutraukimas
7.	Kotryna	19 m.	2 val.	Kavinė, Kaunas	Tieioginis interviu	Savanorystė Prancūzijoje	Nestojo
8.	Monika	20 m.	50 min.	Kavinė, Kaunas	Tiesioginis interviu	Modelio darbas Kinijoje	Nestojo
9.	Nikalojus	22 m.	40 min.	Kavinė, Kaunas	Tiesioginis interviu	NEET, mokėsi tapyti	Nestojo
10.	Jonas	18 m.	2 val.	Kavinė, Kaunas	Tiesioginis interviu	Darbas Švedijoje, braškių skynimas, kelionės	Nestojo
11.	Martynas	18 m.	1 val.	Kavinė, Kaunas	Tiesioginis interviu	NEET, keliavimas	Programa, nestojo
12.	Mėta	20 m.	1 val.	Namuose	Tiesioginis interviu	Darbas kavinėje Liuksemburge	Nestojo
13.	Paulė	19 m.	1 val.	Video susitikimas	Per „Skype“	Olandija	Studijų nutraukimas

14.	Luka	23 m.	30 min.	Video susitikimas	Per „Skype“	Savanorystė	Studijų nutraukimas
15.	Vytis	19 m.	25 min.	Svečiuose	Tiesioginis interviu	Darbas Lietuvoje, NEET	Studijų nutraukimas

Informantai Vokietijoje

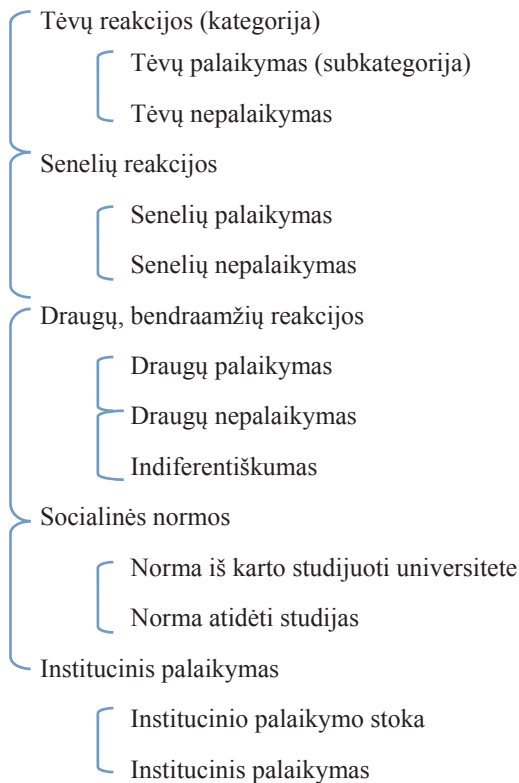
Eil. nr.	Suteiktas vardas	Informanto amžius	Interviu trukmė	Interviu vieta	Interviu būdas	AS veiklos	PAS būdas
1.	Joana	19 m.	51 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Savanorystė JAV	Dar mokyklos pabaigoje
2.	Joris	22 m.	43 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas kavinėje, FSJ savanorystė, keliavimas	Nestojo
3.	Liucija	24 m.	55 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	NEET, savanorystė	Nestojo
4.	Celina	22 m.	39 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas „Burger King“	Nestojo
5.	Gudula	23 m.	50 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	„Au Pair“ Anglijoje, keliavimas po Kanadą	Nestojo
6.	Helena	21 m.	49 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas „Burger King“, kelionės Vokietijoje	Nestojo
7.	Imma	21 m.	47 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Savanorystė, EKO metai	Nestojo
8.	Jadvyga	22 m.	34 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	Dirba Vokietijoje, socialinis darbas	Nestojo
9.	Margarita	21 m.	1 val. 02 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	NEET, darbas turguje, korepetitore	Nestojo
10.	Michele	23 m.	53 min.	Universiteto kavinė, Maincas	Tiesioginis interviu	FSJ savanorystė Nikaragvoje	Nestojo

11.	Valtorta	19 m.	50 min.	Universiteto kavinē, Maincas	Tiesioginis interviu	„Au Pair“ Anglijoje, Prancūzijoje	Nestojo
12.	Faustina	23 m.	30 min.	Universiteto kavinē, Maincas	Tiesioginis interviu	„Au Pair“ Londone	Nestojo
13.	Jobē	22 m.	25 min.	Universiteto kavinē, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas Vokietijojē, praktika	Nestojo
14.	Vīncenta	21 m.	51 min.	Universiteto kavinē, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas Vokietijojē, Šveicarijōjē, kelionēs Azijōjē	Nestojo
15.	Vita	21 m.	39 min.	Universiteto kavinē, Maincas	Tiesioginis interviu	Darbas filmu industrijōjē	Nejstojo, kur norējo

2 priedas. Temos, kategorijos ir subkategorijos

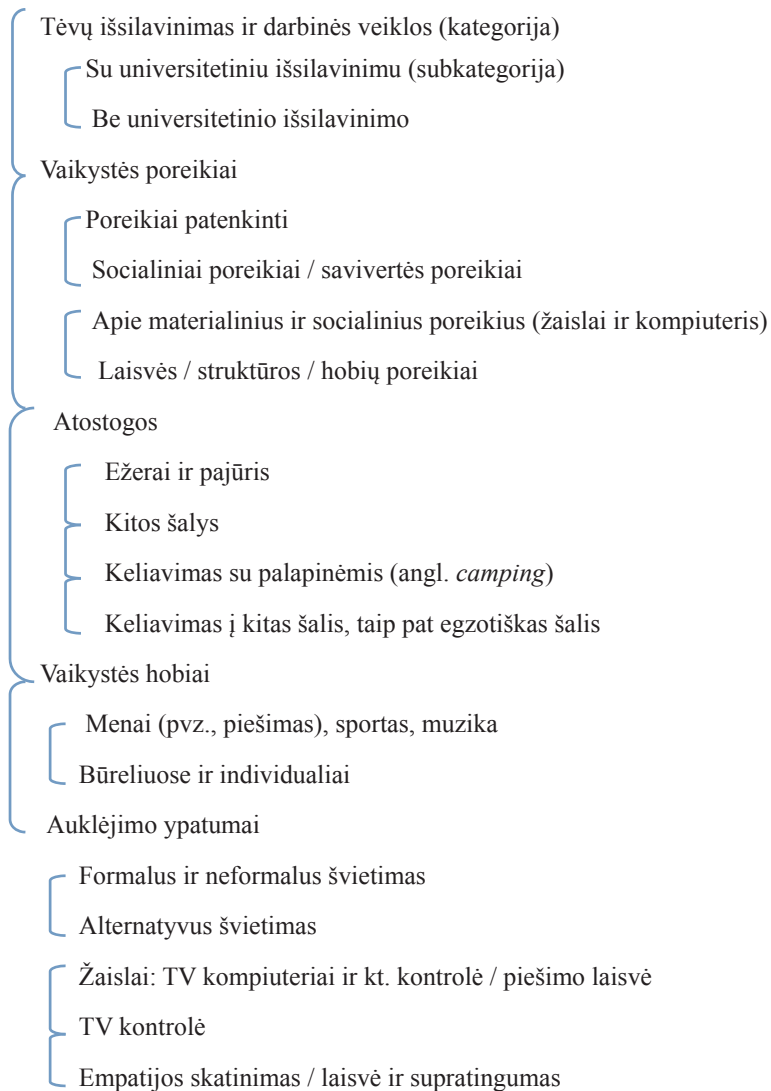
„Socialinės aplinkos“ temą reprezentuojančios, apimančios kategorijos, subkategorijos daugiausia naudojamos analizuojant ir interpretuojant duomenis, susijusius su PAS kaip adaptacinio elgesio aiškinimu (R. Mertonas). Kategorijos „Socialinės normos“, „Senelių reakcijos“, „Draugų, bendraamžių reakcijos“ padeda atskleisti visuomenėje priimtus ir siektinus kultūrinius tikslus. Kategorija „Institucinis palaikymas“ leidžia paaiškinti, kaip minėtų tikslų / normų siekiai yra palaikomi / nepalaikomi instituciškai skirtingose visuomenėse.

Socialinė aplinka (tema)

Saugumo temą ir ją sudarančios kategorijos ir subkategorijos daugiausia analizėje naudotos interpretuojant duomenis RPT prieiga. Kategorijos „Tėvų išsilavinimas“, „Vaikystės poreikiai“, „Atostogos“, „Vaikystės hobis ir auklėjimo ypatumai“ atskleidžia informantų realių galimybių aibę pagal tai, kokioje socioekonominėje aplinkoje jie augo (koks kapitalas buvo kaupiamas jau vaikystėje, P. Bourdieu) ir kokie buvo jų poreikiai (R. Inglehats) ar apribojimai.

Saugumas (tema)

RPT teorijos prieigoje realioms pasirinkimų aibėms identifikuoti yra skiriama „pažangumo“ tema ir ją sudaranti kategorija bei subkategorijos.

Pažangumas (tema)

- └ Baigiamieji abitūros egzaminų rezultatai (kategorija)
 - └ Pakankamai pažangūs (pirmenybiniams pasirinkimams) (subkategorija)
 - └ Nepakankamai pažangūs (pirmenybiniams pasirinkimams)

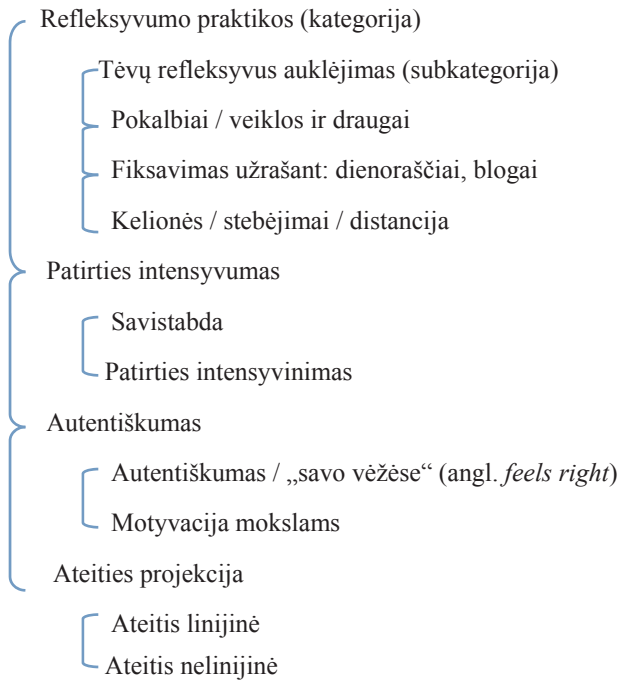
Antrasis RPT filtras susijęs su tam tikrais pirmenybiniais klausimais, lemiančiais elgsenos pokyčius ir pasirinkimus. Temos „AM reikšmė“ ir „su ja sudarančiomis kategorijomis ir subkategorijomis darbe atskleidžia atidėjusiųjų studijas prioritetus ir orientacijas (A. Giddensas, E. Frommas), kurios leidžia identifikuoti, kokių vyraujančių vertybių visuomenėje (R. Inglehartas) individai atlieka pasirinkimus. AM reikšmių tema paliečiama ir kalbant apie adaptacijos formas (R. Mertonas), kalbant apie kultūrinius tikslus ir socialiai priimtina elgseną.

AM reikšmė (tema)

- └ AM instrumentiškai (kategorija)
 - └ Galimybės įsidarbinti (subkategorija)
 - └ Saugumas
- └ AM kaip procesas
 - └ Įdomūs dalykai / hobiai
 - └ Savirealizacija
 - └ Įdomūs dalykai / hobiai, infrastruktūra
 - └ Studentiškas gyvenimas
- └ AM visuomenėje
 - └ Galimybė įsidarbinti
 - └ Normatyvumas
- └ Kita
 - └ AM kaip soc. klasė
 - └ Abejojimas AM nauda

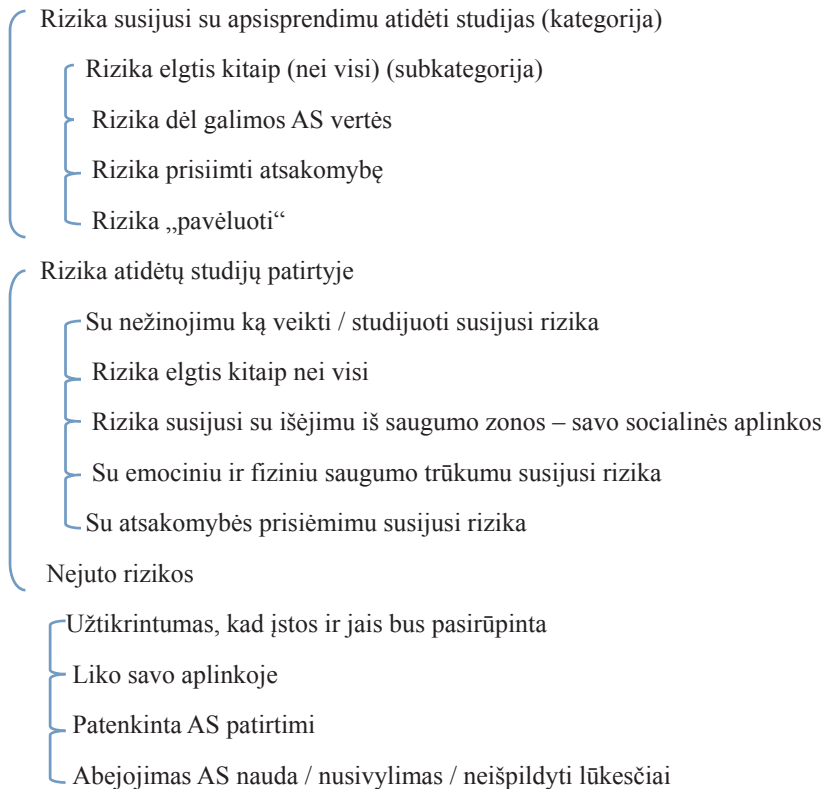
Refleksyvumo praktikų tema labiausiai liečiama kalbant apie pasirinkimą atidėti studijas kaip racionalų / savitą racionalų pasirinkimą (siejamos R. Ingleharto ir J. Elsterio teorijos). Čia minimos tėvų refleksyvaus auklėjimo praktikos, autentiškumo klausimai. Refleksyvumo tema liečiama ir kalbant apie autentiško savęs paieškas, lyginant savo pasirinkimą su visuomenės lūkesčiais ir tapatybėmis (E. Frommas, A. Giddensas, R. Mertonas, E. Goffmanas).

Refleksyvumas (tema)

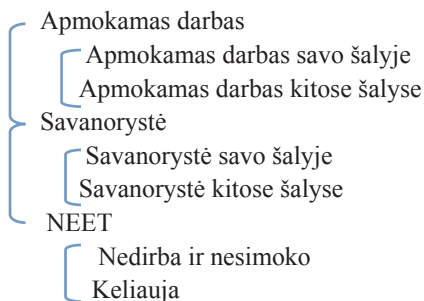
Rizikos tema integruojama interpretuojant įvairias PAS situacijas: tiek kalbant apie racionalaus sprendimo priėmimą (RPT), tiek apie savos trajektorijos formavimą (A. Giddensas) būnant atsakingu už savo gyvenimą, adaptacijos formų kontekste (kai elgiamasi ne taip, kaip yra įprasta bei tikimasi iš jauno žmogaus visuomenėje), tiek kalbant apie realias tapatybes (įgautas ne studentavimo būdu), kurios taip pat gali neatitikti virtualios t.y. studento tapatybės ir todėl kelti įtampą (E. Goffmanas).

Rizika (tema)

Tema „AS veiklos“ siekta atskleisti studentiškosios (virtualiosios, tos, kurios visuomenė tikisi individui pabaigus vidurinę mokyklą) ir realiosios (tos, kuri įgyjama laikinų veiklų ar neveikimo metu) neatitikimą. Šios temos ir ją pristatančių kategorijų bei subkategorijų interpretacijai pasitelkiamos E. Goffmano ir P. Bourdieu teorinės priegigos.

AS Veiklos (tema)

3 priedas. Tyrimo rezultatai

Pagal 2 priede pristatytas temas, kategorijas ir subkategorijas, gautas analizuojant gautus duomenis, toliau pristatoma tyrimo rezultatų analizė ir pagrindinių tyrimo rezultatų aprašymas.

Socialinė aplinka. „Būk nors ir valkata, bet su aukštuoju“

Siekiant išsiaiškinti, kaip atidėtų studijų patirtis supranta ir priima informantų socialinė aplinka, jiems buvo užduoti klausimai, kaip į jų sprendimą atidėti studijas reagavo artimieji: tėvai, seneliai, bendraamžiai. Pusiau struktūruoto atvirojo interviu metu užduoti šie klausimai: Kokios buvo artimųjų reakcijos į studijų atidėjimą? Kaip reagavo tėvai? Seneliai? Broliai? Seserys? Draugai? Gauti atsakymai leido išskirti subkategorijas, leidžiančias į socialinės aplinkos kategoriją pažvelgti įvairiapusiškiau. Tėvų reakcijos Lietuvoje identifikuojamos kaip dvejopos: tėvų palaikymas ir tėvų nepalaikymas. Vokietijoje identifikuota pozityvesnio tėvų palaikymo subkategorija.

Lietuvos atveju tėvų reakcijos į atidėtų studijų sprendimą apibūdinamos dvejopai: tiek pozityviai, tiek negatyviai. Daugumje atvejų informantų tėvai Lietuvoje išreiškė vienokį ar kitokį negatyvų požiūrį į savo vaikų sprendimą atidėti studijas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų reakcijos	Tėvų nepalaikymas	<i>„Nu baisiai, mano tėvai labai nepatenkinti buvo, nes kaip tu neisi, jeigu visi eina? “Ką čia veiksi, tu čia nieko nebaigus, tu čia darbo negausi, bus sunku gyventi“, tai va, man kažkaip nu aš visą laiką galvojau, kad universitetą reikia pabaigt ir gaut diplomą, kad susirast darbą. O aš kadangi darbą kaip ir turėjau tai galvojau, kad apsieisiu bent jau kol kas be to.“ (Ruta, 19 m.)</i>

Informantai pažymi, jog nepaisant įprasto tėvų pasitikėjimo, į sprendimą atidėti studijas tėvai dažnai sureaguodavo jautriai. Juntamas tam tikras spaudimas studijuoti universitete. Tuomet, kai į universitetą stojama ar renkamasi ką studijuoti, juntamas palaikymas, tačiau tik iškomunikavus apie studijų atidėjimą, suprantama, jog AM tėvų suprantamas kaip neatsiejamas nuo savivertės dalykas. Studijavimas, nors ir gali neužtikrinti darbo vietos, tačiau suteikia tam tikro kapitalo, įgalinančio žvelgti į pasaulį plačiau: „būk tu nors ir valkata, bet su aukštuoju, kad plačiau matytum pasaulį“.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų reakcijos	Tėvų (ne)palaikymas	<i>„Galbūt jie irgi tai paliko kaip galimybę ir jie vis dėlto tikėjosi, kad aš įstosiu, bet nu jie bent jau buvo supažindinti, o pats galutinis variantas, kai jie sužinojo, kad aš tikrai nestosiu, tai kai aš jiems nepalikau įgaliojimų palikt, galima sakyti nepalikau įgaliojimų pasiimti mokyklos atestato baigimą ir sakiau, kad prieš išvykdamas į Švediją dirbti aš iš tikrųjų niekur nestosiu, nepildysiu jokių dokumentų ir pabandyčiau tiesiog paieškoti savęs.“ (Jonas, 18 m)</i>

Kiek pozityvesnės reakcijos susilaukę informantai pasakoja apie savo studijų atidėjimo strategijas, kai sprendimas komunikuojamas pamažu. Tokiais atvejais bandoma parodyti, jog tai yra „normalu“. Kartais artimieji galutinai supranta, kad į universitetą stojimo dokumentai nebus pateikti, tik informantams jau išvykus. Visad palaikantys tėvai taip pat paruošiami studijų atidėjimo sprendimui pateikiant alternatyvaus elgesio galimybes atidėtų studijų metu. Taip planas B gali sulaukti ne tik tėvų moralinės, bet ir finansinės paramos.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų reakcijos	Tėvų palaikymas	<i>„O tėvai tai kaip ir sakiau, visada kažkaip palaikė mane sprendimus priimant, tai palaikė, kad aš išėjau, turbūt matė, kaip aš grįžtu iš universiteto, su kokiom emocijom ir panašiai. Buvo grįžti, pirmi žodžiai: „O blemba čia kaip ligoninėj ta dėstytoja rėkia tra lia lia ir taip toliau“. Tai jie, aš kiek pamenu, palaikė ir kai aš pasakiau savo planą, tai sako „Gerai, mes tave finansuosim, tą planą“, ir panašiai.“ (Adomas, 22 m.)</i>

Informantai Vokietijoje išreiškė tik pozityvias tėvų reakcijas į jų sprendimus atidėti studijas. Vokietijoje išreiškiamas tėvų palaikymas ir PAS suprantamas kaip gera idėja. Turbūt vienintelis patarimas iš tėvų pusės, įspėjant, kad tuomet, kai informantai nesusiplanuoja savo atidėtų studijų ir nieko neveikia, tokia situacija gali vesti į tam tikrą depresinę būseną.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų reakcijos	Tėvų palaikymas	<i>„The only advise they gave me, they said, 'just figure out what you want to do, because you can't stay one year and do nothing, because it's gonna depress you.“ (Vincenta, 21 m.)</i>

Ypatingas skirtumas įžvelgtinas senelių reakcijose tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje. Nors ir priklausantys tai pačiai generacijai, jie skirtingai išreiškia savo palaikymą, arba Lietuvos atveju, ir nepalaikomąją poziciją anūkams pranešus apie studijų atidėjimą.

Įdomu tai, kai tais atvejais, kai atidėtų studijų sprendimą tėvai palaikydavo arba pasilikdavo tam tikroje santykinai neutralioje pozicijoje, seneliai būdavo įvardijami kaip tie, kurie vykdo socialinį spaudimą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Senelių reakcijos	Senelių nepalaikymas	„Ką močiutė, kaip visada, kaip ir tikra močiutė. Bandė atkalbinėti. Labai daug sužinojau, kad jei iki 28 nieko neuždirbsi, tai reiškiats toks ir liksi visą gyvenimą. Prikūrė greitai, viską sugalvojo, kad tik atkalbėt.“ (Patrikas, 22 m.)

Močiutės samprata atspindi tam tikrą linijinį išsimokslinimo strategijos supratimą, kai pabaigus mokslus turi būti įgyjamas apmokamas darbas ir iki 28 metų žmogus turi būti „gerai uždirbantis“. Kitais atvejais išreiškiamas ne tik rūpestis dėl informantų galimo nesaugumo, bet ir išsakomos baimės, jog anūkai nenorės sugrįžti į formalųjį mokslą. Savi anūkai lyginami su draugų „sėkmingais“ anūkais ir jų linijinėmis gyvenimo ir išsimokslinimo strategijomis taip sukeliant dar didesnę įtampą ir spaudimą.

Priešingai nei Lietuvoje, Vokietijos atveju juntamas stiprus senelių palaikymas kokius gyvenimo sprendimus informantas bepriimtų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Senelių reakcijos	Senelių palaikymas	„I believe they liked to have, I only have my grandmother left, so I don't know, she doesn't know much about stuff like that, I believe she thought I was doing something really important I think so she was somehow proud. But she is also proud that I study now, so I believe that if I do anything she will be proud (laughing). 'My granddaughter!'“ (Imma, 21 m.)

Ypač pozityvus palaikymas juntamas informantams dalyvaujant įvairiuose savanorystės projektuose.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Senelių reakcijos	Senelių palaikymas	„They were all happy that I do this, because my grandmother was really into this charity things in France, she was never working, but she was just doing these charity things, so she was really proud and she told everyone 'yeah, my little grandchildren is going to Nicaragua doing one year'.“ (Michelle, 23 m.)

Lietuvoje identifiikuotos bendraamžių reakcijos į pasirinkimą atidėti studijas įvardijamos kaip tiek teigiamos (palaikančios), tiek neigiamos (juntamas draugų nepalaikymas). Vokietijoje informantų atsakymuose dažniausiai pasitaikančios draugų reakcijos apibūdinamos kaip palaikymas arba indiferentiškumas.

Lietuvoje draugų ir bendraamžių reakcijos į informantų sprendimą atidėti studijas įvardijamos kaip labiausiai palaikančios. Tačiau nors pažymima, jog juntamas palaikymas, pastebimas tam tikras draugų nerimas, išreiškiamas tokiais klausimais kaip „kas iš jo bus?“, „ką jis dabar veiks?“ ir pan.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Draugų reakcijos	Draugų palaikymas	<i>„Jo šiaip jaučiau, bet jautėsi ir tas toks paslėptas ar kažkoks rūpestis „Tai ką jis dabar čia veiks?“ arba „Kas iš jo bus?“. Aišku, tas tai žiauriai kartais pasijusdavo.“ (Kristupas, 20 m.)</i>

Kai kurie informantai teigia, jog nepaisant draugų, dauguma bendraamžių reagavo į informantų sprendimą atidėti studijas neigiamai. Neigiamia aplinkinių reakcija keičiasi tuomet, kai pateikiamas veiklų planas apie tai, ką rengiamasi veikti studijų atidėjimo laikotarpiu. Tuomet reakcija tampa pozityvi, ypač jei tai susiję su planais išvykti į kitas šalis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Draugų reakcijos	Draugų nepalaikymas	<i>„75 procentai neigiamų, gal net daugiau. Visi „Kas atsitiko? Kodėl?“ Bet aš tai dabar matau, kad visai kitokia reakcija pasikeitė, nes aš dabar sutinku žmones gatvėj ir sako „Tai kur tu stosi?“. „Ne, - sakau, - aš nestosiu, aš išvažiuoju ten ir ten – Prancuzija, Italija, paskui Portugalija“. Į mane žiūri tokiom akim: „Kaip aš tau pavydžiu.“ (Kotryna, 19 m.)</i>

Vokietijoje dauguma draugų taip pat renkasi atidėtų studijų patirtis, todėl toks informantų sprendimas sutinkamas pozityviai arba kai kuriais atvejais net „indiferentiškai“, kas tam tikra prasme galėtų liudyti apie tokių praktikų normalumą / paplitimą visuomenėje. Informantė, kuri per atidėtų studijų laikotarpį nusprendė savanoriauti Nikaragvoje, sulaukė stipraus palaikymo, juolab, jog patys draugai atidėtų studijų metus praleido kitose šalyse ar žemynuose.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Draugų reakcijos	Draugų palaikymas	<i>„Well, they were happy, but a lot of friends were abroad aswell. One was in Nicaragua, which is also in America, in Costa Rica, in South Africa, so they were all away, and we came all back together in seprenber, so it wasn't that hard, everyone was abroad, yeah.“ (Joana, 19 m.)</i>

Kiti studentai teigia, jog jų sprendimas atidėti studijas sulaukia tam tikros abejingos/indiferentiškos reakcijos todėl, kad dauguma draugų patys vyko atidėtų studijų metais į skirtingas šalis. Tik nedaugelis iš draugų rato pasirinko studijas pradėti iš karto po mokyklos baigimo, nes aiškiai žinojo kuo nori būti gyvenime.

Įvairus aplinkos priėmimas/ nepriėmimas pačių informantų aiškinamas kaip socialinių normų nekvestionavimo atvejais. Pateikdami kritišką požiūrį į studijavimą iš karto po vidurinės mokyklos baigimo, informantai įvardija tai kaip tam tikrą stereotipą. Stereotipiškai po mokyklos turi sekti universitetas, o universitetą seka darbo paieškos. Pasakojama, jog linijinė seka vyksta

tokia tvarka: darželis, mokykla, universitetas ir taip „studijų darbas“ tampa tarsi baigtas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Socialinės normos	Norma iš karto studijuoti universitete	„ <i>Oi studijavimas tai iš tikrųjų tai čia visiškas stereotipas nusistovėjęs, tarkim, kad jei tu baigei mokyklą, tai sekantis etapas yra universitetas, na čia toks tarsi darbas yra padarytas. Galima suprasti darbas prasideda taip: darželis, mokykla, universitetas ir jau tuo darbas baigtas.</i> “ (Adomas, 22 m.)

Kalbant apie studijų normatyvumą, pastebima, jog atidėtų studijų atveju juntamas noras „pateisinti“ savo praleistą laiką.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Socialinės normos	Norma iš karto studijuoti universitete	„ <i>And of course, everyone was asking me after abitur meetings with my classmates and some were already studying, doing anything and I was like 'ok, I am not doing anything', yeah, but I had to defend myself, was like 'ok, that's the way I do it.</i> “ (Jadvyga, 22 m.)

Paklausus, kaip ir kiek aukštasis išsilavinimas yra reikalingas visuomenėje, viena iš informančių pateikia paaiškinimą, jog išsilavinimas Vokietijos visuomenėje yra reikalingas tiek, kiek jis yra naudingas gerai apmokamam darbui susirasti ir savo šeimai išlaikyti. Jeigu minėta gerovė susikuriama be aukštojo išsilavinimo, jo, kaip pažymi informantė, visuomenė ir nereikalauja, to nereikia, nes jau „turi to, ko tau reikia“ (instrumentinė AM samprata).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Socialinės Normos	Norma ne (iš karto) studijuoti universitete	„ <i>Society expects education in the sense of, I don't need to go to university, I just need to find a job afterwards, so that I can either rent or buy a flat or a house, so that I can earn enough money to have a wife or a husband and give food to my children. Ah, yes, have a job, have a family. So it's not actually about the education.</i> “ (Gudula, 23 m.)

Dalis informantų pažymi, jog Vokietijoje PAS yra traktuojamas kaip normalus reiškinys, tačiau pastebima, jog daugumoje atvejų tai priimtina tol, kol toks atidėtų studijų laiko tarpas tęsiasi ne ilgiau kaip vienerius metus. Taip pat ir dauguma programų siūlo atidėtas studijas praleisti vienerius metus. Pateikiama taip pat įžvalga apie tai, jog šiais laikais egzistuoja tam tikras reikalavimas turėti tarptautinės patirties, nes jos metu sukauptos skirtingos patirtys. Pastebima, jog atidėtų studijų metu kaupiamų patirčių neturėjimas neturėtų būti traktuojamas kaip negatyvus kriterijus darbo paieškose, nes atidėtų studijų galimybės yra ne visiems vienodai galimos tiek dėl finansinių resursų, tiek dėl skirtingų studentų socialinių situacijų (pvz. turinti vaiką studentė ir kt.).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Socialinės Normos	Norma ne iš karto studijuoti universitete	„On the other hand, not everybody has the opportunity to do that. Both, financially or socially, or something like that. I don't know if you have a child, for example, you cannot just go abroad, or if you have a family, you have to care for it. <...> I think. Yeah, if you have the opportunity to go and if not, it shouldn't be negative criteria in CV if you haven't been abroad.“ (Faustina, 23 m.)

Institucinis palaikymas yra kategorija, atspindinti skirtingą institucinį atsaką į tai, kaip PAS gali būti reguliuojamas. Tyrimuose atsispindi skirtinga institucinio palaikymo situacija.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Institucinis palaikymas	Institucinio palaikymo stoka	„Net neužsimena, aš negirdėjau nė karto, kad mokykloj mokytojas užsimintų, kad, maždaug, va, ir tie egzaminai, jūs išlaikysit, bet „jeigu nežinot kur stot, gal padarykit metų pertrauką, gal pasavanoriaukit, gal dar ką nors“. Visur būdavo akcentuojama, kad „kovokit dėl geresnio balo, bandykit įstot, bandykit prasimušt, bandykit siet savo karjerą su bent jau su universitetu pradžioj.“ (Jonas 18 m.)

Atidėję studijas informantai Lietuvoje pastebi, jog studijų atidėjimas nėra remiamas instituciškai, pvz. mokyklose tiems, kuriems galbūt norėtųsi „paieškoti savęs“ ar suprasti, ką nori studijuoti, apie atidėtų studijų galimybes neužsimenama. Anot informantų, dominuoja rinkos dėsniams paklūstantis ekonominių reikalavimų diskursas, kai skatinama konkurencija pakelia efektyvumą; tėvai ir jaunimas reikalaujami siekti geresnio išsilavinimo bei geriau apmokamų darbo vietų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Institucinis palaikymas	FSJ. Remiami valstybinių institucijų	„So we got all in all 300 euros and 150 just for travelling and 150 just for living and that was fine, so we paid like 75 for our apartment so it was, it's ok, but it's really promoted by yeah, by the German government to do things like this, so I hoped that it's good <...> FSJ. Freiwilliges Soziales Jahr. And it's organized by BFZ Bundesministerium fuer Politische Bildung, I think. And there are lot's and lot's of organizations all over in Germany.“ (Michelle, 23 m.)

Vokietijos atveju galima rasti tam tikras institucines atidėtų studijų pasiūlos galimybes, kai atidėję studijas studentai kviečiami savanoriauti įvairiose srityse bei šalyse. Jie remiami finansiškai ir įgyja panašų juridinį statusą, kokį turi ir studentai. Net ir tie studentai, kurie bando

stoti į aukštąją mokyklą, bet jų pažangumo rodikliai turėtų būti didesni tam, kad įstotų į norimą specialybę, gali kurį laiką užsiimti kitomis veiklomis. Praleisti metai būna traktuojami kaip „laukimo semestrai“, kurie padidina galimybę įstoti kitais metais į norimą specialybę jau su didesniu nei pradinis įvertis balu.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Institucinis palaikymas	„Wartesemester“	„I have a friend whose abitur was like, it was good, but he wants to study medicine, so he decided that he first will work in hospital and then he counts all the semesters he was there and it's called. „Wartesemester“.<...>. It makes the grade you had in the abitur better. The more you wait, the better it gets. If you have like 2.2 and you wait 8 semesters, it's 1.8.“ (Margarita, 21 m.)

Apibendrinant gautus rezultatus Lietuvoje ir Vokietijoje, galima būtų daryti prielaidą apie stipresnį Vokietijos socialinės aplinkos palaikymą atidėtų studijų klausimu. Dauguma informantų senelių, tėvų, draugų apie studijų atidėjimą mąsto pozityviai ir palaiko pertrauką nusprendusius padaryti jaunuolius. Tuo tarpu ypač stiprus socialinis spaudimas studijuoti aukštojoje mokykloje juntamas vyresniosios generacijos atstovų Lietuvoje, kai pvz., įvairiomis socialinio spaudimo formomis bandoma įrodyti, jog reikia paklusti visuomenėje egzistuojančiam imperatyvui studijuoti iš karto pabaigus vidurinę mokyklą. Išreiškiamos tam tikros baimės, jog informantai į mokslus taip ir negrįš „pajutę pinigų skonį“ (pradėję dirbti apmokamą darbą) ir aukštojo išsilavinimo jiems gali neprireikti. Taip pat bijoma, jog atidėtų studijų metu praleistas laikas kitoms veikloms (pvz. keliavimui ar savanorystėms) gali išblaškyti, ir žmogus gali tapti nesuinteresuotas keliauti linijiniu karjeros trajektorijos keliu ir „laiku“ nesiintegruoti į darbo rinką. Tokia situacija kaip aptarta, jiems gali reikšti tam tikrą determinizmą viso gyvenimo kelio nesėkmei. Kiek santūresnė, tačiau taip pat tam tikrą įtampą išreiškianti yra Lietuvoje gyvenančių tėvų reakcija. Sprendimas atidėti studijas yra sutinkamas tiek pozityviai, tiek negatyviai. Atskleidžiant tam tikrą įtampą ir išreiškiamas noras ir lūkesčiai, jog jaunuoliai studijuotų. Kai kuriais atvejais informantai naudoja tam tikras strategijas tam, kad tėvų reakcija būtų pozityvesnė, pvz., pateikia tėvams metams veiklų planą B, užtikrindami, jog tikrai rengiasi studijuoti po pertraukos. Taip pat atidėtų studijų praktika tėvams pristatoma kaip labai dažna ir paplitusi.

Tuo tarpu Vokietijoje visų kartų atstovai išreiškia vien pozityvias arba palaikančias reakcijas į jaunuolių sprendimą atidėti studijas. Tos pačios kartos atstovai išreiškia netgi tam tikrą reakciją, kuri apibūdinama kaip „indiferentiška“, kas galėtų taip pat paantrinti šio fenomeno paplitimą visuomenėje. Nuostabos nebuvimas gali reikšti šios praktikos „naujumo“ ar „egzotikos“ neįėjimą. Tokia praktika priimama kaip grynai normalizuota pasirinkimo ką veikti metus po abiturų, planuota strategija. Lietuvoje, regis, tarp draugų šis fenomenas dar nėra įgavęs „normalumo statuso“. Atrodo, jog šis fenomenas yra žinomas (dauguma informantų ir jų draugų atidėtas studijas įvardija anglų kalba vartojamu „gap year“ pavadinimu), tačiau tuos, kurie atideda studijas sveikina kaip drąsius („sveikinu tokį drąsų žingsnį“, „žvengia“) arba pradžioje traktuoja kaip tam tikrus galimus nevykėlius „viskas su tavim gerai“ ir stengiasi perkalbėti ragindami stoti „bet kur“.

Galima įžvelgti ir tam tikrą reakcijų kaitą tuomet, kai tie informantai, kurie niekur net nebandė stoti, iš pradžių buvo sutinkami negatyviomis reakcijomis, tačiau vėliau susistruktūravę ar suplanavę savo metus ir užpildę juos įvairiomis veiklomis bei kelionėmis, sulaukia itin pozityvaus vertinimo ir tam tikru iš karto pradėjusiųjų studijuoti „pavydo“ apraiškų. Kalbant apie atidėtų studijų struktūravimo ir planavimo galimybes, svarbu pabrėžti tai, jog Vokietijos atveju PAS yra palaikomas valstybės instituciškai, kai jauni žmonės yra priimami savanorystėms įvairaus pobūdžio projektuose, jie remiami finansiškai. Egzistuoja ne tik institucinė bei finansinė parama studentams, nusprendusiems kurį laiką nestudijuoti. Vokietijoje laiko tarpas, praleidžiamas nestudijuojant, tampa laukimo semestru (vok. *wartesemester*), kuomet kyla abiturų egzaminų įverčio vidurkis, kas reiškia didesnes galimybes ir platesnį dalykų pasirinkimą, jei pvz., studento vidurkis pabaigus mokyklą nebuvo pakankamai aukštas įstoti į norimą specialybę. Po metų toks jaunuolis tampa konkurencingesnis stojantysis nei tie, kurie egaminus išsilaikė metais vėliau, t. y. stoja į aukštąją mokyklą be pertraukos. Šiuo atveju lietuviai atsiduria situacijoje, kurioje savo užimtumo galimybes ir jų finansavimą bei savo išgyvenimo strategijas dažniausiai turi susikurti patys. Tais atvejais, kai tėvai teikia tam tikrą finansinę paramą atžaloms nesiintegruojant į darbą ar į tam tikrus mokymus, pajuntama dar stipresnė įtampa ir socialinis spaudimas studijuoti universitete.

Pažangumas. „Buvau vienas iš tų, kuriuos mokytojai stumdo į olimpiadas“

Pažymėtina tai, jog dauguma informantų apklausti tuomet (išskyrus du pažangius atvejus

Lietuvoje), kai jie studijavo universitete jau po atidėtų studijų pertraukos. Duomenys iš dalies atspindi pačių studentų savo pažangumo vertinimą pagal tai, ar jie stojo ir juos priėmė į jų pirmenybines universitetinių studijų pasirinkimo vietas. Kai kurie Lietuvoje apklausti informantai interviu metu dar buvo atidėtų studijų procese, todėl norint išsiaiškinti jų akademinės galimybes studijuoti universitete buvo klausama apie jų abitūros egzaminų skaitines vertes. Kiti informantai apie savo pažangumą ir pasirinkimo galimybes kalbėjo kitų klausimų kontekste. Pvz. pasakodami, kaip rinkosi universitetą ar studijų sritį. Pagal tai informantų kategorijose išskirtos subkategorijos, įvardytos kaip „pakankamai pažangūs“ ir „nepakankamai pažangūs“.

Pakankamai pažangūs studentai įvardijami kaip tie, kurių rezultatai leido jiems rinktis tas studijų galimybes, kurioms jie teikė pirmenybes. Šimtabalėje įverčių sistemoje jie surinko ypač aukštus balus, atveriančius jiems galimybes studijuoti ten, kur norėjo.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Baigiamieji abitūros egzaminų rezultatai	Pakankamai pažangūs	<i>„Matematika devyniasdešimt šeši, taip pat lietuvių ir anglų, chemija devyniasdešimt vienas, istorijos aštuoniasdešimt trys. <...> Pagrindė taip, bet čia buvo, aš buvau vienas iš tų, kuriuos mokytojai stumdo į olimpiadas, nes matydavo potencialą ir sakydavau mokytojais „paskutiniai metai, aš nebenoriu į tą fiziką.“ (Jonas, 18 m.)</i>

Informantų atsakymai Lietuvoje klausiant apie jų pažangumą varijuoja nuo ypač pažangių studentų, iki tokių, kurie savo egzaminų rezultatais nebuvo patenkinti ir nusprendė kitais metais perlaikyti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Baigiamieji abitūros egzaminų rezultatai	(Ne)pakankamai pažangūs	<i>„Prastai yra, kad mano egzaminai buvo prastoki. Laikiau aš taip, laikiau aš matematikos mokyklinį, gavau 8, <...> po to laikiau informatiką, informatikos aš irgi mokyklinį laikiau, gavau 7 berods, o gal aštuonis, gal 7, tiksliai nepamenu, po to laikiau lietuvių, kas mane nustebino iš valstybinių, tai gavau 24 procentus, tai buvau labai nusivylęs iš tikrųjų.“ (Adomas, 22 m.)</i>

Vokietijoje apklausti studentai taip pat visi buvo studijuojantys aukštoje mokykloje, todėl jų pažangumas taip pat santykinai patenkinamas visais apklaustais atvejais. Kai kurie informantai visą savo mokymosi laikotarpį buvo laikomi pažangiais, tačiau studijas konkrečiame universitete ir specialybėje (dauguma apklaustųjų studijavo dvi specialybes, viena jų – kultūrinė antropologija) pasirinko dar ir todėl, kad norėjo studijų metu patirti studentišką gyvenimą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
a		

Baigiamieji abiturientų egzaminų rezultatai	Pakankamai pažangūs	<i>„I was always pretty good in school, but I did not know what I was going to study like for many years I wanted to become a psychiatrist, but then I decided not to, because I thought medicine would be too much for me. <...> I also wanted to have those things you get in the student life, like party and for example now I am going to sing in a choir and something like that.“ (Vincente, 21 m.)</i>
---	---------------------	--

Tačiau informantų, atidėjusių studijas, atsakymai taip pat varijuoja apie jų pažangumą, nes ne visais atvejais universitetas, kuriame studijuojama, buvo jų pirmenybinis pasirinkimas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Baigiamieji abiturientų egzaminų rezultatai	Nepakankamai pažangūs	<i>„Oh, it was a very chaos. I did a gap year, I did two gap years, to be honest and I graduated in 2011 and after that I didn't have a clue what to do so I made a lot of short period trainees <...>. I applied for it two times in Koeln there is a big art school that accepted trainees and I wanted to do it very much and I didn't get a chance to, they didn't pick me.“ (Vita, 21 m.)</i>

Apibendrinant pažymėtina, jog tiek Lietuvos, tiek Vokietijos atvejais apklausti informantai buvo pakankamai pažangūs, kad įstotų į aukštąją mokyklą. Tai, jog tie informantai, kurie į aukštąją mokyklą net nebandė stoti (o ne studijas nutraukė pvz. po pirmojo semestro Lietuvos atveju) įvardijo savo egzaminų įverčius kaip tokius, kurie yra pakankamai pažangūs tam, kad būtų galima įstoti į norimą specialybę. Vokietijos informantų atvejais daugiau galima buvo rasti pasisakymų, jog tos studijos, kuriose studijuojama, nebuvo jų pirminis prioritetas, tačiau nepatekus į norimas studijas, buvo nuspręsta studijuoti tame universitete, kuris patiko. Įdomu, jog kai kuriais atvejais Lietuvoje dažnai nutraukiamos aukštesnio įverčio reikalaujančios studijos ir po metų pertraukos stojama į mažesnių įverčių reikalingus, gal net mažiau „perspektyvius“, tačiau mėgstamus arba į prasminius klausimus atsakymus teikiančias studijas, pvz. iš VU kultūrinės antropologijos išeinama, o po metų įstojama į VDU teologiją ir kt. arba iš techninių mokslų KTU universitete persiorientuojama į socialinius mokslus VDU. Vokietijoje pakankamai pažangi studentė rinkosi kultūrinės antropologijos specialybę vietoje medicinos dar ir tam, kad galėtų gyventi studentišką gyvenimą užsiimdama įvairiomis veiklomis, ne tik studijavimu.

Saugumas. „Apie juos turbūt niekada nemaščiau kaip apie poreikius“

Norint išsiaiškinti informantų socioekonominę aplinką ir vaikystės patirtis, temoje, susijusioje su saugumu išskirtos šios pagrindinės kategorijos: tėvų išsilavinimas ir darbinė veikla (profesija), poreikiai, hobiai, atostogos ir auklėjimo ypatumai. Informantams buvo užduoti šie klausimai apie tai, koks jų tėvų kelias (išsilavinimas ir profesinė veikla), prašoma

pasakoti apie savo vaikystę, hobių, auklėjimo ypatumus. Klausinėjant informantų apie vaikystės patirtis ir siekiant atskleisti tam tikrą socioekonominę šeimų, kuriose jie užaugę, situaciją, informantai buvo klausinėjami klausimų apie jų tėvų veiklas bei išsimokslinimo trajektoriją. Tiek lietuvių informantų, tiek Vokietijoje apklaustų studentų atsakymai apėmė įvairių tėvų veiklų bei išsilavinimo spektrą.

Lietuvos atveju kalbėdami apie savo tėvų trajektorijas, dauguma informantų pažymėjo tai, jog bent vienas jų tėvų yra pabaigęs universitetą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų išsilavinimas ir darbinė veikla	Su universitetiniu išsilavinimu	<i>„Jinai pagal specialybę architektė. <...> mano tėtis aplinkosaugininkas nežinau jau nuo kada, prieš tai labai seniai dar dirbo „Drobėje“. Nepamenu ką ta gamykla darė, bet jis buvo inžinierius pagal specialybę, bet jis visada labai arti gamtos buvo, tai kažkuriuo metu perėjo į aplinkosaugą ir šiuo metu aplinkosaugoj ir dirba.“ (Patrikas, 22 m.)</i>

Nors kai kuriais atvejais nėra aišku, ar informantų tėvai aukštąjį mokslą pabaigę, jų veiklų aprašymuose atsispindi tam tikri verslumo arba kūrybiškumo aspektai, kai dirbama savo susikurtame versle. Atsakymuose taip pat galima įžvelgti tam tikrą bent vieno iš tėvų santykinį „nepriklausomą“ darbą, arba darbą ne valstybiniame sektoriuje. Kai darbas užimamas ne valstybiniame sektoriuje, informantų tėvai neretai užima vadovaujančias pozicijas arba yra įvardijami kaip tie, kuriems pasisekė, pvz., gauti gerai apmokamą vietą neturint aukštojo išsilavinimo.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų išsilavinimas / darbinė veikla	Be universitetinio išsilavinimo	<i>„O mano tėtis, na, jam labai irgi pasisekė – jis nebaigė nieko, bet dabar labai geras pareigas užima, direktorius didelės firmos, tai va <...> jį pasamdė ten tokia didelė tarptautinė kompanija, dar ji iš pradžių, paskui jį pastebėjo.“ (Rūta, 19 m.)</i>

Vokietijoje apklaustų informantų atsakymuose taip pat atsispindi įvairios tėvų išsilavinimo strategijos. Kai kurie pasakoja, esantys iš šeimų, kur abu tėvai baigę universitetą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų išsilavinimas / darbinė veikla	Su universitetiniu išsilavinimu	<i>„Ah, my father, he didn't have a gap year. He went to school, made a levels, and he went to study chemistry, he studied chemistry and now he is retired, he's got his doctor title in chemistry and for him travelling was holiday, that was travelling for him. Yeah and then he started working, that was it.“ (Gudula, 23 m.)</i>

Kitais atvejais informantai pažymi, jog yra augę šeimoje, kurioje tėvai nestudijavę

aukštosiose mokyklose, ir jie įvardijami kaip pirmieji šeimoje, pasirinkę po mokyklos (nors ir po pertraukos) studijuoti universitete. Tokiais atvejais, kaip pažymi informantai, iš jų nebuvo tikimasi studijų AM ir buvo manoma, jog pabaigę mokyklą jaunuoliai užsiims kažkuo „praktišku“, todėl tėvai palaikė informantų sprendimą daryti pertrauką, kurios metu jie ir turėjo galimybę praktinei patirčiai.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Tėvų išsilavinimas/ darbinė veikla	Be universitetinio išsilavinimo	„My parents didn't go to university, so they were not expecting me to become a doctor so they liked the idea I had that I want to do practical stuff too, not become like sitting at the table all day and thinking and I think they liked that.“ (Imma, 21 m.)

Aiškinantis apie informantų socioekonominio saugumo / nesaugumo situaciją vaikystėje, buvo klausinėjama, kokie buvo jų vaikystės poreikiai ir ko informantams galimai stigo.

Dauguma informantų Lietuvoje, paklausus apie jų vaikystės poreikius arba tai, ko jiems stigo, dažniausiai įvardydavo, jog tokių bazinių poreikių kaip maistas ar apsirengimas jiems nestigo. Apie tai nesusimąstė ir šie poreikiai buvo patenkinti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Poreikiai patenkinti	„M, mano poreikiai, mmm, nežinau, kažkokių tokių paprastų poreikių kaip ten drabužių ar maisto, tai visada jų būdavo. Tai iš tėvų pusės, taip sakant, būdavo pasirūpinta, tai apie juos turbūt niekada nemaščiau kaip apie poreikius. Draugų poreikiai kažkokie, a, ten, daleiskim žaislų, tai nu pas mus niekada nebuvo kažkokių pertekliaus, bet visada buvo tiesiog.“ (Patrikas, 22 m.)

Kalbėdami apie poreikius, informantai taip pat užsimena ir apie tai, jog nors esminiai poreikiai buvo patenkinti, jie negyveno pertekliuje ir pvz. neturėjo per daug žaislų (jiems skirtos šventės) arba kompiuteris dažnu atveju jų šeimose buvo įsigytas vėliau nei tarp jų draugų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Apie socialinius poreikius ir žaidimus/ be pertekliaus	„Dėmesio gal labai trūkdavo, nes abu labai užsiėmę ir matyt abu nelabai namuose norėdavo būt, tai pas senelius išvažiuodavom, išniurkydavo mus pusmečiui į priekį ir grįždavom vėl namuose pabūti. Tai šiaip trūkdavo, pamenu, kad pavydėdavau draugams daiktų ir žaislų ir viso ko. Bet taip, kad jaustumėis kažkoks prastesnis ar dar – taip nebuvo.“ (Marija, 20 m.)

Vokietijoje apklausti informantai taip pat kalbėdami apie poreikius išskiria tam tikrų socialinių poreikių patenkinimo svarbą. Pavyzdžiui, socialinis saugumas buvo akcentuojamas,

kai informantei norėjosi būti tiek su mama, tiek su savo draugais. Socialinio saugumo poreikiai tokiu atveju persidengia su tam tikrais savivertės poreikių patenkinimo momentais, kai reikalingi reikšmingi kiti, kurie patvirtintų žmogaus tapatybę bei asmens vertę.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Socialiniai: mamos ir draugų	„Yeah. I always needed my mother, I needed my mother really, I am my mother's child and, but also my sisters, I needed a lot of yeah, I wasn't that self confident, and that's why I always needed them to tell me'oh, it's ok, you can do that.“ (Joana, 19 m.)

Dauguma informantų Vokietijoje teigia išgyvenę laimingą vaikystę ir tam tikrų specifinių poreikių, kurie būtų buvo nepatenkinti vaikystės metu, nepastebėjo. Dažnu atveju apie materialinių poreikių stygių (maistas, drabužiai, žaislų trūkumas ar pan.) informantai Vokietijoje net neužsimindavo, kas taip pat galėtų reikšti, jog šie poreikiai buvo jiems tarsi „savaime suprantami“ ir patenkinti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Poreikiai patenkinti	„Mm, I think they were met. I had like a normal childhood, having friends, having my family around, having space to play, having feelings loved, yeah, like that, yeah, I think they were met.“ (Jadvyga, 22 m.)

Įdomu tai, kad kitaip negu lietuviai, Vokietijoje apklausti studentai apie poreikius kalbėdami minėjo, jog jų vaikystėje jiems norėjosi laisvės, struktūros.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Laisvės poreikiis	„I think the thing I needed the most was freedom – this ability of choosing between what I want to do and really doing it and also I really wanted to know something else at school, because I enjoyed school, but every year it was the same and I really wanted to go to the world and see the world and get to know myself and know other people, other cultures.“ (Vicenta, 21 m.)

Tokie poreikiai galėtų būti priskiriami pomaterialiems poreikiams, kai esant esminiams baziniams materialiams poreikiams patenkintiems, akcentuojami su socializavimusi, saviaktualizacija susiję poreikiai. Tai atspindi ir tokie atsakymai, kuriuose pažymima, jog pagrindinis poreikis vaikystėje jiems buvo jų hobis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės poreikiai	Hobiai kaip poreikiai	„I think my hobbies were what I wanted to do, exept learning viola, because my teacher wasn't that nice to me, but I think dancing was the thing I wanted to do, was my fun.“ (Helena, 21 m.)

Apie tam tikrą socioekonomio saugumo lygį galima spręsti iš to, kaip vaikystėje informantai praleisdavo atostogas. Dauguma informantų Lietuvoje, kalbėdami apie vasaros

atostogas vaikystėje, mini tokias patirtis, kai su šeima važiuodavo prie ežerų ar kiekvienais metais turėdavo tradiciją praleisti laiką pajūryje. Tokios tradicijos įvardijamos ne vieno iš informantų ir vadinamos kaip neatsiejama atostogų dalis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystė	Atostogos pajūryje	<i>„M, čia nežinau, tokia kaip šeimos tradicija. Aš jau prisijungiau prie jos, nes jau kai gimiau, man atrodo mama su tėvais važiuodavo kiekvieną vasarą ir tiesiog buvo tapus tradicija važiuoti į Preilą paatostogauti, kuri paskui išsivystė, kad metėm Preilą ir važiuodavom į Latviją į tą pačią vietą, <...>, kad vieną kartą vasarą važiuodavom kokiai dešimčiai dienų ar kiek pabūti prie jūros, kaip ir dauguma tėvynainių.“ (Patrikas, 22 m.)</i>

Kiti informantai pasakoja apie jau paauglystėje vykusias keliones su savo tėvais į kalnus slidinėti į Austriją, kai kintant tėvų ekonominei situacijai (kylant karjeros laiptais ir pereinant į perteklių) atostogos prie ežerų keičiamos į kitas laisvalaikio praleidimo formas ir vietas. Pavyzdžiui, buvimas prie ežerų Lietuvoje keičiamas slidinėjimu Austrijos kalnuose.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystė	Atostogos Austrijoje	<i>„Buvom paslidinėt, ten kažkur dešimčiai dienų, Austrijoje du kartus, turbūt buvo trys metai iš eilės kada važiuodavom žiemą paslidinėt su kaimynais. Tai va čia tokios tos atostogos. Kai buvom mažiukai, tai važiuodavom ten kartais prie ežerų ten su tėčio draugais, bet taip tikrai labai labai retai.“ (Marija, 20 m.)</i>

Informantai Vokietijoje taip pat pateikia įvairias atostogų leidimo formas vaikystėje, – nuo išvykų su palapinėmis gamtoje iki kelionių į egzotiškas šalis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystė	Atostogos „camping“ būdu	<i>„Ah, I was a lot camping, mostly it was camping and it would be too expensive to fly somewhere else, so we had a caravan and we just went to countryside somewhere<...> Yeah, I think so, I know a lot of people fly to distant or exotic places, but I also know people who just go camping, so I think it's quite common, yeah.“ (Faustina, 23 m.)</i>

Atostogų praktikos važiuoti į kitas šalis praleisti laisvalaikio kartu su savo šeimomis įvardijamos kaip labai paplitusios Vokiečių šeimų gyvenimo būde. Kaip tipiškos įvardijamos kelionės į tokias šalis kaip Italija, Ispanija, Anglija.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystė	Atostogos keliaujant po kitas šalis	<i>„Yes, yes. We travelled a lot when I was little, mostly by car, we went a lot to London and to Greece, and one half of my family lives in Belgium, so we travelled there a lot, so I think we travelled very much.“ (Helena, 21 m.)</i>

Lietuvos informantai, kalbėdami apie vaikystės hobius, minėdavo įvairiausias veiklas,

kurios apima nuo įvairaus sporto būrelių pasirinkimo formų, iki individualaus paišymo ant sienų, kurias tėvai leisdavo savo vaikams kūrybiškai eksploatuoti. Vienais atvejais informantai pažymi tam tikrus santykinai pastovius hobius, (pvz. pramoginių šokių lankymas kelis metus), kitais atvejais kalbama apie intensyvių hobijų keitimą. Informantai pastebi, jog tėvams buvo svarbu tai, kad jų atžalos laisvas laikas būtų užpildytas, todėl dažnu atveju informantai būna išbandę įvairaus pobūdžio veiklų. Kai kurių būrelių lankymas įvardijamas kaip santykinai nepopuliarus ir privatus užsiėmimas, todėl galima būtų daryti prielaidą apie tėvų paieškas ir papildomas investicijas tam, jog jų atžalos būtų ugdomos kuo įvairiapusiškiau.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės hobiai	Sportas, menai, dramos būreliai ir kt.	<i>„Pas mano tėvus tai tokie būdavo, bent aš kaip dabar įsivaizduoju, kad buvo toksai mąstymas, kad gerai, jeigu vaikas užimtas. Tai aš kai buvau daržely, tai aš lankiau pramoginius šokius, jo ir paskui biškį dar lankiau piešimo, ir tada kai baigiau darželį mokykloj pirmoj klasėj pradėjau lankyti dramą. Dramą lankiau septynis metus, nežinau, jei dar mokykla įena į vaikystę, tai jogą.“ (Kotryna, 19 m.)</i>

Kiti informantai, kalbėdami apie savo hobius, mini ne tik veiklas, susijusias su buvimu namuose ir ne būreliuose veiktomis veiklomis, pvz. paišymu ant sienų, burbulų pūtimu ir pan.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės hobiai	Būreliai, burbulų pūtimas, piešimas ant sienų ir kt.	<i>„Laisvalaikis tai būdavo nežinau net, bandė mane vesti į būrelius, bet kažkaip atitrūkdavau aš nuo jų ir tėvai kažkaip nelabai ką pataisė, tai savamoksliai visiškai ten, – nuo burbulų pūtimo iki piešimo ant sienų ir tai visiškai laisva, bet tokia nekryptinga kaip sakyti... <...> Aš esu bandžius gimnastiką, jogą, baseiną <...>. Na, jie paklausdavo, aš sakydavau, kad aišku noriu, palankydavau savaite, mėnesį ir užtekdavo, na savaite, metus gal, tai va.“ (Marija, 20 m.)</i>

Panašūs hobijų veiklų aprašymai atsispindi ir Vokietijoje surinktų informantų pokalbiuose. Dauguma informantų kalbėdami apie vaikystės užsiėmimus ar įvairių būrelių veiklas mini sportus, menus, muziką. Pažymima ir tai, jog egzistuoja visuomenės lūkestis, jog būtų integruojamasi į tam tikras su sportu, muzika ar kitas veiklas, nes kitu atveju šeima bus traktuojama kaip nedraugiška. Įvairių hobijų lankymas traktuojamas ne tik kaip tam tikras imperatyvas, bet ir kaip veikla, kuri turi būti „parodoma“ ir apie kurią tikimasi išgirsti darbo pokalbiuose.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės hobiai	Sportas, skaitymas, menai	<i>„I would dance and read, and paint. I just wanted to be a ballerina. <...> Since I was five and a half or four and a half years I went to ballet school till I was sixteen, <...> I think so, I also think that whe you don't have hobbies, you are not that accepted, because you are called</i>

		<i>lazy, unfriendly and not social, so everybody tries to do something.“ (Helena, 21 m.)</i>
--	--	--

Tie informantai, kurių tėvai neleido ji būrelius, kalba apie tam tikras veiklas, susijusias su sportu ar interesais, kuriuos inspiravo ir mokė tėvai arba buvo paliekama erdvė individualiai erdvei ir veiklai.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vaikystės hobiai	Menai, sportas (ne būreiai)	<i>„Well, probably I was drawing and painting a lot, and sometimes I tried to draw dolls for myself, I believe I did that a lot as I child, but I also was outside a lot, but that's also because my parents are into outside activities, they go swimming and walking and cycling so that's what I did with my parents.“ (Imma, 21 m.)</i>

Minėdami savo vaikystės patirtis, informantai šalia formalių švietimo institucijų lankymo, mini tai, jog daug laiko praleido prižiūrimi neformaliai, pavyzdžiui, auklių ar senelių.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Formalus ir neformalus švietimas	<i>„Jo, ir šiaip man atrodo būdavo periodai, kai kada tėvai gal ir nenorėdavo leisti į darželį ar kažkaip negalėdavo – gal vietų tu nebūdavo, žodžiu, bet pamenu, kad kai visai, kai vaikystė tai sunku atsimint tuos laikotarpius, kiek jie trukdavo, tai va, tai sėdėdavom su auklytėm arba daržely ir, nu ką aš žinau, ištrenkdavo mane vasarai pas senelius.“ (Marija, 20 m.)</i>

Kalbant apie specifinius auklėjimo ypatumus, pažymėtina, kad kai kurie iš informantų nelankė ikimokyklinių formalus ugdymo institucijų – vaikų darželio. Pabandę kelis kartus leisti ne tik į valstybines formaliąsias ankstyvojo švietimo institucijas, bet ir į alternatyvaus auklėjimo sistemas (Montesori), informantams atsisakius, jie buvo auginami neformalioje šeimos aplinkoje. Kai kurių iš informantų tėvai patys turėjo kritinį nusistatymą formalus švietimo klausimais. Toks antisisteminiis žvilgsnis siejamas su tam tikra žmogaus asmenybės vertybine pozicija, kai egzistuojant sovietinei sistemai, tėvai užėmė priešingas „barikados“ puses – prijautė arba priklausė disidentams.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Užaugintas namuose. Neformalus švietimas.	<i>„Irgi buvo toksai šiek tiek alternatyvaus švietimo ir mokykla <...>. Tai labiau mamos įtaka, nes ten jinau irgi visada prie meno buvo kažkiek, manyčiau tarybiniais laikais labiau prijautė tokiems antitarybiniais žmonėms, ten disidentai ar dar kažkas, tai iš to ir jinau visada turėjo tokį kritinį mąstymą apie visokius tokius institucijas ir panašiai.“ (Patrikas, 22 m.)</i>

Kalbėdami apie vaikystės patirtis informantai prisimena, jog kai kuriems iš jų būdavo suteikiama erdvė saviraiškai, ir jie galėjo piešti ant sienų namuose. Taip pat žiūrėdami TV kanalus ne lietuvių kalba, pramoko anglų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Tėvai leisdavo paįšyt ant tapetų, TV	„<...> iš tokių prisiminimų tai tėvai leisdavo piešt ant tapetų, man patikdavo piešt ant tapetų, tai sienos tiek, kiek aš pamenu, tai buvo visos išpieštos. Tada labai daug televizijos žiūrėdavom šlamšto, „Cartoon network“ kanalą – vien filmukai eidavo, žiauriai tūpi, bet žiūrėdavom vis tiek.“ (Marija, 20 m.)

Įdomu tai, jog dažnu atveju informantai pažymėdavo, jog TV žiūrėjimo klausimu juos kontroliuodavo tėvai. Vaikystėje jie dažnai užsiimdavo kitokiais žaidimais (buvimu gamtoje su draugais, lego, piešimu) negu kompiuteriniai žaidimai. Dažnas informantas įvardydavo, kad savo draugų aplinkoje jie buvo vieni paskutinių, įsigijusių kompiuterį.

Vokietijoje interviu dalyvavę informantai pažymi, jog lankė darželius, tačiau ypatingų/ alternatyvių švietimo formų savo vaikystės patirtyse nemini.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Formalus švietimas	„Yes, I did (go to kindergarten- aut. Past.). You have to in Germany. But afterwards I didn't have a timetable or anything like that. You go to kindergarten and then I just did whatever my brothers or my mother did <...>.“ (Gudula, 23 m.)

Daugumoje šeimų vyko TV kontrolė, ribojant laiką, skirtą televizijos žiūrėjimui bei ribojant laiką, ar informaciją transliuojamą TV programų metu. Vieni informantai kalba, jog jų tėvai nenorėjo, kad vaikai praleistų laiką prie TV dėl galimo TV priklausomybės pavojaus. Kiti pasakoja, jog televizijos žiūrėjimas buvo ribojamas dėl to, kad atžalos neužsinorėtų TV reklamose pamatytų daiktų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Žaislai: TV, kompiuteriai ir kt.	„I wasn't allowed to watch the programme which everyone knows, that everyone talks about they still are talking because they remember, “yeah, yeah that was there“ and I am „ok, I have never seen it“. So there was, I hated it of course, because I wanted to watch it, but <...> They didn't want me to watch those advertisements so that I want to have everything that I see.“ (Valtorta, 19 m.)

Įdomu tai, kad kai kuriais atvejais informantai pažymi, jog jų šeimoje vyko tam tikras empatijos ugdymas. Empatija buvo ugdoma skatinant atžalas refleksijai ir pamąstymui apie situacijas, kuriose atsiduriama su kitais žmonėmis (ką kiti galėjo pagalvoti ar kaip jaustis). Tokiu būdu skatinamas galvojimas ne tik apie save, bet ir apie aplinkinius.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo	Empatijos	„We learned to think about what people in front of us might think and

ypatumai vaikystėje	skatinimas/ laisvė ir supratingumas	<i>how they could feel and stuff like this, much more thinking about yourself, why did you do stuff and trying a way to find out before you say that he is wrong, you think whether you could be wrong and stuff like that. So I think that's the thing my family taught us <...>.” (Helena, 21 m.)</i>
---------------------	-------------------------------------	---

Informantai taip pat paaiškina tam tikrą jų tėvų nusotatą elgtis kitaip nei jų tėvai, kurie savo atžalas auklėjo griežtai ir autoritariškai. Todėl daugelyje gyvenimo sričių tėvai renkasi palikti vaikams laisvę rinktis patiems. Informantų tėvai vadinami tam tikrais revoliucionieriais, pirmąją po karo išaugusia karta, kuri patyrė griežtą auklėjimą ir savo gyvenime pasirinko revoliucinę / maištaujančią gyvenimo būdo strategiją. Informantų tėvai, būdami hipių kartos atstovai, rinkosi kitą auklėjimo strategiją – ne autoritarinę paternalistinę, o „suprantančią ir mylinčią“ arba egalitariškesnę/ labiau demokratišką.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Auklėjimo ypatumai vaikystėje	Empatijos skatinimas/ laisvė ir supratingumas	<i>„And I think one thing is also that my mother had pretty strict parents. And she was never happy with that and suffered from that experience always, so she doesn't want to do the same, it takes by her parents <...> so she decided especially to give every freedom to do what we want to do. <...>.” (Joris, 22 m.)</i>

Apibendrinant, svarbu pažymėti, jog tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje interviu dalyvavę informantai apie savo vaikystės patirtis kalbėjo kaip apie santykinai saugias, kuriose pagrindiniais poreikiais įvardijami labiau socialiniai, su laisve ar disciplina susiję poreikiai. Galima pažymėti, kad nė vienas informantas apie savo vaikystę nekalbėjo kaip apie tam tikro materialinio maisto ar drabužių trūkumo (nors ir ne pertekliaus) aplinką. Kalbant apie trūkumus dažnai įvardijami socialiniai, bendravimo, dėmesio, disciplinos poreikiai. Kaip materialinis poreikis, kuris daugelio informantų Lietuvoje nebuvo iš karto patenkintas, įvardijamas tai, kad, pavyzdžiui, informantai nebuvo pirmieji, kurių šeima įsigijo kompiuterį. Taip pat daugelio informantų tėvai kontroliavo televizijos žiūrėjimo kiekį ir turinį. Dauguma informantų, tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje, kalbėjo apie tai, jog vaikystėje dažnai be darželio lankydavo papildomus muzikos ar įvairaus rūšių sporto, meninės veiklos būrelius. Tie, kurie būrelių nelankė, daug skaitydavo, savarankiškai piešdavo ar sportuodavo kartu su šeima. Įdomu tai, jog dažnas informantas Lietuvoje mini, jog nelankė „tradicinio“ darželio arba iš viso nelankė darželio ir ėjo į alternatyvaus švietimo mokyklas (ar darželius): Montesori, Valdorfo. Tuo tarpu Vokietijoje apklausti informantai kalba apie tradicines ikimokyklinio ir mokyklinio ugdymo institucijas, tačiau taip pat mini tėvų savitą auklėjimą, pavyzdžiui, skatinant refleksiją ar ugdam

empatią aplinkiniams. Beveik visi informantai Lietuvoje minėjo „tradicinį“ viduriniajai / aukštesniajai viduriniajai klasei būdingą laisvalaikio praleidimo būdą – per atostogas kas vasarą vykti prie Baltijos jūros. Vokietijoje daugelis informantų taip pat minėjo atostogas keliaujant dažnu atveju į gretimas, egzotines šalis ar, esant kuklesniam šeimos biudžetui, išskylaujant šalies teritorijoje. Būtų galima daryti prielaidą, jog nors ir ne visų informantų tėvai yra baigę universitetą, dauguma informantų patyrė saugią ir pagrindiniais materialiniais ir socialiniais poreikiais aprūpintą vaikystę. Lietuvos informantai pažymi, jog nors kai kurių tėvai AM ir nebaigę, jų karjeros trajektorija įvardijama kaip sėkminga. Tėvai apibūdinami kaip turintys tam tikrų verslumo įgūdžių ir gebantys dirbti tiek savarankiškai, tiek didelėse tarptautinėse organizacijose.

Rizika. „Labai net. Daug tos rizikos“

Kalbant apie tas patirtis, kuriose informantai jautėsi rizikuojantys, uždavus jiems klausimą „Kur šioje atidėtų studijų patirtyje jautei, jog rizikuoji?“ informantai pateikė skirtingus atsakymus. Jie gali būti klasifikuojami į kelias kategorijas: kai rizika siejama su apsisprendimu atidėti studijas, kai pasakojamos jiems rizikingos patirtys atidėtų studijų patirtyje, kai buvo juntama rizika tiek apsisprendžiant atidėti studijas, tiek atidėtų studijų patirtyse, kai rizikos nejuto ir kt.

Tiek Lietuvos, tiek Vokietijos informantai identifikavo tam tikras rizikas, susijusias su atidėtomis studijomis kaip riziką elgtis kitaip.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika apsispręsti AS	Rizika elgtis kitaip (nei visi)/ baimė	„Automatiškai, jeigu tu pasielgi ne taip, kaip visi, tu bijai to, kas bus. Nežinai. Man irgi buvo, kad va, ateina mokslo metai nauji ir tu visiškai, absoliučiai nežinai kaip tau elgtis. <...> Labai net. Daug tos rizikos.“ (Rūta, 19 m.)

Informantė, atidėjusi studijas Lietuvoje riziką elgtis kitaip nei visi apibūdino kaip situaciją, keliančią baimės ir nežinomybės jausmus. Savo patirtį informantė aprašo kaip nežinojimo kaip elgtis situaciją.

Rizika elgtis kitaip nei visi įvardijama ir Vokietijoje apklaustų informantų. Tačiau paklausus, ar kur nors per tą laikotarpį teko rizikuoti, pirminis atsakymas skambėjo kaip „I don't think so“, (aš taip nemanau), kas kalba apie skirtingą rizikos stiprumą palyginti su Lietuvos atveju („labai net. Daug tos rizikos“). Vokietė informantė pasakoja, jog iki sprendimo atidėti studijas šis poelgis jai atrodė kaip kiek keistas variantas jos pačios gyvenimo trajektorijoje, nes ji

visada stengėsi visa daryti teisingai. Todėl ji turėjo save įtikinti atidėtų studijų alternatyvai („this other thing“), ir tai jai atrodė beprotiška („crazy“) palyginti su iki tol turėtais linijinės trajektorijos įsivaizdavimais – „nes aš visad įsivaizdavau, jog aš studijuosiu iš karto po to (aut.past. mokyklos baigimo)“. Šiuo atveju galima pabrėžti, jog rizika elgtis kitaip daugiau susijusi su asmeniniais svarstymais. Socialine aplinka, iš kurios informantė gavo palaikymą, paskatino ją apsispręsti („kai tik priėmiau šį sprendimą, aš niekad juo nedvejojau dar ir dėl to, kad aš sutikau daug žmonių, kurie darė tą patį“). Įdomu tai, jog Lietuvos atveju informantė su savo sprendimu tarsi jautėsi plaukianti prieš srovę („automatiškai, jeigu tu pasiergi ne taip, kaip visi, tu bijai to, kas bus“). Tuo tarpu vokiečių pasakoja, jog sprendimas keistas daugiau jai pačiai ir jos įsivaizdavimui apie save, tačiau sutikti žmonės, anksčiau išgyvenę tas pačias patirtis tarsi sumažino iš pradžių identifikuojamą įtampą. Socialinis palaikymas ir buvimas su tos pačios patirties žmonėmis įvardijamas kaip veiksnys, kuris panaikino abejones ir pakeitė nuomonę, kad sprendimas atidėti studijas yra keistas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika elgtis kitaip	„Beprotiškas“ pasirinkimas	<i>„I was always very focused with the studies and I wanted to do everything correctly and I had to convince myself to do this other thing and it was crazy too, because I imagined to go straight studying afterwards, but once I had decided to do that, to do this way, I never doubt it.“ (Faustina, 23 m.)</i>

Tiek Lietuvos, tiek Vokietijos informantų pateiktuose atsakymuose atsispindi tam tikri svarstymai apie tai, kiek vertingi bus atidėtų studijų metai jų karjeros trajektorijoje. Lietuvė informantė, pasakodama savo patirtį teigė, jog vertingais bus traktuojami tokie metai, kuriuose jai seksis ir pavyks tai, ko ji norėjo: „užsidirbti pinigėlių“ ir „pažint šalį daugiau“. Svarstoma galimybė apie nesėkmę įvardijama kaip „metai bus visiškai niekam, tai va, o tada irgi bus gaila, nes realiai mano metai tai brangūs yra“. Metų kaip tam tikro kapitalo, kurį reikia išnaudoti, suvokimas, kartojasi keliuose interviu, kur minimas noras išnaudoti laiką „turingai“ ir pan. Išgyventos įtampos, įvardijamos baime („Ir buvo baimės tikrai“).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika apsispręsti AS	Rizika dėl galimai „prarastų metų“	<i>„Jaučiau, labiausiai tai jaučiau, jeigu man nepasiseks, jeigu aš, na ta prasme išvažiuosiu, man nesiseks, man nepavyks to, ko aš norėjau, nes norėjau kažkiek pinigėlių, bet labai norėjau pažint šalį daugiau kažką tokio ir galvojau, jeigu man nesiseks, tai ką aš padarysiu, tai metai bus visiškai niekam, tai va, o tada irgi bus gaila, nes realiai mano metai tai brangūs yra. Ir buvo baimės tikrai.“ (Monika, 20 m.)</i>

Vokietijos atveju taip pat pastebimi tam tikri svarstymai, susiję su atidėtų studijų verte. Informantas pasakoja svarstantis, ar, pvz., atlikta praktika vertinga. Kitos veiklos, kurios traktuojamos taip pat kaip santykinai neformalios, dėl to, jog nėra traktuojamos kaip tokia darbo patirtis, kuriose išduodami sertifikatai. Galima daryti prielaidą, jog egzistuoja pastangos išnaudoti laiką taip, kad jį galima būtų „panaudoti“ kaip privalumą sėkmingose darbo paieškose. Pavyzdžiui, sėkmingas atidėtų studijų atvejis laikomas tuomet, kai galima pagrįsti tam tikrą atidėtų studijų pasirinkimą savo darbe. Studijavimas ne iš karto universitete, o užsiėmimas kitomis veiklomis gali būti traktuojamas kaip rizika.

Lietuvos informantai identifiko tam tikras rizikas, kurios susiję su atsakomybės prisiėmimu. Įdomu, jog Vokietijos informantai tokio savęs klausinėjimo, susijusio su galimu klaidos padarymu, vedančio į tam tikrą dialogą su savimi, regis, neakcentuoja. Su asmeninės atsakomybės už savo sprendimus susijusius pasakojimus pateikia ne vienas informantas, pasakodamas apie svarstymus, jog taip apsispręsdamas galbūt daro / padarė klaidą. Lietuvos atveju išryškėja priešprieša lyginant savo mąstymą su kitų mąstymu ir pasirinkimais „nes galvoju, kaip čia gaunasi, kad visi klysta, o aš vienas teisus?“. Atsiranda tam tikras refleksyvus pokalbis su savimi suprantant, jog pvz. bus vienais metais vėliau pabaigęs mokslus už savo bendraamžius ar juntama atsakomybė „turiningai išnaudoti metus“. Taip pat suvokiama ir apsvaustoma įvairių galimybių aibė, pvz., „tiesiog praleisti atostogaujant“ ir įvertinami tokio laiko praleidimo pozityvūs aspektai „tiesiog pailsėt nuo mokslų“. Panašiai kaip ir minėtu Vokietijos atveju, nesigailėti dėl sprendimo paskatina „mikriuke netikėtai“ sutikti draugai, jau turintys panašią patirtį. Įdomu, jog kvėstionuojamas mokymosi be sustojimo/ pertraukos imperatyvas draugiškose/ tą patį sprendimą priėmusių aplinkose („Kiek galim mokyti? Kiek galim mokyti?“).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika apsispręsti AS	Su atsakomybės prisiėmimu susijusi rizika	<i>„Kartais galvodavau, ar pavyks turiningai išnaudoti šiuos metus, ar nebus jie tiesiog praleisti atostogaujant, nors ir tai nebūtų blogai, pavyzdžiui, vienas draugas, kurį sutikau mikriuke netikėtai, padarė pertrauką mokslo metų ir tiesą sakant jisai visus praleido, galima sakyti, atostogaudamas. Buvo išvykęs į Ispaniją paatostogaut, dar kažkur, sako „Taip nieko naudingo ir nenuveikiau“, bet paklausiau „Ar nesigaili?“, sakė „Ne, man reikėjo šitos pertraukos, tiesiog pailsėt nuo mokslų“, sako. „Kiek galim mokyti? Kiek galim mokyti?“, tai va (Jonas, 18 m.)</i>

Informantai Vokietijoje taip pat mini tam tikrą riziką, kuomet pradėdami ir pabaigiami mokslai

„per vėlai“, tačiau galiausiai apsiprendžiama, jog asmeninis pasirinkimas nėra praradimas.

Atidėtų studijų patirtyje tarp Lietuvos informantų išskiriamos tam tikros su nežinojimu ką veikti ar ką studijuoti susijusios rizikos, bei rizika, kuri įvardyta kaip „elgtis kitaip, nei kiti“.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika AS patirtyje	Nežinojimu ką veikti	„Kai iš pat pradžių tai buvo, nes nežinojau ką veikti, tai buvo neiašku ką, bet paskui kai supratau, kad man čia domina programavimas, tai dingo visos abejonės ir visokios mintys.“ (Kristupas, 20 m.)

Informantai dalijosi patirtimi, kad tuomet, kai apsiprendžiama atidėti studijas (Lietuvos atveju dažnai studijų atidėjimas vyko nutraukiant jau pradėtas studijas) atsiduriama tokioje situacijoje, kai nežinoma nei ką veikti, nei ką toliau studijuoti. Dar tokia studijų atidėjimo praktika galėtų būti pavadinta kaip nestruktūruota ir neplanuota, kuomet individas atsiranda tam tikroje situacijoje „be vaidmens“, turi daug laiko ir gali atrasti pvz. savo pomėgius, kurie tampa atsakymais ką veikti ir kuo užsiimti toliau.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika apsispręsti AS ir AS patirtyje	Rizika elgtis kitaip nei visi	„A, jaučiausi rizikuojanti, kai niekur nestojau, sakiau“, bet tu supranti, arne? Ateina rugsėjo pirma ir tu sėdi namie. Ta prasme, viskas aišku, ane? Visą supratom? Čia viskas normalu, ane?“ Šitaip su savim pasišneku žinai ir jo, ir tada galvoju, jo, gerai, kvėpuok, viskas tvarkoj, rugsėjo pirma, bet jo, aš rizikavau, kai aš tokį pasirinkimą padariau, dabar aš rizikuoju, kad aš išvažiuoju nežinia kur.“ (Kotryna, 19 m.)

Ne vienas informantas kalbėdamas apie rizikas mini tam tikrus pokalbius su savimi, kai reflektuojamas savo elgesio išskirtinumas kitų aplinkinių atžvilgiu. Taip vykdoma tam tikra nusiramino terapija, kuri tarsi padeda įveikti išgyvenamą įtampą tarp jauno žmogaus elgesio ir pasirinkimo bei kitų elgesio ir pasirinkimų neatitikimo. Rizika įvardijamas ne tik pats pasirinkimas nestudijuoti / atidėti studijas, bet ir išvykti iš savo saugumo zonos vienam į kitą aplinką, kurioje taip pat laukia nežinomybė.

Vokietijoje kalbėdami apie atidėtų studijų patirtis informantai pažymi, jog rizika taip pat susijusi su atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimu.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika AS patirtyje	Savarankiškas gyvenimas	„I had to pay the rent, I mean I had to figure out alone, well, with my boyfriend, a solution to those problems, yeah and I think in Berlin I got the most problems that I had to do myself.“ (Vincenta, 21 m.)

Tai liečia tiek su finansais ir savarankišku gyvenimu susijusias situacijas, tiek situacijas, kai svarstomos nesėkmės galimybės.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika AS patirtyje	Su atsakomybės prisiėmimu	„Yeah, I always wanted to finish school and do what I want and then I notices I really do what I want, and if it doesn't work, its my fault and such a kind of pressure, because everyone asked me hundred of times 'are you sure to do it?'; <...> 'yes, I want to do it', but if it wouldn't have worked, you know, it would have been my fault and everyone would have said, 'yeah, I told you'.“ (Valtorta, 19 m.)

Panašiai kaip ir minėtais Lietuvos atvejais, suprantama, jog jei kas nepasiseks atidėtu studijų metu, atsakomybė ir kaltė priklausys pačiam individui. Socialinės aplinkos netikrumas atsispindi ir klausimuose, užduodamuose informantei renkantis kitokį nei iš karto studijavimo po mokyklos baigimo pasirinkimą. Aplinkinių dažnas klausinėjimas „ar tu esi tikra, jog tai nori daryti?“ atskleidžia aplinkos nerimavimą. Dažnai didesnis nerimavimas atsispindi tuomet, kai informantas ilgesniam laikui pakeičia savo gyvenimo vietą ir apsistoja ar keliauja ne savo šalyje. Kai kurie informantai kalbėdami apie keliavimo patirtis, pvz. Savarankiško keliavimo (angl. backpacking) atvejais mini ir tam tikras rizikas susijusias su situacijomis, kai grėšė fizinis ar emocinis pavojus.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizika atidėtu studijų patirtyje	Emocinis bei fizinis nesaugumas	„I When I look back, I think more things could have happened and while being there I was thinking 'maybe it's not that kind of environment I should be in, sometimes when I didn't find a hostel or it was all full and it was really cold outside. I was thinking, 'I don;t want to freeze to death out here' and if would have 100 couchsurfers, 98 were good and two were creapy.“ (Gudula, 23 m.)

Kalbėdama apie atidėtu studijų metus informantė pažymi, jog kelionėje Kanadoje informantė keliavo savarankiškai (angl. backpacking būdu), per daug neplanuodama iš anksto kelionės ir kartais šaltame klimate neturėdama kur pernaktoti ar atsidurdama emociškai (ir fiziškai) nesaugioje aplinkoje. Taip pat toks keliavimas vyko naudojantis (angl. Couchsurfing¹⁰²)

¹⁰² **CouchSurfing (CS)** – tarptautinis tinklas, jungiantis keliautojus ir jų lankomas vietines bendruomenes. CouchSurfing yra didžiausias tinklas pasaulyje su 3 mln. užsiregistravusių narių iš daugiau nei 200 šalių. ternetinėje svetainėje nemokamai užsiregistravę dalyviai pateikia informaciją apie save, publikuoja asmenines nuotraukas bei, jei yra galimybė priimti svečius, informuoja apie nakvynės sąlygas savo namuose. Ieškantys kur apsistoti nariai tinkle gali vykdyti paiešką pagal vietą, lytį, amžių, aktyvumą bendruomenėje. Apnakvyndinimo trukmė, sąlygos, galimybė gauti namų raktą - visa tai yra svečio ir namų šeimininko susitarimo reikalas. Papildomų mokesčių CS tinklo dalyviams nėra, nebent asmeniškai susitariama dalintis išlaidas, pavyzdžiui, už maistą. Svečius priimančys yra raginami ne tik parūpinti nakvynę, bet ir pagal galimybę suteikti naudingos informacijos keliautojams: apie, lankytinas vietas, renginių vietas. Internetinė prieiga: <https://www.couchsurfing.org/n/about>

socialiniu tinklu, kai apsisojama nemokamai pas žmones, kurie pasiūlo nakvynę, kuribet ne kiekvienu atveju būdavo saugi.

Retas iš Lietuvoje apklaustų informantų pažymėjo, jog neįturi rizikos susijusios su atidėtomis studijomis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Neįturi rizikos	Pasirūpinta	<i>„Aš buvau tikra, kad įstosiu, tik nežinojau kur. Dėl to vat buvo rizika, gal baisu. Bet, kad vėl prašaut metus. Baisu buvo dėl to, kad aš nežinojau ko noriu, tai tik tiek. <...> Gal dėl to, kad aš žinojau, kad manim pasirūpins, jeigu ką, kad galiu sulaukti pagalbos ten iš tėvų, nors ir nelabai patenkintom mimikom, dėl to saugiai jaučiausi.“ (Marija, 20 m.)</i>

Informantė, kuri paaiškino rizikos neįturi, tai siejo su tuo, jog jautėsi pakankamai saugiai dėl savo mokslo rezultatų, kas reiškė, jog norėdama studijuoti, ji jaučiasi pakankamai pažangi, kad galėtų įstoti į norimą specialybę. Taip pat saugumą juto dėl to, kad jautė tėvų finansinės atsakomybės prisiėmimą už ją atidėtų studijų metu. Taigi, nors ir ne visada jautė emocinį tėvų palaikymą studijų atidėjimo atžvilgiu, visad jautė, jog „gali sulaukti pagalbos iš tėvų“ ir žinojo, jog ja „pasirūpins“. Vienintelis keliantis nerimą jausmas priskirtinas nežinojimui kur stoti studijuoti toliau, kad „vėl neprašaut metus“. Įdomu tai, jog Vokietijos atveju rizikos nebuvimas siejamas su įvairesnėmis situacijomis. Viena jų – atidėtų studijų metu nepakeista aplinka, kai liekama saugioje savo socialinėje aplinkoje. Aplinkos pakeitimas identifikuotinas kaip vienas iš galimų rizikos faktorių, kurie kai kuriais atvejais atidėtų studijų laikotarpiu neįvyko.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Neįturi rizikos	Liko savo aplinkoje	<i>„I think not really, I think if I have moved to another city, that would have been a big step and I thought about it <...>, I would have moved away and it seemed like a big risk to me. I think looking back it wouldn't have been, but I think at the time it would have been very hard for me. But I don't think I took risk in these six months, no.“ (Celina, 22 m.)</i>

Kita atidėjusi studijas informantė, išvykusi metams savanoriauti į Nikaragvą, teigė, jog rizikos neįturi dėl to, kad buvo emociškai patenkinta tuo, ką ji veikė ir per atidėtų studijų laikotarpį suprato, ką nori veikti gyvenime toliau. Galima stebėti tam tikrą virsmą iš nežinojimo situacijos, vienokių ar kitokių dalykų identifikavimo ir pabandymo (žinojimo) link. Atidėtų studijų laikotarpis informantės įvardijamas kaip laikotarpis, kai atskleidžiami savęs stebėjimo ir klausinėjimo momentai ir taip išsigrūdinama tai, ko ji nori gyvenime toliau, vis klausiant savęs „ką tu darai?“.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
------------	---------------	----------

Nejuto rizikos	Patenkinta AS patirtimi	<i>„Risking? <...> No. I was happy doing that, because at that point I didn't realise what to do, yes, I did, because I always said that I wanted to work at Arte, I thkn you know, it's a TV chanal, between France and Germany, Arte. “ (Michelle, 23 m.)</i>
----------------	-------------------------	---

Vokietijos atveju, kai kurie informantai pažymi tam tikrą nusivylimą atidėtų studijų praktikomis, kuomet atidėtų (struktūruotų ir planuotų) veiklų metu jaunas žmogus jaučiasi neišnaudojantis savo potencialo, švaistantis savo laiką ir nieko neveikiantis ar nieko neišmokstantis. Šiuo atveju duomenys persidengia su kitų informantų ataskaitomis, kai, nors ir refleksyviai besistengdami negalvoti apie laiką ekonominiais terminais, jį vis tiek stengiasi išnaudoti turiningai, jo metu ko nors išmokti ar elgtis taip, jog jis nebūtų iššvaistytas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nejuto rizikos	Abejojimas AS nauda, nusivylimas	<i>„No, somehow when I did it, I felt like I wasted my time, that I could learn so much with...Actually I am not someone who is thinking of time economically and stuff, so if I waste my time now I don't mind, but when I did this I felt like oh, I have to read a lot because I was feeling that I wasn't learning anything and doing anything.“ (Imma, 21 m.)</i>

Apibendrinant pažymėtina, jog tiek apsisprendžiant atidėti studijas, tiek atidėtų studijų patirties metus, tiek Lietuvos, tiek Vokietijos studentai kaip rizikas įvardija atsakomybės prisiėmimą už savo veiklas ir sprendimus. Lietuvos atveju pabrėžiama ne tik sprendimų priėmimo rizika, bet ir dažnu atveju prisiimta finansinė atsakomybė išsilaikyti atidėtų studijų metu patiems. Informantai abiejose šalyse minėjo svarstymus apie atidėtų studijų vertę ir juto riziką dėl patirčių, susijusių su išėjimu iš savo saugumo zonos (socialinės aplinkos, kultūros pakeitimas). Kaip bendra rizika įvardyta ir baimė (rizika) elgtis kitaip. Tiesa, Lietuvos ir Vokietijos atvejais tai traktuojama kiek kitokiais aspektais, Pvz. Lietuvoje pabrėžiama rizika elgtis kitaip, nei visi. Tuo tarpu Vokietijoje (esant santykinai populiariai AS praktikai) rizika įvardijama kaip santykinai spontaniška ir rizikinga paties individo elgsena, lyginant turėtas patirtis su kitomis savo gyvenimo patirtimis, o ne socialiniu spaudimu. Lietuvos atveju rizikingi įvardijami su nežinomybe kur studijuoti susiję rizikos aspektai. Vokietijoje rizika įvardijamas tam tikras galimas „pavėlavimas įšokti“ į karjeros liniją kartu su bendraamžiais. Taip pat rizikingomis įvardijamos realios fizinio bei emocinio pavojaus situacijos kurios įvyko „klajokliška“ keliaujant atidėtų studijų patirties metu.

Atidėtų studijų veiklos. „Tai va dėl to, kad nieko neveikiau“

Informantai taip pat buvo paklausti apie veiklas, kuriomis užsiėmė atidėtų studijų metu.

Remiantis empirine medžiaga, susijusia su atidėtų studijų veiklomis, išskirtinos patarosios: apmokamas darbas (savo šalyje bei darbas kitose šalyse), savanorystė (šalies viduje, savanorystė kitur), be formalios veiklos ar mokymosi (bedarbystė ir keliavimas).

Lietuvoje dažnas informantas stengiasi neprašyti tėvų finansinės pagalbos, ieško darbo, kuris neretai randamas pasitelkus neformalius tinklus, būna kvalifikacijos nereikalaujantis, pvz., braškių pardavimas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Apmokamas darbas	Apmokamas darbas savo šalyje	„Ir jiems reikėjo naujos darbuotojos ir mano draugė žinojo mano padėtį ir man ji iš karto paskambino. Sako, „Norėtum dirbt?“, o aš tokia buvau nevilty, jau galvojau, viskas, nieko nesusirasiu, nežinau, reikės dabar prašyt tikrai tėvų. <...> Aišku, braškių pardavėja tai yra ne tai, ko norėčiau, bet vis tiek realiai džiaugiuos, kad dirbau.“ (Kotryna, 19 m.)

Panaši vaidmenų prisiėmimo situacija įsidarbinant egzistuoja ir įsidarbinant Vokietijoje. Neturintys darbo patirties ir kvalifikacijos jaunuoliai atidėtų studijų laikotarpiu dirba įvairiose, dažniausiai su paslaugų sfera susijusiose, srityse.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Apmokamas darbas	Apmokamas darbas savo šalyje	„So I worked in retail in the city and I looked at different courses to study here that are offered here and I applied in Frankfurt and Hamburg, because my brother lives there and I applied here and I was accepted, so yeah.“ (Celina, 22 m.)

Lietuvoje apklaustų informantų pasisakymuose atsispindi ir patirtis, susijusi su darbu kitose šalyse. Informantė, atidėtų studijų laikotarpiu dirbusi grožio industrijoje Kinijoje mini apie pirminę motyvacijos stoką AM ir norą užsidirbti pačiai pinigų, keliauti ir susipažinti su įvairiais žmonėmis, o tik vėliau grįžti mokyti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Apmokamas darbas	Apmokamas darbas kitur, pvz., Kinijoje modeliu	„Nu tiesiog, gal čia labai juokingai skambės, bet aš prieš porą metų per mano pažįstamas nuėjau į modelių agentūrą ir vieną vasarą išvažiavau, kitą vasarą ir tiesiog man patiko, nes keliaudavau, vat ir Kinijoje buvau kokius gal keturis kartus, Turkijoje tris kartus, nu vis keliauji, susipažįsti su daug žmonių ir aš tiesiog norėjau, nes galvojau užsidirbsiu sau pragyvenimui šiek tiek ir labai norėjau tuos metus tokius sau padaryt.“ (Monika, 20 m.)

Metus dirbęs fizinį darbą Norvegijoje informantas suprato, jog nori siekti „kažko daugiau“ ir tai jį motyvavo stoti į aukštąją mokyklą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Apmokama	Apmokamas	„Metus ten prabuvau ir kai prabuvau, tai nežinau, na iš tikrųjų

s darbas	darbas kitur	<i>sunkus ten darbas fizinis, ten šiaip tas darbas tai normaliai sekėsi, ten viską, bet kažkaip pažiūrėjau, kad nenoriu aš tokio darbo visą laiką dirbti, kad galiu kažką baigt, kažką mokytis, ta prasme kažko daugiau siekti.“ (Lukas, 22 m.)</i>
----------	--------------	---

Vokietijos informančių atvejais, moteriškosios lyties atstovės dažnai ieško galimybių įsidarbinti kitose šalyse kaip *Au Pair* auklės.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Apmokamas darbas	Apmokamas darbas kitur	<i>„First I was as Au pair in England for three months from August to November; then I took part in language course in Berlin, and there I lived with my friends together and there was one month and there I was as an Au pair again in France, next to Paris.“ (Valtorta, 19 m.)</i>

Atidėję studijas lietuviai informantai savanorystės praktikas apibūdina kaip fragmentiškas. Neminimos konkrečios instituciškai organizuotos ir įpareigojančios veiklos, suteikiančios tam tikrą statusą ar pastovų vaidmenį. Apklaustųjų lietuvių atveju vaidmenys, prisiimti savanorystės metu, dažnu atveju ilgai netrukdavo ir būdavo tik kaip viena iš įvairių atidėtų studijų laiko praleidimo formų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė šalies viduje	<i>„Tai aš savanoriavau, skaičiau, domėjausi, sutvirtinimas, žodžiu, labai intensyviai, bet pradėjau ieškoti ką man daryt, nu toks labai giluminis ieškojimas buvo ir radau savo vietą kažkaip, su malda kartu ir su pokalbių daug.“ (Marija, 20 m.)</i>

Tarp Vokietijos informantų savanorystė šalies viduje apibūdinama kaip viena iš pagrindinių atidėtų studijų veiklų. Jos yra organizuotos ir remiamos instituciškai valstybiniais mastu. Savanoriškieji socialiniai metai, sutrumpintai: FSJ¹⁰³ (vok. Das Freiwillige Soziale Jahr) yra savanorystė socialinėse srityse.¹⁰⁴ Vokietijos kontekste tai yra santykinai specifinės vyriausybės remiamos programos, kurios buvo pasiūlytos kaip alternatyva šaukimui į kariuomenę¹⁰⁵.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė – alternatyva karinei tarnybai	<i>„I don't know if you know that in Germany guys had to go to join the army. And I was the last generation who had this duty to do that. <...>. I didn't wanted to do the army, but I did want to do the social, 'Soziales jahr', and I finished school in June 2010 and social things strated in October.“ (Joris, 22 m.)</i>

¹⁰⁵ Pagal § 14c Vokietijos Federacinės Respublikos tarnautojų įstatymą (Zivildienstgesetzes), savanoriškojo socialinio metai buvo pripažinti kaip karinės tarnybos alternatyva. Tačiau ši nuostata nebeturi praktinės reikšmės, dėl to, kad išskyrus įtampos ar gynybos atvejais, į karinę tarnybą nešaukiama.[11]

Dažnai laikas, kurį savanoriai atlieka Federacinėje savanorių tarnyboje¹⁰⁶, yra traktuojamas kaip „laukimo semestras“ prieš prasidedant studijoms. Taigi taip gali būti įskaitomas laukimo semestras aukštosiose mokyklose arba tai gali tapti praktika, naudinga vėlesnėms studijomis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė šalies viduje „Warteseimester“	„I have a friend whose abitur was like, it was good, but it wants to study medicine, so he decided that he first will work in hospital and then he counts all the semesters he was there and it's called. Warteseimester. Then if you have like, I don't know, like 8, then you can study medicine. <...>. It makes the grade you had in the abitur better. The more you wait, the better it gets. If you have like 2.2 and you wait 8 semesters, it's 1.8.“ (Margarita, 21 m.)

Taip pat gali būti, kad atlikdami tokius savanoriškus metus, savanoriai vejasi „oficialią“ kvalifikaciją ir jos įgijimą. Tokiu būdu „įskaitomas“ vidurinės mokyklos baigimas. Tačiau taip pat tokiu būdu gali būti įgyjama teisė į pašalpą (pensiją). Kas užbaigia savanoriškus socialinius metus, yra apdraustas ligų bei slaugos atvejais, taip pat gauna tėvystės pašalpas (jei bendros pajamos neviršija numatytos sumos). Siunčiančioji organizacija (arba darbovietė) taip pat prisiima visas socialinės apsaugos išlaidas (darbuotojo ir darbdavio dalis). Savanoriškas socialinis metų laikas skaičiuojamas pensijai (privalomu draudimo nustatytu pensijoms įstatymu). Savanoriai taip pat įgyja teisinį statusą, kuris yra panašus kaip ir mokinių/ studentų.

Viena labiausiai palaikomų aplinkos atidėtų studijų praleidimo strategijų – savanorystė kitose (dažnai egzotiškose – Afrikos, Azijos) šalyse. Lietuvos informantų atveju dažnai į savanorystės projektus vykstama be siunčiančiosios vietinės organizacijos, tiesiog atvykstant į norimą savanorystės vietą savarankiškais pastangomis. Kai kuriais atvejais savanoriai iš dalies remiami palaikančių tėvų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė kitur, pvz., Taize	„Aš norėjau į Taize važiuoti labai. <...> ir nuėjau į Taize puslapį ir ten buvo maršrutiniai autobusai į Taize ir žiūriu iš Lenkijos važiuoja. <...> Aš nežinau, aš pirmais metais ten išvažiavau ir kažkaip pajutau, kad mano vieta ir žinojau, kad grįšiu ilgesniam laikui.“ (Kotryna, 19 m.)

Kai kurie informantai pasakoja apie sutiktus žmones ir jų istorijų įkvėpti nusprendžia ir patys skirti laiką savanorystei. Įdomu tai, jog įvykis, įkvėpęs vieną iš informantų atidėti studijas ir pasiryžti minėtai patirčiai, buvo suprantamas kaip tam tikras normatyvinei tvarkai prieštaraujantis

¹⁰⁶ Vokietijoje egzistuoja nuo 1 iki 5 balų vertinimo sistema, kurioje 1 traktuojamas kaip pažangiausias, o 5 kaip nepatenkinamas balas.

veiksmas, savotiška maišto forma – konservatyvioje, materialiai orientuotoje visuomenėje pasielgta priešingai normatyviniams lūkesčiams: vietoj automobilio įsigyjimo išvažiuota į Afriką.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė kitur, pvz., Indijoje	„Kai dar buvo konservatyvesni žmonės, jinai turėjo tokią pinigų sumą po mokyklos baigus, kad galėjo sau nusipirkti folksvageną, kas būtų labai priimtina tuometinėje visuomenėje, bet jinai pasirinko išvažiuoti į Afriką ir ten keliaut savanoriaut. <...> Savanorystės, na, kaip pavadinus, galima sakyti, savanorystė Indijoje „Initiatives of change“ centre. <...> Finansiškai aš pats turėjau savo santaupų, bet pagelbėjo tėvai. Tėvai, aišku, palaikė visa tai.“ (Patrikas, 22 m.)

Įdomu, jog tuo metu, kai Lietuvoje savanorystės projektams organizuojamasi savarankiškai, reikalinga ekonominio kapitalo investicija (tam, kad nuvykti į savanorystės vietą), Vokietijoje egzistuoja instituciškai organizuotos programos, kurių dėka savanoriui yra padengiamos kelionės bei pragyvenimo kitoje šalyje išlaidos.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Savanorystė	Savanorystė kitur, FSJ parama	„I went with the programme which is called in Germany and it's very popular 'Freiwilliges Soziales Jahr', so it's a social year that you can do and you are helped out by the state, <...> with the scholarship, I went to Nicaragua.“ (Michelle, 23 m.)

Kaip tam tikra savanoriška savęs neintegravimo galimybė gali būti jauno žmogaus pasirinkta strategija mokytis ir persilaikyti abitūros egzaminus tam, kad stoti į norimą specialybę aukštojoje mokykloje (kai kuriais atvejais tai atsitinka, kai nutraukiamos tos studijos, kurios jauno žmogaus netenkina). Tokie atvejai galėtų būti priskirti specifinei savanoriškai nedirbančiųjų situacijai, kuri tarsi turi alternatyvą ir paaiškinimą savo socialinei aplinkai apie situaciją, kodėl neįgija formalaus „studento“ statuso ir yra finansiškai išlaikomi tėvų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nedirba ir nesimoko	Nedirba ir nesimoko.	„Tai va dėl to, kad nieko neveikiau,- na, ką įvardinsi veikla – kažkokį darbo ieškojimą, keliones kažkur, tai nieko to nedariau, tai toks pasijuto primestas požūris, kad tu čia nieko neveiki arba mali š..dą, nu <>. Ta prasme bevertis kažkoks. Tai tai truko devynis mėnesius. Iki dabar stojimo čia.“ (Kristupas, 20 m.)

Tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje toks „buvimo be veiklų“ laikotarpis gali tęstis ir dalį atidėtų studijų laiko, laikotarpis gali užimti tiek pradinius (tik pabaigus abiturą „ilsintis“), tiek tarpinius (periodai tarp darbų, veiklų ar kelionių) laikotarpius.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nedirba ir nedalyvauja švietime ar mokymuose	Nedirba ir nesimoko	<i>„I don't know, I was looking around for trainings in this place, but I was also having a lot of free time, and I was very relieved to have this free time after 13 years of school you feel the need to actually do nothing, but now and then I was looking for some places where I could do this training and I was doing some research on what they did, and I was calling them and making appointments to present myself to them, that was pretty much it.“ (Liucija, 24 m.)</i>

Tiek Lietuvos, tiek Vokietijos informantų pasakojimuose po darbo kitur sukaupus atitinkamą ekonominį kapitalą, dalis atidėtų studijų laikotarpio skiriamas keliavimui po įvairias šalis bei kontinentus.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nedirba ir nesimoko	Keliauja	<i>„Visa kelionė buvo tranzu, <...> keliavom keliavom ir taip būdavo įvairiai, – nuo tūkstančio kilometrų per dieną iki tokiom įdomiom dienom trisdešimt kilometrų, gal net mažiau, gal kokie dvidešimt kilometrų, nes to dvidešimt kilometrų eidavom tik pėškom, nes buvo planas, kaip sakiau, Marokas.“ (Jonas, 18 m.)</i>

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nedirba ir nesimoko	Keliauja	<i>„I made my A level last year, and I said, ok, for now I do nothing, I just relax, enjoy life and do nothing, <...>. So I said, 'I do nothing', I made some journeys, I went to Hamburg, to Turkey, and I went to Munich, Bavaria, just for some weeks, not very long, but I wanted to travel little bit.“ (Helena, 21 m.)</i>

Dažniausiai studijų atidėjimas keliaujant vyksta po piniginių lėšų sukaupimo dirbant savo šalyje arba užsienyje etapo. Keliavimo forma įvardijama kaip savarankiškas turizmas su kuprinėmis (angl. backpacking).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Nedirba ir nesimoko	Keliauja. „backpacking“ būdu	<i>„Yeah, they paid money form my rent and they gave me some money for living, but it was really good, at this time I had more money than now, yeah, and I saved money to do a trip, afterwards I went to Israel for one month backpacking travelling.“ (Joris, 22 m.)</i>

Apibendrinant vertėtų pažymėti, jog tiek atidėtų studijų studentai Lietuvoje, tiek Vokietijoje studijų atidėjimo laikotarpiu užsiima panašiomis veiklomis: dirba apmokamus darbus savo šalyje ar svetur, savanoriauja šalies viduje ir išorėje, ar neužsiima jokiais formaliomis veiklomis ar mokymais. Nors retai kada informantai visą atidėtų studijų laiką praleidžia užsiimdami viena veikla, buvimas skirtingose situacijose yra skirtingai palaikomas ar organizuojamas instituciškai. Pavyzdžiui, savanorystės praktikos Lietuvos informantų

dažniausiai susirandamos per individualius tinklus ir yra daugiau fragmentinės, tuo tarpu informantai Vokietijoje dažniausiai dalyvauja valstybės remiamose ir skatinamose, instituciškai palaikomose FSJ. Skirtingai gali būti visuomenėje priimami ir traktuojami niekur nedirbantys ir nesiintegravę į formalius mokslus informantai. Nors tiek keliautojai – klajotojai, tiek „nieko neveikėjai“ formaliai galėtų būti priskirtini tai pačiai nesiintegravusių į darbo rinką atstovų grupei.

Aukštojo mokslo reikšmė. „Man aukštasis mokslas yra irgi savirealizacija“

Siekiant išsiaiškinti informant A teikiamas reikšmes, interviu metu buvo klausinėjami tokie klausimai kaip „Ką tau reiškia aukštasis mokslas?“, „Ką aukštasis mokslas reiškia jūsų visuomenėj?“, „Kaip sugalvojai grįžti į studijas (pradėti studijuoti)?“ Gauti atsakymų duomenys AM tema išskirti į kelias pagrindines kategorijas: kai AM suprantamas instrumentiškai (dažniausiai tai susiję su atsiveriančiomis įsidarbinimo galimybėmis pabaigus aukštąjį), kai aukštasis mokslas siejamas su studijų procesu (į AM stojama dėl mėgstamų dalykų, patinka studijuoti, patrauklus studentiškas gyvenimas, universiteto infrastruktūra ir kt.), AM visuomenėje (AM normatyvumo bei įsidarbinimo galimybių subkategorijos) ir kita (pvz. kai abejojama AM nauda).

Kai kurie Lietuvoje apklausti informantai kalbėdami apie pasirinkimą studijuoti aukštojoje mokykloje matė tam tikrą instrumentišką AM vaidmenį: kai AM traktuojamas kaip priemonė susirasti (geriau apmokamą ar atsakingesnį, prestižinį) darbą. Pavyzdžiui, atidėtų studijų patirtį svetur turėję informantai (dirbę apmokamus kvalifikacijos nereikalaujančius darbus), teigia, jog jiems AM yra reikalingas tam, kad ateityje, išvykus į svetur, dirbtų pagal savo specialybę ir taip užsitikrintų patenkinamą finansinę padėtį.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM instrumentiškai	Galimybės įsidarbinti	<i>„Nežinau, gal Norvegijoje, nes ten pragyvenimo lygis iš tikrųjų labai aukštas ir jeigu ten dirbt kažkokį darbą pagal savo specialybę, tai tikrai galima uždirbt labai daug.“ (Lukas, 22 m.)</i>

Nesiejantys savo planų su emigracija teigia, jog AM yra tam tikras „apsidraudimas“ tam, kad galima būtų susirasti darbą, kuriame prisiimamos atsakomybės. AM diplomą traktuojamas kaip saugumą laiduojanti priemonė, padedanti išvengti galimų nesėkmių ar ieškant darbo.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
------------	---------------	----------

AM instrumen tiškai	Be diplomo nesamdo	„<...> O tas diplomą, na, kaip, dėl viso pikto. <...> dažnai man sakydavo „Kodėl tu čia atėjai?“, bet tai nu ką, aš neturėjau ką daryt, va čia ir prasideda tas, kad be diplomo manęs net nesamdo. <...> Visuose rimtuose darbuose. <...>. Ne tokie kaip ten padavėja, valytoja, rūbininkė, jeigu aš norėjau įsidarbinti firmoj su tų pačių renginių organizavimu, tai manęs nieks nebesamdo, tai va.“ (Rūta, 19 m.)
---------------------	--------------------	--

Tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje kalbėdami apie AM ir jo reikšmę informantai neatsieja jos nuo atsiveriančių išsidarbinimo galimybių. AM baigimas įvardijamas kaip „gyvenimo raktas“, kuris atveria galimybes įsidarbinti pasirinktuose darbuose. AM baigimas, prieš tai turint atidėtų studijų patirtį, traktuojamas kaip pridėtinė vertė įsidarbinant konkurencinėje darbo rinkoje.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM instrumen tiškai	Galimybės įsidarbinti / kilti karjeros laiptais	„Yeah, I think so, it enables you to do things and also later in life, it's kind of requirement now to have degree if you want to work in certain position and yeah, I think it's the key, yeah, sounds like really bad slogan 'it's key to your life' <...> after talking to several people of this from the CV office <...> I don't want to instrumentalise it, but yeah, I think people might think, or potential employers might think 'oh, she's gone abroad', I don't know, I think this is also some kind of expected.“ (Faustina, 23 m.)

Bene dažniausiai pasitaikanti kategorija tarp atidėjusiųjų studijas informantų yra sietina su AM kaip proceso akcentavimu. Išskiriamos kelios subkategorijos, apibūdinančios reikšmes, suteikiamas mokymuisi aukštojoje mokykloje kaip patirčiai.

Apie AM studijas kaip apie hobį kalba jau grįžusieji po studijų atidėjimo, universitetą lygindami su mokykla. Universitetas, palyginti su mokykla, anot informantų, yra erdvė, kurioje galima rinktis, mokykloje tokios dalykų pasirinkimų laisvės nebuvo. Studijos universitete įvardijamos ir kaip „atidėtos studijos“ studijuojant. Toks studijų apibrėžimas galėtų būti siejamas su tam tikra laisvalaikio forma.

Atidėjusieji studijas Lietuvoje informantai dažniausiai kalba apie tai, jog jiems visad norėjosi žinoti daugiau ir nepakako žinių, pateikiamų mokykloje, o atidėtų studijų patirtis, pvz., keliaujant, tik sustiprina motyvaciją žinioms ir studijavimui. Šiuo atveju universitetas suprantamas jau ne kaip instrumentinis įsidarbinimo siekiui praverčiantis diplomo įgijimas, o daugiau kaip akiračio praplėtimas, akcentuojama žinių bagažo svarba, įgalinanti laisvai reikšti savo nuomonę.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Įdomūs dalykai	<i>„Aš vien keliaudamas pamačiau kiek yra dalykų apie kuriuos aš noriu žinot, yra dalykų, kuriuos gal net ir reikėtų žinot, tas, kad na, nėra pas mane tų žinių bagažas toks turtingas, kad aš jau galėčiau savo nuomonę laisvai reikšti. Tiesiog supratau, kad aš noriu. Noriu tiesiog studijuoti. Daugiau sužinoti.“ (Patrikas, 22 m.)</i>

Kiti informantai kalbėjo apie aukštąjį mokslą kaip savirealizaciją, kai aukštasis mokslas padeda suprasti dalykus apie save ir gilintis į patinkančią sritį bei joje glūdinčius aspektus. Be pagrindinių, su įdomiais dalykais siejamų sričių, minimos kitos su AM procesu siejamos reikšmės, pvz. saugumas. Šiuo atveju informantai nekalba apie galimą instrumentinį AM vaidmenį, kuris įgalina gerai pabaigus studijas ir įsidarbinus susikurti tam tikrą ekonominį saugumą. AM kaip proceso kontekste yra kalbama apie institucijoje egzistuojančią sociopsichologinio saugumo aplinką, kai, palyginti su bendravimu mokykloje, patiriamas tam tikras saugumas, kuriame neegzistuoja patyčios, o dėstytojai bendrauja „žmogiškai“ ir jaučiamasi tarsi „antruose namuose“.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Saugumas „žmogiška atmosfera“	<i>„Su mokykla ten visko buvo – eini per koridorių, matai, galvoji kaip sveiką kailį išnešt, daugiau tą psichologinį kailį, žinai, kad ten eini ir gausi ten visokį tokį, pastabų malonių ten žinai visokių. O čia supranti kai niekad to nesusilauki, tai ta prasme bloga prasme, tai ir saugiau jautiesi, eini į universitetą ir jauti <...> kaip į kokius savo didelius namus įėjęs. <...> Daugiau tokios pagarbos tarp žmonių, žinai.“ (Nikalojus, 22 m.)</i>

Vokietijos, kaip ir Lietuvos studentų atsakymuose išreiškiamas AM kaip proceso svarbos akcentavimas, kai studijavimas dalykų, kurie yra įdomūs, prilyginamas atidėtų studijų patirčiai arba hobiui. Entuziastingai priimama tai, jog, skirtingai nei mokykloje, studijuojant universitete nereikia mokytis dalykų, kurie nedomina. O universitetas suteikia galimybę gilintis ir susieti tai, kas išgyventa atidėtų studijų metu keliaujant.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Įdomūs dalykai, laisvė / hobiai	<i>„Why university? Because I love it. Basically you don't have to do anything, but to sit there and listen to someone and I think it's only because I like what I study, if I studied something else, I wouldn't be so enthusiastic. But everything I study here, it got something to do with what I have learned in being abroad. <...> It's one of my hobbies.“ (Gudula, 23 m.)</i>

Studijos universitete Vokietijos informantų neatsiejamos nuo tam tikros infrastruktūros, kurią siūlo universitetas: bibliotekos, duomenų bazės ir tinklai ir kt. Pabrėžiama, kad suteikiamos žinios ir moksliniai metodai įgalina suprasti visuomenėje egzistuojančias struktūras.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Infrastruktūra ir žinios	<i>„It means a lot to me, I don't know, the infrastructure, that university offers, is really great. Cause you have access to so many books and also to data that's on the internet that you can only access via university network, for example. <...> It provides you with techniques and methods of scientific work, that's not a work, like working scientifically, and you can actually understand certain structures in society as well, ah, first of all by your academic studies.“ (Faustina, 23 m.)</i>

Mėgavimasis AM kaip procesu neatsiejamas nuo savo laikotarpio suvokimo bei tam tikro studijų kaip gyvenimo etapo, kuomet neegzistuoja suaugusiųjų atsakomybės (dar nėra savų vaikų) ir studijuojama tai, kas išties įdomu. Tai įvardijama geriausiu laikotarpiu gyvenime.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Studentiškas gyvenimas	<i>„For me it's a bit like a gap year, but at school, because you can do what you want and you can study what you want, I mean I have found what I want and I am very happy about university now and I really like my life here, <...> I think it's the best time in life, because you get the chance to learn the stuff, that you are interested in, but you don't have any responsibility, mostly you just have to pay your rent and your food, and that's it.“ (Vincenta, 21 m.)</i>

Kai kurie informantai apie studijavimą kalbėjo kaip apie tam tikrą saugią erdvę, tačiau kiek skirtingais aspektais. Lietuvos atveju buvo kalbama apie tam tikrą sociopsichologinį saugumą, susijusį su patyčių nebuvimu, tuo tarpu Vokietijoje saugumą informantė siejo su tam tikru instituciniu saugumu bei stabilumu, kai egzistuoja tam tikras priklausymas institucijai. Tokio stabilumo, kaip pažymima, buvo pasigendama atidėtų studijų laikotarpiu.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM kaip procesas	Saugumas priklausant institucijai	<i>„I think it means like I have something to focus on and now I will be here for the next three years or something and there will be, like I will graduate and there will be something that I can use for my future. Because I did a gap year and I never belonged anywhere and always looking for new trainees and always looking for new jobs to do, to get money and to survive. And now I feel I can settle down, I can focus on something and feel like ok, I am gonna do this for a long time, not for a short time.“ (Vita, 21 m.)</i>

Informantai, paklausti apie AM reikšmę jų visuomenėje, dažnu atveju priešpriešino ją savo

pačių suteikiamoms reikšmėms (tai atsitikdavo dažniausiai tais atvejais, kai studijas atidėjusieji akcentuodavo studijų kaip proceso (kaip hobia) svarbą jų pačių gyvenimuose. Dažniausiai kalbėdami apie AM ir jo reikšmę visuomenėje jie minėdavo instrumentines AM reikšmes (galimybė įsidarbinti) arba AM normatyvumą. Lietuvos atveju pasakojama, jog AM yra traktuojamas kaip tikslas įgyti diplomui, kuris padėtų įsidarbinti labiau apmokamame darbe (kitu atveju reiktų dirbti kvalifikacijos nereikalaujančius, neprestižinius, menkai apmokamus darbus).

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM visuomenėje	Galimybė įsidarbinti, diplomas	<i>„Manau daugeliui aukštasis mokslas yra tikslas, o ne priemonė. Tikslas, kad gaus diplomą ir tas diplomas yra siekiamybė. <...> Daugelis mano, kad be jo negaus darbo, kad tai yra jiems vos ne vienintelė galimybė gauti šiek tiek geriau apmokamą darbą, kad netektų dirbti Maksimoj arba kažkur.“ (Jonas, 18 m.)</i>

Taip pat liečiamas ir AM reikmės visuomenėje normatyvumo aspektas. Informantai pasakoja, jog Lietuvos visuomenėje iš jauno žmogaus tikimasi, jog pabaigęs mokyklą jis toliau tęs studijas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM visuomenėje	Normatyvumas AM	<i>„Tiesiog tiesą pasakius visuomenėje tokios normos nustatytos, kad jei baigi mokyklą, tai dažniausiai eini ką nors toliau mokintis.“ (Patrikas, 22 m.)</i>

Vokietijoje informantai taip pat kalbėdami apie AM reikšmę visuomenėje teigia, jog dauguma žmonių studijuoja ne dėl to, kad juos labai domintų mokslas, bet tam, kad įgytų diplomą, pakiltų tam tikra mobilumo trajektorija visuomenėje ir susirastų darbą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM visuomenėje	Galimybės įsidarbinti, „getting a paper“	<i>„But for most people it's just about getting a paper and having a job, because most of the people are really looking forward to it. So I think there are a lot of understandings of higher education, when people don't see it as a possibility to interest to get their interest for field, but they think it's just a way to get their paper and then to get higher in the society and then to get a job.“ (Vincenta, 21 m.)</i>

Kiti informantai kritiškai vertina visuomenės požiūrį ir teigia, jog AM yra reikalingas dėl savotiškos „akademinės infliacijos“, kuri vyksta dėl išsilavinimo plitimo visuomenėje. Akademinė infliacija egzistuoja tuomet, kai kintant visuomenėi, kyla reikalavimai ir išsilavinimui. Tokio pat pobūdžio darbams reikia jau ne abiturų, bet bakalauro, o darbams, kuriems reikėjo bakalauro, prireikia magistro diplomo.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
AM visuomenėje	AM normatyvumas	„Academic inflation. Ken Robinson talked about that and keeps talking. Academic inflation, for many people it was that they don't know where they want to work, what they want to do, and then, on the other hand, you need a bachelor for something today, forty years ago you just needed your A levels. And you need a master for something where forty years ago you just needed bachelor. That is I think mayor point.“ (Gudula, 23 m.)

Kai kurie informantai Vokietijoje apie akademinį gyvenimą kalba kaip apie tam tikrą socialinę klasę, nors informantai save daugiau priskiria neformalistams (angl. underblock) . Tačiau studijų mėgimas jiems tarsi suponuoja, jog jie bus šioje socialinėje klasėje, jei rengiasi tapti akademiniam pasaulyje dirbančiais žmonėmis.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Kita	AM kaip soc. klasė	„So when I started university I was quite happy, but somehow this academic life is for me like social class, so I don't want to be in that social class, because I want to be in life someone like in underblock or something, but I believe I will probably become an academic.“ (Imma, 21 m.)

Informantai Vokietijoje taip pat dalijasi savo svarstymais apie abejojimą AM naudomis. Dėl to, kad AM daugiau teorinis, o ne praktinis, savęs klausiamo, ką veiks pabaigus universitetą. Egzistuojant ypač sparčiam žinių visuomenės kitimui, taip pat klausiamo savęs, ar tai yra naudinga ateičiai.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Kita	Abejojimas AM nauda	„I got this feeling, so what to do with it afterwards? Is it really useful? And the thing with books is that and everything is changing and these digital things and so, and I am not really sure whether it is so good for the future.“ (Jobe, 22 m.)

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad Lietuvos ir Vokietijos visuomenėse pabrėžiama AM instrumentinė reikšmė, kai išsilavinimas reikalingas tam, kad būtų galima surasti gerai apmokamą darbą ir aukštojo išsilavinimo tikimasi iš jaunų žmonių, pabaigusių abiturą. Savo patirtyje informantai mini ne tik instrumentinę, įsidarbinti padedančią ir galimybes atveriančią AM reikšmę. Gan plačiai informantai kalba apie aukštojo mokslo kaip proceso reikšmę, kai AM yra siejamas su jų mėgstamais dalykais, hobiais, savirealizacija. Studentams svarbu tiek universiteto infrastruktūra, institucijos teikiamas saugumas (psichosocialinis klimatas Lietuvos atveju), tiek institucinis stabilumas (žinojimas ką veiksi ateinančius kelerius metus – Vokietijos

atžvilgiu). Yra įdomu tai, jog informantai Vokietijoje labiau pabrėžia ne tik tiesiogiai su studijomis, bet ir studentišku gyvenimu susijusius studijų aspektus, kai studijas renkamasi ne pagal jų prestižą visuomenėje, o pagal tai, kiek be studijų galės dalyvauti kitose studentiškosiose veiklose (pvz. dainavimas chore, studentiški susitikimai ir pan.). Taip pat Vokietijoje kai kur išreiškiamas kritiškesnis požiūris paties AM atžvilgiu, kai abejojama AM nauda arba AM siejamas su tam tikra socialine klase, su kuria ne visad norima tapatintis.

Refleksyvumas. „Aš pradėjau savo rašyt blogą“

Siekiant išsiaiškinti elgesio refleksyvumą ir kaitos įvardijimą, informantų buvo klausinėjama apie tas praktikas ir patirtis, kurios paskatino jų savirefleksiją.

Tema, susijusi su refleksyvumu interviu duomenyse apima šias kategorijas: refleksyvumo patirtys, pokalbiai, fiksavimas užrašant, kelionės/ stebėjimas/ distancija, patirties intensyvumas, autentiškumas, suaugusių patirtys, ateitis. Kategorija susijusi su refleksyvumo praktikomis apima kelias subkategorijas.

Refleksyvumas sau pačiam ir savo poelgiams įvardijamas kaip įgytas iš tėvų auklėjimo. Tėvai išugdė ne būtinai ėjimą ta pačia kryptimi su daugeliu. Tėvas apibūdinamas kaip sėkmingas ilgai dirbantis toje pačioje kompanijoje, konservatoriškų pažiūrų žmogus. Motina apibūdinama kaip avangardistė ieškotoja, bestudijuojanti ištęstinėse studijose menininkė.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksija	Tėvų refleksyvus auklėjimas	<i>„Jo, jo tiesiog šitas dalykas iš tėvų paimtas <...> ta refleksija sau pačiam ir aš džiaugiuosi ir galvoju, kad tam, kas to dalyko neturi, nes aš jaučiuosi ne tai, kad ypatingas, bet aš esu toks aš pats, ta prasme džiaugiuosi, kad toks esu labai.“ (Adomas, 22 m.)</i>

Vokietijos atveju „ką tu nori veikti gyvenime?“, „kaip tu įsivaizduoji savo gyvenimą?“, yra įvardijami kaip nuolatos apmąstomi klausimai. Tokia savirefleksija kildinama iš tėvų auklėjimo ir jų teiktų patarimų, kurie yra apmąstomi kalbant apie gyvenimo plano sprendimus. Tačiau tokių apmąstymų, kaip pastebi informantė, kartais būna per daug ir dėl visko pradedama dvejojti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvumas	Tėvų refleksyvus	<i>„Is it what you want to do?' or 'is it the life you imagine?', of course, you can not always do things that are great, there are always phases</i>

	auklėjimas	<i>which are not so good or difficult, but in general I think you should be happy with everything. And you've got to ask yourself whether it's good or right, or whatever. <...>Well, I don't really write it down or something, it's just in my head kind of, but I think that my parents gave me a lot of advise in this thing.“ (Jobe, 22 m.)</i>
--	------------	--

Informantai kalbėdami apie savirefleksiją mini ir kelionėse stebint situacijas inspiruotas mintis. Pavyzdžiui, harmoningų santykių stebėjimas ar paties buvimas santykyje su vaikais įkvėpia domėtis alternatyviomis auklėjimo sistemomis. Tas savo ruožtu skatina refleksiją bei kritišką požiūrį egzistuojančios edukacinės sistemos atžvilgiu.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Pokalbiai	Pokalbiai / veiklos / egzistenciniai klausimai	<i>„Tarsi toks išmestas į dykumą pasijunti ir tada turi sėdėt ir galvoti „O kas dabar?“ ir „Kas aš toks?“; ir „Ko aš noriu?“ ir apskritai „Kur reik orientuotis?“; tai va <...> visur bėgau, aplink Kauną bėgau, Alytųj vizitavau, pas draugus iš esmės – vienus aplankau, kitus aplankau, ir šnekamės – tokioj labai ramioj melancholijoj su visokiais egzistencialistiniais atodūsiiais, tai va, pasisėdėjau, apsiraminau ir tada veiklos šioios tokios savanorystės susiradau, bet dirbt nenorėjau visiškai visiškai.“ (Marija, 20 m.)</i>

Kaip refleksyvi praktika tarp vokiečių informantų įvardijami pokalbiai su draugais, turėjusiais panašias patirtis. Taip susiplanuojama tolesnė atidėtų studijų veikla ir po dalyvavimo įvairiose praktikose (kuriose taip pat žmonės dalijosi savo patirtimis), nusprendžiama vėl mokytis. Taip pat informantai mini tam tikras vienatvės ir izoliacijos būsenas, kurios pajuntamos stipriau dar ir dėl to, jog visi bendraamžiai tuo metu dirba arba studijuoja.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Pokalbiai	Pokalbiai su draugais	<i>„I didn't write diaries, but I think I met with a lot of my friends at that time and they talked about their experiences, their plans and I read a job description, university description, and after I did my entrepreneurship I think I made what I wanted to do and so I develop my plans and my aims and I met a lot of people through these intersprenships and they told me what they do, what they have experienced, and I think that helped me a lot.“ (Jadvyga, 22 m.)</i>

Lietuvoje apklausti informantai minėjo, jog atidėtų studijų metu rašo blogą. Save apibūdina kaip rašančius ir savo patirtį reflektuojančius žmones.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvu mo	Fiksavimas: dienoraščiai,	<i>„Matai, aš šiaip esu žmogus, rašantis, man labai patinka rašyt ir jo, aš pradėjau savo rašyt blogą, kurį planavau rašyt kokius keturis</i>

praktikos formos	blog'as	<i>metus turbūt, bet kadangi prisižadėjau, tai dabar pažadą bandau tęsėti. <...> Jo, aš rašau tai daug ir apskritai, vienu metu rašiau į dieną po sakinį, <...> aš rašau tai daug žinok, jo.“ (Kotryna, 19 m.)</i>
------------------	---------	--

Informantai Vokietijoje taip pat mini tam tikras autorefleksiją skatinančias patirtis: tokias kaip dienoraščio rašymas ar fotografavimas tų dienos įvykių, kurie laikomi įsimintiniais. Surašymas to, kas svarbu, kai kurių informantų įvardijamas kaip geriausia, ką galima padaryti skatina refleksiją ir padeda priimant tam tikrus sprendimus. Fiksuojant tam tikrus momentus sau identifikuojama, kaip jautėsi, kokia buvo nuotaika. Egzistuojantis nenoras ko nors daryti ar nesijautimas su tuo gerai, identifikuojamas kaip tam tikras indikatorius, jog kažkas yra ne taip, kaip turėtų būti, ir tuomet ieškoma sprendimų.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvu mo praktikos formos	Fiksavimas: dienoraščiai, nuotraukos ir kt.	<i>„I think I just sit down and write it down what's really important to me and what I think is the best I could do, and then I look where I can go with it. So I think it's the way I figure it out and then you look whether it makes fun, you are interested and you have good mood when you go to university and I think that when you don't want to go there and stuff like this, you should realise, that it is not the way it should be. I think that's the way you figure it out. Or it is my way, how I figure it out. <...>.“ (Helena, 21 m.)</i>

Vokietijoje skaitymas yra įvardijamas kaip viena refleksyvumo praktikų. Pasakojama, kad svarbų vaidmenį atliko pokalbiai ar knygų skaitymas. Bet kokios į rankas pakliuvusios knygos įvardijamos kaip svarbios informantų gyvenimuose ir jų refektyvumo formavimėsi.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvu mo praktikos formos	Skaitymas	<i>„Yeah, for me I think it started really early because I always liked reading and I always liked talking to people from different places and just really getting to know different things than I usually see in my everyday life. So, I think reading was a really big thing and reading anything, not just reading, I don't know, the newest book that just came out, but also really specific things, just anything I could put my hands on, I don't know, I started reading very early.“ (Celina, 22 m.)</i>

Kalbant apie atidėtų studijų patirtis ir klausiant informantų, kaip jas tiksliau galėtų įvardyti, ar kaip patirčių suintensyvinimą ar savistabdą, skirtingų šalių informantai pateikė skirtingus atsakymus. Lietuvos atveju informantai teigė, jog studijų atidėjimo patirtis išgyveno kaip savistabdą, tam tikrą (socialinio) vakuumo periodą, pertrauką. Tokiais atvejais keliami egzistenciniai bei gyvenimo krypties pasirinkimo klausimai.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
------------	---------------	----------

a		
Patirties intensyvumas	Savistabda	„Čia visiškai suspendavimas viso ko buvo – jo, labai. Tai jo, ir vyko mąstymas stiprus, ko aš noriu ir ko man reikia galių gale ir ar tie du dalykai yra viens ir tas pats.“ (Marija, 20 m.)

Informantai mini, jog tose savanorystės organizacijose, kuriose dalyvavo atidėtų studijų metu, buvo skatinama tam tikra refleksyvumo praktika. Vokietijos atveju tik vienas informantas pasisakė, jog atidėtų studijų laikotarpis apima abejas praktikas: tiek patirties stabdymą, tiek intensyvinimą.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Patirties intensyvumas	Savistabda ir intensyvinimas	„I think a little bit of both, I think you would need to first sit down and think about what you feel like doing and if you feel like doing nothing, I think that's ok also. I think that could be for six months or a year, but it could be for a little bit of time ok. But how would you know what you want to do if you haven't tried everything? So maybe think first and then try different things, intensity, but first you would have to listen to yourself, <...> and think what is best for you. <...>.“ (Celina, 22 m.)

Daugiau informantų Vokietijoje atidėtų studijų patirtis įvardijo kaip patirties intensyvinimo praktikas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Patirties intensyvumas	Intensyvinimas	„I think it's more intensifying, because I got to know, that I want to study this, I got to know, that I can travel on my own, I got to know, that I have no problems with meeting new people, that I can get to know new friends, that I was at school, in this school for 8 years, and I always had the same friends, and I thought I would always have those friends, but then I recognized that there are much more people in the world, I can meet with more people. Yeah, I think it's more intensifying.“ (Joana, 19 m.)

Refleksijos atsiradimas yra taip pat inspiruotas savistabdos, susitikinėjimo su žmonėmis ir kalbėjimosi su jais įvairiomis „egzistencinių atodūsių“ persmelktomis temomis. Atidėtų studijų metu tarsi derinamos įvairiausios veiklos: savistabda ir nieko neveikimas, susitikimai su žmonėmis bei egzistenciniai pokalbiai, dalyvavimas savanoriškoje veikloje, filmų žiūrėjimas, kas ilgainiui perauga į norą veiklai bei motyvaciją mokslams.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvumas	Kelionės / stebėjimai /	„Stebėdamas save ir žmones iš tikrųjų <...> kažkaip smagu ir kiek pastebėdavau anksčiau man visą laiką patikdavo ir pavykdavo

	distancija	<i>bendraut su vaikais nu kaip su lygiais ir net mokytis iš jų, gerbt juos ir visą laiką kažko galėdavau iš jų išmoksi. Ir galvoju, kodėl gi ne? <...> Tada pradėjau domėtis Montessori, Valdorfo ir visokiom kitokiom neoficialiom ugdymo įstaigom, nusprendžiau, kad <...> norėčiau pakeist visą šitą sistemą.“ (Jonas, 18 m.)</i>
--	------------	--

Atidėtų studijų metu toliau nuo namų įgytos patirtys (keliavimas ir darbas kitose šalyse) yra įvardijamos kaip suteikiančios galimybę pažvelgti į savo gyvenimo situacijas bei problemas iš kitos perspektyvos. Susipažįstant su kitokiais žmonėmis, stebint kitokius gyvenimus bei gyvenimo būdus, kinta ir požiūris į savas situacijas, vystosi kritiškesnis mąstymas.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Refleksyvo umo praktikos formas	Kelionės / stebėjimai / distancija	<i>„Like I said, getting a bit distance with myself, and realising that there is some stuff in the world that were more important, that maybe my little problems and my little life, that I also could look better at my life and and criticize the things that weren't good, and the things that were good, because I got to see like other people, other lives, other lifestyles.“ (Vincenta, 21 m.)</i>

Dauguma informantų apie atidėtų studijų laikotarpio patirtis kalba kaip apie tam tikras suaugystės patirtis, kai reikia pačiam pasirūpinti finansiškai ar priimti įvairius gyvenimo sprendimus bei priimti atsakomybes. Lietuvoje apklausti informantai apie suaugystės patirtis, susijusias su finansišėmis atsakomybėmis kalbėjo dažniau nei Vokietijoje. Pavyzdžiui, viena informantė, atidėtų studijų metu pradėjo dirbti ir savarankiškai gyventi Vilniuje. Savo didesnį brandumą ir atsakomybę ji jaučia lygindama save su kitais savo kursiokais.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Labiau suaugęs	Atsakomybė / savarankiškum as	<i>„Aš pasidariau savarankiška, va po tų metų aš kai dabar pradėjau studijuoti aš žiūriu į tuos savo kursiookus ir galvoju, kad jie taip dar nieko nesupranta, nes jie dar niekada nebandė gyvent „ant savęs“. <...> Apskritai, kai tu visus sprendimus priimi pats. <...> Aš išėjau iš mokyklos ir daugiausia visi mano draugai išvažiavo į užsienį, likau viena ir atsikrausčiau gyvent viena į Vilnių. Pradėjau dirbt, pradėjau ieškotis darbo, dirbt, mokėt mokesčius.“ (Rūta, 19 m.)</i>

Vokietijoje atidėtų studijų metu dirbamas apmokamas darbas informantų įvardijamas kaip ta patirtis, kuri leido tapti labiau suaugusiu ir priimti atsakomybes.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Suaugystės link	Atsakomybės dirbant apmokamą darbą	<i>„Yes, because I had to work a lot, on the filmset you are like 14 hours a day and it's quite normal and I knew you have to do your job, it's not like training where you sit besides and like watching others work, you have to work really hard too. I think that made me grown up more,</i>

		<i>cause in school you have like four hours of school and then you go home and do nothing and at work you have to do something for your money.“ (Vita, 21 m.)</i>
--	--	---

Pažymėtina tai, jog apie suaugystę kalba daugiau tie informantai, kurie atidėtų studijų metu dirbo. Tie informantai, kurie atidėtų studijų metu dalyvavo įvairiose savanorystės programose ar keliavo, daugiau kalba apie tam tikrą atsirandančią mąstymo brandą, atsakomybę, susijusią su sprendimų priėmimu, elgesio pokyčiais.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Labiau suaugus	Atsakomybė / savarankiškumas, brandesnis mąstymas	<i>„Aš pati jaučiu ir manau, kad jie jaučia, kad mano mąstymas brandesnis darosi. Kad atsakomybės ne vien už save, bet ir už savo aplinką daugėja. Pradedant šeima, baigiant dideliu miestu. Ir apskritai toks tikrai rimtas požiūris ir tas metimas paskui kažkaip pasikalbėjom, kad suprato jie, kad rimtai žiūriu į savo gyvenimo kelią ir kad nestoju bet kur tik tam, kad įstot. Tai čia visai stipriai.“ (Marija, 20 m.)</i>

Vokietijoje ne darbine veikla atidėtų studijų metu užsiėmę informantai (ekologiniai metai) taip pat pažymi, jog įvyko tam tikras suaugystės procesas, tačiau studijuojant ir neužsidirbant pinigų pačiam, suaugystės procesas tarsi traktuojamas kaip nepasibaigęs, kurio (pilnutinio) dar laukiama.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Suaugystės link	Daugiau savarankiškumo	<i>„Well I can not say when it happened, it was more like a process of getting older and getting adult and recognising that you are not longer small child, so you are adult now and you have your own life and so it's more like a process <...> I think, because I think, well, I am studying, I am not really earning my own money and stuff like this and I am looking forward to that point, to just to be, well to finish that learning process, and starting really really.“ (Jobe, 22 m.)</i>

Asmens refleksyvume taip pat yra svarbus savęs ir savo kelio, už kurį prisiimama atsakomybė, autentiškumo suvokimas. Dauguma informantų tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje, apibūdina savo pasirinkimus kaip tokius, kuriuos priėmę jaučiai esantys „savo vėžėse“ arba tiesiog jaučiasi gerai. Įdomu tai, kad informantai apie savo gyvenimą pasakoja kaip apie tam tikro piligrimystės kelio (Šv.Jokūbo) alegoriją, kai atsiranda kelio išsišakojimas (pvz. vienas išsišakojimų momentų galėtų būti įvardijamas kaip lūžinis mokyklos baigimo laikotarpis, kuomet tenka spręsti dėl ateities krypties pasirinkimo). Jeigu kelias be išsišakojimo, tuomet ir kelio ženklų nėra ir jaučiamasi „savose vėžėse“.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Autentiškumas	„Feels right“ / „savo vėžėse“	„Tada kai būna koks išsišakojimas kelio, tai jeigu eini visą laiką tiesiai, ir nėra jokių posūkių, tai ir nereikia tų rodyklių ieškot, žinai, bet aš galvoju, jeigu artėja kažkoks pasirinkimas, tai tada ir ieškai tų rodyklių, žinai, tai va, kol kas, kol dar neiškilo kokių ten žinai, nežinau, kokių dar ženklų negaunu, tai tiesiog esu savo vėžiose ir viskas.“ (Nikalojus, 22 m.)

Tam tikras filosofiškas Lietuvos informantų savo gyvenimo trajektorijos palyginimas galėtų būti papildytas Vokietijos iliustracija. Vokietijoje emocinė motyvacija dienos veikloms ir jautimasis gerai yra įvardijama kaip indikatoriai, jog žmogus užsiima tuo, kuo turėtų užsiimti ir yra toje vietoje, kurioje turėtų būti.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Autentiškumas	„Feels right“ / „savo vėžėse“	„For me it's like if I like to stand up in the morning for the things I do, and even if I am tired and I don't want to, but if you like to stand up and do it, then I feel good about it. I had some jobs I wasn't really feeling. I see the difference there. And for the university it's true, if I like to stand up in the morning, at class, It's all right, I'm gonna win it, I really like it.“ (Vita, 21 m.)

Informantai kalbėdami apie motyvacijos mokslams pokyčius tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje mini po įvairių veiklų ar po savistabdos praktikų atsiradusį norą studijuoti ir įgauti žinių. Motyvacija tokiais atvejais dažniausiai siejama su mokslo kaip proceso reikšmių atvejais (nors pasitaiko atvejų, kai po pertraukos nusprendžiama studijuoti dėl instrumentinių priežasčių. Apie tai skyriuje „Aukštojo mokslo reikšmė“). Net ir tais atvejais, kai prioritetine sugrįžimo į aukštąjį mokslą priežastimi įvardijamas AM kaip instrumentiškų galimybių įsidarbinti gerai apmokame darbe motyvas, patys informantai save kitaip suvokia pačiame studijų procese: kaip labiau dalyvaujančius ir besidominčius.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Autentiškumas	Motyvacija mokytis	„Nežinau, man asmeniškai tai ta pertrauka išėjo į naudą ir džiaugiuosi, kad aš ją padariau, nes atsirado tas noras mokytis, o po vidurinės kažkaip nežinau, dar nebuvau taip suinteresuotas ir tie mokslai kažkaip taip nerūpėjo, nes jaučiu būtų buvę taip va, kaip tie mano ten keli bendrakursiai, kurie sėdi ir juokiasi ir neima į galvą visiškai kaip ten bus ir kaip ten bus per egzaminą, nes manau, kad būtų buvę taip pat, nes ta pertrauka tai tikrai, tu nesupranti ko tu nori, tai va taip.“ (Lukas, 22 m.)

Informantai Vokietijoje taip pat įvardija būseną per ilgai keliauti nestudijuojant kaip tą,

kurios metu pabunda tam tikras „alkis“ žinioms, alegoriškai apibūdinamas kaip „protinis badas“ (angl. mental starvation). Tokiais atvejais stengiamasi kas tam tikrą laiką tarpą keisti veiklas: keliavimas keičiamas stabiliu buvimu savo šalyje (namuose) ir studijomis, kurios po tam tikro laikotarpio vėl keičiamos keliavimu.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Autentiškumas dėl savęs	Motyvacija mokslams	„ <i>And I get itchy if I stay home too long, but then I get itchy when I stay abroad too long and don't study.</i> 'Mental starvation' you can call it this way.“ (Gudula, 23 m.)

Informantus kalbinant apie jų ateities planus, Lietuvoje dažniausiai pasigirdavo atsakymai, susiję su krypties užčiuopimu, profesine vizija ar eksperimentavimu. Tačiau kitaip negu dalies informantų, apklaustų Vokietijoje, nepateikiama aiški tradicinė linijinė ateities įvykių sekos vizija. Dažnu atveju atidėtų studijų laikotarpis ir patirtys įvardijamos kaip tokios, kurios padeda suvokti kitą savo ateities trajektorijos žingsnį – studijų pasirinkimą ir įgyti tam tikrą profesinę viziją.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Ateitis	Profesinė vizija, noras kurti savo verslą	„ <i>Tai iš tikrųjų dėl to, kad buvo daug žmonių, nes kai buvo daug darbų, tai bendraudavau su visokiais žmonėmis, kur turi firmas visokias, ir tikrai sužinai, kad ten kiek teko susipažinti su žmonių, tai visi yra jeigu darbo atžvilgiu, tai tikrai labai daug sėkmingai su ekonomika arba verslu susiję, o aš tai tikrai labai noriu susikurti savo verslą, mes su drauge turim šiokių tokių idėjų, tai tikrai, nes be mokslų tikrai yra sunku.</i> “ (Monika, 20 m.)

Informantai Vokietijoje taip pat kalbėjo apie nelinijinį savo ateities vaizdą, kuris daugiausia susijęs su gyvenimo būdu, kai norima studijuoti, daryti metų pertraukas ir toliau studijuoti bei keliauti arba tiesiog pasilieka „atviri“ ateičiai ir jos galimybės.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Ateitis	Nelinijinė ateities vizija / profesinė	„ <i>I want to study architecture afterwards, I need another gap year between my BA and my MA. I want to study abroad, and I want to live abroad and people still ask me, 'and what are you going to do afterwards?', and I don't know, I just want to continue studying for the next, I don't know, eight, nine, ten years and travel. That's what I want.</i> “ (Gudula, 23 m.)

Vokietijos atvejais buvo informantų, kurie dalijosi savo ateities planais, atitinkančiais tam tikrą linijinę eigą: mokymasis bakalauro studijose, po bakalauro studijų baigimas magistro, po magistro pakankamai gerai apmokamas (atsakingos pozicijos) darbas, kelių metų perspektyvoje šeimos kūrimas ir pan.

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Ateitis	Linijinė ateities vizija / šeima t. p.	<i>„Well, it involves a family of course, I want to have a job, which acquires my efforts, I don't want to have a very low position, which is yeah, where I can take some decisions, where I have to make some decision. Yeah, maybe in the next six years starting a family, something like that, being independent of my parents, of course, yeah, that's my plan, you know, it's really broad, I don't have my definite plan, but I want to do a master also.“ (Jadvyga, 23 m.)</i>

Apibendrinant galima paminėti įvairias refleksyvaus mąstymo praktikas. Refleksyvus mąstymas ir savęs klausinėjimas gyvenimo krypties klausimais indikuojamas kaip perimtas iš tėvų, taip pat pokalbiai įvardijami kaip viena iš refleksyvumą skatinančių praktikų. Informantai mini ir įvairias rašymo praktikas, leidžiančias refleksyviau pamatyti savo gyvenime vykstančius dalykus. Pats keliavimas ar atidėtų studijų praktikos įvardijamos kaip teikiančios tam tikrą distanciją savo gyvenimo atžvilgiu ir leidžiančios permąstyti savo gyvenimo trajektorijas kitaip. Bendros tiek Lietuvos, tiek Vokietijos informantų patirtys liudija tai, jog AS dažnu atveju suvokiamos kaip periodas, kurio metu išgyvenamos su suaugyste susiję transformacijos: prisiimama daugiau atsakomybės (dažnu atveju Lietuvoje ir finansinė atsakomybė už save), atsiranda mąstymo brandumas, tačiau visiškai savęs suaugusiu žmogumi traktuoti neskubama (pvz. Vokietijoje kalbama, jog dar nebaigti mokslai ir nėra pastovios finansinės atsakomybės už save prisiėmimo).

Kalbėdami apie savo ateitį, dalis Vokietijos informantų ją vaizduoja linijine seka: pvz. po pertraukos vėl grįžtama į linijinį savo mokslų pasibaigimą, šeimos kūrimą, darbo paieškas. Tačiau egzistuoja kita dalis informantų Vokietijoje, taip pat ir dauguma informantų Lietuvoje, kurie savo ateičiai turi kitokią profesinę viziją (apie šeimos kūrimą ar asmeninį gyvenimą neužsimenama), yra atviri ateičiai ir galimiems gyvenimo posūkiams, arba apie savo ateitį kalba nelinijine „yo-yo“ samprata, pvz. rengiamasi studijuoti, daryti pertrauką, keisti studijų sritį, vėl daryti pertrauką ir kt.

Bene ryškiausias skirtumas, išryškėjęs Lietuvos ir Vokietijos informantų pasisakymuose, yra atidėtų studijų intensyvumo traktavimas. Informantai Lietuvoje atidėtas studijas dažniausiai traktuoja kaip tam tikrą savistabdą, egzistencinių klausimų išsikėlimo laikotarpį, socialinį vakuumą, laiką tik sau. Vokietijoje kalbėdami apie atidėtų studijų praktikas informantai dažniausiai apibūdina tai kaip patirties intensyvinimo periodą (keliavimas, naujų žmonių ir kultūrų pažinimas, savanorystės, darbas ir kt.) ar bent jau kaip savistabdos ir intensyvumo derinį

(kai iš nieko neveikimo kyla noras intensyviai veiklai). Įdomu tai, jog dauguma informantų tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje pažymi besijaučiantys savo kelyje (ar „savo vėžėse“), arba įvardija tai kaip būseną, kurioje jaučiamasi gerai (angl.feels right), išreikšdami tam tikrą patvirtinimą dėl savo priimtų pasirinkimų, kurie ne visad sutapdavo su aplinkos nuomone ar palaikymu. Dažnu atveju identifikuojama tai, jog būtent po savirefleksijos praktikų, keliavimo, patirties sustabdymo ar intensyvinimo atsirasdavo noras studijuoti universitete.

Eglė OZOLINČIŪTĖ

**PASIRINKIMAS ATIDĖTI UNIVERSITETINES STUDIJAS
ŠIUOLAIKINĖSE LIETUVOS IR VOKIETIJOS VISUOMENĖSE**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K15-092. Tiražas 15 egz. 2015 07 15.

Nemokamai.